HEADLINE

Emanuel Copilaș (n. 1983) este asistent doctor la Departamentul de Științe Politice din cadrul Universității de Vest, Timișoara. Este autorul lucrărilor *Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989* (2012) și *Națiunea socialistă. Politica identității în Epoca de Aur* (2015). A publicat articole în diferite volume colective și reviste de specialitate: *East European Politics and Societies*, *Sfera Politicii*, *Studia Europaea*, *Revista de Științe Politice*, *Revista Română de Geografie Politică*, *Impact Strategic*, *Geopolitica*, *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu". Series Historica*, *Valahian Journal of Historical Studies*, *Romanian Review of International Studies*, *Political Studies Forum*, *Geographica Timisensis*, *Colloquium politicum*, *South-East European Journal of Political Science*, *Colocviu strategic*, *Symposion*. Colaborator ocazional al revistelor *Observator cultural*, *Cultura*, *Timpul* și al platformei *CriticAtac*. Redactor al platformei *SocialEast*. Domenii de interes: teoria relațiilor internaționale, ideologii politice, economie politică, sociologie politică, istorie politică, radicalism politic. De același autor, la Editura Adenium a apărut volumul *Incursiuni în istoria politică și intelectuală a secolului XX* (2014).

© 2017 by Editura ADENIUM

Această carte este protejată de legile copyrightului. Reproducerea, multiplicarea, punerea la dispoziția publică, precum și alte fapte similare efectuate fără permisiunea deținătorului copyrightului constituie încălcări legislative cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc în conformitate cu legile în vigoare.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

Marele jaf postcomunist: spectacolul mărfii și revanșa capitalismului/ coord.: Emanuel Copilaș. - Iași: Adenium, 2017

ISBN 978-606-742-131-6

I. Copilaș, Emanuel (coord.)

EMANUEL COPILAȘ
(coordonator)

MARELE JAF
POSTCOMUNIST

Spectacolul mărfii și revanșa capitalismului

ADENIUM
2017

Postcomunismul ca ideologie

Emanuel Copilaș

„Cei de dreapta aleg trecutul, deoarece preferă morții: o lume liniștită, vremuri liniștite. Cei puternici, care-și justifică privilegiile prin moștenire, cultivă nostalgia. Se studiază istoria de parcă s-ar vizita un muzeu, și această colecție de mumii este o escrocherie. Ele ne mint în legătură cu trecutul, tot așa cum ne mint în legătură cu prezentul: ascund realitatea. Cel oprimat este obligat să-și însușească o imagine fabricată de cel care-l oprimă, o imagine străină, disecată, sterilă. Astfel, se va resemna să trăiască o viață care nu este a sa, ca și cum aceasta ar fi singura posibilă."

Eduardo Galeano, *Venele deschise ale Americii Latine*

Ca fenomen specific modernității târzii în ceea ce Immanuel Wallerstein a numit semiperiferie globală, comunismul a fost analizat, disecat, criticat și, într-o mare măsură, înțeles. Nu a fost epuizat, bineînțeles, ca subiect al cercetării științifice, dar, în linii mari, putem spune că reprezintă un teren epistemologic relativ acoperit din punct de vedere istoric, politologic, sociologic, antropologic ș.a.m.d., chiar dacă suscită încă – și este firesc să o facă – numeroase dezbateri.

În ultimii ani, timid, dar sigur, postcomunismul s-a impus la rândul său ca un subiect important, chiar dacă marginal,

pe agenda științifică, dar și publică a statelor est-europene. S-a observat, odată ce mirajul primilor ani de după dezmembrarea regimurilor comuniste s-a disipat, că postcomunismul nu înseamnă nici sfârșitul istoriei, nici bunăstarea perpetuă care ar fi fost posibilă prin imitarea fără discernământ a politicilor economice occidentale, nici angajare civică permanentă, nici abandonarea abruptă a unei istorii politice și economico-sociale responsabile pentru starea de minorat a Europei de Est în raport cu Occidentul.

Lucrarea de față își propune să adauge o cărămidă la acest edificiu, acela al criticii postcomunismului. Mai concret, este vorba despre postcomunismul românesc, fenomen care, desigur, nu poate fi înțeles adecvat în absența unei contextualizări mai largi, dar care, în același timp, are și unele caracteristici particulare, ce îl singularizează în raport cu experiențele similare din restul fostului „lagăr socialist": anticomunismul agresiv, nedemocratic, prăbușirea politicilor sociale, o campanie de privatizări haotică și deseori irațională (aici există un punct de convergență cu Rusia postsovietică), respectiv o supralicitare a mitului unui Occident binevoitor, care va prelua grijuliu sarcina încadrării noastre pe traiectul ferm al modernității, al democrației și bunăstării, sarcină brutal întreruptă de un regim comunist total străin de realitățile și de cultura politică ale României.

Să le luăm pe rând. Există mai multe tipuri de anticomunism, chiar dacă, la noi, anticomunismul a fost confiscat discursiv de o dreaptă conservator-reacționară, deloc ostilă, așa cum s-a putut observa cu ocazia dezbaterilor aprinse pe care le-a generat atât de necesara lege antilegionară promulgată în august 2015, fascismului autohton. Există un anticomunism social-democrat, prea puțin prezent, din păcate,

în spațiul românesc, un anticomunism liberal, de asemenea minoritar, un anticomunism ecologic sau un anticomunism feminist, ultimele două fiind aproape insignifiante la nivelul dezbaterilor publice, fapt nu mai puțin regretabil. Mai există însă ceea ce cred că s-ar putea numi anticomunismul pragmatic: foști oficiali importanți ai regimului Ceaușescu s-au transformat peste noapte în vajnici luptători anticomuniști și apologeți ai pieței libere tocmai pentru a putea cumpăra la prețuri de nimic o industrie pe care, deseori, nici nu mai renta să o eficientizeze, fiind mai profitabil să o distrugă și să vândă activele, fără nici cea mai mică preocupare pentru soarta sutelor și miilor de muncitori lăsați astfel pe drumuri. A implementa modelul pieței libere într-un sistem economic în care concurența este absentă și care funcționează, *de facto*, în condiții de monopol înseamnă facilitări aproape nesperate în direcția creșterii privilegiilor elitei și a creșterii exponențiale a corupției. Exact aceeași rețetă, gândită de către Fondul Monetar Internațional, a aruncat Rusia anilor ’90 într-un haos economic fără precedent.

Anticomunismul pragmatic mai are și alte avantaje: acela de a eluda faptele comise de protagoniștii săi înainte de 1989, reinventați discursiv peste noapte ca stâlpi ai democrației românești, acela de a cere, în numele unei democrații a cărei legitimitate provine din exterior, nu din interior, influențarea sau neluarea în considerare a unor rezultate electorale (1990, 1992) și, în sfârșit, avantajul de a submina capitalul autohton, considerat apriori corupt și tributar unor mentalități comuniste, de către capitalul internațional, avid în a-și crea o periferie redutabilă în acest spațiu până nu demult inaccesibil, cu ajutorul deloc dezinteresat al elitei politice și intelectuale locale.

Mai departe, faptul că România a alocat, în raport cu restul statelor est-europene, cei mai puțini bani protecției sociale, într-o perioadă de transformări economice masive (tranziția) care au afectat substanțial nivelul de trai al cetățeanului de rând și posibilitățile de reconversie profesională a acestuia, nu mai este un secret pentru nimeni. Cătălin Zamfir a publicat în 2004 o excelentă sociologie a tranziției postcomuniste, în care demonstrează fără echivoc acest lucru, alături de iraționalitatea procesului de privatizare a diferitelor tipuri de resurse. Desigur, nu privatizarea în sine este pusă în discuție (indubitabil, părți importante din economia românească nu mai erau sustenabile și trebuiau, până la un punct, privatizate; turismul, de exemplu, care trebuia privatizat cel mai repede pentru a aduce profit, a fost privatizat greoi și târziu), ci modul în care a fost aplicată, fără a se ține cont de binele public, ci numai de binele particular al câtorva afaceriști de renume, foști uteciști promițători, și al colaboratorilor internaționali ai acestora. Pentru a utiliza terminologia marxistă, o adevărată acumulare primitivă a avut loc în România anilor ’90, iar efectele acesteia vor continua să fie resimțite multă vreme. În tot acest timp, euforia captării bunăvoinței unui Occident protector ne-a făcut să trecem cu vederea prea ușor devalizarea sistematică a resurselor de care dispuneam și încă (mai) dispunem, fără a înțelege că Occidentul are nevoie de piețe de desfacere, nu de concurenți, de forță de muncă și de resurse – naturale sau nu – la fel de ieftine. Occidentul nu salvează, ci, ca orice putere geopolitică, caută parteneri, preferabil de rang secund. Iar când acești parteneri i se pun la dispoziție necondiționat, cu atât mai bine.

Așadar din ce este alcătuit până la urmă postcomunismul? Din tranziție, reforme (mai mult simulate și puțin sau deloc relevante pentru binele public, dar ultraprofitabile pentru elitele politice și economice, așa cum a fost cazul privatizărilor menționate mai sus), anticomunism vocal și steril, consumerism, un excelent instrument de inducere a pasivității politice și, în durata lungă a capitalismului neoliberal, din comodificarea la prețuri avantajoase a tot ceea ce poate aduce un profit sustenabil, în special a resurselor naturale și a forței de muncă.

Pe scurt, postcomunismul este o ideologie. O formă de „falsă conștiință" (Marx), în care realitatea structurală, opresivă și asimetrică este reflectată inadecvat în plan politic și cultural ca stare tranzitorie, inevitabilă, ale cărei recompense își vor face simțită prezența un pic mai târziu. Frapantă similaritate cu ideologia comunistă, nu vi se pare? O altă dovadă a caracterului ideologic al postcomunismului rezidă în particularitatea sa, în avantajele pe care le derivă din acest tip de discurs doar o mică parte a societății, prezentând însă discursul ca pe unul general valabil. Nu în ultimul rând, însuși termenul *postcomunism* are, așa cum a evidențiat sociologia critică, o puternică încărcătură „colonială": a fost inventat în Occident pentru a indica un traseu al dezvoltării pentru Europa de Est, Rusia și fostul spațiu sovietic la care nu ar exista nici o alternativă fezabilă. Un adevărat „orientalism", pentru a utiliza conceptul lui Edward Said, o imagine distorsionată aplicată unui anumit spațiu, mai puțin pentru a-l înțelege realmente, cât pentru a îl coloniza, a-l transforma într-un bun de consum și într-un tip de alteritate care să reîmprospăteze permanent legitimitatea intelectuală și politică occidentală.

La un moment dat, am avut impresia că titlul acestui volum, *Marele jaf postcomunist. Spectacolul mărfii și revanșa capitalismului* – care parafrazează parțial titlul filmului regizorului Alexandru Solomon, *Marele jaf comunist* –, ar fi prea dur, prea abraziv. Colaboratorii volumului, cărora țin să le mulțumesc pe această cale, m-au asigurat că nu este nici pe departe așa. A venit timpul să spunem lucrurilor pe nume, să ne indignăm nu numai pentru naționalizările abuzive din anii '50, ci și pentru privatizările și retrocedările abuzive din anii '90 și 2000. A venit timpul să problematizăm postcomunismul ca totalitate, dincolo de particularitățile sale evenimențiale la care am fost de atâtea ori martori sau protagoniști. În termenii marelui Hegel, „cine este împotmolit într-o particularitate nu vede în alții decât particularități" (*Studii filozofice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, p. 135). Atât timp cât vom percepe postcomunismul ca pe un mozaic fragmentat de particularități, de fapte și întâmplări aparent disjuncte rezultate din experiența fiecăruia dintre noi, și nu îl vom înțelege ca pe un fenomen unitar, având resorturi și mize proprii, vom sucomba în fața capacității hegemonice a acestui tip de discurs, deloc neglijabilă, dar totuși mai redusă și mai puțin ofensivă față de cum era în primul deceniu de după revoluție.

Cartea este structurată pe două mari planuri: prima jumătate oferă o perspectivă sinoptică asupra postcomunismului românesc și conține capitole semnate de către Horea Băcanu, Ana Bazac, Vladimir Pasti, Dani Sandu, Adrian-Paul Iliescu, Gabriel Bădescu, Gabriela Crețu, Andrei Pantu, Cristian Dogaru, Aurelian Giugăl, Alexandru Mamina,

Claudiu Gaiu, Vladimir Borțun și Mihai Dinu Gheorghiu. Partea a doua este alcătuită dintr-o serie de analize aplicate, putând fi interpretată ca un mozaic de fragmente aparent disparate dar, la o privire mai atentă, inteligibile exclusiv în contextul specific responsabil pentru articularea lor: postcomunismul. Și-au adus contribuția la această a doua jumătate a volumului Liviu Chelcea, Ioana Iancu, Ciprian Domnișoru, Vasile Ernu, Dinu Guțu, Alexandru Boguș, Călin Goina, Ioan Biriș, Irina Zamfirescu, Monica Stroe, Bogdan Iancu, Iulia Popovici, Alexandru Petria și Aurelian Giugăl.

A spune lucrurilor pe nume în ceea ce privește postcomunismul românesc nu înseamnă a opta neapărat pentru un discurs antieuropean și antioccidental, ci pentru o critică imanentă, din interior, a Uniunii Europene, cel puțin așa cum există și acționează ea în prezent. Ar fi de dorit o Uniune Europeană mai preocupată de cetățeni decât de piețe, care să estompeze, nu să potențeze asimetriile Nord-Sud și Nord-Est, așa cum s-au conturat acestea în ultimele două sau trei decenii. Iar o critică imanentă a Uniunii Europene nu poate începe decât ca o critică a surselor interne ale marelui jaf postcomunist românesc, cel puțin la fel de importante ca acelea externe. Până la urmă, avea dreptate Jean-Paul Sartre: „Problema nu constă în ceea ce a făcut istoria din tine, ci în ce ai făcut tu din ceea ce a făcut istoria din tine".

Timișoara, februarie 2017

Partea I

O privire de ansamblu asupra postcomunismului românesc

Ideologia tranziției în România celei de-a Doua Republici

Horea Băcanu

O introducere abruptă în tematica analizei sociopolitice și socioeconomice a istoriei recente a României poate începe foarte bine de la câteva întrebări-cheie reflexive, la care, evident, nu se poate răspunde complet fără o perspectivă interdisciplinară complexă, dar care poate oferi prilejul de a deschide, cel puțin, linii de studiu și interpretare corelate cu semnificațiile date azi momentelor, faptelor, acțiunilor și fenomenelor sociale din perioada de după 1989, interval de 25 de ani de tranziție post-totalitară a României, interval al istoriei recente ce poate fi denumit drept a Doua Republică a României.

Iată doar trei dintre aceste întrebări-cheie:

- Care sunt cele mai importante etape ale tranziției din cei 25 de ani ai celei de-a Doua Republici în România?
- Ce decizii majore ale tranziției au generat cele mai profunde procese și schimbări sociale după ’89?
- Care a fost principalul set de idei și opinii publice care au fost utilizate de decidenți drept argumente ale deciziilor politice majore ale tranziției post ’89?

Referirea la perioada celor 25 de ani de după anul de schimbare de regim 1989 nu se mai poate realiza astăzi prin prisma percepțiilor și credințelor larg împărtășite în România de-a lungul anilor după ’89, iar tocmai această perspectivă actuală, a anului 2015, oferă detașarea și distanțarea neutră atât de necesare pentru a obține o imagine relativ clară despre trecutul apropiat, chiar dacă ea nu este absolut completă și nu fixează cele mai mici detalii ale proceselor. Explicațiile și imaginea pe care le avem astăzi despre ultimii 25 de ani pot fi (semi)obiective, cu o notă de obiectivitate în plus, oricum, față de observațiile pe care reușim să le formulăm despre prezent, măcar și pentru faptul că în 2015 avem posibilitatea de a ne baza observațiile și pe rezultate opozabile și măsurabile ale proceselor și fenomenelor ce au avut loc în cei 25 de ani de după ’89.

Răspunsurile la cele trei întrebări de mai sus vor avea în vedere cel puțin două axe de analiză: transformările statului și ale societății, evoluția sistemului economic și a proprietății.

Sistemul politic și administrativ post ’89: trei etape ale tranziției

În primii doi ani post ’89, funcționarea sistemului politic și administrativ în România a însemnat prelungirea funcționării multora dintre instituțiile sistemului conservator al Primei Republici (ce a durat între 1948 și 1989), sub imperiul nevoii de „stabilitate” și „consens”. Dacă pluripartidismul și libertatea de exprimare publică au fost principii

primordiale ale noului regim imediat după schimbarea din decembrie 1989, schema de organizare a principalului partid din anii ’90 și ’91 a rămas relativ asemănătoare cu cea a vechiului partid hegemonic din perioada Primei Republici. Cei care au luat rolurile principale sau au jucat funcții de intermediere în raport cu administrația centrală sau locală erau lideri mai mult sau mai puțin formali ai vechilor structuri de putere. Administrația și-a continuat rolul de gestionar al imenselor proprietăți ale statului, fără ca presiunea autoritară politică din vechiul regim să mai fie prezentă, căci politicul resimțea o notă acută de complex venit din vechile practici ale regimului totalitar. Până la adoptarea de către Adunarea Constituantă în 1991 a noii Constituții, schimbările primei tranziții timpurii în România post-totalitară au însemnat reacții de reașezare a societății în raport cu imaginea sa din vechiul regim, în raport cu reflexul pe care îl avea față de ea însăși, o societate atomizată, blocată în foarte multe dintre zonele ce ar fi trebuit să fie dinamice, astfel încât România s-a zbătut în perioada 1990-1991 între aspirațiile mitice declanșate de idealurile democratice și realitățile socioeconomice dominate de aerul aproape irespirabil al unui sistem până de curând închis, totalitar. Actorii sociali au trăit aievea un vis al „deschiderii” și „occidentalizării”, au înaintat prin agitații primi ani de după ’89 legați la ochi cu o năframă a iluziei dulci despre viitorul bogat și bun, iluzie gustată din plin de aproape fiecare cetățean al României libere.

După adoptarea noii Constituții și după alegerile din mai 1992, au urmat patru ani de tranziție pe model „lent”,

cu privatizări în montaj controlat mai ales de vechii administratori ai unităților economice din fostul regim. Toți indicatorii economici ai pieței interne au coborât, mai mult sau mai puțin vertiginos, comparațiile cu perioada de vârf a economiei din vechiul regim fiind net defavorabile tranziției. În schimb, libertățile de exprimare, civice și politice, au ajuns la cote incandescente. Divizarea societății a ajuns la nivele semnificative, iar „vechiul" și „noul" au ajuns să fie definite atât pe axa politică stânga-dreapta (în care, culmea, dreapta formată de partidele istorice a însemnat „noul"), cât și pe axa economică (a ritmului dorit pentru reformele economice). Creșterea formelor de dezagregare socială a generat consecințele politice ale schimbării puterii în alegerile din 1996, când s-a format o majoritate guvernamentală a partidelor dreptei incipiente românești (reprezentată, de fapt, de formațiuni ce trăiau o nostalgie a perioadei interbelice de aur și o decădere conflictuală venită pe fundalul lipsei de actori capabili de leadership în conducerea anilor 1996-2000).

Ciclul 1990-2000 poate fi privit ca o primă etapă de tranziție a celei de-a Doua Republici a României. Este o etapă a formării și dinamicii politice la nivel central și local, cu prima rotație completă la guvernare a stângii și a dreptei incipiente, perioadă în care cel mai des erau clamate pozițiile centriste și echilibrate în decizii și acțiuni și când realitatea a arătat tocmai pe dos, foarte multe dintre mișcările politice și administrative fiind realizate în note radicale, fără analiză, cu consecințe grave pe termen scurt și mediu – a se vedea deciziile politice care au vizat industriile grele ale economiei românești, care au dus la creșterea conflictualității în societate.

A doua etapă începe după anii 2000 (în alegerile din 2000, stânga revine la guvernare), când marea ideologie a integrării europene și euro-atlantice ia forma etapelor de aderare la blocul militar al NATO (realizată în 2004) și la UE (realizată în 2007). Este a doua etapă a tranziției, în care se consumă și ultimele faze ale privatizărilor în economie, se reașază Constituția (2003) și se produce o nouă alternanță la guvernare (stânga guvernând până în 2004, iar dreapta fiind apoi într-o lungă serie de guvernări până în 2012, marcată mai ales de influența stilului patriarhal al mandatelor exercitate de președinte).

Marea ideologie a celei de-a doua perioade a tranziției românești a fost integrarea europeană (cu subsecvență în cea euro-atlantică), timp în care politicul și administrativul au stat sub semnul unei legende a prosperității și viitorului bun ce vor să vină prin simpla cooptare a țării în spațiul comunitar european și euro-atlantic, în cadrul construcțiilor lor instituționale. Cea mai importantă caracteristică în funcționarea acestei ideologii de tranziție a fost dată de ruptura completă între nevoile cetățenilor și comunităților și imperativele pe care sistemul politic și administrativ le-au urmat (ale Integrării cu *I* mare). Trebuie observat mai ales faptul că decidenții nu au recurs la resurse de cunoaștere abilitate în susținerea deciziilor pe care le-au luat (nu au apelat aproape niciodată la cercetarea socială și socioeconomică). Se știe foarte bine că discursul public al puterii a fost mulți ani triumfalist față de „performanța" negocierilor reușite pentru semnarea Acordului de Aderare a României la UE, realitatea fiind aceea că dezbaterea publică despre prevederile acestuia nu a avut loc niciodată, detaliile obligațiilor României asumate prin acest acord

nefiind discutate și dezbătute public. „Fericirea" de a fi primiți în UE a înlocuit orice argument de raționalitate administrativă și politică. Decidenții s-au prefăcut fericiți de reușita admiterii în UE, realitatea fiind că satisfacția lor nu venea din condițiile bune obținute pentru România în negocierea integrării, ci din speranța beneficiilor electorale rezultate din admiterea în UE și NATO, cu pivot în miturile neopopulare ale românilor, ale bunăstării și democratizării generalizate ce urmau să se întâmple prin simpla trecere a țării la statutul de membru cu drepturi depline NATO și UE.

Etapa a treia a tranziției românești (mult mai extinsă decât proverbialii douăzeci de ani profețiți în analizele televizate realizate de Silviu Brucan) debutează odată cu criza economică mondială din 2008-2009, fiind pentru prima dată când o graniță istorică de etapă în dinamica internă a României coincide cu un moment de trecere ritualică și în plan internațional, cel al debutului crizei internaționale. Este etapa în care se declanșează o ideologie dominantă în tranziția României, ideologie ce stă sub semnul crizei economice și al deciziilor politice care afectează multe categorii sociale din România, decizii cauzate de criză. În plus, dublând imperativele reacției la criza economică, apare un nou mit social al justiției mesianice, lupta anticorupție, cea care are, în ultimii ani, rolul de asanare a societății și chiar de redare a combustiei sociale pentru creștere economică.

Suntem în cea de-a treia etapă a tranziției, moment în care se vorbește tot mai mult despre o tranziție permanentă, discuție ce a apărut de curând în spațiul public, invocată tocmai pentru că schimbările sociale și interdependențele

economice și politice sunt realități vizibile azi în Europa și în întreaga lume, iar crizele și conflictele multipolare determină o situație internă și pentru România, în schimbare perpetuă, cu evidente momente și constrângeri la limită.

Acest al treilea episod din tranziția societății românești post '89 are însă și note distincte, ale unui context geopolitic nemaiîntâlnit până acum, marcat de o criză economică a pieței europene, dar și de fenomene globale, precum terorismul statalizat, provocările noului bloc euroasiatic și globalizarea accentuată. Dacă ne este foarte clar că nu suntem și nu vom fi deschizători de drumuri în reformele politice și administrative ale statului, ne rămâne doar să sperăm că vom ajunge la faza de maturitate a fenomenelor de tranziție, a modernizării mentalităților, prin mecanism cultural. Dacă nu vom ajunge la această etapă (cu accent pe cultură și formare profesională prin modernizare și deschidere, prin circuit internațional și dezbatere a valorilor noastre), vom eșua probabil într-o nouă și mitologică ideologie a stării de trecere prin criză, ca imperativ în sine. Adoptarea în 2015 a unei strategii naționale de securitate ce include, pe lângă aspectele militare, economice și de anticorupție, funcționarea sistemului de sănătate și al celui de educație, nu înseamnă decât un paliativ coercitiv pentru lipsa noastră de modernizare, doar o formă de apărare prin norme de urgență națională în raport cu absența mecanismelor sociale funcționale, în fața dominației și presiunii practicilor ilicite și evazioniste.

Ca o primă concluzie utilă pentru analiza macro a tranziției post '89 a României, merită subliniat faptul că se detașează trei perioade de tranziție:

- perioada 1990-2000 – tranziția primei alternanțe la guvernare, a prăbușirii proprietății de stat în beneficiul unei forme primitive de capitalism, pe o piață foarte slab reglementată de stat, a irosirii resurselor naturale, umane și, mai ales, a timpului și energiilor sociale, perioadă ce a stat sub semnul unei ideologii mitologice a conflictului dintre „vechi" și „nou", în care primii urmași ai sistemului din vechiul regim sunt pe ambele baricade, și pe cea a „vechiului", și pe cea a „noului". Este începutul celei de-a Doua Republici a României, marcat de tarele sociale trasate în vechiul regim;
- perioada 2000-2008 – tranziția unui ciclu de guvernare și a creșterii economice, în care așteptările față de Occident și mitologia integrării euro-atlantice și europene au generat în România cel mai important val de apropiere socială față de SUA și Europa înregistrat în societățile din țările est-europene;
- perioada ce a început odată cu declanșarea crizei internaționale, după 2009, în care ideologia mitologică a celei de-a Doua Republici a României este legată de justiție și coerciție în numele schimbării și adaptării la un model extern, de supraviețuire individuală și colectivă în timp de criză; este o perioadă în care societatea este adânc divizată pe baza fenomenelor migratorii temporare între cei 20% dintre românii plecați în străinătate și familiile lor din țară, între cei ce văd multe dintre avantajele piețelor și spațiilor europene comune și cei care nu se mai așteaptă aproape deloc la avantaje și drepturi benefice, ci doar la obligații coercitive.

Evoluția economiei și proprietății în tranziția românească: câteva exemple din jurul nostru

Privatizarea în România a stat sub semnul raptului, cifrele totalizatoare despre acest fenomen arătând foarte sec ordinul de mărime ce descrie scoaterea din proprietatea statului a unităților productive active până în 1989: s-au derulat 11 000 de contracte de privatizare pentru 8 000 de unități productive. Nu doar acest număr semnificativ arată amploarea fenomenului, cât mai ales faptul că foarte multe dintre mărcile cunoscute intern (și unele chiar internațional) au sucombat prin trecerea lor în proprietate privată, iar costurile economice ale dispariției acestor mărci nu pot să fie cuantificate exact (dar, de cele mai multe ori, valoarea mărcilor cunoscute pe piață înseamnă valori ce variază între de două ori și de zece ori cifra de afaceri anuală realizată prin circuitul comercial subsidiar mărcilor în cauză).

Faptul că piața internă a României a ajuns să fie o mare piață externă pentru producătorii mari internaționali sau doar un bazin de forță de muncă (în unele domenii și centre urbane chiar cu o specializare înaltă) arată lipsa de strategie a decidenților.

Două forme de scoatere a economiei din proprietatea statului au fost permanent exersate de statul român sub scuza incapacității sale de a administra eficient proprietăți și capacități: mica privatizare prin împărțire de acțiuni din prima etapă de tranziție, urmată de marea privatizare (APAPS a privatizat între 2001 și 2003 aproape 600 de mari unități, cele mai multe deținătoare de mărci consolidate, deși au fost

mari unități privatizate și în perioadele anterioare). Suma totală obținută de stat pentru aceste patrimonii și active mari ajunge la o cifră de aproximativ 10 miliarde de euro, în timp ce valoarea despăgubirilor plătite în bani de ANRP între 2010 și 2012 depășește 1 miliard de euro, la care trebuie să adăugăm valorile despăgubirilor în terenuri și imobile date de statul român în baza succesivelor legi ale retrocedărilor, o valoare în acest moment foarte greu de evaluat, depășind cu mult cifra încasărilor totale înregistrate de stat din privatizări.

Mărcile cunoscute ale statului român ajunse în patrimoniul privat acoperă toate categoriile și segmentele de piață, de la produse-cheie până la servicii. Iată topul celor mai mari privatizări (se observă absența din top a privatizărilor RENEL și ROMPETROL, astăzi controversate):

Marca/unitatea privatizată	*Cumpărătorul*	*Anul vânzării*	*Valoarea vânzării (euro)*
BCR	Erste Bank	2006	2,2 mld.
ROMTELECOM	OTE	1998	675 mil.
PETROM	OMV	2004	670 mil.
ROMCIM	Lafarge	1997	200 mil.
BRD	Société Générale	1999	200 mil.
SIDEX	ArcelorMittal	2001	70 mil.
Automobile Craiova	Ford	2007	57 mil.
CASIAL	Lasselsberger	1997	52 mil.

Dacia	Renault	1999	48 mil.
Rulmenți Ploiești	Timken	1997	40 mil.
COST	Mechel	2002	25 mil.

În fața dimensiunilor privatizărilor parcurse de România în prima și a doua etapă de tranziție, devin evidente argumentele de piață și mecanismul capitalist primar ce au stat la baza declanșării proceselor de negociere pentru admiterea noastră pe piața unică europeană. Marile companii ce dețin azi primele cele mai importante o sută sau o mie de unități economice aflate în vechiul regim în proprietatea statului român sunt companii puternice pe piața europeană și judecă schimburile de produse și amplasarea capacităților de producție în logica pieței unice integrate. Prima motivație pentru admiterea noastră în această piață unică nu a fost, așadar, libera circulație a persoanelor, cât mai ales libera circulație a mărfurilor și capitalurilor, necenzurate de taxe vamale, adică le cele mai accesibile costuri.

În plus, competiția internă față de acești producători europeni și internaționali a devenit în 25 de ani aproape nesemnificativă. Prima privatizare, așa-zisa mică privatizare, a scos din proprietatea publică mii de unități mici (vezi cazurile Kandia și BegaPam din Timișoara), destinul lor fiind al apropiatei închideri de producție și valorificării imobiliare a patrimoniilor. Și în acest fel s-au scos din circuitul public valori economice și patrimoniale ce pot fi foarte greu cuantificate.

Însă cea mai importantă scoatere din circuitul public al patrimoniilor s-a realizat prin succesiunea de legi ale retrocedării, o lungă și complicată istorie a retrocedărilor de

proprietăți imobiliare mici și medii (clădiri și terenuri, mai ales) ce a traversat toată tranziția românească (sursă primară și a jafului realizat prin procesul de despăgubiri de după 2010). Retrocedările au fost justificate de mitologia reacordării în natură a drepturilor totale pentru toți cei cărora statul autoritar și discreționar de după 1948 le-a confiscat proprietățile. Este un principiu de drept asupra proprietății ce nu poate fi combătut în sine, dar care a generat două fenomene paralele și dezavantajoase, efecte perverse ale aplicării acestui principiu: distorsiuni și inechități foarte mari în deciziile administrative de acordare a retrocedărilor și foarte multe ilegalități în aplicarea prevederilor legale, de la comisiile locale de fond funciar și până la hotărâri ale instanțelor de judecată nedrepte (în multe cazuri, cumpărate de către beneficiarii iliciți).

Prin procesul retrocedărilor s-a creat o castă relativ închisă a funcționarilor locali aflați în circuitul administrativ al deciziilor de retrocedare, castă mai importantă și mai influentă decât noua nomenclatură a partidelor din mediul urban. Această castă deținea cea mai importantă resursă a tranziției românești din mediul rural, decizia asupra fondului funciar, așa cum casta politică din mediul urban deținea decizia asupra privatizărilor.

E greu de spus care dintre cele două caste au generat schimburi de proprietate de valoare mai mare.

Dacă cei o mie de politicieni de la vârf care au format permanent casta celor ce au privatizat și exploatat toate resursele publice în tranziția românească au generat privatizări de 10 miliarde de euro și au provocat pierderi pentru stat prin privatizarea celorlalte câteva mii de unități economice și prin despăgubiri ale proprietății care probabil

depășesc aceste 10 miliarde de euro încasați, în cazul castei micilor funcționari (județeni și locali, de la consilieri la primari și secretari de consilii locale, plus aparatul judecătoresc ce a fost implicat de-a lungul anilor în deciziile de retrocedări), castă ce totalizează permanent în România peste zece mii de funcționari, se poate vorbi despre valori de câteva ori mai mari ale pierderilor ce le-au generat pentru stat. Toate sub protecția unei adevărate ideologii mitologice a noului regim, care se pare că nu a fost interesat cu adevărat aproape niciodată în tranziția acestor 25 de ani să gândească politici publice pentru dezvoltarea comunităților și protective pentru nivelul de trai și drepturile cetățenești. Indivizii atomizați, având habitudini ale vechiului regim, și-au protejat interesele în noul regim prin forme semilegale și semilicite de supraviețuire și creștere, într-o societate în care statul a devenit cel dintâi falit și cel din urmă factor de protecție a cetățeanului.

Oare vom reuși să trecem de această etapă a tranziției, una ce are nevoie de un circuit cultural și de un dialog real, de accent pe educație și sănătate, pe regândirea mecanismelor instituționale (mai ales pe un palier încă neexplorat, cel regional), sau statul va sucomba prin reducerea sa la un rol decorativ al instituțiilor centrale și prin cedarea completă a puterii de decizie către decidenții de la Bruxelles? Pentru readucerea statului în rolul de protector al drepturilor comune și cetățenești, va trebui, inevitabil, ca o nouă clasă politică să se pregătească pentru a da aceste răspunsuri, dar sigur nu va reuși să o facă în talk-show-uri de televiziune, ci prin noi forme de structurare instituțională a deciziei și în noi forme de consultare și decizie publică.

Jaful adus la zi: responsabilitatea specialiștilor

Ana Bazac

I

La mai mult de 25 de ani de la contrarevoluția din decembrie 1989, oamenii se miră cum a fost posibil ca distrugerea unei imense părți din avuția națională nu doar să aibă loc, dar să fie și promovată cu entuziasm și „competență" de către „specialiști". Aceștia au umplut întregul spațiu public cu mesajele lor și nu atât că dădeau argumente prea grozave – căci nu dădeau –, ci pur și simplu nu mai era nimic altceva, atât la nivelul discursului, cât și la cel al puterii politice, care să critice acest curent dominant, încât oamenii simpli s-au luat după „leadership".

De sus nu au existat doar insinuări, doar sugestii, ci idei repetate fără oprire despre binefacerile proprietății private. Iar simplitatea acestor idei – doar se știe încă de la Hitler că o garanție a influenței ideologice este reducerea problemelor la un singur aspect, unul cât mai apropiat de instincte necenzurate de rațiune – a dus la preluarea lor. „Ce-i al tuturor nu-i al nimănui", „ce dacă vine patronul, dacă mă plătește" (dacă „fiecare fură de la locul lui de muncă"), „ei, profită și el, ca toată lumea".

Pe de o parte, oamenii au fost *surprinși*: *nu credeau* că poate avea loc o încălcare atât de nerușinată a cuvintelor asumate de politicienii învingători ai evenimentului din decembrie 1989, nu credeau că „democrația, libertatea și demnitatea" promise pentru ca ei să susțină trecerea la capitalism (de fapt, la capitalismul explicit) pot însemna furturi atât de fără perdea și atât de dăunătoare, nu credeau că mica ciupeală pe care o tolerau sau practicau ca mijloc pentru o viață mai bună poate fi folosită drept șantaj ca să accepte echivalența acelei mici ciupeli cu demolarea proprietății publice. *Luarea prin surprindere* este o tactică a dominației, oricând și oriunde.

Pe de altă parte, oamenii au fost aduși în situația de a crede sincer în noua ideologie conducătoare. Ei văzuseră aberațiile care s-au făcut „în socialism"/„în comunism" în deceniul anterior turnurii – aberații generate și de incompetența și slugărnicia „cadrelor" și de indubitabili cai troieni ce s-au dezvăluit, și unii, și ceilalți, numai odată cu evoluția lor profitabilă după „revoluție" –, fuseseră profund jigniți de evidențierea diferențelor sociale – deși, să nu uităm, cele între salarii erau de 1 la 6 în 1975 (*Programul PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, p. 88), după ce înainte de 1965 fuseseră mult mai mari, iar în deceniul al nouălea urmau să scadă –, adică de consumul mai ușor și mai ridicat al milițienilor, securiștilor, activiștilor și șefilor decât al lor.

Deși nu s-au înregistrat scăderi în privința nivelurilor de calciu, minerale și proteine în timpul regimului de returnare a datoriei către FMI și băncile private aferente, cozile și

rațiile la unele produse alimentare au fost socotite dovezi ale falimentului socialismului.

Această psihologie a populației este ușor de înțeles și a fost un obiect principal de lucru al strategilor internaționali ai căderii Estului. Desigur, aceștia și-au predat *know-how*-ul trepădușilor interni. Psihologia generală este atât de gingașă, încât, de exemplu, cel puțin timp de trei ani după schimbarea orânduirii, discursul oficial nu a folosit termenul *capitalism*, ci *democrație* și *prosperitate*, sugerând că democrația – înțeleasă ca alegeri între mai multe partide – ar duce la creșterea nivelului de trai „ca în Vest". Apoi, *prosperitatea* a fost înlocuită cu *economia de piață*, inducând ideea că numai capitalismul ar asigura abundența și că, în fond, nu ar exista nici un motiv de frică față de capitalism, deoarece acesta ar fi o simplă și logică adecvare a ofertei la cerere (ceea ce nu ar fi fost posibil în socialism).

Am explicat în diverse lucrări vina fostei categorii conducătoare, *birocrația de partid și de stat*. O bună parte a acestei categorii, exterioară prin constituție și idealurilor egalității sociale și demnității fiecărui om, dar și teoriei/cunoștințelor economice și sociologice, a devenit beneficiara de bază a unei schimbări căreia tot ea i-a săpat făgașul. Astfel încât teoria exclusivei cauze externe a evenimentului din decembrie și a fenomenelor negative de atunci încoace nu se susține. Dimpotrivă, a avut loc, pe de o parte, o *convergență* între interesele limitate ale *birocrației de partid și de stat* (de a deveni proprietara *de drept* a bunurilor pe care în socialism doar le administra, de a deveni deci clasă conducătoare „ca în Vest" sau clasa capitaliștilor naționali, iar aceste interese limitate au făcut ca unii reprezentanți ai săi

să sucombe în fața concurenței și a presiunii politice a capitalului transnațional, numai cei care s-au legat de acesta și i s-au aservit supraviețuind înfloritor) și, pe de altă parte, interesele economice, dar și geopolitice ale *capitalului străin*, de fapt, *transnațional*. Nu au fost unii mai vinovați decât alții: jaful avuției naționale din România, la fel ca jaful din celelalte țări din Est și din ansamblul țărilor exterioare miezului tare/de Centru al capitalismului, s-a desfășurat ca o manifestare a raporturilor structurale înseși ale capitalismului. *Exploatarea* forței de muncă – inclusiv a propriului popor – și *relația Centru-Periferie*, o exploatare transnațională, sunt indestructibile. De aceea, lucrurile nu au nici o șansă să fie înțelese pedalând pe clișeul „străinii *versus* bunul capitalism național".

Dar lucrurile nu trebuie nici reduse la psihologie. Oamenii au fost manipulați, indiscutabil. Însă au fost manipulabili și din cauza pregătirii lor psihologice înainte de decembrie 1989 și a *apartenenței lor de clasă*. Această apartenență este, în ultimă instanță, chiar rezultatul încercării de socialism „într-o țară" și, desigur, atunci când încă nu există condiții obiective (nivel tehnic înalt și abundență pe măsură) și subiective (confiscarea de către partidul conducător a posibilității democrației directe).

Oamenii erau muncitori, țărani, funcționari, cadre militare, lucrători în comerț sau intelectuali. Dar, în același timp, erau *consumatori* în căutare de mai multe bunuri de consum. Această calitate a fost exacerbată de faptul că încercarea de socialism a avut loc în țări cu mari lipsuri, specifice capitalismului periferic. Și tocmai nivelul de plecare

a determinat acea victorie a „centrului" stângii – în URSS, Stalin, față de bolșevicii care doreau democrație directă și limitarea celui mai mare salariu al activiștilor la cel al muncitorilor calificați (așa-numitul *part maximum*) –, adică a obiectivului *prioritar* al încercării de socialism drept creștere a nivelului de trai, iar modelul diferențierii conducătorilor (deși acesta a fost preluat din societățile anterioare), drept inerent și meritocratic, ca model ce a servit acestui obiectiv. Asta a făcut ca întreaga forță de muncă să fie *redusă* de birocrația politică promotoare a acestei linii la calitatea de consumatori.

Obiectivul consumului a acoperit apartenența de clasă prin profesie și a dus treptat la achiziționarea unui caracter *mic-burghez* de către toate categoriile sociale, *ca și cum* ar fi fost vorba despre apartenența la mica burghezie a tuturor. Un simplu *muncitor* (calificat, desigur), care, prin salarizarea preferențială de atunci, avea locuință cu mobila momentului, cu bibliotecă și televizor, iar copiii urmau facultăți și deveneau intelectuali, nu doar că dorea mai mult consum – încă o dată, să nu reducem totul la psihologie –, ci, mai ales, ajungea să privească problemele sociale prin prisma unui om care era deja demn, avea ce-i trebuia și, evident, dorea doar să expandeze consumul. Datorită acelui punct slab de pornire și împrejurărilor care au dus la conturarea raporturilor de putere din jurul birocrației de partid și de stat în acea încercare de socialism – despre care Marx a scris pagini memorabile în *Manuscrisele economico-filosofice* din 1844 –, vechea *alienare* din capitalism a continuat: dependența indivizilor de obiecte și, astfel, slăbirea sau chiar dispariția

calității lor de subiect; și nu doar față de obiecte (acestea determinându-le mintea și voința), ci și față de raporturile politice. Majoritatea populației a devenit un obiect/un obiecțel al categoriilor conducătoare, inerent supus.

Țăranii, prin gospodărie și producție individuală – vegetală și animală – posibilă, erau, cumva ca pe vremea lui Lenin, care observase că mica proprietate naște capitalism, o dată mai mult mic-burghezi. Veniturile *cadrelor* din armată și securitate erau, pe de altă parte, mult mai mari decât cele ale muncitorilor sau intelectualilor; totuși, nici cei din această categorie nu au fost apărătorii necondiționați ai sistemului; dimpotrivă, făcând parte din birocrație, li s-au alăturat celor care le-au promis nu doar continuarea, ci și amplificarea privilegiilor. Iar *funcționarii* și *intelectualii*, separați de producție, și-au asumat o dată mai mult spiritul mic-burghez, dornic de confort și îmbăiat în iluzii de excepționalitate. Acest fenomen a fost cu atât mai puternic cu cât ritmul mobilității sociale de jos în sus s-a încetinit din anii '70: după ce primul val de modernizare s-a realizat, deci inclusiv după ce copiii țăranilor și muncitorilor din anii '50-'60 au devenit intelectuali, copiii acestora – mai degrabă decât cei de la sate sau ale muncitorilor din fabrici – au devenit noii ingineri, medici sau manageri (internalizând, în iluziile lor, și ideea eredității sociale). Iar *lucrătorii din comerț*, datorită și separării de producție și medierii birocratice între muncitori și categoriile conducătoare, dar și avantajelor obținute în mod informal din această mediere pe măsură ce și disfuncțiunile din aprovizionare și dorințele de consum au crescut, și-au însușit o dată mai mult spiritul mic-burghez.

Apartenența de clasă din momentul inițial al revoluției (indiferent de originea spațială a acesteia) – proletari în curs de eliberare – i-a făcut loc uneia noi, de „mică burghezie": deoarece în procesul inerent stalinizat, adică direcționat de birocrația politică, acești proletari nu s-au mai contrapus vechilor clase posedante, desființate, ci acestei noi clase conducătoare care i-a substituit. Iar, deoarece – cu toată garantarea locurilor de muncă, a salariilor decente și a ascensiunii sociale – nu a avut loc o reală eliberare economică a forței de muncă (pentru că nu avea cum), adică o stăpânire în fapt a mijloacelor de producție de către aceasta, singura poziție a categoriilor sociale a fost aceea de a cere și a obține mai mult din roadele muncii lor, în schimbul renunțării la *scopuri critice*, *antialienare* și *democratice*.

A vorbi despre idealuri, adică a depăși „pragmatismul" obiectivelor politice de creștere a consumului – să nu uităm că în 1989 încă se puneau problemele și în termeni de *cantitate*, indiferent de cauza suplimentară a returnării rapide a datoriilor –, părea a fi ceva desuet și utopic. În ideologia formatoare a conștiinței sociale, totul era o cântare a consumului, deși acesta includea cultura, o cultură de calitate și accesibilă. Acestei celebrări a consumului intern i-a corespuns o teorie care nu a fost un simplu rezultat al nevoii de coexistență pașnică pe plan internațional, ci a reprezentat o schimbare de esență a întregii reprezentări despre socialism: teoria *convergenței sistemelor*.

Sigur că această teorie a fost și un reflex al teoriei geopolitice socialiste a momentului („după Războiul Rece, în sfârșit, o coexistență pașnică"), dar necesitatea geopolitică – dorită și de Occident, iar acest lucru trebuia știut – nu

justifică abdicarea de la specificul sistemului; or, a vorbi despre convergență, însemna tocmai această abdicare, deoarece dezvoltarea științei și tehnicii – și a abundenței de produse – în ambele sisteme *nu anula specificul organizării sociale, al relațiilor structurale diferite și al obiectivelor diferite*. Dar, ca și în cazul *eurocomunismului* din Vest, teoria convergenței sistemelor a dorit să legitimeze *consensul* dintre capitalul din capitalismul explicit și birocrația politică din Est: pentru aceasta, orice susținea dezvoltarea pașnică a comerțului internațional (și intern) și a nivelului de trai – care era garanția cererii crescânde – era bun. Deși, de exemplu, *Programul...* din 1975 voia ceva mai mult, acest „mai mult" era acoperit nu atât de sarcinile practice din diferite domenii, cât mai ales de perspectiva posibilității dezvoltării independente și izolate a socialismului. Tocmai pentru ca să întărească această posibilitate a fost transformată ideologia socialismului într-una a unui simplu moment istoric al unor țări slab dezvoltate, moment ce urmărește și duce la convergența cu capitalismul.

Această analiză de clasă explică de ce, de exemplu, după 1989, toată mass-media emitea aceleași mesaje, indiferent de proprietarii instituțiilor mediatice ca atare (vezi Ana Bazac, „Mass media and the development of the democratic proceedings in post-communist Romania", *Analele Universității din Craiova*, Seria „Filozofie", 19, 2007, pp. 61-98).

II

Rolul intelectualilor din filosofie și științele sociale în turnura din decembrie 1989 este, prin urmare, clar. Pe de o parte, ei susținuseră caracterul stalinist al sistemului în schimbul unui loc călduț, iar pe de altă parte, se distanțaseră chiar de rosturile lor: critica, argumentarea rațională. Rezultatul acestei distanțări a fost tocmai disprețul față de ceea ce numesc, pentru rapiditate, „valorile comuniste". (Deoarece nu mai erau în stare să-și îndeplinească rostul, nu doar că au considerat că vina ar fi exclusiv exterioară lor – în comportamentul conducerii politice care, înainte de toate, una spunea și alta făcea –, dar au echivalat răul nu numai cu „ceea ce făcea" această conducere, ci și cu „ceea ce spunea"). În opoziție cu rațiunea de a fi a „intelectualilor organici", ei nu mai erau nici măcar „tradiționali", ca să folosim distincția lui Gramsci, deoarece, oricât doreau mulți dintre ei să se ocupe doar de chestiuni neutre și să fie socotiți niște căutători dezinteresați ai adevărului, nu au făcut decât să gloseze în jurul unor aspecte punctuale, fără nici cea mai mică preocupare de a le lega și a cerceta cauzele (esența perspectivei științifice, cum a arătat Aristotel) și consecințele într-un mod holistic. De fapt, sarcastic fiind spus, ei erau „intelectuali organici", ai spiritului mic-burghez dominant.

Ce s-a întâmplat după decembrie 1989? Au devenit *laudatores temporis acti*, sperând în păstrarea statusului social, dacă nu în avansarea fulminantă.

Oricum, o cauză a acestei atitudini este, încă o dată și dincolo de caracterizarea de clasă, competența nu foarte înaltă. Ei au moștenit o perspectivă *fragmentară* despre lucruri. Aceasta a însemnat și necunoașterea economiei politice. Ca și inferarea incorectă logic de la particular la general: „Dacă au fost greșite niște lucruri în socialism, înseamnă că acesta ca atare nu este funcțional".

Rezultatul a fost superficialitatea care i-a îndemnat să se alăture jafului, deși, ca toți cei din umanioare, habar n-aveau de economie. Iar cei care aveau – și au fost socotiți pe atunci drept guru, primind recompense sau fiind astăzi academicieni – au uitat ideea de permanență a jafului de tip colonial (Marx, dar și Eminescu) sortit și țării noastre, au uitat modul corupt de obținere a puterii economice și politice și au considerat drept „pierderi colaterale" șomajul și dezrădăcinarea, cu toate manifestările lor.

Oricât de frumos era vândut capitalismul occidental de către ideologia sa, totuși, fenomenele de criză au existat și în deceniul al nouălea. Și, după cum știm, abia după '89 au intrat în Occident în uzul personal computerele, telefoanele mobile etc. Dar intelectualii noștri, educați în superficialitatea stalinismului, ce a refuzat studiul teoriei și i-a socotit pe Marx și Lenin depășiți, au repetat sloganurile superiorității capitalismului, motivați de mantra consumului și a democrației politice liberale, ca și cum procesele din suprastructură – mai multe partide și alegeri – ar rezolva prin ele însele contradicțiile din raporturile economice și sociale.

Ar fi putut ei să știe tot ce urma să se întâmple în acești peste 25 de ani? Deoarece au fost opriți de la studiul teoriei,

iar cunoștința apare numai după experiență, s-ar putea răspunde negativ, iar ei ar fi achitați. Dar incapacitatea de a anticipa nu a denotat, în această situație, doar trăsătura lor de a fi *separați* în mod absolut de majoritatea populației – deci nu au fost niciodată și nu sunt intelectuali ai poporului, cum a fost Bălcescu, de exemplu –, ci și precarități morale pur individuale.

De aceea, *și ei au programat* jaful din acești peste 25 de ani, fiind cu mult mai vinovați decât oamenii simpli care au furat dalele canalelor de irigație și deoarece nu au înțeles/nu au fost lăsați să înțeleagă că „doar așa, ce e al tuturor e al fiecăruia". Nu toți sunt de vină – sau, în orice caz, nu toți în același fel.

Mai mult, majoritatea populației nu a vrut neapărat capitalism. Informațiile din școală și din presă aminteau despre șomaj și discriminări. Tocmai de aceea a avut loc gradarea susținerii explicite a capitalismului în discursurile dominante și oficiale.

III

Jaful avuției publice/naționale a fost și este un fenomen întâlnit cu prisosință în istoria capitalismului mondial și în literatura critică. Doar în cea apologetică obținerea asimetrică a bogăției este descrisă ca rezultat al muncii dure a indivizilor bine intenționați, al răbdării și al achizițiilor treptate, în mod izolat de orice forță ce ar multiplica acest rezultat.

În realitate, *exploatarea* modernă – adică drenarea polarizată a plusprodusului creat de munca persoanelor libere

politic și juridic, dar care nu stăpânesc mijloacele de producție – este pașnică: în principiu, persoanele pot refuza angajarea într-un loc sau altul. Dar, desigur, nu pot refuza angajarea ca atare, deoarece, altfel, nu au din ce trăi.

Puterea „angajatorului", adică a deținătorilor de capital/a mijloacelor de producție, este însă și în funcție de mărimea acestor mijloace. Și, deoarece o relație la fel de structurală a capitalismului este *concurența* (în acest caz, între deținătorii de capital), mărimea mijloacelor deținute în proprietate privată depinde nu numai de exploatarea pașnică, nici doar de întrecerea pe piață între deținătorii de capital, ci și de modalitățile „suplimentare": mituirea și hoția „pașnice" și jaful violent. Preluarea privată a proprietății comune din Anglia secolului al XVI-lea (*enclosures*) a fost un asemenea jaf. Cuceririle asupra pământurilor localnicilor de către statele și afaceriștii europeni și americani – la fel de consfințite prin legi – au fost de asemenea jafuri. Privatizarea proprietății publice din Occident odată cu dezvoltarea capitalismului transnațional, dar și privatizarea galopantă a proprietății publice de oriunde odată cu criza acestui capitalism, înainte și după pragul celui de-al treilea acord al Greciei cu Troica (de unde începe epoca unor noi *enclosures*, *cf*. Paul Craig Roberts, „Greece: Sound and Fury Signifying Much", *http://www.paulcraigroberts.org/2015/07/15/greece-sound-fury-signifying-much-paul-craig-roberts*), au fost și sunt jafuri.

Într-adevăr, definiția de dicționar a *jafului* este aceea de furt prin mijloace *violente*. Dar violența poate fi și simbolică, după cum poate fi doar sugerată. Ei bine, oricum

am înțelege conceptul de *violență*, la propriu sau metaforic, el este asimilabil comportamentului capitalului și, evident, al celor care doresc să fie capitaliști. Nimeni nu poate aștepta *acumularea lentă a capitalului* (de exemplu, de la covrigării și șaormării construite cu banii strânși din comerțul transfrontalier cu sacoșa la fabrici, firme de transport, bănci etc.).

Pentru România, după decembrie 1989, când proprietatea mijloacelor de producție a fost publică/de stat (aici nu e cazul să discutăm diferența), marea problemă a fostei birocrații conducătoare, singura care acumulase suficienți bani pentru a-i investi și singura care se constituise deja și era deci mai ușor să se reconstituie în rețele de complici, a fost tocmai *transformarea proprietății publice în proprietate privată*. Însăși această transformare este un jaf, căci *nimeni nu i-a întrebat pe proprietari dacă acceptă acest lucru*. Capitalul străin a așteptat un timp, ca să se constituie clasa capitaliștilor locali. Dar aceasta nu a urmat drumul descris în literatura idealizantă. Jaful a început prin *concomitența* preluării unor unități de stat și a legiferării acestui act. Da, *legiferarea* – inclusiv prin Constituție – *a confiscării private a proprietății publice a fost un jaf*.

Dar jaful a fost adus la zi, adică *accelerat și amplificat prin complicitatea puterii politice*, oricare ar fi fost partidul sau partidele câștigătoare în alegeri.

Astfel, el nu a constat numai în *răsplătirea intelectualilor obedienți* cu o parte din el, nici numai în *retrocedarea marilor avuții* – și nu a unor căsuțe sau vile, nici măcar a unei mici proprietăți agricole lăsate moștenire de „bunelu'", cum apărea lacrimogen în mass-media ce legitima jaful –, în natură și bani: „Casei Regale", cultelor, marilor proprietari

de demult, direct și moștenitorilor reali și falși, ca și intermediarilor. Jaful retrocedărilor a fost folosit de fosta birocrație ca învelitoare a propriului jaf.

Jaful nu a constat numai în *periodica majorare a veniturilor privilegiate* ale militarilor de orice fel, ca plată pentru sprijinirea procesului de jefuire a populației: și astăzi, când noua lege a salarizării impune raportul dintre salariul minim și cel maxim de 1 la 18 (*http://www.ziare.com/rovana-plumb/ministrul-muncii/rovana-plumb-raportul-dintre-salariul-minim-si-cel-maxim-va-fi-de-1-la-18-1372118*), salariile și pensiile speciale ale militarilor, diplomaților, demnitarilor, politicienilor, șefilor din administrație, inclusiv a băncilor publice și a agenților ce susțin inerent puterea politică, situația apare ca un jaf. Iar diferența dintre acești privilegiați ai jafului și, pe de altă parte, medici, artiști și profesori, dar, desigur, și muncitori, vânzători sau frizeri este foarte mare.

Jaful adus la zi a constat în *preluarea unei mari părți din banii celor ce au economisit la CEC*, deoarece nici dobânzile banilor de la CEC în decembrie 1989 nu au fost plătite și nici banii ca atare nu au mai fost dați înapoi, datorită stabilizărilor.

Jaful adus la zi a constat în *falimentarea băncilor* nou apărute, adică în complicitatea administratorilor bancari și a personajelor din fosta birocrație, reciclate în „oameni de afaceri" care au împrumutat fără să returneze datoriile. Sistemele Caritas au fost numai o formă a jafului financiar-bancar.

Nu doar contrabandiștii români și străini – cum ar fi celebrul Iskandarani, considerat în mod mistificat la vremea

respectivă cel mai mare infractor din România – care au mijlocit mărci false și au operat în economia neagră și nu atât rețelele de intermediari din piețe au constituit forme de jaf. Ele au fost numai excrescența vizibilă – dar a cărei exotism nu era nou – a jafului. Prăduirea pădurilor și distrugerea industriilor românești care adăugau valoare materiilor prime au fost, la fel, forme vechi de jaf.

Jaful adus la zi a fost *scutirea totală sau parțială de la plata impozitelor* pentru marile companii românești și străine, ca și pentru BOR, cărora statul le-a dat terenuri gratis, ca în Evul Mediu. A fost *concesionarea bogățiilor din subsolul* țării pe un număr de ani echivalent pentru mai mult de o generație sau chiar pentru cel puțin două generații, cu transferul de proprietate. De asemenea, a fost *separarea fondurilor de stat* – cum a fost cel de pensii – și, din cauza reducerii drastice a numărului de întreprinderi productive proprietate de stat și deci a scăderii veniturilor directe ale statului obținute din profitul acestor întreprinderi, *falimentarea* lor. Jaful adus la zi a fost și *preluarea banilor statului* obținuți atât din impozite, cât și prin tăierile *directe* și *indirecte* de salarii și pensii, precum și transferul acestora în plata datoriilor: a) pentru a avea un fond de garantare a plății datoriilor; b) pentru a susține băncile private; c) pentru comenzi de armament; d) pentru infrastructuri inutile; e) pentru cheltuieli mobile superflue ale administrației. Banii statului, dar și ai populației, prin tăierile *directe* și *indirecte* de salarii și pensii, au fost folosiți și pentru a plăti despăgubiri supraevaluate (sifonările mafiote, o altă formă de jaf din timpurile noastre).

Despre jaf nu trebuie vorbit în termeni abstracți, ca și cum doar a avut loc și a fost făcut de anonimi. El are o origine de clasă, s-a desfășurat și se desfășoară ca o *formă de luptă de clasă*, de presiune de sus împotriva ansamblului populației: putem prelua fără sfială formula *1% versus 99%*. După cum puterea jefuitorilor nu trebuie să ne demoralizeze; dimpotrivă, cu cât e jaful mai concentrat, cu atât este mai clară demontarea lui.

Realitatea și imaginarul *marelui jaf postcomunist*. O abordare sociologică

Vladimir Pasti

1. *Marele jaf* ca metaforă și postcomunismul ca tranziție

a) *Marele jaf*, pe care în alte lucrări l-am denumit, neutru și pe spațiul semnificativ mai restrictiv al privatizării, *marea împărțeală*, este o metaforă ce încearcă să pună o etichetă sugestivă și sintetică asupra întregului proces economico-social care a însemnat transformarea societății românești dintr-o societate „socialistă" condusă de un stat „comunist" – așa cum înțelegea socialismul fostul regim politic comunist – într-o societate „capitalistă" și un stat „democratic neoliberal", așa cum sunt ele înțelese de elita politico-tehnocratică a României postcomuniste. Pentru a realiza această transformare, elitele conducătoare ale României au conceput o serie de schimbări ale tuturor instituțiilor majore ale statului și societății, schimbări etichetate de obicei drept „reforme". Elaborate pe baza unor modele ideologic ideale ale societății capitaliste și ale statului democratic, „reformele" au fost implementate prin intermediul capacității statului de a reglementa societatea și de a pune presiune

asupra ei prin instituțiile sale de forță (administrația, justiția, poliția, serviciile de informații și armata).

Ca orice grup social dominant din oricare societate din istorie, noua elită postcomunistă a fost nevoită să țină seama de o serie de constrângeri interne și internaționale. În cazul României postcomuniste ele au fost:

- propriile lor interese de grup social dominant în stat și în societate;
- interesele populației, ale societății și ale statului;
- cerințele politice, financiare și economice ale capitalului internațional, mai ales cel vest-european, de relația cu care depinde economia românească;
- cerințele politice, economice, militare și administrative ale liderilor statelor UE și NATO, în care România trebuia să se integreze după destrămarea „lagărului socialist", și de relațiile cu care depinde statul român.

Toate aceste „reforme" au fost gândite și aplicate pe baza principiului esențial al politicii și al administrației conform căruia *politica subordonează statul, iar statul subordonează societatea*. Din perspectivă sociologică, acest principiu este o prostie. În realitate, marile grupuri sociale din societate urmează liderii politici și se subordonează statului numai atunci când interesele lor majore sunt slujite sau afectate doar marginal. Dar, dacă interesele unor grupuri semnificative din societate sunt afectate major de reglementările impuse de liderii politici, atunci are loc reacția negativă a societății împotriva lor. Ea se manifestă prin ignorare pasivă, evitarea activă a reglementărilor sau prin modificarea funcționării efective a noilor instituții, astfel încât ele să acționeze diferit, uneori chiar invers, decât au fost proiectate,

dar în mai mică discordanță cu interesele societății sau grupului. Aceste reacții pot funcționa izolate sau împreună. În cele mai grave cazuri, când nici prin ocolirea/încălcarea legii sau prin disfuncționalitatea noilor instituții societatea nu poate obține un compromis între interesele sale și obiectivele liderilor politici, ea reacționează prin delegitimarea și schimbarea pur și simplu atât a politicii, cât și a statului. Ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 (vezi V. Pasti, *Sociologia politică*, Editura Ziua, București, 2003).

În postcomunism, cele trei metode pașnice s-au dovedit a fi suficient de eficiente pentru ca reacția societății să nu ajungă să producă „o nouă revoluție". Rezultatul acestei eficiențe a constat în schimbarea societății și a statului astfel încât produsul final nu a corespuns niciodată nici unuia dintre multele modele ideale de politică, stat și societate imaginate de oricare dintre aceste mari grupuri sociale sau de consilierii lor internaționali. În consecință, în orice moment al postcomunismului, atât elitele, cât și societatea au fost nemulțumite de realitate, reformată, de mai multe ori succesiv. Dar, după fiecare astfel de „reformă", societatea s-a adaptat rapid transformând instituțiile și practicile acestora și relațiile lor cu societatea. Eu denumesc această schimbare neintenționată politic și necoordonată prin intermediul statului „tranziție spontană".

Cum cele mai importante realități socioeconomice sunt cele ale sistemelor de distribuție ale puterii, statusului și prestigiului, a avuției și a veniturilor, a capitalului și muncii, tocmai acestea au fost cel mai grav afectate de „tranziția spontană". Ea a înlocuit stabilizarea sistemelor de distribuție după criteriile rezultate din raporturile de forțe politice

din societate, a celor rezultate din raporturile de forțe sociale din societate, politica jucând un simplu rol de instrument al acelei coaliții de grupuri care, la un moment dat, obțin un ascendent social temporar.

Competiția dintre modelele ideale de societate și de sisteme de distribuție este mai ales o competiție a elitelor, ce nu alcătuiesc mai mult de 20% din populație și care se străduiesc să obțină sprijinul grupurilor sociale pe care le conduc, dar niciodată al întregii societăți. În consecință, întotdeauna cea mai mare parte a populației, adică a societății, va fi întotdeauna dezavantajată de orice sistem de distribuție imaginat de elite. Iar când dezavantajele vor depăși un anumit prag critic, a cărui mărime depinde de caracteristicile societății, această majoritate mută, dezorganizată și neputincioasă va face eforturi de a se organiza și de a căpăta o voce prin intermediul unor elite ad-hoc, alcătuite din pierzătorii, rebelii și utopicii elitelor existente deja în societate. Aceste noi elite vor intra în competiția pentru putere și de schimbare continuă a sistemelor de distribuție, dezvoltând ideologii cu largă susținere populară (etichetate drept „populiste", disprețuite și respinse de elitele *establishment*-ului), întemeiate în principal pe imoralitatea și nedreptatea considerate definitorii ale societății existente. Din această categorie face parte și ideologia *marelui jaf*.

b) *Marele jaf* este o metaforă ce încearcă să diferențieze tranziția și modernizarea[1] postcomunistă în România de

1. Tranziție și modernizare nu sunt același lucru: *tranziția* înseamnă trecerea de la un set de criterii legitimate de societate pentru construcția sistemului principal de distribuție, la alt set de criterii, de asemenea legitimat de societate. Modernizarea implică și ea schimbări sociale, unele majore, dar nu și modificarea acestor criterii.

celelalte tranziții și modernizări suportate de societatea românească prin costurile uriașe de capital, de active, de locuri de muncă, de venituri și nivel de trai, de acces la putere, status, privilegii și servicii sociale suportate de cea mai mare parte a populației de-a lungul sfertului de veac ce a urmat prăbușirii regimului politic comunist, fie ele produse de reforme, fie în urma tranziției spontane. Transformarea acestei metafore într-un concept accesibil abordării științifice nu poate fi însă rezumată la un simplu sinonim al conceptului *tranziție*, care se rezumă doar la descrierea procesului, pe care, explicându-l, îl justifică. Dimpotrivă, ideologia *marelui jaf* condamnă tranziția, atât reformele, cât și tranziția spontană, și delegitimează caracteristicile societății care este rezultatul ei. Și, din perspectiva valorilor și atitudinilor specifice ideologiei care a generat formula, propune o nouă descriere a întregului proces.

c) Perspectiva *marelui jaf* implică simultan nu doar acceptarea unor premise ideologice militante atribuibile fie realității investigate, fie cercetărilor, ci mai presupune și adoptarea unei abordări paradigmatice diferite de abordarea sectorială comună mai tuturor studiilor de până acum. În *establishment*-ul academic actual, tranziția politică către democrația neoliberală este rezervată științelor politice; tranziția economică către economia capitalistă este rezervată economiștilor; tranziția socială către o societate capitalistă este rezervată sociologiei, antropologiei etc;

De exemplu, trecerea de la societatea socialistă la cea capitalistă este o tranziție, în vreme ce urbanizarea, industrializarea, monetizarea societății etc. sunt modernizări.

iar tranziția culturală este dominată de eseistica filosofică și de jurnalism. Abordarea prin intermediul *marelui jaf*, transformat din metaforă în concept, înseamnă abordarea simultană a tuturor aspectelor tranziției și schimbărilor postcomunismului în interacțiunea lor, precum și însoțirea progresului cunoașterii de progresul înțelegerii realității.

d) Abordarea din perspectiva *marelui jaf* presupune adăugarea la „tranziție" a unui indicator suplimentar și complex, care încearcă să descrie *bazele valorice, cognitive, atitudinale și politice ale raportării la tranziție* a societății (populația structurată). Abordarea prin intermediul *marelui jaf* presupune analize pe cel puțin două axe independente, sintetizate ulterior într-o descriere comprehensivă a societății românești. Prima axă se referă la actuala *ordine socială* rezultată din tranziție. Cea de a doua se referă la *perspectivele de viitor* care se conturează pentru fiecare grup social, gospodărie/familie și individ în parte. În acest fel, abordarea prin intermediul paradigmei *marelui jaf* implică cercetări mult mai complexe și mai dificile, compensate în schimb prin rezultate care ar putea reprezenta materia primă pentru o *viziune globală* asupra României prezente, a drumului său parcurs până în stadiul actual și, mai ales, a perspectivelor sale de viitor. Din punct de vedere științific, principala problemă a unei metafore de tip *marele jaf* este ambiguitatea ei. Denumirea poate fi considerată, din perspectivă științifică, excesiv de militantă, acuzatoare și răzbunătoare, fiind simultan utilizată pentru a justifica atât extremisme atitudinale la nivel social, cât și

ideologii și doctrine politice cu egală putere de legitimare pentru orice fel de extremism[1]. Problema este, desigur, de comunicare, și nu de cercetare. Științific, fiecare cercetare își poate defini obiectul drept *marele jaf*, în conformitate cu nevoile sale de studiu.

e) Faptul că, prin însăși formularea sa, abordarea istoriei noastre din 1990 și până acum ca un *mare jaf* implică o atitudine negativă, ba chiar acuzatoare asupra istoriei postcomuniste de până acum, nu afectează caracterul științific al cercetărilor întreprinse într-o astfel de abordare, dacă această atitudine este adoptată corect, adică științific, de cercetători. *Jaful*, ca furt săvârșit prin violență (DEX), este prin sine însăși o acțiune condamnabilă, fiind deopotrivă ilegală și imorală și afectând negativ orice individ, comunitate sau societate.

Ca abordare, *marele jaf* este rezultanta unei combinații a două atitudini diferite. Prima este pur și simplu nemulțumirea față de societatea prezentă, rezultat al istoriei sale de până atunci. Căci, în accepțiunea populației și a unei părți a elitelor actualei societăți, *marele jaf* este datorat, pe de o parte, redistribuirii preferențiale a avuției societății românești socialiste – prin privatizare –, iar, pe de altă parte, redistribuirii preferențiale a produsului social anual prin intermediul statului – prin legislație. Ca urmare, populația dezavantajată de ambele procese, între 60 și 80% din total, împreună cu un mic grup de contra-elite care încearcă să

1. *Cf.* neobișnuita alianță dintre partidele de extremă stângă și cele de extremă dreapta în Grecia actuală, ajunsă la majoritate parlamentară din cauza nemulțumirii populației față de politicile de austeritate impuse țării de instituțiile financiare internaționale.

legitimeze această ideologie cotidiană, tinde să explice noua organizare socială a României postcomuniste ca pe rezultatul puterii dominante asupra statului obținută de coaliția dintre elitele politice și cele de capital ale noii Românii, susținută politic și ideologic de coaliția dintre capitalul internațional, instituțiile financiare internaționale și elitele de capital și politice ale Europei Occidentale.

Această a doua componentă a *marelui jaf* este, emoțional, de înțeles în cazul populației și al politicienilor siliți să dea satisfacție propriilor lor alegători, dar în cazul cercetătorilor realităților sociale ea este inacceptabilă. Căci rolul studierii societății (adică al sociologiei) nu este să identifice vinovați și, în ultimă instanță, să imagineze modalități ale marginalizării lor în societate. Pentru cercetarea și înțelegerea științifică a societății, acțiunile ilegale, imorale și, uneori, direcționate împotriva intereselor generale ale societății, care au avut loc după 1989, necesită nu răzbunare, pedepse etc., ci înțelegerea lor ca procese sociale normale și necesare unei societăți care își căuta drumul dinspre socialism spre capitalismul modern.

2. Ideologia cotidiană a *marelui jaf*

Nu știm încă să elaborăm o astfel de viziune: în parte pentru că este foarte complexă și necesită încă numeroase studii, iar pe de altă parte pentru că studierea reacțiilor societății la tranziția postcomunistă parcursă până acum nu pare a interesa pe nimeni. Cel puțin pe nimeni din instituțiile guvernării, căci numai acestea au capacitatea

financiară și umană să asigure resursele unor astfel de studii. În schimb, știm câte ceva despre unele dintre componentele sale.

a) În primul rând, știm care este atitudinea și care sunt convingerile populației față de ansamblul reformelor și schimbărilor economice și sociale care au avut loc în ultimul sfert de veac. În al doilea rând, dispunem de un număr semnificativ – chiar dacă insuficient – de studii economice, sociologice, antropologice etc., cu privire la efectele intenționate și la cele neintenționate (în sensul că nu au fost asumate de autorii lor) ale acestor reforme și schimbări; și mai dispunem de un număr încă dezamăgitor de mic de cercetări asupra schimbărilor produse spontan de societate în relațiile sociale, economice și politice care fie se opun intențiilor „reformatorilor", fie configurează o cu totul altă direcție de evoluție a României decât acel *road-map* către modelul vest-european de societate și stat reelaborat continuu ca obiectiv strategic de către elita politică românească, sub coordonarea elitelor politice și financiare ale UE și ale instituțiilor financiare internaționale.

b) Știm că populația consideră că orice avuție mai mare decât media își datorează succesul hoției, și nu muncii; că populația se consideră exploatată, lipsită de viitor și de posibilități reale de acces la un trai decent; că este convinsă că guvernanții – de la administrațiile locale și până la cei mai proeminenți politicieni naționali – sunt corupți și interesați doar de câștigul propriu și al clientelei; capitalul străin activ în România transferă o bună parte din câștigurile obținute în țările lor de origine; că participarea capitalului

la dezvoltarea infrastructurii sociale[1], umane[2] și tehnologice[3] ale țării este nesemnificativă; că populația este convinsă că România se îndreaptă într-o direcție greșită cu fiecare guvernare, indiferent de eticheta politică a partidelor care o compun; că din cauza lipsei de locuri de muncă și a salariilor și pensiilor insuficiente pentru a le asigura un trai decent, oamenii sunt nevoiți să fure, fie din avutul privat, fie din cel public; că sunt neputincioși în relația cu oricine are o *cuantă de autoritate*[4], indiferent dacă ea se datorează cunoștințelor, statusului și privilegiilor, legilor sau normelor birocratice etc; că mărimea veniturilor este cel mai important criteriu de ierarhizare socială, indiferent cum au fost obținute acestea – legal sau ilegal; că munca – cantitatea și calitatea acesteia – este ultimul criteriu în ierarhia criteriilor care domină sistemele de distribuție a orice – de la avuție și venituri la prestigiu, status, putere, privilegii, securitate economică, socială și individuală, la servicii de educație, de sănătate etc. și până la putere, inclusiv puterea politică;

1. Invers decât în țările de origine, capitalul străin nu asigură în România nici un fel de servicii sociale pentru angajații lor și familiile acestora și nu contribuie la dezvoltarea comunităților în care își desfășoară activitățile etc.
2. Programele de training și profesionalizare a forței de muncă suportate de capitalul privat, deopotrivă românesc și străin, aduc o contribuție nesemnificativă la creșterea capitalului uman al țării.
3. Recent, compania Renault a anunțat că intenționează să ridice gradul de automatizare al uzinei sale din România de la 5% la 20%, în condițiile în care gradul de automatizare a uzinelor sale similare din Franța este de peste 70%.
4. „Cuanta de autoritate", un concept creat de mine, este acea decizie care, pentru a genera prin execuție o realitate dezirabilă și posibilă, nu mai are nevoie de nici o altă decizie subordonată.

că legislația muncii[1] favorizează angajatorii în dauna angajaților, iar politicile de sănătate, de educație, de asigurări și de asistență socială ale statului favorizează pe cei din treimea superioară a scalei veniturilor etc.

c) Mai știm și ce își dorește populația, grație cercetărilor întreprinse de o serie de instituții academice și de programe de cercetare finanțate din surse internaționale. Înainte de orice, populația își dorește locuri de muncă salariate și bine plătite. Cu atât mai mult cu cât acestea nu sunt un ideal abstract, de tipul celui urmărit de Carol I („Îmi doresc să fac din România o Belgie a Dunării de jos"), ci o realitate pe care populația a pierdut-o în urma reformelor ce au definit tranziția economică. În mai puțin de un deceniu (1991-1999), economia românească a pierdut cca 4 milioane de locuri de muncă salariate, majoritatea în industria extractivă, energetică și prelucrătoare, și în industria construcțiilor, pe care le-a înlocuit în proporție de mai puțin de 10% cu locuri de muncă salariate prost plătite în servicii și comerț și cu cca 1 milion de locuri de muncă în formula așa-zișilor „lucrători familiali neretribuiți" (un concept statistic destinat să permită înregistrarea ca populație ocupată a acelei părți a populației care muncește cu propriul capital într-o economie de subzistență). Altfel spus, cel mai important lucru pe care îl cere populația constă în dreptul de a munci pentru venituri capabile să-i asigure un nivel de trai acceptabil (în viziunea populației). În toate țările capitaliste dezvoltate acest obiectiv legitim al populației

1. Faptul că recent Codul Muncii a fost modificat în conformitate cu cererile Consiliului Investitorilor Străini este relevant în acest sens.

este realizat prin expansiunea muncii salariate, prin calificarea continuă a forței de muncă și prin industrializarea economiei cu industriile cu productivitate ridicată a muncii. Invers, tranziția pro-capitalistă românească a avut ca rezultat tocmai desființarea acestor ramuri industriale existente incipient în economia socialistă și eliminarea oricărui viitor pentru ele. În vreme ce nivelul de ocupare al populației active a scăzut, din 1989 și până astăzi, de la peste 70% la cca 50%, mai ridicat în rural decât în urban, ceea ce ilustrează orice tip de societate doriți, mai puțin o societate capitalistă. Pentru populație, acest proces de restructurare economică este o componentă importantă a *marelui jaf*.

Cererea pentru locuri de muncă salariate și bine plătite, adică având o productivitate ridicată, este însoțită invariabil de solicitările de securitate personală și socială. Aceasta este o cerere complexă, care include practic orice, de la protecția copilului și până la menținerea puterii de cumpărare a pensiilor, de la serviciile de sănătate oferite de stat în schimbul contribuțiilor plătite de-a lungul anilor de populație la fondurile de asigurări sociale și până la condițiile de muncă și puterea de negociere a salariaților în relația cu angajatorii. Faptul că această componentă socială s-a deteriorat grav în primul deceniu de reforme, că a rămas deteriorată inclusiv în perioadele de aparentă creștere a bunăstării – pe un *bubble* al creditării care a „explodat" în mai puțin de 5 ani –, iar că viitorul nu pregătește nici o îmbunătățire semnificativă a sa sunt alte componente importante a ceea ce populația denumește *marele jaf*.

De asemenea, populația își dorește recâștigarea accesului. De la accesul la educație, servicii medicale de calitate și cultură, până la accesul la piețe, infrastructură logistică și accesul la putere. Toate aceste forme de acces au fost la dispoziția populației o scurtă perioadă după revoluția din 1989, iar unele dintre ele (de exemplu accesul la educație, la cultură, la locuințe sociale și, în cazul limitat al locuințelor private, și la credite ieftine) au existat încă din timpul comunismului. Singura creștere spectaculoasă a accesului populației la un element de infrastructură de după comunism este accesul la comunicare prin intermediul telefonului mobil. În rest, toate celelalte forme de acces a populației la infrastructura națională logistică, financiară, culturală, profesională etc. sunt restricționate practic total pentru populația din prima treime a scalei veniturilor și la un acces limitat pentru cei din a doua treime. Doar acea treime a populației aflate către vârful scalei veniturilor are accesul aproape nelimitat la tot ceea ce poate oferi economia și societatea românească. Sigur, nu există bariere legale și nici presiuni sociale pentru ca acele categorii de populație cu venituri mici să nu acceseze oricare dintre aceste resurse, dar există restricții financiare de nedepășit. Așa se face că, deși aproape jumătate din tinerii de vârstă școlară trăiesc în mediul rural, mai puțin de 5% dintre aceștia ajung în învățământul superior și doar o minoritate în cel liceal, iar tratamentele medicale de calitate sunt rezervate elitelor; că micii întreprinzători, care în perioada imediat următoare prăbușirii comunismului au dominat comerțul, au devenit periferici, iar piața agricolă țărănească a fost marginalizată, așa cum a fost marginalizată și producția agricolă

de alimente a țărănimii prin lipsa accesului la piață. Comerțul cu alimente, de departe cea mai importantă piață de retail din România (hrana reprezintă de departe, cu o pondere de cca 40-45%, cea mai importantă grupă de cheltuieli din bugetul gospodăriei medii românești), este dominat în prezent de marile corporații de distribuție alimentară din Europa dezvoltată, care se aprovizionează de oriunde din lume și nesemnificativ din România, ca și piața de bunuri de durată mai îndelungată, piața bancară, resursele naturale, distribuția de utilități etc.

În ceea ce privește accesul la putere, populația dispune doar de ceea ce se numește „putere electorală", adică de dreptul de a alege dintre candidații propuși de elite pe aceia dintre ei pe care îi preferă. Dar, după ce experiența cotidiană a convins populația că, indiferent de alegerea făcută, orice guvernare rezultată din alegeri este egal orientată spre avantajarea deopotrivă a elitelor naționale și a capitalului străin, apetitul pentru politică a scăzut dramatic, iar în prezent elita politică trebuie să suporte cheltuieli uriașe pentru a mobiliza la vot aproape jumătate din cetățeni.

Aceste realități sunt considerate de populație de asemenea o componentă și o consecință a *marelui jaf*.

3. Ideologia elitelor

Mai știm, de asemenea, că aceste convingeri și opinii ale populației nu sunt acceptate de elitele naționale românești aflate la conducerea deopotrivă a statului și a societății. În opoziție cu credințele și convingerile populației, acestea au produs o ideologie mai elaborată în argumentare decât

simplele convingeri întemeiate pe experiențele de viață personale și colective ale populației; elitele și-au organizat interesele și opiniile într-o construcție ideologică despre postcomunismul românesc mai sofisticată teoretic și argumentativ, dar nu neapărat reflectând corect realitatea și nu neapărat coerentă sau lipsită de contradicții interne.

Ca orice ideologie – inclusiv cea cotidiană a populației –, ideologia elitelor puterii politice, financiare și economice este întemeiată pe o serie de afirmații paradigmatice, de tipul axiomelor sau paradigmelor, care nu sunt puse niciodată în discuție.

1. Prima dintre acestea se referă la superioritatea economică, socială și morală a capitalului asupra muncii, administrației și politicii. Un corolar important al acesteia este că „statul este cel mai prost administrator", iar proprietatea de stat în economie trebuie desființată prin privatizare.

2. A doua axiomă paradigmatică afirmă întreprinzătorul capitalist ca „erou meritocratic" al noii societăți, în opoziție cu eroii politici și militari ai societăților anterioare și în opoziție cu restul populației. Un corolar important al acesteia este cel al necesității protejării și subvenționării deținătorilor de capital din resursele statului.

3. O altă axiomă paradigmatică afirmă superioritatea pieței ca mecanism de distribuție și redistribuție și superioritatea pieței internaționale în raport cu cea națională (globalizarea). Un corolar al acesteia afirmă că sistemele de redistribuire a veniturilor și a PIB prin intermediul statului sunt deopotrivă „nenaturale" și păguboase. Un corolar important este cel care afirmă că dezvoltarea societății și creșterea statutului statului român la nivel internațional

depinde esențial de fluxurile de capital străin care, la rândul lor, depind de facilitățile acordate acestuia din resursele naționale, prin intermediul statului.

4. Câtuși de puțin în ultimul rând, axioma politică a ideologiei elitelor *establishment*-ului postcomunist afirmă superioritatea absolută a regimului politic democratic (compus din pluralism politic, alegeri libere, secrete și universale, separarea puterilor în stat și subordonarea statului societății) asupra oricărui alt regim politic.

5. Această axiomă este puternic contrazisă de un corolar al ei, care însă completează ideologia elitelor postcomunismului românesc. Corolarul afirmă superioritatea societății civile organizate (grupurile de presiune) asupra electoratului, în calitate de legitimator sau delegitimator al deciziilor politice luate de parlamentul ales de către electorat.

6. La fel de puternic contradictorie cu axioma superiorității regimului politic democratic este axioma cunoașterii prin cultură și știință. Conform acesteia, cunoașterea obținută de elite ca urmare a accesului lor superior la cultură și la știință este net superioară cunoașterii obținute prin experiență cotidiană de cea mai mare parte a populației, anume cea situată în afara elitelor politice, culturale, profesionale și de guvernanță.

Acest sistem axiomatic al ideologiei elitelor poate fi, desigur, completat, dar aici am enunțat, pe de o parte, axiomele sale esențiale, iar pe de altă parte, acele corolare ale ei care se opun direct ideologiei cotidiene a *marelui jaf*. Puse la un loc, toate aceste corolare permit elitelor marelui și, uneori, micului capital și elitelor legitimării și funcționării sale

să fie ostile atât instituțiilor politice ale democrației electorale (partide, alegeri, parlament etc.), cât și statului (guvernul, legitimat prin parlament, și administrația, legitimată prin guvern); de asemenea, le permit să dispreţuiască și să delegitimeze populația și, în ansamblu, întreaga societate ca fiind incapabile să înțeleagă și să accepte noua societate – cea capitalistă; apoi, să accepte deformarea sistemelor de distribuție în societate în favoarea elitelor și în defavoarea lor ca pe o necesitate dictată de interesele superioare ale statului, națiunii și, în ultimul rând, însăși populației.

În ideologia elitelor postcomuniste, populația este mărginită, incultă, înclinată „natural" și cultural către ilegalități, puțin dispusă să muncească, dornică de securitate socială și asistență socială (obținută prin parazitarea profitului de pe urma muncii dedicate a deținătorilor de capital), dispusă să abuzeze de democrație pentru a-și promova interesele imediate și limitate la calitatea vieții personale și de familie, ignorând idealurile și obiectivele mai înalte și pe termen lung etc. În privința cunoașterii, experiența cotidiană a populației, care cuprinde inclusiv abuzurile practicate de elite în gestionarea resurselor și a accesului la ele, aceasta este nerelevantă pentru că interpretarea acelor realități cotidiene ca un *mare jaf* este întemeiată pe constatarea efectelor, ignorând însă contextul, pe credințe populare despre „dreptate" și „egalitate", pe mentalități balcanice și comuniste și mai ales pe o mitologie destinată de secole să justifice lipsa de cultură, interes, improvizație și înclinația spre pomeni și parazitism a unei populații ce nu este dispusă să muncească eficient și să se orienteze spre activități profitabile.

Faptul că sistemul axiomatic al ideologiei elitelor, cu corolarele lor cu tot, nu este altceva decât expresia unei alte mitologii, destul de specifice societății românești pentru că ea combină glorificarea trăsăturilor unei societăți capitaliste ideale (și inexistente) cu cele ale unui feudalism renascentist, nu este nici conștientizat, nici deranjant pentru purtătorii de ideologie ai elitelor societății postcomuniste românești actuale.

Elitele românești consideră că această ideologie este liberală și, în măsura în care ea este acceptabilă pentru capital (autohton și străin deopotrivă), are dreptate. Polarizarea veniturilor (indicele Gini, care măsoară egalitatea distribuției PIB într-o societate, a crescut în postcomunismul românesc de la cca 0,25 la cca 0,32) și a avuției sunt acceptabile pentru capitaliștii români și străini în egală măsură și așa-numita „liberalizare" a pieței muncii a condus practic la desființarea sindicatelor din companiile private, pe de o parte, și la întemeierea creșterii productivității muncii după 2010, pe de altă parte, nu în investiții, care practic s-au prăbușit, ci în reducerea cheltuielilor cu forța de muncă, adică în scăderea salariilor și desființarea de locuri de muncă.

Între multele consecințe pe care le are o asemenea ideologie, cea mai spectaculoasă prin ciudățenia ei este cea care îi face pe reprezentanții ideologici ai elitelor să preseze în măsură tot mai mare pentru o reconstrucție „liberală" (în viziunea lor) a societății românești prin ceea ce ei numesc „reforme curajoase". Ciudățenia constă în faptul că se măsoară „curajul" unei reforme prin capacitatea ei de a afecta negativ interesele populației, fie în ansamblul ei, fie doar

a categoriilor celor mai defavorizate. Punerea în practică și accentuarea unei asemenea tendințe riscă să aducă România în situația extrem de păguboasă a „statului împotriva societății", unul dintre cele mai păguboase tipuri de relații posibile între stat și societate.

4. Concluzii

Există o ruptură (clivaj) semnificativă între elitele societății românești contemporane (cca 10-20% din populație) și societatea în ansamblul ei, care organizează restul populației. Această ruptură, creată de-a lungul tranziției, atât ca efect intenționat al reformelor instituite politic, cât și al modelărilor și evoluțiilor produse de tranziția spontană, s-a accentuat în ultimul deceniu și este în continuare producătoarea unei distanțe din ce în ce mai mari între elitele conducătoare ale societății și societatea însăși. Ea este evident disfuncțională, iar disfuncționalitatea ei este în creștere din cauza lipsei tot mai mari de comunicare dintre societate și conducătorii ei. Ea tinde să capete dimensiuni comparabile cu cele existente în majoritatea societăților feudalismului târziu, inclusiv în Principatele Române de la începutul secolului al XIX-lea sau în societatea socialistă în ultimii ani ai existenței sale, societăți în care tocmai această ruptură a fost cauza principală a prăbușirii ordinii sociale pe care se întemeiau.

Întâlnim cea mai clară expresie a acestei rupturi la nivelul ideologiilor – un conflict între ideologia cotidiană a populației (ilustrată și de acea componentă a ei care este *marele jaf*) și ideologia pseudoliberală a elitelor; pentru acestea

din urmă, „reformele curajoase" definesc buna guvernare, în vreme ce „populismul" este eticheta disprețuitoare pusă asupra relelor guvernări, adică cele care țin seama de interesele populației.

În prezent, evoluțiile divergente dintre cele două ideologii au creat o situație de incompatibilitate între ele. În consecință, societatea românească se află astăzi în fața a două proiecte de viitor total diferite: cel elaborat de ideologia elitelor, relativ sistematic, având ca nucleu dur investițiile străine și macrostabilitatea financiară a statului, obținută prin reducerea cheltuielilor destinate populației; cel de-al doilea, vag conturat de ideologia cotidiană a populației, dar puternic dorit de aceasta, ca inversul *marelui jaf*.

Pentru cercetarea științifică, academică sau pusă în slujba ingineriei sociale și economice, existența celor două ideologii implică existența simultană a două programe de cercetare (Lakatos) sau două paradigme (Kuhn) opuse până la incompatibilitate. Fiecare dintre aceste programe de cercetare se va concentra pe cercetări direcționate diferit, cu problematici diferite și premise conceptuale și abordări diferite. Ceea ce implică pentru cercetător o sarcină suplimentară și extrem de dificilă, aceea de a alege conștient una sau alta dintre abordări ca bază a interpretării rezultatelor cercetării sale și, în plus, de a o justifica altfel decât prin simplele sale preferințe ideologice.

Programul de cercetare dezvoltat pe baza ideologiei elitelor presupune continuitatea separării științelor despre societate după domeniu, în care lipsa oricărui efort de integrare a rezultatelor este rezolvat prin simpla afirmare

a superiorității științei economice (în paradigma sa neoliberală a ultimului deceniu al secolului trecut) asupra celorlalte științe sociale. Societatea, adică populația, este de importanță secundară, prioritatea aparținând economiei (capitalului adică). Pentru sociologie și științele politice, paradigma preferată a acestei abordări este cea descrisă de teoria instituțională și teoria alegerii raționale, ambele îndeplinind criteriile cerute de coordonare cu ideologia adoptată și cu științele economice neoliberale.

Programul de cercetare elaborat pornind de la ideologia cotidiană a populației, dimpotrivă, se concentrează, pe de o parte, pe cercetarea a ceea ce populația consideră a fi *marele jaf* – adică un ansamblu de fenomene și procese evolutive despre care se va strădui să dovedească că nu au fost evoluții necesare și inevitabile ale construirii unei societăți capitaliste dezvoltate, ci opțiuni deliberate ale elitelor conducătoare, fie că se aflau în centru de elaborare a reformelor, fie că se aflau la conducerea tranziției spontane. Dar aceasta este doar o jumătate de program. Cealaltă jumătate se referă la proiectul de societate viitoare implicată de atitudinea negativă specifică *marelui jaf*. Acesta urmează să fie clarificat, făcut coerent și, mai ales, descris ca o direcție posibilă de urmat de către societatea românească în perioadele următoare. Dacă dorim o etichetă pentru acesta el nu este altceva decât proiectul de dezvoltare coerentă și conștientă al societății românești.

Până la urmă, din punct de vedere deopotrivă politic și științific, diferența dintre cele două abordări științifice nu constă nici din specificul problematicii, nici din specificul interpretărilor. Căci, până la urmă, ambele abordări împing

știința să cerceteze aceeași realitate, care este unică, chiar dacă din perspective la fel de diferite ca cele care cercetează o pădure din perspectiva rentabilității tăierii ei sau din perspectivă ecologică. Pădurea este aceeași și datele culese de oricare dintre cercetări sunt utile și celeilalte. Interpretarea finală însă depinde de obiectivul ingineriei (acțiunii) care urmează: valorificarea lemnului sau prezervarea florei și faunei.

Același lucru se întâmplă și în cazul celor două ideologii descrise aici. Diferența constă în tipul de acțiune care face cercetarea necesară. Ideologia elitelor, singura care până acum a fundamentat programe de cercetare științifică sistematice, are ca acțiune definitorie și expres urmărită: modernizarea statului și a societății românești.

În cazul ideologiei cotidiene a populației, lucrurile sunt mai complicate, pentru că, așa cum am arătat deja, *marele jaf* nu este un concept, ci doar o etichetă fără utilitate științifică clară. Dar nici o societate, nici un stat și nici o elită conducătoare nu pot ignora populația (adică societatea). Și nici oamenii de știință. Dar, pentru că *marele jaf* nu este un concept și pentru că ideologia cotidiană nu este nici sistematică și nici suficient teoretizată, cercetarea științifică care ține seama de ea poate să se orienteze pe trei direcții independente și divergente.

Prima direcție este cea care descrie ideologia cotidiană, cu toate slăbiciunile sale pentru a o respinge prin desconsiderare. Cea de-a doua constă în alimentarea cu informație exact a acelor tipuri de acțiuni care pot fi descrise ca politici populiste, eficientă în a produce susțineri populare

pe termen scurt, dar creatoare de vulnerabilități structurale ce neglijate pot conduce la catastrofe. Cea de-a treia, singura cu adevărat utilă, este cea care se dovedește capabilă să fundamenteze un proiect de trecere a României de la modernizare la dezvoltare. Căci, până la urmă, inversul *marelui jaf* este societatea modernă dezvoltată, iar *marele jaf* este expresia nemulțumirii populației la faptul că elitele de până acum nu au făcut nici un pas pe calea construcției ei.

Capitalismul nu este neapărat neoconservator, dar România nu îl cunoaște altfel

Dani Sandu

România a intrat în jocul democrației într-o perioadă în care dezbaterea ideologică era deja masiv dezechilibrată. Gândirea de stânga necapitalistă, asociată larg Uniunii Sovietice de către curentul neoconservator ce a acaparat Occidentul în anii ’80, nu mai era considerată nicăieri o variantă politică viabilă. Din 1990, capitalismul a acaparat total Europa. Pe bună dreptate, probabil, după cum arată graficul de mai jos, ce urmărește numărul total al oamenilor ce trăiau în sărăcie absolută în comparație cu populația totală a lumii. Momentul în care numărul oamenilor care nu trăiesc în sărăcie a început să se amplifice coincide cu începerea creșterii capitalismului în lume. Ulterior, un moment de scădere a numărului de oameni ce trăiesc în sărăcie a apărut în anii ’80, în perioada căderii comunismului în URSS și în alte societăți din lume. Desigur, corelația nu este neapărat o cauzalitate, dar este o relație care merită atenție.

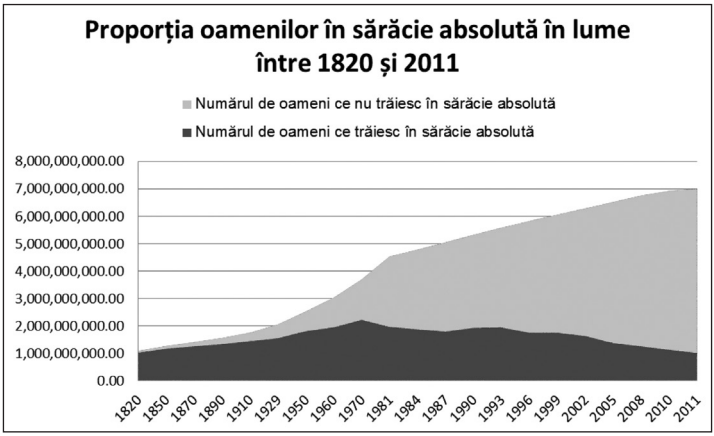

Sursă: *http://ourworldindata.org/data/growth-and-distribution-of-prosperity/world-poverty*

Figura 1. *Numărul oamenilor în sărăcie absolută în lume între 1820 și 2011*

Este dificil să vorbim despre o vină sistemică a capitalismului generic, ce se face simțită peste tot, implicit în România, mai ales în condițiile în care chiar și cei mai înverșunați oameni de stânga își doresc un stat social precum cel din Suedia sau flexicuritate precum în Danemarca, ambele societăți descriindu-se drept capitaliste, mai degrabă decât politicile publice din Venezuela sau Cuba, societăți autointitulate necapitaliste. Dacă problema nu este neapărat în existența generică a capitalismului și a pieței libere, poate că problema provine din modalitatea în care acești termeni sunt înțeleși și aplicați de o societate.

Din acest punct de vedere, România și toate statele excomuniste din Europa de Est au fost extrem de vulnerabile

la o înțelegere foarte particulară a ceea ce înseamnă capitalismul și piața liberă. După o perioadă de peste patruzeci de ani de regimuri dictatoriale și represive, care se autoidentificau drept anticapitaliste și împotriva pieței libere, reflexul societăților eliberate după 1989 a fost să revoluționeze complet sistemele de organizare anterioare. Aceste minirevoluții către capitalism și piață liberă au apărut ca o negare vehementă a statului comunist, într-o competiție complexă de recuperare a distanței față de statele vestice, unde capitalismul și piața liberă s-au dezvoltat organic.

Problema a apărut în momentul în care aceste minirevoluții au fost ghidate de noile elite ale statelor postcomuniste, care au confundat, câteodată intenționat, câteodată neintenționat, propria ideologie, deseori neoconservatoare, cu principiile de bază ale societăților capitaliste occidentale. Prin dezvoltarea „în salturi" a capitalismului autohton, deseori, principiile prezentate drept inerente și subînțelese pentru ce înseamnă capitalism au devenit mult mai excesive decât principiile aplicate chiar de multe dintre statele occidentale, cu o tradiție a capitalismului și a pieței libere. Spre exemplu, proprietatea publică a mijloacelor de producție a fost repudiată puternic în statele est-europene, în condițiile în care numeroase societăți occidentale aveau o poziție mult mai nuanțată față de companiile de stat, fără ca aceste poziții să fie considerate în conflict cu principiile capitalismului.

Sondajele World Values Survey explorează evoluția opiniei publice pe exact aceste dimensiuni, unde putem observa diferențe semnificative între România, Polonia, Germania și Olanda.

Tabelul 1. *World Values Survey – Proprietatea mijloacelor de producție/business, pe o scală 1-10, răspunsurile 1-3 cele mai favorabile proprietății private a mijloacelor de producție*

Germania					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	
Proprietatea privată sau de stat a mijloacelor de producție					
Proprietatea privată a mijloacelor de producție ar trebui crescută	21%	14%	7%	4%	
2	14%	13%	9%	4%	
3	20%	15%	12%	12%	
Olanda					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	
Proprietatea privată sau de stat a mijloacelor de producție					
Proprietatea privată a mijloacelor de producție ar trebui crescută	8%	8%	6%	3%	
2	8%	9%	7%	3%	
3	17%	15%	14%	8%	
Polonia					
	1989-1993	1994-1998	1999-2004	2005-2009	2010-2014
Proprietatea privată sau de stat a mijloacelor de producție					
Proprietatea privată a mijloacelor de producție ar trebui crescută	13%	9%	9%	5%	8%
2	5%	5%	6%	5%	3%
3	8%	9%	6%	7%	7%
România					
	1989-1993	1994-1998	1999-2004	2005-2009	2010-2014
Proprietatea privată sau de stat a mijloacelor de producție					
Proprietatea privată a mijloacelor de producție ar trebui crescută	21%	24%	29%	21%	18%
2	12%	10%	10%	11%	5%
3	12%	12%	12%	10%	4%

Sursă: *http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp*

Astfel, în cel mai recent val de cercetare, din 2010-2014, aproape 30% dintre români considerau că societatea din care fac parte are nevoie de mai multă proprietate privată, în timp ce procentul în cazul Germaniei se apropia de 20%. În același timp, procentul în cazul Poloniei era sub 20%,

iar în cazul Olandei, de 14%. Sigur, datele sunt circumstanțiale și depind de dimensiunea sectorului de stat existent în țara respectivă, însă Eurostat ne arată că România avea în 2014 cel mai mic procent de cheltuieli guvernamentale dintre cele patru state studiate. Într-un astfel de context, devine evident faptul că percepția societății conform căreia România are nevoie să privatizeze și mai mult din sectorul public este o exagerare, în numele unui capitalism ideal, la care alte state europene nu tind în aceeași măsură.

Tabelul 2. *Cifrele Eurostat despre cheltuielile generale de consum ale guvernelor statelor membre*

Țară	**2014**
Media UE28	20.9%
Germania	19.4%
Olanda	25.8% (p)
Polonia	18.2%
România	14.2% (p)
(p) = estimare provizorie	

Sursă: *Eurostat (nama_10_gdp)*

Argumente similare pot fi făcute și despre alte subiecte. De exemplu, o altă marotă a discursului neoconservator asociat capitalismului din România este legată de responsabilitatea pentru propria prosperitate. Discursul autohton de conformare la capitalismul occidental spune că oamenii sunt principalii responsabili pentru propria bunăstare, pentru că, afirmă preopinenții neoconservatorismului, acesta este modelul capitalismului occidental. Sondajul World Values Survey urmărește aceeași evoluție, în aceleași patru state.

Similar cu tabelele anterioare, putem vedea că discursul despre responsabilitatea personală a avut un efect foarte puternic în România. O treime dintre români considerau că indivizii ar trebui să-și asume mai multe responsabilități pentru propria prosperitate, pe când cifrele din celelalte trei state studiate sugerează o realitate ușor diferită. În ultimul val de cercetare, din 2010-2014, 16% dintre germani, 21% dintre olandezi și 18% dintre polonezi considerau același lucru. Aceste date ne arată, din nou, că opinia publică din România este îndreptată spre o aplicare excesivă a capitalismului, cu argumentul de a prinde din urmă statele occidentale, deși sunt mult mai relaxate în aplicarea acestui tip de principiu. O mențiune specială merită făcută în privința Germaniei, ce înregistra cifre comparabile cu România în anii '90, dar care, în ultimul val de cercetare, a indicat o presiune semnificativ mai limitată asupra cetățenilor și, în contrapartidă, o așteptare mai mare ca guvernul să contribuie într-un fel la asigurarea bunăstării cetățenilor.

Tabelul 3. *World Values Survey – Cine are responsabilitatea pentru cei mai săraci membri ai societății, pe o scală 1-10, răspunsurile 1-3 cele mai favorabile creșterii responsabilității personale pentru cei mai săraci*

Germania					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	
Responsabilitatea Guvernului sau responsabilitatea personală					
Oamenii ar trebui să-și asume mai multe responsabilități	19%	15%	10%	6%	
2	13%	12%	10%	2%	
3	16%	19%	13%	8%	

Olanda					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	
Responsabilitatea Guvernului sau responsabilitatea personală					
Oamenii ar trebui să-și asume mai multe responsabilități	7%	6%	6%	2%	
2	11%	7%	6%	4%	
3	15%	17%	14%	15%	
Polonia					
	1989-1993	1994-1998	1999-2004	2005-2009	2010-2014
Responsabilitatea Guvernului sau responsabilitatea personală					
Oamenii ar trebui să-și asume mai multe responsabilități	12%	8%	8%	8%	6%
2	7%	7%	3%	5%	4%
3	8%	11%	7%	10%	8%
România					
	1989-1993	1994-1998	1999-2004	2005-2009	2010-2014
Responsabilitatea Guvernului sau responsabilitatea personală					
Oamenii ar trebui să-și asume mai multe responsabilități	16%	10%	25%	20%	19%
2	9%	5%	8%	10%	5%
3	11%	7%	8%	8%	7%

Sursă: *http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp*

Ideea de convergență cu statele occidentale în ceea ce privește dezvoltarea unui sistem capitalist funcțional poate produce excese. Statele occidentale și-au dezvoltat sistemul de piață mai degrabă natural, după multe dezbateri interne și cu o participare mai largă a societății în modelarea unui sistem optim. Statele excomuniste din Europa de Est, spre deosebire, s-au bazat mai mult pe un discurs de convergență condus de elite, nu printr-o dezbatere largă și cuprinzătoare purtată cu întreaga societate. Decizia a fost luată, fără îndoială, din dorința expeditivității. Pentru a ajunge din urmă statele UE, România avea nevoie de modificări importante și rapide ale sistemului. Problema este că multe dintre modificările cerute și întreprinse au reflectat mai degrabă o formă

ideologizată de capitalism, cel neoconservator. Aceste excese ale elitelor politice în primul rând au venit și ca urmare a unor interese mai degrabă extractive, de a căuta propria îmbogățire.

Un alt efect pervers al lobby-ului susținut pentru această formă excesivă de capitalism neoconservator este și diluarea ideii de democrație. Același sondaj WVS arată că peste 90% dintre români consideră bun sau foarte bun faptul că România este o democrație. În același timp însă, o mare parte din societatea noastră susține un proces de luare a deciziilor care nu este în nici un fel democratic.

De exemplu, unele date WVS arată o creștere majoră a opiniilor non-democratice în România din anii '90 până astăzi. Am analizat felul în care românii au răspuns la două întrebări despre idei de guvernare care sunt, în esență, antidemocratice. Acestea au fost testate în 1994-1998, 2005-2009 și 2010-2014 și sunt următoarele:

• Avem nevoie de un lider puternic, ce nu trebuie să își facă probleme cu un parlament sau cu alegeri?

• Este mai bine să avem experți, nu un guvern ales, care să ia deciziile despre ce consideră ei că este mai bun pentru țară?

Tabelul 4. *World Values Survey – Acordul cu ideea unui lider politic puternic, care nu ar avea nevoie de parlament sau alegeri democratice*

România			
	1994-1998	2005-2009	2010-2014
Avem nevoie de un lider puternic, ce nu trebuie să își facă probleme cu un parlament sau cu alegeri			
Idee foarte bună	16%	29%	38%
Idee relativ bună	24%	37%	32%

Idee proastă	22%	13%	15%
Idee foarte proastă	23%	5%	9%
Fără răspuns	15%	2%	1%
Nu știu	0%	14%	6%
Număr respondenți	*1 239*	*1 776*	*1 503*

Sursă: *http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp*

Tabelul 5. *World Values Survey – Acordul cu ideea unei conduceri asigurate de experți nealeși democratic pentru a conduce statul*

România			
	1994-1998	2005-2009	2010-2014
Este mai bine să avem experți, nu un guvern ales, care să ia deciziile despre ce consideră ei că este mai bun pentru țară			
Idee foarte bună	13%	23%	40%
Idee relativ bună	27%	38%	39%
Idee proastă	22%	15%	11%
Idee foarte proastă	20%	4%	3%
Fără răspuns	19%	2%	1%
Nu știu	0%	19%	5%
Număr respondenți	*1 239*	*1 776*	*1 503*

Sursă: *http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp*

Pe scurt, acordul privind nevoia unui lider puternic, care să nu răspundă parlamentului sau societății, prin alegeri, a crescut de la 40% în 1994-1998 până la 70% în 2010-2014, iar acordul privind ideea de a fi conduși de experți, nu de un guvern ales a crescut de la 40% în 1994-1998 până la aproape 80% în 2010-2014. Ambele afirmații se aplică într-o măsură mult mai mare în cazul unor regimuri politice totalitare, decât al unora democrate. Democrația presupune o serie de idei și principii care nu permit guvernarea (chiar și o guvernare luminată) fără acordul și controlul populației,

care se poate face prin vot direct sau prin parlament. Este inutil să mai spunem că datele WVS din alte țări europene arată o atitudine mult mai pozitivă față de aplicarea principiilor democratice, atât în ceea ce privește instituțiile parlamentare, cât și procesul de luare a deciziilor.

Această îndepărtare treptată de ideile democrației este cauzată și de fluctuația de încredere în instituțiile noastre politice. Dacă oamenii au încredere în instituția prezidențială numai când aceasta este ocupată de un politician pe placul lor, altfel nu, aceștia perpetuează ideea că democrația e reprezentată de persoane, nu de instituții. De altfel, această situație se observă și în discursul politic antisistem. Fiecare politician în creștere tinde să se prezinte drept un personaj mesianic, ce poate face diferența dintre democrație și tiranie, dintre justiție și corupție etc. Or, ideea de democrație este tocmai inversul acestui tip de mesianism, și anume un sprijin constant și puternic al instituțiilor statului, nu al unei persoane sau al alteia. Pentru a exista, democrația are nevoie de instituții puternice, care pot fi ocupate de orice fel de oameni, fără ca aceștia să le poată modifica fundamental statutul.

În momentul în care ne lăsăm pradă discursurilor despre „cineva care poate salva România", avem tendința de a aluneca ușor, fără să ne dăm seama, către un sistem mai degrabă antidemocratic, în care am accepta ca un lider sau niște experți să ia decizii pentru noi fără să ne consulte și fără ca noi să putem răspunde actului de guvernare.

În concluzie, problema României de după 1990 nu este neapărat apariția capitalismului și a pieței libere, ci pervertirea acestor concepte. Capitalismul nu înseamnă peste tot

privatizare și responsabilitatea exclusiv individuală pentru propria bunăstare. În România, capitalismul a devenit o formă de identificare pentru politici neoconservatoare ce ar părea excesive în majoritatea statelor vest-europene. În același timp, opoziția față de acest filon neoconservator a fost și ea descrisă lapidar, ca mentalitate retrogradă sau comunism. Ceea ce numim capitalism în România a devenit formula sa neoconservatoare, cu ignorarea totală a posibilității unui capitalism controlat, cum există în multe state vest-europene. În timp, aceste excese riscă să formeze o polarizare extremă împotriva nu a capitalismului ca formă de organizare a pieței, ci a neoconservatorismului ca ideologie.

Astfel, românii nemulțumiți de neoconservatorism s-ar putea declara sec împotriva capitalismului fără a conștientiza foarte bine că împotrivirea lor este ideologică, față de neoconservatorism, nu față de modalitatea eficientă și *mainstream* de sistem de piață numită capitalism. Mai grav, vor face asta fără să-și dea seama că cele mai multe țări din lume trăiesc foarte bine și relativ egalitarist în forme mai cuminți de organizare capitalistă.

Farsa reformei și responsabilitatea intelectualilor publici

Adrian-Paul Iliescu

E oare legitim să vorbim despre *farsa reformei economice* din România? Din anumite puncte de vedere *nu*, din altele *da*. Dacă expresia sugerează absența schimbării, continuitatea mascată, atunci ea este cu totul improprie. Economia românească s-a schimbat enorm: o transformare economico-socială reală, profundă a creat practic o *nouă* societate. Dar dacă termenul *farsă* trimite la contrastul spectaculos dintre *programul principial* al transformării și rezultatele *reale*, atunci este cât se poate de potrivit: reforma nu a modernizat economia românească, transformând-o într-una dezvoltată, de înaltă productivitate, autonomă, aptă să susțină o societate avansată (cum promitea propaganda postcomunistă), ci a mutilat-o și sărăcit-o, pentru a o reduce la nivelul de economie dependentă, de tip *extractiv* și *neocolonial*. Anumite aspecte *tehnice* ale modernizării nu au lipsit, pentru că *nu puteau* să lipsească: s-au abandonat industrii învechite, energointensive, s-au introdus tehnologii și forme de organizare eficace etc. Dar ca *profil general*, ca tip, economia noastră a involuat: din cauza dezindustrializării și jafului sistematic, ea a coborât la nivelul neocolonial extractiv, în loc să urce la acela de economie avansată,

aptă să asigure progresul social. Or, deturnarea proprietății publice și a economiei naționale în favoarea unor grupuri de profitori nu este o reformă autentică, ci o farsă – una tragică, desigur. Societatea, la rândul ei, a involuat de la nivelul foarte modest de societate dictatorială, însă relativ autonomă și inclusivă, la nivelul și mai modest de societate pseudodemocratică, exclusivistă, dependentă, în care majoritatea populației nu mai are acces nici la joburi sau surse de venit adecvate, nici la servicii (medicale, educaționale etc.) moderne satisfăcătoare, ea devenind masa de manevră necesară pentru ca grupuri extractive (din țară și străinătate) să continue cu succes smulgerea sistematică de rentă.

Cum s-a ajuns aici? Ca de obicei, este vorba despre un complex de cauze și împrejurări, imposibil de sintetizat sumar. Mă voi referi în continuare doar la una dintre acestea, fără pretenția că ar fi neapărat cea mai importantă: *absența unei dezbateri publice reale și a unui consens social minimal asupra reformei economico-sociale*.

În România nu s-a constituit după 1989 nici măcar un consens minimal asupra direcțiilor de transformare a societății și economiei. Nu s-a format nici măcar o opinie dominantă asupra restituirii proprietății, a valorificării patrimoniului existent, a privatizării, a deschiderii către piața mondială sau a limitelor diminuării suveranității. Politicile urmate au fost spasmodice și incoerente, fiind determinate mai mult de agende politice partizane, de presiuni externe și considerente conjuncturale (obținerea sprijinului politic intern sau extern), decât de un acord social minimal asupra celor care trebuiau făcute pentru modernizarea și

eficientizarea economiei. Opinia publică a rămas pulverizată asupra acestor teme, iar opțiunile ei confuze au devenit un mediu ideal pentru mașinațiunile grupurilor de pradă, pentru improvizațiile economice și legislative care au distrus mare parte din producția industrială și agricolă românească. Iar acest fenomen are cauze multiple: dependența de cale (*path dependency*) a regimului politic autohton, lipsa cronică de capital social (încredere reciprocă, încredere în instituții), nivelul de civism extrem de redus, lipsa de informație relevantă, vulnerabilitate la manipulare etc. Dintre aceste cauze însă un rol important l-a avut și *contraperformanța intelectualilor publici*.

Intelectualii foarte activi în spațiul public românesc după 1989 au pornit la drum cu un multiplu handicap. Mai întâi, mulți dintre ei veneau cu asocieri dubioase (fie ca autori obedienți, fie ca agenți de influență ai regimului comunist, fie chiar ca agenți acoperiți ai Securității) și culpe morale din trecut (pasivitate, conformism prudent, lașitate). Chiar „disidenți" ca Ana Blandiana își dăduseră cândva obolul comunismului. Evident, soluția reabilitării în perioada reformelor era afișarea unui zel ideologic maxim în direcția anticomunistă. Așa că mulți ziariști, universitari, autori și lideri de opinie au devenit subit oameni de dreapta inflexibili, pentru *a șterge urmele culpelor morale din perioada comunistă* și pentru a se alinia în mod oportun noilor direcții politice. Adeziunea lor la reforma economică (privatizare, restituirea proprietăților, dereglementare etc.) nu venea primordial din atașamente bine informate față de principiile economiei de piață sau din adânca înțelegere

a dificultăților economice autohtone, ci dintr-un zel ideologic egoist. Prioritatea lor nu era nici descifrarea problemelor (inedite, în mare parte), deoarece nu exista o experiență inspiratoare pentru tranziția de la comunism la capitalism; și nu era nici căutarea soluțiilor socialmente acceptabile în perioada de tranziție, ci demonstrarea atașamentului nestrămutat față de noua ordine socială, etalarea disponibilității de a accepta tot ceea ce era „de dreapta", „capitalist", „neoliberal" sau „occidental". Grijile majorității intelectualilor publici erau mascarea absenței unui capital *moral* sau *politic* acumulat sub comunism, transformarea capitalului personal de notorietate și/sau prestigiu *cultural* în capital politic (cum nota Mircea Boari) și profilarea ca directori de opinie procapitalistă și proatlantistă, nu căutarea onestă, trudnică, de soluții pentru probleme socioeconomice spinoase. Majoritatea acestor intelectuali au îmbrățișat necondiționat paradigma neoconservatoare, ideologia „consensului de la Washington" și ideologiile atlantiste *mainstream* de dreapta (inclusiv fundamentalismul pieței) pentru că erau cele dominante în Occident (deci susceptibile să îi recomande ca exponenți exemplari ai „vremurilor noi"), devenind (ca toți neofiții) propagandiști superdevotați în vederea asigurării unei poziții personale sau de grup confortabile (și a sprijinului occidental necesar) în cadrul noilor realități.

Pentru atingerea acestui scop, nici un mijloc nu era mai util decât impunerea unei imagini globale maniheiste, în care ei apăreau ca eroi ai Binelui (anticomunist, procapitalist, prooccidental, reformist), angajați într-o luptă grandioasă cu Răul (neo)comunist, antireformist. Accesul preferențial la mass-media le-a permis să impună pe o scară

foarte largă această reprezentare ce a devenit definitorie (intern și internațional) pentru România postcomunistă. Era însă, desigur, o imagine falsă. Așa-numiții „neocomuniști" nu erau deloc antireformiști, cum îi prezenta propaganda curentă, deoarece, *prin pozițiile-cheie moștenite de ei din socialism, erau cei mai bine plasați să exploateze în folos propriu „reforma" și devalizarea proprietății publice* (pe care de altfel au exploatat-o din plin, redefinindu-se drept „capitaliști de succes"). Politicienii și tehnocrații ce luptau „eroic" pentru reforme nu erau întotdeauna dezinteresați, ci aparțineau adesea unor grupuri de interese vizând exploatarea reformelor în folos (ilicit) privat și captarea pozițiilor sociale dominante. Totodată, cei care se opuneau diverselor reforme (privatizării, restituirii proprietăților etc.) nu o făceau din atașament față de comunism (care nu mai exista la scară socială de multă vreme), ci din motive pragmatice demne de considerație: teama de șomaj, de pierdere a locuinței sau a unor drepturi sociale, de creștere a prețurilor etc. Pe scurt, opoziția așa-zis (neo)comunistă față de reformă exprima refuzul unor categorii sociale (vulnerabile) de a plăti prețul social ridicat al reformei, în condițiile în care nu aveau nici o garanție privitoare la beneficiile ulterioare ale acesteia. Chiar dacă multe dintre actele de rezistență erau asociate cu opinii naive, primitive despre strategiile de urmat (expresii ale lipsei de cultură economică și politică), reținerile și temerile acestor oameni nu erau deloc nelegitime și ar fi trebuit tratate cu un anumit respect. Faimoasa temere că „ne vindem țara", îndelung ridiculizată de intelectualii publici autohtoni și transformată în stereotip al „prostiei și primitivismului majorității", s-a dovedit ulterior perfect justificată: patrimoniul public a fost

într-adevăr vândut – și încă pe nimic – unor grupuri de profitori interni sau externi. Bănuiala că reformele îi vor marginaliza iarăși pe angajați s-a confirmat. Caricaturizarea disprețuitoare a vocilor populare de către intelectuali nu era legitimă, dar a rămas principala lor ocupație. Care ar fi trebuit, de fapt, să fie contribuția substanțială a oamenilor de idei? Bunăoară, aceea de a examina *condițiile* privatizării, *criteriile de selecție* a bunurilor publice ce trebuie privatizate, *efectele* probabile ale unor privatizări și posibilele *soluții* de contracarare a efectelor negative (șomaj, dependență de importuri etc.). A auzit cineva de vreo analiză a acestor teme produsă de voinicoasa noastră dreaptă intelectuală? Nici vorbă. Această dreaptă s-a mulțumit să vitupereze contra oricăror reticențe la privatizare, contra „neocomunismului" și a stângii de orice fel.

Refuzul intelectualilor influenți de a analiza serios efectele unor posibile privatizări, ardoarea lor de a ridiculiza orice temeri privind efectele reformelor grăbite, brutalitatea cu care au etichetat drept absurde îndoielile legitime ale angajaților sau pensionarilor, ale săracilor sau ale țăranilor, campaniile violente prin care au fost compromise aceste grupuri sociale – tratate drept inculte/înapoiate/îndobitocite de comunism, isterice etc. – au contribuit enorm în primul rând la *delegitimarea unor interese sociale îndreptățite*, dar și la delegitimarea *discuției critice* privind efectele unor politici de reformă, ceea ce a condus la distrugerea oricărei șanse de consens social, pavând drumul profitorilor tranziției. Poziționați ca gardieni ai unei noi paradigme și ai unei noi – pentru România – gândiri *mainstream* (procapitalistă, pro piață liberă, prooccidentală,

antietatistă etc.), intelectualii aflați în continuă „erecție de dreapta" au funcționat cu succes doar ca promotori ai noii ortodoxii economico-sociale, ca agenți de influență ai propagandei favorabile noii paradigme. Ideile neoliberale sau (la unii) chiar libertariene, ideile neocon (în multe privințe, identice cu cele neoliberale), „consensul de la Washington", directivele venite de la Berlin sau Bruxelles au devenit partitura lor obligatorie. Dar interpretarea acestei partituri cu tot zelul necesar submina masiv dezbaterea liberă, deschisă, receptivă la diversitatea aspectelor și intereselor legitime implicate, care ar fi putut, eventual, duce la un (grad de) consens operațional util transformării pozitive a societății.

Un al doilea handicap al intelectualilor publici a fost bagajul mental cu care au intrat în tranziție. Lipsa lor de experiență intelectuală *de ordin critic*, atașamentul față de tradiții teoretice inadecvate (filosofia greacă veche, filosofia speculativă germană, Nietzsche, Heidegger ș.a.m.d.) pentru dezbaterea problemelor economico-sociale contemporane, primitivismul lor epistemologic (încrederea lor în adevărul unic, definitiv, al dreptei), precum și incultura sau incompetența lor crasă *în sferele economică și politică* și-au pus pecetea pe spațiul intelectual și moral colectiv. Intelectualii publici au fost adesea reduși la rolul de zelatori ai capitalismului sălbatic și ai neoconservatorismului chiar de absența unor abilități intelectuale pe care nu avuseseră cum să le dobândească în comunism. Obediența absolută față de concepția *mainstream* din lumea dezvoltată le garanta sprijinul oficial al acesteia, dar și materialul teoretic necesar pentru afirmarea lor ca directori de idei. Majoritatea erau formați în sferele studiilor și limbilor clasice, ale literelor și limbilor moderne, ale istoriei artei, teologiei,

filosofiei clasice și continentale (mai ales ale fenomenologiei și hermeneuticii) sau ale altor domenii complet nerelevante pentru problematica economică și socială (fizică, matematică). În plus, nu aveau lecturi relevante: meticuloasa citire a lui Platon, îndelungata zăbavă asupra lui Nietzsche și, mai rău, imersarea în textele lui Noica, Cioran sau Eliade nu le-au lăsat timp pentru lecturile economice, sociale și politice indispensabile. Cu acest background puteau să își însușească rapid lozinci cum ar fi „Statul nu e soluția, ci problema", „Proprietatea publică e proprietatea nimănui", „Libertatea e valoarea supremă", „Egalitatea este o vorbă goală" etc., dar nu să-și formeze în timp util capacitatea de analiză și gândire critică necesară abordării chestiunilor economice. Ei erau deci siliți nu numai de interese mundane (acces la finanțare și sprijin occidental), nu numai de „spiritul epocii" (anticomunist, procapitalist, neocon), dar și de propria precaritate intelectuală (în sfera economico-socială) să devină agenți de influență ai paradigmei *mainstream* pentru a putea juca un rol semnificativ și a se bucura de succes.

Așa cum arată Michael Oakeshott, cine nu înțelege problematica politică pentru că nu are o experiență directă sau o intuiție educată lucrează cu *rețete-tip*. Privatizarea, dereglementarea, minimizarea intervenției statului etc. au fost astfel impuse mediatic drept rețete ideale sau panaceuri sacrosancte, intelectualii jucând un rol esențial în instalarea unei *mitologii a capitalismului biruitor*, așa cum, în anii '50, alți intelectuali jucaseră un rol similar în răspândirea mitologiei comunismului biruitor. Cine nu are experiența și

judecata relevante nu poate juca decât rolul de *paznic al purității ideologice a doctrinei dominante* (la modă); asumarea acestui rol stimulează însă înverșunarea de a exalta tot ce decurge din doctrină și de a excomunica nu numai tot ceea ce nu corespunde *literei* (sau rețetei), dar chiar și ceea ce are doar handicapul general (și vag) de a nu fi în *spiritul* acesteia: de aici, veștejirea continuă a proprietății publice și a grijii pentru interesele publice, deși acestea sunt masiv prezente peste tot și în capitalism. Spiritul propagandistic al incompetenților vocali, omniprezenți a stimulat mentalitățile primitive, exclusiviste, gen „nimic de stat, totul privat", „nimic colectiv sau public, totul individual", „nimic de la instituții publice, totul de la piață" etc., ceea ce a facilitat privatizarea rețelelor de energie, transport, distribuție, a zăcămintelor strategice, a unor bănci care puteau foarte bine funcționa profitabil și ca bănci de stat (așa cum, o excepție fericită, s-a întâmplat cu CEC), jefuirea nestânjenită a proprietății publice etc. Același spirit a justificat aberații ca vânzarea activelor statului român către alte... state (compania CEZ din Cehia e doar un exemplu), ceea ce, evident, nu însemna privatizare, ci doar abandonare deliberată a patrimoniului național în favoarea unor interese străine.

Al treilea handicap a fost (și rămâne) lipsa de înclinație/experiență în activitatea de „câine de pază" al democrației. Deși autointitulați „democrați", intelectualii noștri publici (mândri de a fi „de dreapta") nu aveau deloc o simpatie pentru democrație, fiind îmbibați de elitism și de un dispreț (tipic parveniților) față de omul obișnuit. Refuzând cetățeanului obișnuit competența și dreptul de a se pronunța,

demonizându-l ca „îndobitocit" sau „ahtiat după beneficii nemeritate", ei au facilitat instalarea stării de spirit „mergem înainte indiferent ce zic proștii" („reforma trebuie să continue, indiferent de obiecțiile turmei de incompetenți, paraziți, milogi etc."), care a lăsat mâinile libere dirijorilor politicilor extractive și autorilor acțiunilor de pradă. În loc să se așeze în fruntea maselor de protestatari îngrijorați de efectele unor reforme improvizate și să supravegheze critic politicile urmate, intelectualii publici au ales să devină adulatorii unei „reforme" cu nenumărate carențe și dedesubturi culpabile. Cu puține excepții (Octavian Paler, de exemplu), aceștia, deși vituperau neobosit împotriva intelectualilor „de curte" din comunism, au devenit ei înșiși intelectuali de curte, adulând președinți sau prim-miniștri presupuși că acționează „în direcția justă" (anticomunistă, reformistă, neoliberală) și condamnând vehement orice reținere față de politicile acestora. Astfel s-a format, bunăoară, batalionul intelectualilor băsiști, gata să jure pe orice măsură de „austeritate" sau de îndatorare publică binecuvântată de președinție.

În sfârșit, un alt handicap al intelectualilor publici de dreapta a fost indiferența lor față de controversele publice occidentale. Deși spațiul public apusean a fost în ultimele decenii dominat net de doctrinele de dreapta, totuși, atât în Europa de Vest, cât și în SUA, au continuat controversele între idei de dreapta și idei de stânga privind optimizarea economiei, rolul statului etc. Concomitent cu ideile *mainstream* (neoliberale, neocon), au persistat în lumea dezvoltată și idei *progresiste*, inspirate de interesele legitime

ale cetățeanului obișnuit, de ideea datoriilor statului în raport cu persoanele și grupurile dezavantajate, de rolul pozitiv al proprietății publice și al unor politici de reglementare etc. În mod normal, pozițiile intelectualilor publici de la noi ar fi trebuit să reflecte nu numai ideile *mainstream*, ci și pozițiile progresiste, ceea ce ar fi încurajat apropierea dezbaterilor din România de cele din lumea dezvoltată. O replică autohtonă a diversității de opinii economico-sociale de peste hotare ar fi putut contribui, dacă nu la soluționarea directă sau optimizarea netă a soluțiilor date problemelor tranziției, cel puțin la o mult mai bună informare a publicului românesc și la o avertizare a sa cu privire la riscurile politicilor de dreapta exaltate drept singurele raționale și eficiente. Un public ceva mai bine informat, mai prevenit cu privire la posibilele consecințe ale politicilor de reformă ar fi putut constitui o forță electorală mai solidă, mai vigilentă și în mai mare măsură susceptibilă de a sancționa acțiunile grupurilor de pradă, care au devalizat patrimoniul economico-social al țării. Însă, în loc să contribuie la localizarea controverselor dreapta-stânga din Occident, intelectualii publici s-au angajat entuziast în sacralizarea ideilor de dreapta și în ridiculizarea celor de stânga vehiculate în străinătate. Prin acțiunea sistematică a dreptei intelectuale românești, s-a instalat la noi percepția că intelectualii „progresiști" sau „liberali" (în sens american) din Occident sunt idioți utili propagandei comuniste, epave ale stalinismului, marionete ale corectitudinii politice etc. Propagandiștii autohtoni au avut permanent grijă să invoce și să promoveze doar figurile dreptei (de la Hayek la Von Mises,

Milton Friedman, Ayn Rand, ideologi ai thatcherismului, reaganismului și consensului de la Washington), ignorând cu superbie sau anulând cu dispreț autori ca Jeffrey Sachs, Joseph Stiglitz, Robert Reich sau Paul Krugman. Doctrinele Școlii Austriece și ale Școlii de la Chicago, ideile economice libertariene, au fost sacralizate drept adevăr economic incontestabil, singurul aplicabil în statele postcomuniste, în timp ce ideile progresiste, social-democrate și chiar cele realist-pragmatice care se disociau de ortodoxia neoliberală și neocon au fost stigmatizate ca „aberante", „depășite de istorie" sau „populiste". Criticile aduse de intelectualitatea de stânga din țările dezvoltate politicilor de reformă și restructurare economică tip *vulture capitalism*, privatizărilor de pradă, minimizării proprietății publice și acțiunii de interes public, capitalismului speculativ și extractiv etc., exemplele concrete, deseori revelatoare, invocate de aceasta, într-un cuvânt, experiența critică la adresa politicilor capitaliste curente au fost demise expeditiv, dar vehement de servilii exponenți români ai ortodoxiei de dreapta. Deși permanent elogiați ca „prooccidentali", acești exponenți au fost și rămân profund ostili tradițiilor occidentale ale dezbaterii libere, ale diversității punctelor de vedere și ale examenului critic sistematic – prea puțin occidentalizați din punctul de vedere al acestor tradiții, ei sunt de fapt adepți ai unui adevăr unic pe care momentan l-au preluat de la dreapta neoliberală și neocon occidentală. Așa se explică faptul că au fost propagandiștii ideali ai unor politici care au anihilat dezbaterea publică și au facilitat instalarea definitivă a capitalismului de pradă în România.

Aprecierile de mai sus pot părea incorecte și nedrepte pentru cei care s-au lăsat păcăliți de aparenta vigilență și intransigență a intelectualilor publici de dreapta de la noi. Este însă esențial să restabilim faptele: vigilența și intransigența manifestate de aceștia în mod atât de gălăgios au fost dirijate exclusiv către ținte selectate partizan din rândurile rivalilor în lupta pentru putere (PSD-iști, așa-ziși „neocomuniști", oameni de stânga, contestatari ai consensului de la Washington, naționaliști), nicidecum împotriva politicilor de pradă, pseudoreformiste ca atare. Drept urmare, vehemența pusă la lucru de dreapta vocală a contribuit la instalarea unui maniheism politic deformant, la demonizarea stângii și a naționalismului (chiar în nuanțele sau poziționările lor legitime) concomitent cu sacralizarea dreptei și a pozițiilor proatlantiste (chiar în componentele sau atitudinile lor nelegitime). Acest maniheism a ascuns adevăratele mize ale perioadei de tranziție: conservarea acelei părți din patrimoniul public ce era sau putea fi făcută funcțională, apărarea intereselor publice în fața grupurilor de pradă, protejarea intereselor legitime ale cetățeanului față de agresiunea coaliților extractive etc. Concentrarea asupra acestor mize ar fi presupus *stabilirea teoretică și promovarea socială a unor criterii clare, operaționale și imparțiale de evaluare a politicilor publice, a măsurilor de reformă și tranziție*. Intelectualitatea vizibilă și hiperactivă de dreapta din România nu s-a ocupat însă niciodată de așa ceva: captivă în maniheismul care o propulsa, preocuparea sa obsesivă a fost doar combaterea virulentă a „celor răi" (stânga sau pseudo-stânga, rivalii politici), indiferent de performanțele lor (puține, într-adevăr), și exaltarea sau

inocentarea „celor buni" (dreapta servilă față de politicile neocon sau neoliberale), indiferent de erorile lor (foarte numeroase). Aplicând cu tot entuziasmul propagandistic această grilă maniheistă de acțiune, intelectualii publici de dreapta au stimulat și agravat o imensă confuzie în conștiința publică, la adăpostul căreia grupurile de pradă și coalițiile de interese inavuabile (din țară și din afara ei) au putut opera nestingherite. În contextul unui haos mental colectiv, alimentat de sloganuri anticomuniste, anti-stânga, „antipopuliste", antinaționaliste, manipularea opiniilor a avut cale liberă și grupurile interesate au putut relativ ușor să deturneze atenția de la ceea ce era cu adevărat important, adică de la obiectivul de a bloca sau măcar diminua transferul ilegitim de resurse și valori din proprietatea națională în proprietatea unor grupuri de pradă. Intelectualii publici care au contribuit sistematic la acest haos mental au deci o imensă responsabilitate pentru eșecul dramatic al tranziției din România.

Inegalitate economică și democrație în România

Gabriel Bădescu

La începutul secolului trecut, Louis Brandeis, judecător al Curții Supreme a Statelor Unite, afirma că „putem avea avuții imense în posesia câtorva sau putem avea democrație, dar nu le putem avea pe ambele". A durat aproape un secol până când tema efectelor pe care le are inegalitatea asupra democrației să ocupe o poziție notabilă în agenda politicii la vârf. În decembrie 2013, președintele Obama afirma că sporirea disparităților economice reduce coeziunea socială, încrederea în instituții și mai ales încrederea interpersonală, toate aceste mecanisme contribuind la erodarea calității democrației. La scurt timp, directorul executiv al FMI, Christine Lagarde, s-a alăturat vocilor proeminente care afirmau că inegalitatea poate submina principiile democrației.

De ce a trebuit atât de mult timp pentru a stabili că impactul inegalității economice ridicate poate fi profund negativ, cu mult peste eventualele efecte pozitive?

Un motiv al întârzierii este succesul unei teorii economice dezvoltate de Simon Kuznets în anii '50, care oferea o explicație generală pentru scăderea inegalității între 1913, când a fost introdus impozitul pe venit în Statele Unite,

și 1948, perioadă când proporția din avuția națională deținută de cei mai bogați 10% dintre cetățeni a scăzut de la aproape jumătate din total la o treime. Kuznets își rezuma teoria astfel: „Creșterea [inegalității] are loc în primele faze ale creșterii economice, atunci când tranziția de la civilizația preindustrială la cea de tip industrial este cea mai rapidă, stabilizându-se apoi pentru o vreme și reducându-se în etapele următoare".

Teoria a fost larg acceptată, întrucât părea să explice în bună măsură evoluțiile istorice în diverse societăți, dar și pentru că oferea o justificare morală capitalismului aflat în competiție cu modelul de economie sovietic. Urmarea succesului teoriei au reprezentat-o mai multe decenii de interes redus pentru evaluarea efectelor inegalității economice.

Perspectiva asupra disparităților economice s-a schimbat radical în ultimii ani, datorită a cel puțin trei motive importante. În primul rând, inegalitatea veniturilor a început să crească după anii '60 în mai multe țări dezvoltate, inclusiv în Statele Unite, infirmând regula stabilită de Kuznets. În al doilea rând, criza economică majoră de după 2007 a lovit mai puternic categoriile de jos și de mijloc, iar ritmul revenirii a fost tot în defavoarea acestora. Nu în ultimul rând, o serie de lucrări remarcabile au reușit să comunice publicului larg că inegalitatea este o problemă reală și în creștere. Thomas Piketty, Emmanuel Saez și Anthony Atkinson au arătat că unii indicatori standard ai inegalității, precum coeficientul Gini, surprind prea puțin schimbarea distribuției de venituri în timp în favoarea celor bogați și extrem de bogați, argumentând și că acest tip de schimbări este relevant pentru a evalua riscurile la

adresa democrației. Astfel, proporțiile venitului și bogăției primilor 10% și, mai ales, ale primilor 1% în raport cu întreaga populație au crescut în aproape toate societățile dezvoltate pe parcursul ultimelor două sau trei decenii. Mai mult, într-o carte recentă, *Capitalul în secolul XXI*, Thomas Piketty arată cu argumente convingătoare că adâncirea disparităților economice este un rezultat inevitabil al economiei de piață libere. „Exceptând perioada dintre finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului XXI, rata de creștere a fost sub rata de rentabilitate, având ca efect o creștere constantă a inegalității. Secolul XX, departe de a reprezenta normalitatea, a fost o excepție istorică ce este puțin probabil să se repete", afirmă Piketty, adăugând că, în următoarele decenii, rata de creștere va scădea aproape sigur sub rata de rentabilitate, iar „consecințele dinamicii pe termen lung a distribuției bogăției pot fi înspăimântătoare".

Unii autori afirmă că relația dintre inegalitate și dezvoltare nu este în mod necesar negativă și că sărăcia extremă la nivel global s-a înjumătățit în ultimele decenii nu doar simultan cu creșterea inegalității, ci tocmai datorită acesteia. Cei mai mulți consideră însă că nivelurile ridicate de inegalitate tind să încetinească dezvoltarea economică, din cauza alocării ineficiente de oportunități între membrii societății, în condițiile în care cei bogați au un acces preferențial la resurse.

În plus, cercetări recente identifică o altă serie de efecte corozive ale inegalității: disparitățile economice în creștere tind să erodeze normele și atitudinile de încredere între cetățeni, ingrediente-cheie pentru cooperare și coeziune socială.

Cum stă România din perspectiva inegalității?

În timp ce valoarea coeficientului Gini plasa România la nivelul țărilor scandinave în 1991, în 2007, țara noastră devenea cea mai inegală țară din Uniunea Europeană, cu un coeficient Gini de 37,8. Valorile coeficientului au scăzut la 34 în 2013, valoare aflată printre primele șase din UE. Valorile unui alt indicator uzual pentru descrierea inegalității veniturilor, raportul dintre veniturile primilor 20% și veniturile ultimilor 20%, plasa România pe primul loc în momentul ultimelor date disponibile (2013), la egalitate cu Bulgaria și Grecia (vezi figura 1). Și pentru acest indicator valoarea cea mai înaltă, de 7,8, a fost atinsă în 2007.

Scăderea indicatorilor de inegalitate după 2007 s-a datorat în mare măsură reducerilor veniturilor angajaților din sectorul de stat după izbucnirea crizei economice, precum și introducerii unei pensii minime garantate.

Datele statistice indică și faptul că în România inegalitatea și riscul de sărăcie au variații remarcabil de mari în funcție de vârstă și etnie. În 2010, riscul de sărăcie pentru persoanele sub 18 ani era aproape dublu (31,3%), față de cele de peste 65 de ani (16,7%). Între 2007 și 2010, riscul de sărăcie a scăzut doar pentru cei cu vârsta de peste 55 de ani, conform unui studiu realizat de Ciprian Domnișoru în 2014, „The largest drop in income inequality in the European Union during the Great Recession: Romania's puzzling case". Conform datelor Eurostat, raportul dintre rata șomajului pentru cei sub 25 de ani și cei de peste 25 de ani a crescut în România între 2007 și 2013 de la mai puțin de unu la patru, a doua cea mai mare valoare din Uniunea Europeană.

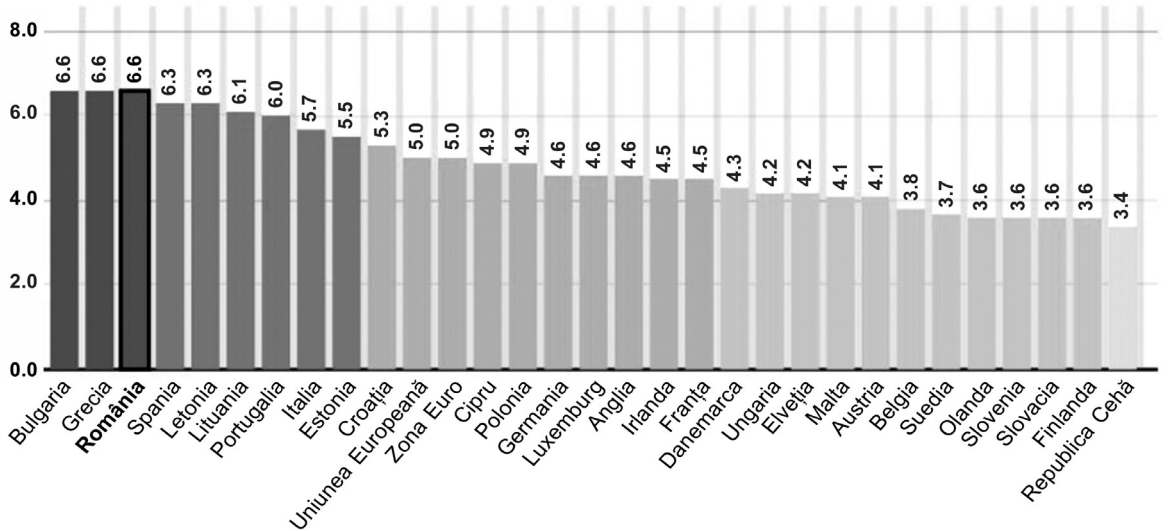

Sursă: Eurostat, *http://ec.europa.eu/eurostat/web/gdp-and-beyond/quality-of-life/s80s20-income-quintile*

Figura 1. *Raportul dintre quintila cea mai bogată și cea mai săracă (S80/S20) în țări ale Uniunii Europene (2013)*

În același timp, cetățenii de etnie romă au rate ale sărăciei extrem de ridicate și în continuă creștere. Proporția din rândul lor a celor angajați a scăzut de la 22% în 1992 la 12,9% în 1998, iar apoi la 10% în 2012, conform unei cercetări realizate de Iuliana Precupețu și Marius Precupețu în 2013.

Cum s-a ajuns aici?

În cartea sa *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc* (Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014), Cornel Ban a indicat câțiva factori principali. Astfel, la mijlocul anilor '90, organizațiile financiare, precum și accesul la proiecte de cercetare transnaționale și la programe postuniversitare din Occident, au contribuit la formarea unei mase critice de decidenți și intelectuali publici favorabili politicilor neoliberale. Aceștia au susținut variante radicalizate chiar și în raport cu pozițiile neoliberale „clasice" referitoare la impozitare, redistribuția veniturilor și politica industrială. Un alt aspect important a fost cel al diminuării progresive a impactului sindicatelor în elaborarea de politici, în condițiile în care alte forme de rezistență socială, precum Mișcările Occupy/Indignado declanșate de criză, nu au fost capabile să preia rolul lor.

Soluții posibile

Nivelul ridicat al inegalității din România și perspectivele de creștere a disparităților economice sunt amenințări serioase atât pentru perspectivele de dezvoltare, cât și pentru

cele ale guvernării democratice. Studiul realizat în 2014 de Ciprian Domnișoru indică o serie de politici redistributive care ar fi eficiente în reducerea inegalității: creșterea alocațiilor pentru copii, creșterea salariului minim, creșterea ajutorului de șomaj, creșterea impozitării pentru veniturile mari, reducerea evaziunii fiscale, creșterea cheltuielilor pentru educație continuă și educație în mediul rural. Acestei liste ar trebui să i se adauge foarte probabil și creșterea impozitării proprietăților, reprezentând în prezent 0,7% din PIB, în comparație cu media la nivelul Uniunii Europene de 2,2%.

La o primă vedere, lucrurile par să meargă spre bine, întrucât în ultimele luni au fost luate mai multe măsuri de tip redistributiv: TVA a scăzut la alimente de la 24% la 9%; alocația pentru copii a fost dublată; salariul minim pe economie a crescut cu 75 de lei, ajungând la 1 050 de lei; regulile de alocare a venitului minim garantat au fost modificate astfel încât creșterea alocației pentru copii să nu conducă la reducerea numărului familiilor eligibile.

Pare însă foarte probabil, în momentul scrierii acestui text, ca aceste politici să fie în curând însoțite de alte câteva măsuri de reducere a fiscalității care, luate împreună, ar conduce la un deficit bugetar de peste 5%. În urma intrării în zona de deficit excesiv, cheltuielile de refinanțare ale României ar deveni nesustenabile și vor fi necesare reduceri bruște ale cheltuielilor sau creșteri ale impozitelor, cu șanse mari de a afecta disproporționat categoriile sărace ale populației.

Jefuirea speranței sau despre cum ne-am furat singuri căciula

Gabriela Crețu

Rescrierea trecutului este privilegiul învingătorilor, după războaie. Deși în 1989 nu a fost nici un război în România, aici se poate verifica pe viu, mai mult decât în alte părți, adevărul afirmației conform căreia învingătorii scriu istoria, iar învinșii o suportă. Învinșii reprezintă o majoritate care nu mai vorbește public și despre care rar se mai vorbește; sunt cei pierduți pe parcurs prin ignorare, prin declasare sau risipire.

„Pierduții" pe parcurs se revoltaseră împotriva regimului represiv și a cultului paranoic al personalității „conducătorului", crezând că o societate care-și trădase numele va fi înlocuită de una care și-l respectă! Împotriva supravegherii și fricii cultivate sistematic, ei strigaseră „Libertate!", „Guvern democrat!", „Alegeri libere!". Cei care au trăit începutul anilor '90 își amintesc cum totul se învârtea obsesiv în jurul a două deziderate: libertăți și drepturi. Era o foame de participare, implicare și democrație la toate nivelurile. Era timpul televiziunii libere, al ziarelor libere, al sindicatelor libere, al circulației libere, al României libere...

După un deceniu de austeritate cruntă, nimeni nu strigase „Banane și cafea!" sau „Vrem hârtie igienică!"; acestea sunt simboluri mic-burgheze ale privațiunilor îndurate care au apărut mai târziu; (aproape) nimeni nu aștepta neoliberalismul în formă brută și nici capitalismul pe pâine sau gol-goluț...

După efervescența democratică inițială, lucrurile au luat-o totuși într-o altă direcție. S-a acceptat implicit și fără o reacție care să merite numele de rezistență că tranziția nu înseamnă transformarea dictaturii în democrație, ci trecerea directă de la socialism la capitalism; a treia cale nu apăruse încă. Nici despre înlocuirea unei dezvoltări abstracte, de dragul dezvoltării, cu una subordonată nevoilor ființei umane nu s-a vorbit. Ironia cu care a fost întâmpinată în spațiul public ideea că am putea adopta modelul suedez a traversat tranziția până astăzi, chiar dacă realitățile s-au schimbat.

Existase un stat excesiv, caracterizat de o dezvoltare intolerabilă a elementelor de control/supraveghere și de o intruziune abuzivă a acestora în viața oamenilor, într-o societate ce se voia socialistă. Treptat, dar sistematic, s-a eliminat orice urmă de socialism, ca formă de proprietate sau atenție acordată accesului la serviciile publice; s-au conservat, în schimb, dezvoltate la niveluri pe care le-ar invidia predecesorii, instituțiile de forță și supraveghere extinsă.

Timpul a dovedit că revolta populară, entuziastă și stropită cu sânge, a legitimat în final o contrarevoluție. Aceasta a reușit perfect. Capitalismul este un fapt, în forma cea mai sălbatică, nedomesticită, o combinație de acumulare primitivă a capitalului premodernă și neoliberalism postmodern.

Ca o tristă ironie pentru cei care credeau în democrație, astăzi nu se știe întotdeauna cine sunt cei care determină anumite decizii, dar se poate spune cu certitudine cine sunt cei care nu sunt consultați cu privire la ele, deși le suportă consecințele: cetățenii. Aceștia au descoperit că, după 1989, și-au câștigat dreptul (teoretic) de a face opoziție politică, dar și l-au pierdut total pe cel de a exercita puterea politică. Ca trăitori în regimuri autoritare succesive, era un drept minimal la care se simțeau îndreptățiți. 91% dintre cetățeni apreciau, într-un studiu făcut de Cătălin Zamfir cu câțiva ani în urmă, că nu au nici o influență asupra modului în care este condusă țara; restul își imaginau că ar avea... Până și modernitatea în care considerau că au trăit deja și înainte de 1989 le-a fost refuzată; li s-a spus repetat – și mulți au interiorizat dureros asta – că țara ar fi ieșit direct din epoca de piatră...

Personificarea răului ca revers al cultului personalității conducătorului permisese celor neimplicați direct în conducere să aibă o scuză în fața propriei conștiințe pentru faptul de a fi lăsat lucrurile să degenereze sau de a nu fi știut cum să se opună. Extensia – cel puțin imaginară – a supravegherii a fost o scuză pentru toți. Pentru aspectele pozitive însă – mai ales progresul material vizibil în electrificare, blocuri, fabrici și uzine, sisteme de irigații sau recolte –, cei care le-au realizat se considerau mândri; își atribuiau, pe bună dreptate, meritul celui care schimbă o lume cu propriile mâini.

Încet și sigur însă, imaginea de sine a fost răsturnată; s-a introdus în mintea oamenilor ideea că nu doar lumea în care au trăit era construită greșit, ci și că ei au fost cumva

„greșiți", iar repararea greșelii ar impune negarea totală a realizărilor; ele trebuie aruncate la „coșul de gunoi al istoriei" – una dintre expresiile favorite ale criticilor trecutului apropiat – ca o grămadă de fiare vechi; nu s-a precizat și că aceasta ar avea vreo valoare de piață. În fapt, realizările nu au fost deloc aruncate; doar privatizate pe mai nimic, iar cele neinteresante pentru investitori, eficient valorificate întru construcția noii clase conducătoare – miliardarii de... fier vechi.

Pentru cei la care facem referire, mult mai numeroși decât miliardarii, viața în tranziție nu a adus un succes similar. Cu incertitudinea zilei de mâine, din lipsă de soluții și în căutare de vinovați, au început să incrimineze pentru relele capitalismului – care, da, există! – democrația, care încă nu există. Prea puține voci încearcă să-i convingă de contrariu; interesul pentru cultura politică a cetățeanului nu-l depășește pe cel pentru creșterea nivelului general de viață sau pentru costul coșului zilnic, care nici nu se mai calculează, de altfel, începând din 2004.

Sâmburii fascismului, nu ai unei noi revoluții, încolțesc, iar terenul se arată fertil; interbelicul de aur al unora a fost reînviat cu toate ingredientele sale... Fenomenul nu e specific românesc, dar are și trăsături foarte locale. Un lucru e sigur: a început tocmai cu ștergerea memoriei și rescrierea ei, în cazul în care aceasta nu a fost lăsată așa, *tabula rasa*...

Pentru înțelegerea erorilor reale, nu doar a celor imaginare, este necesară recuperarea memoriei cu toate fațetele sale. În caz contrar, vom asista la confirmarea iar și iar a unui nedorit adevăr: „Istoria se repetă întotdeauna, prima oară ca tragedie, a doua, ca farsă". Oamenii de stânga

ar prefera ca Marx să aibă dreptate în alte privințe decât aceasta; oricum, „repetiția" nu exclude ca farsele istoriei să aibă victime foarte concrete, care trec prin autentice drame. Radicalitatea și viteza acestor schimbări de percepție și evaluare, reacțiile pe care le generează ar impune, fiecare în parte, studii serioase, folosind toate izvoarele disponibile, inclusiv mărturiile vii ale celor care au trăit în ambele „epoci", atât cât ele există.

Când viitorul imaginat de alții sau construit de la sine, fără un proiect asumat s-a prăbușit peste români – căci utopia a fost ratată, dar distopia a avut succes rapid –, au lipsit instrumentele necesare pentru a înțelege ce se petrece și mobilizarea pentru a se opune. O valorificare pozitivă a mineriadelor și grevelor din primul deceniu al tranziției este inutilă, în context. Mișcările sociale din anii '90 au avut forță, dar au fost lipsite de orice proiect alternativ. Incapacitatea elaborării unei alternative favorabile are cauze mai profunde și diferite decât cele pe care suntem tentați să le recunoaștem.

Există o evaluare acceptată de toată lumea, ca fiind de ordinul evidenței. Intelectualii, cei care aveau carte și stăpâneau cuvântul, nu au avut curajul disidenței deschise față de regimul ceaușist în timpul acestuia. Cele câteva rare cazuri înregistrate nu pot fi luate în considerare decât ca reacții individuale, nu ca o mișcare critică coerentă; drept mișcare socială, cu atât mai puțin. Ceea ce nu se spune este altceva; în mod dramatic, au lipsit intelectualii critici din interiorul doctrinei, nu cei din afara acesteia; ei ar fi putut, mai mult decât criticii neangajați, să prevină derapajele, excesul, abuzul.

Pentru cei care nu credeau în posibilitatea unei lumi mai drepte sau în egalitate, micimile omenești și alte „priorități" de carieră pot oferi o explicație pentru lipsa de reacție față de derivele totalitare, nu și o scuză. În schimb, intelectualii de stânga, văzând cum li se prăbușește proiectul, ar fi trebuit, cu orice risc, să vorbească, să scrie, să inventeze și să reinventeze societatea; să încerce măcar... Ar fi trebuit să fie mulți, căci era lumea lor. Or, gândirea de stânga a produs înainte de 1989 la fel de puțin, ca și după 1989! Chiar și cunoscătorii doctrinei socialiste au fost rari; inovatorii, mai deloc. Dovada este dispariția lor în neant imediat după. Slăbiciunile gândirii critice la români, pe care le semnalăm cu îngrijorare, dar puțini dintre noi au rădăcini adânci...

Paradoxal, în raport cu amploarea anticomunismului preventiv de astăzi este faptul că a lipsit pur și simplu ideologia. Partidul unic o înlocuise de mult deja, probabil la începutul anilor '70, cu o combinație de pragmatism și tehnocrație. În același timp, Securitatea avea grijă ca naționalismul etnicist să suplinească absența elementului motivațional al acțiunii publice. Cultul personalității, al conducătorului, ca esență a românismului, făcea parte din același angrenaj; era o expresie a revenirii în forță la o ideologie străină socialismului/comunismului, pentru care internaționalismul, nu naționalismul, reprezintă elementul definitoriu.

Se acceptă astăzi, chiar de fideli ai cauzei, că discursul socialismului, formal și lipsit de patos, ajunsese precum cel al Casandrei, în alte vremuri: spunea adevărul, dar nu era

crezut de nimeni, pentru că nici un purtător nu mai credea în el; dispariția cvasitotală a celor animați de credința într-un ideal – fie el și utopic – a contribuit la eșecul final mai mult decât realitățile care-l contraziceau.

Discursul care i-a urmat a fost mai curând un cântec al sirenelor. Rațional, se putea ști de la început că întreaga „poveste" despre economia de piață ca loc al democrației și bunăstării pentru toți este doar o mare iluzie; se putea deduce din nenumăratele contraexemple, bine cunoscute, și din propria istorie anterioară. Cu toate acestea, nici unul dintre cei interesați nu s-a legat de stâlp ca să reziste tentației; Ulise a absentat de la datorie...

*

Această lungă incursiune într-o perioadă anterioară celei la care, se presupune, ar trebui să facă referire acest text nu e întâmplătoare. Pe acest fond, de autoiluzionare și speranță, pe de o parte, dar și de vulnerabilitate absolută, pe de alta, a început marele jaf postcomunist; în urma sa, societatea românească a ajuns, după cum se vede, puternic polarizată economic, cu țesutul social fragilizat, marcată de o neîncredere distructivă în instituții și de aceeași neîncredere între oameni...

Deși jaful din perioada postcomunistă este, fără doar și poate, un adevăr, el nu rezistă totuși ca explicație a stării sociale în care se află România, așa cum deseori a fost propus. S-a întâmplat acest lucru mai ales în anii din urmă, atunci când ilegalități capabile să revolte și cel mai indiferent spirit au fost descoperite și intens mediatizate.

Ipoteza noastră este diferită; în acest caz, ca și în alte situații, apare ceea ce numim „paradoxul ascunderii". Acest paradox se manifestă ori de câte ori anumite teme – jaful, de exemplu – devin recurente, mobilizează și descarcă energii, reduc tensiunea socială, dar acoperă astfel problema autentică: acest sistem economic este construit în așa manieră încât nu poate funcționa altfel, adică fără jaf! România nu reprezintă nici măcar o excepție; cu diferențe care sunt doar de grad, fenomenul se manifestă peste tot; fostele țări socialiste prezintă doar particularități legate de situația diferită la punctul de start.

Într-o lume în care resursele și bunurile au un caracter limitat și nu mai sunt de mult libere, neapropriate, nu se poate concentra bogăția la un număr restrâns de posesori fără ca alții să fie deprivați de ceea ce posedă deja... Ascunderea acestui adevăr nu se produce ca rezultat al unei intenții malefice; discursul care denunță jafurile este, pe cât de util stopării lor, pe atât de onest formulat de majoritatea celor implicați, fără obiectivul de a manipula pe cineva anume și într-un anume sens. El face pereche și îndeplinește același rol cu un altul, la fel de prezent: discursul anticorupție. Ambele, de altfel, funcționează după aceeași regulă implicită. Hoții mici, pe cont propriu, sunt considerați infractori și pedepsiți; pe bună dreptate, pentru că distrug proprietatea privată, care este sacră. În schimb, hoția mare, sistemică, este conservată și protejată, ca model de succes; tot pe bună dreptate, căci prin ea se constituie proprietatea privată.

Dincolo de ironia amară din rândurile de mai sus, jaful și corupția, ca încălcări ale legii penale, repet, sunt reale.

Transformarea lor în cauzele absolute ale răului din societate, nu în forme de manifestare larg răspândite ale unui sistem structural corupt, joacă alt rol, ca și denunțarea lor permanentă. Într-o societate care și-a pierdut speranța și nu găsește ieșirea, se întreține prin asta iluzia că, odată soluționate aceste probleme – concrete, palpabile, instrumentabile – și după sancționarea celor vinovați, societatea va deveni dreaptă și viața fiecăruia bună. Suplimentar, se divide populația în hoți/corupți, pe de o parte, și victime inocente, pe de alta; orice idee a luptei de clasă, a intereselor definitorii diferite este exclusă din dezbatere, în timp ce întărirea organelor de forță este legitimată de necesitatea de a se face dreptate; victimizarea unei părți a populației, cea jefuită, eludează și problema răspunderii față de felul în care se construiește societatea...

Atașarea atributului *postcomunist* face din jaf o continuare cumva suspendată în timp a trecutului, și nu mecanismul prin care noua societate se instituie. „Jaful neoliberal" nu există în conștiința publică; nici măcar înțelesul neoliberalismului contemporan nu e prezent, măcar la nivel de cultură politică generală. Dicționarele românești fac o confuzie totală între liberalismul politic clasic și neoliberalismul economic din ultimele decenii, dovadă că „ascunderea" funcționează mai bine decât ne putem imagina...

Aud deja critici care spun că e o ipoteză bazată pe suspiciune, psihologizantă, rezultat al unei interpretări perverse a realității. Bineînțeles că nu au dreptate; este vorba despre funcția socială și modelarea cunoașterii pe care le îndeplinesc transformarea anumitor realități în probleme

și înscrierea lor ca priorități ale agendei publice. Paradoxul ascunderii nu e înrudit cu teoriile conspiraționiste la modă, căci în nici un moment nu am făcut referire la intențiile vreunui agent al istoriei apropiate, deși nu aș pune mâna în foc că intențiile lipsesc total...

Adevărata perversiune nu stă în interpretarea pe care o dăm realității, ci în realitatea însăși. Marele jaf postcomunist nu este format din miile de ilegalități prin care unii au făcut avere pe seama altora, cu precădere a proprietății publice, în ultimii douăzeci și cinci de ani. „Marele jaf", cu ghilimelele care-l scot din zona infracționalității sancționabile penal, s-a petrecut absolut legal și a fost legitimat prin vot, deseori impulsionat prin cerințe formulate public de către cei jefuiți! El s-a produs ca urmare a asumării necritice a neoliberalismului economic, a hibridării sale cu ceva conservatorism social local și a aplicării cu fidelitate și sistematic a „formulei" obținute în orice politică publică, mai ales din 1996 încoace. Rezultatul a fost nesurprinzător, căci era deja cunoscut din experiența altor țări: jefuirea organizată și interesată.

Astfel, modelul de dezvoltare urmat în tranziție nu a fost contestat serios de nimeni; nu ne referim la vocile izolate, ci la mișcările sociale, la partide și sindicate. Firave interogări la adresa lui au apărut relativ recent, după ce dezastrul produs de aplicarea consecventă a devenit de necontestat. Pe scurt, modelul însemna privatizarea rapidă a proprietății publice, cu precădere către investitori străini, creștere bazată pe exporturi, nu pe întărirea pieței interne, și pe forța de muncă ieftină. Îl mai putem întâlni în coloniile clasice sau în statele așa-numitului capitalism dependent/de periferie din lumea de astăzi, cu aceleași rezultate.

În mod sistematic, bunurile tuturor au fost transferate legal doar unora, la prețuri neechivalente; diferența dintre valoarea de schimb și valoarea de utilizare a fost total ignorată. Drept urmare, prin dezmembrarea și vinderea pe bucăți a unei întreprinderi privatizate pe un pumn de dolari s-au construit averi. În alte situații, averile au sporit enorm doar prin cumpărarea și închiderea firmelor românești concurente, în scopul eliminării lor de pe piață. Pentru dispariția piețelor externe pe care obișnuiau să vândă întreprinderile noastre nu a fost necesar vreun „jaf" la care să fim complici; am renunțat de bunăvoie și nesiliți de nimeni la ele. Foștii prieteni de drum – țările în curs de dezvoltare sau socialiste – nu mai încăpeau în noua imagine de sine...

Există pierderi estimabile, cuantificabile în bani, și altele inestimabile; pe unele le cunoaștem, altele nu pot fi încă anticipate. Nu știm în acest moment cât de numeroase și grave sunt pierderile provocate de faptul că s-a folosit ca principal avantaj comparativ forța de muncă – educată, calificată și... ieftină! Or, nu există o forță de muncă ieftină atunci când costul vieții este ridicat și în creștere continuă; există doar o forță de muncă prost plătită și, drept consecință, o deteriorare a capacității sale de refacere și reproducere, o scurgere permanentă a plusvalorii create peste hotare, urmată, odată ce e posibil, de fuga „creierelor" și a „mâinii de lucru" cu tot cu purtători. Aici identificăm cauza primă a inegalităților, a distrugerii țesutului social, a scăderii productivității interne și începutul sfârșitului pentru sistemele de pensii și asigurări sociale. Sistemul de pensii a fost jefuit absolut legal și prin transferarea

unei părți din contribuții către pilonul doi, cel al pensiilor obligatorii administrate privat... Distrugerea și risipirea „prin lege" sau cu asentimentul celor jefuiți, nu prin ilegalități și înfruntându-le opoziția, o regăsim în multe alte cazuri, de la desființarea obligatorie a cooperativelor agricole până la dispariția patrimoniului sindical sau desființarea școlilor și a spitalelor din rațiuni de cost.

Locul în care legea și fărădelegea și-au dat întâlnire și s-a produs cea mai mare devalizare a proprietății publice rămâne probabil procesul de retrocedare a proprietăților. Imaginea ce rezultă este suprarealistă: abuzurile prezentului sunt legitimate de intenția de a repara abuzurile trecutului, persoanele juridice sunt considerate titulare de... drepturi ale omului și despăgubite, exproprierile „comunismului", care nu a apucat să existe, justifică retrocedări care se întorc în timp până în Evul Mediu. Foștii fasciști pozează în victime, și nu degeaba: bunurile confiscate legal le sunt retrocedate ilegal. Cel care chiar a suferit o nedreptate o suferă în continuare, pentru consecvență...

Cum de sunt posibile toate acestea?! Presiunea din exterior, erorile din interior, dominația actuală a modelului neoliberal și lipsa unuia alternativ suficient de puternic, incapacități și slăbiciuni ale nației – toate au fost și sunt invocate. Mai este însă ceva în plus, care dă nota autohtonă, o notă ascuțită, care sparge uneori urechile celorlalte națiuni, la fel susținătoare ale statului mic și ale salariilor egale și cu tendință asimptotică spre zero; acel ceva este omul.

Neoliberalismul nu presupune libertatea de a fi tu însuți, cum cred cei care scriu articole de dicționar, ci construcția

sistematică a omului neoliberal. Socialismul a eșuat în intenția sa de construire a omului nou; nu a avut timpul și tehnica necesare; a lipsit interesul sau a fost deturnat mult prea timpuriu de naționalismul etnicist, care întărea toate tarele omului vechi... Se poate presupune că așa s-a întâmplat, dar eșecul socialismului reprezintă un loc de cercetare încă neexplorat; până astăzi, doar succesul prăbușirii sale a făcut obiectul discuțiilor.

Spre deosebire de socialism, neoliberalismul e reușit să speculeze într-un timp record toate trăsăturile frecvent prezente la români pe care se putea grefa: individualismul, lipsa de solidaritate, orgoliul, un anume sentiment al superiorității, identificarea bunului comun cu bunul nimănui...

Omul neoliberal, acest mutant social de dată recentă și extrem de răspândit, întâlnit în medii sociale absolut surprinzătoare, nu doar în consiliile de administrație ale societăților financiar-bancare, este cea mai mare piedică pentru o schimbare socială progresistă și democratică. Ea presupune diagnosticarea corectă a problemelor, urmată de găsirea unor soluții pe care realitatea să le confirme, iar cetățeanul să le considere drepte, acceptabile și să le sprijine prin votul său. Dar decizia corectă devine aproape imposibilă, presupunând că ar exista intenția, atunci când ea se adresează unui popor în care majoritatea se solidarizează cu băncile împotriva altui popor, în care săracul apără necondiționat interesul bogatului cu argumentele acestuia din urmă, iar bugetarul își face un scop în viață din reducerea taxelor și impozitelor care-i finanțează activitatea. Cei menționați sunt colegi cu sindicalistul care negociază cu patronul reducerea numărului de locuri de muncă, astfel încât

competitivitatea să crească, și sunt reprezentați în parlament de membri care se bat cu pumnul în piept că ei nu fac politică...

În aceste condiții, se ridică o întrebare: este istoria ceva care ni se întâmplă fără contribuția noastră, un fel de destin în care vina sau meritul nu-și găsesc locul? Cine sunt jefuitorii și cine sunt jefuiții, la urma urmelor? Regimul comunist a fost descris în această manieră fatalistă. Trecutul propriu ar fi fost ceva exterior nouă, ceva ce ni s-a întâmplat, ne-a fost implantat, ba ne-a fost chiar luat, fără ca noi să fim acolo; nu am fi fost agenți ai istoriei, ci doar sărmanele ei victime. Drept urmare, erorile nu ne aparțin, ca societate.

Nu împărtășesc acest fel de scriere a istoriei, care legitimează neputința totală, în condițiile în care putința reală de schimbare este oricum destul de redusă. Drept urmare, trebuie inclusă *victima-complice* în limbajul analiștilor politici și al sociologilor perioadei de tranziție; nu și al juriștilor. Altfel spus, orice progres viitor este condiționat de o schimbare în noi înșine, care trebuie să înceapă prin a recunoaște și a trata o stare de fapt care ne marchează istoria contemporană: în mod repetat, ne-am furat singuri căciula. Și această repetiție nu e o farsă!

Privatizările României postcomuniste

Andrei Panțu

Din punctul de vedere al liberalismului modern, nu există nici o justificare morală pentru ca, după căderea comunismului, fiecare cetățean al României să nu fi pornit la drum cu resurse egale. Ceea ce s-a întâmplat parțial, însă insuficient în anii '90, prin intermediul unui sistem de cupoane nominative și netransferabile. Altminteri însă, nu a avut loc nicidecum o democratizare economică, ci doar confiscări frauduloase sau, în cel mai bun caz, dubioase din punct de vedere procedural.

Evident, regimul comunist din România a fost unul criminal, ilegitim și ilegal, fiind considerat cel mai sever din Europa Centrală și de Est, după Albania lui Enver Hoxha, cauza fiind, în mare parte, mai ales sub conducerea lui Nicolae Ceaușescu, concentrarea excesivă a puterii politico-economice în mâinile secretarului general al PCR. România a avut parte începând cu anii '70 de un regim sultanist, caracterizat în mare parte de o dominație personalizată și arbitrară, dar și de absența oricăror limitări raționale sau legale. În plus, Ceaușescu a plasat membri ai familiei sale în poziții-cheie de conducere. În același timp, România a avut parte de cel mai violent colaps al regimului comunist. Însă consensul neoliberal din postcomunism

a dus nu doar la menținerea *statu-quo*-ului din perioada lui Ceaușescu, ci și la perpetuarea inechităților din perioada comunistă, la acutizarea acestora, la modificarea structurii de bază a societății, astfel încât cea mai mare parte a populației nu a avut acces în vreun fel la activele sau societățile comerciale, care au fost astfel transferate, deseori fraudulos, netransparent, din mâinile statului în sfera privată.

Desigur, din punctul de vedere al liberalismului modern din teoria politică, nu există nici o justificare morală pentru ca, după căderea comunismului, fiecare cetățean al României să nu fi pornit la drum cu resurse egale. Cel puțin după 1996 însă, nu a avut loc sub nici o formă o democratizare economică, ci se poate vorbi doar despre transferuri frauduloase sau, în cel mai bun caz, nelegitime.

Din lipsa unei viziuni pe termen lung, România a adoptat pe plan economic, după căderea comunismului, perspectiva neoliberală, indiferent de guvernare. Neoliberalismul a fost văzut în mod natural ca fiind singura versiune valabilă de capitalism, singura alternativă la comunism și s-a caracterizat printr-o dereglementare continuă a economiei, cedarea controlului guvernamental, prezumția centrală fiind, evident, că mai multă libertate economică și mai multă dereglementare vor duce în mod inevitabil și automat la eficiență și creștere economică, dar și la echitate distributivă. Pentru a înțelege neoliberalismul, trebuie să îi analizăm însă istoria.

Bazele istorice ale neoliberalismului pot fi găsite în textele lui Friedrich Hayek, care afirma că democrația și libertatea individuală nu pot fi îndeplinite într-un sistem centralizat de planificare. Din punct de vedere istoric însă,

neoliberalismul s-a îndepărtat câteva decenii mai târziu de școala de gândire a lui Hayek, declanșând în anii ’70 regimul lui Pinochet din Chile la sugestia „băieților din Chicago”, un grup de economiști care studiaseră în Statele Unite. Ulterior, setul de decizii luate de Thatcher în Marea Britanie și de Reagan în SUA au dus la o diseminare globală a neoliberalismului, care a înlocuit keynesismul și așa-numitul „liberalism integrat”, care dominaseră Occidentul după cel de-al Doilea Război Mondial. Neoliberalismul poate fi înțeles mai bine în lumina Consensului de la Washington. Este vorba despre un set de politici economice care au generat un consens în rândul instituțiilor financiare internaționale (Banca Mondială, FMI etc.) și care includ, printre altele, privatizări și dereglementări.

Din perspectivă socioeconomică și culturală, relațiile sociale din neoliberalism pot fi înțelese ca fiind modelate de proprietatea privată și de așa-zisa „piață liberă”. Pentru a înțelege diferitele aspecte ale lumii neoliberale în general și ale neoliberalismului românesc în special, ar trebui descifrat conceptul de *hegemonie neoliberală*, în sensul percepției felului în care a fost impusă agenda neoliberală, atât prin coerciție, cât și prin fabricarea consensului, începând cu anii ’70. Astfel, hegemonia poate fi înțeleasă ca fiind impunerea de către o clasă dominantă a anumitor măsuri economice și politice asupra unor clase subordonate.

Revenind la exemplul României, aceasta a urmat modelul anglo-saxon de capitalism, prin privatizări în masă, care au dus la o dispersare pe scară largă a proprietății private. Dată fiind lipsa de viziune a guvernărilor succesive din anii ’90 și 2000, se poate spune că exemplul românesc

este unul eșuat, atât pentru că, din varii motive (corupție, clientelism etc.), nu a reușit să imite principalele caracteristici funcționale ale modelelor anglo-americane, cât și pentru că acestea aveau suficiente disfuncționalități inerente. Cazul Statelor Unite este reprezentativ în acest sens: implementarea politicilor neoliberale începând cu anii '70 a dus în ultimele decenii la o scădere a salariului mediu real, în condițiile unei creșteri constante a productivității (influențată și de alți factori, desigur, dar și dereglementările respective au jucat fără îndoială un rol major). Și cazul Poloniei rămâne în continuare controversat. Măsurile lui Balcerowicz, lăudate de unii, au dus pe termen lung la un nivel ridicat al șomajului, care s-a menținut până astăzi la un nivel de peste 10%. În sfârșit, în Chile, laboratorul experimentului neoliberal, costurile excesiv de ridicate ale educației duc și astăzi la proteste, la 25 de ani de la sfârșitul regimului Pinochet.

Revenind la discuția despre privatizări, îl vom cita pe filosoful și comentatorul politic american Noam Chomsky:

> O privatizare nu înseamnă neapărat că „luăm o instituție publică și o dăm unei persoane de treabă". Înseamnă să iei o instituție publică și să o dai unei tiranii care nu poate fi trasă la răspundere. Instituțiile publice pot avea multe beneficii secundare. În primul rând, pot funcționa liniștite în pierdere. Nu sunt motivate de profit. Pot funcționa intenționat în pierdere datorită unor multiple beneficii secundare. De exemplu, dacă o industrie publică a oțelului funcționează în pierdere, poate furniza oțel ieftin către alte industrii. Poate că asta este un lucru bun. Instituțiile publice pot avea o proprietate contraciclică. Asta înseamnă că își pot menține

> angajații în perioade de recesiune, ceea ce duce la creșterea cererii și te ajută să ieși din recesiune. Companiile private nu pot face asta pe timpul recesiunii. Vor disponibiliza forța de muncă pentru că astfel vor face mai mulți bani (în filmul *Corporația*, 2003).

În ceea ce privește privatizările din Centrul și Estul Europei, în special „terapiile de șoc", acestea au fost criticate dur de unii economiști de talie mondială. Printre cei mai cunoscuți critici se numără și americanul Joseph Stiglitz, laureat al premiului Nobel pentru economie. Într-un interviu pentru ziarul *Time*, Stiglitz a afirmat următoarele:

> În retrospectivă, cred că *terapia de șoc* a fost o măsură economică dezastruoasă. A fost vorba despre ideologie, care a contat mai mult decât o analiză economică bună. Comparația dintre succesele Chinei și eșecurile Rusiei demonstrează clar cât de greșită a fost terapia de șoc. Apărătorii ei spun lucruri precum: „Eram îngrijorați că, dacă nu acționam în sensul unei schimbări rapide, ar fi avut loc inversări". Criticii acestei viziuni spun: „Dacă acționezi în mod nechibzuit, vei avea ca rezultate alienarea, eșecurile și inversiunile". A fost o chestiune de judecată, desigur. Noi [americanii] nu am trecut prin aceste experimente. Dar au existat și alte experimente istorice pe care ne putem baza judecata. Niciunul nu a fost identic. Mai multe inversiuni au avut loc în țările cu terapii de șoc, în vreme ce țările care au procedat mai prudent s-au deplasat, în genere, către o direcție mai democratică.

Din perspectiva echilibrului de puteri, privatizările excesive pot duce la dezechilibre majore: pe lângă faptul că, în genere, companiile din sfera privată nici nu pot fi trase

la fel de ușor la răspundere ca statul, acestea pot dobândi, ca urmare a puterii economice, și o putere politică disproporționat de mare, putând ajunge în situația de a influența în favoarea lor procesul de luare a deciziilor legislative. Un exemplu perfect în acest sens chiar din ultimii ani este scandalul de la Roșia Montană, discutat pe larg de jurnalistul Mihai Goțiu în cartea *Afacerea Roșia Montană* (Editura Tact, Cluj-Napoca, 2013). În urma așa-numitei Legi Roșia Montană, zeci de mii de români au ieșit să protesteze în toamna anului 2013, până când proiectul a fost respins definitiv în vara anului 2014.

Din punctul de vedere al teoriei politice, privatizările excesive duc inevitabil la prezența unor actori economici extrem de puternici, care pot ajunge în situația de a exploata fără mari impedimente resurse comune, precum cele naturale, pădurile, dar și aerul, apa etc. Este ceea ce Garrett Hardin ar fi numit „tragedia comunelor". În articolul „Tragedia comunelor", Hardin afirma că libertatea nelimitată va duce la un moment dat la un dezastru general în cazul resurselor comune, din cauza așa-zișilor *free riders*, care, pe termen scurt, vor exploata oportunitățile existente pentru propriul beneficiu. În cazul privatizărilor frauduloase, se poate vorbi încă de la bun început despre o expropriere a unor instituții și/sau bunuri care cel puțin în teorie ar fi trebuit să fie publice în avantajul unor interese private. (În aceeași categorie intră, desigur, și retrocedările ilegale.) Iar acesta este doar începutul, după cum am arătat și mai sus.

Lucrurile nu au stat mai bine nici în cazul retrocedărilor terenurilor de dinaintea celui de-al Doilea Război Mondial, legile respective devenind adesea un pretext pentru

tot soiul de retrocedări ilegale. Una dintre cele mai mari condamnări pentru retrocedări ilegale a fost dată anul acesta fostului primar al Sectorului 6, Cristian Poteraș. Acesta a primit opt ani de închisoare cu executare pentru că ar fi retrocedat ilegal terenuri în București cu o valoare de 82 de milioane de euro.

Istoria privatizărilor

În linii mari, privatizările din România postcomunistă pot fi împărțite în trei etape. Prima privatizare în masă a avut loc în perioada 1992-1995, al doilea program a avut loc în anii 1995-1996, iar ultima perioadă, care a fost mai lungă și a presupus privatizări sporadice, a fost cea de după anul 1996.

Legea 58 din august 1991 rămâne piatra de temelie a procesului de privatizare. Conform acesteia, toate companiile comerciale au fost deschise privatizării printr-o gamă largă de metode de piață. S-au distribuit de asemenea cupoane de proprietate fiecărui cetățean român, însă programul s-a dovedit a fi în mare parte un eșec (organizarea procesului nu a fost asigurată corespunzător). Prin urmare, procesul a stagnat o vreme și s-a accelerat din nou începând cu finalul anului 1994, în parte, datorită înțelegerilor dintre guvern și organizațiile internaționale, cum ar fi Banca Mondială.

Al doilea program a fost lansat în 1995, ca urmare a legii pentru accelerarea procesului de privatizare (Legea 55/1995). Peste 5 500 de companii comerciale au fost privatizate. Pe fondul acestui cadru destul de complicat, s-au distribuit

din nou cupoane, însă acțiunea a eșuat din nou, din cauza unei organizări slabe a campaniei de promovare și informare publică, precum și a apatiei și scepticismului generalizate în rândul publicului. E greu de evaluat în ce măsură a avut succes al doilea val de privatizări în masă. Cert este că însuși premierul de la acea vreme, Nicolae Văcăroiu, avea să declare, 18 ani mai târziu, de pe poziția de președinte al Curții de Conturi, că „privatizările din România au eșuat în proporție de 80%".

În cazul multor privatizări, companiile au fost cumpărate de investitori străini. Mobilitatea capitalului într-o lume globalizată a dus la crearea mitului conform căruia acesta nu ar avea o naționalitate, în contradicție cu ceea ce afirma Ha-Joon Chang. Capitalul străin are o volatilitate mai mare decât cel local, astfel că plecările investitorilor pot influența oricând economia locală. Însă cele mai controversate privatizări au fost vânzările de pe urma cărora statul român a încasat sume mici, sub 5 miliarde de euro. Printre acestea se numără BCR, Petrom, Romtelecom, Romcim, BRD, Sidex, Automobile Craiova, Casial Hunedoara, Automobile Dacia, Rulmenți Grei Ploiești, Alro sau Cost S.A. Privatizările respective au avut loc în perioada 1997-2006. Printre cele cu dosare pe rol sau controversate se numără privatizările Rompetrol, Enel, Oltchim, CFR Marfă, Hotelul București (București Turism), Băneasa Investment sau Petromidia Năvodari.

Scandalurile privatizărilor dubioase au ținut până recent, când firma austriacă Schweighofer a fost acuzată de defrișări ilegale. La fel ca în cazul Roșia Montană, acțiunile abuzive ale companiei au dus la proteste de amploare

în primăvara anului 2015. Jaful despăduririlor ilegale a fost dezbătut de mai multe ori în presă. Inclusiv Curtea de Conturi a scris un raport în care se menționa faptul că în primii 12 ani de după căderea comunismului s-ar fi tăiat ilegal 80 de milioane de metri cubi de lemn, aducând hoților câștiguri de peste 5 miliarde de euro. Reprezentanții Curții de Conturi admit însă că sumele obținute au fost în realitate mult mai mari, fiindcă mulți dintre arborii tăiați au fost vânduți în străinătate, în țări din Europa și Nordul Africii. Schweighofer a jucat un rol important în cadrul acestor defrișări, având, după unele estimări, profituri nete de aproximativ 100 de milioane de euro pe an.

În final, trebuie spus că nu a existat în ultimii 25 de ani o viziune coerentă pe termen lung în privința privatizărilor și retrocedărilor, în ciuda faptului că nu a existat nici o rațiune de ordin etic pentru a nega egalitatea de șanse și de resurse pentru toți cetățenii României. Datorită și consensului neoliberal venit pe fondul trecutului comunist, acestea au fost folosite adesea ca pretext pentru diverse parteneriate între stat și privat, ajungându-se în numeroase cazuri la privatizări frauduloase și retrocedări ilegale, care au adâncit mereu falia între o largă masă de dezavantajați ai tranziției și un număr restrâns de elite politico-economice care au profitat astfel de situația creată.

Privatizarea banilor. Cum funcționează fabricile de datorii[1]

Cristian Dogaru

După Revoluție și după primele falimente bancare în folosul... acționarilor am descoperit relativ repede viața pe datorie, ajutați de bulele din imobiliare și piața de capital. Ca și în comunism, majoritatea populației își imaginează încă faptul că banii oferiți drept credit vin din economiile deponenților, și nu sunt „fabricați" în cea mai mare parte de bănci, majoritatea private. Privatizarea parțială a generării banilor a trecut aproape nebăgată în seamă după Revoluție, spre deosebire de privatizarea industriei, care a lăsat pe drumuri sute de mii de foști făuritori ai epocii de aur. Băncile au ajuns chintesența vieții economice, avem nevoie de ele pentru a ne finanța consumul, pentru a acoperi cheltuielile publice, iar când instituțiile în cauză au probleme, le considerăm prea mari să cadă, prea importante pentru mersul economiei pentru a nu le salva din bani publici atunci când e cazul.

De ce n-ar putea împrumuta Banca Centrală statul fără dobândă, în loc să dea bani băncilor private pentru achiziția

1. Fragmente din acest text au apărut inițial pe platforma *CriticAtac*, în 2 martie 2015.

titlurilor de stat? De ce n-ar putea scuti băncile debitorii cu probleme de 50% din datorii, în loc să vândă creditele recuperatorilor cu 10-20% din valoare? „Hazard moral!" este răspunsul standard la aceste întrebări. Cum să se împrumute statul singur și fără dobândă? Doar dobânda e garanția... responsabilității (cine își asumă o dobândă ar fi mai disciplinat, cum ar sugera niște voci din BNR)! Iar faptul că băncile apar ca intermediari între tiparul BNR și deficitul bugetar reprezintă garanția... cumpătării (băncile au niște limite la achiziția certificatelor de trezorerie). Cum să acorde băncile reduceri ale soldului împrumuturilor răilor platnici? Asta i-ar încuraja și pe alții să nu plătească, în speranța că scenariul se va repeta invariabil. Până la urmă, unde este adevărul?

Să vedem mai întâi care este rolul unei bănci centrale. Cheltuielile statului (salarii, pensii, sistemul de asigurări sociale, investiții etc.) sunt acoperite în principal din venituri (taxe și impozite, redevențe etc.), iar pentru diferență (deficitul) sunt emise titluri de stat ce sunt cumpărate de bănci (în principal) și de alți investitori (fonduri de pensii, fonduri mutuale, companii care au surplus de cash etc). Cei din urmă folosesc banii economisiți, deci fondurile proprii. Băncile care cumpără titluri de stat utilizează în principal banii oferiți de Banca Centrală (BNR), din care grosul împrumuturilor este acordat apoi statului. Principala curea de transmisie pentru fondurile generate de BNR o reprezintă licitațiile organizate de Banca Centrală pentru bănci. În cadrul acestora, băncile comerciale primesc bani proaspăt „tipăriți", „creați din nimic", cu dobânda politicii monetare.

Cu acești bani băncile creditează economia reală (destul de puțin în vremuri nesigure precum cele traversate în prezent de lumea financiară) și împrumută statul (se achiziționează titluri de stat cu grosul sumelor oferite de BNR în momentele de „încetinire a creditării"). Pentru a primi bani de la BNR, băncile trebuie să depună în garanție titluri de stat, iar acesta e motorul unui perpetuum mobile veritabil (titlurile de stat achiziționate sunt puse în garanție pentru cumpărarea altora și așa mai departe). Dobânzile la titlurile de stat sunt de regulă superioare dobânzii de politică monetară cu care băncile iau banii de la BNR, deci putem afirma că băncile iau un soi de comision pentru plimbatul banilor între BNR și Guvern. De ce nu își fabrică Guvernul propriii bani, în loc să plătească băncile pentru banii oferiți acestora de BNR, care este o instituție de stat? În principal, pentru credibilitatea monedei. Teoretic, dacă Guvernul și-ar tipări propriii bani, populația ar deveni neîncrezătoare în puterea monedei naționale („Dacă tipăresc cu duiumul, mai ales în an electoral, și leul se depreciază?"), s-ar repezi să schimbe leii în euro sau dolari sau să-i cheltuiască atunci când vine salariul sau pensia și uite așa apare inflația (exceptând ipoteza în care toate marile bănci centrale fac simultan QE-uri). În subsidiar, pentru că lobby-ul bancar e prea puternic și n-ar vrea să renunțe la o sursă de profit fără risc. Guvernul câștigă la rândul său din tiparul BNR, având în vedere că emiterea de bani (cu costuri zero) pentru care se percepe dobânda de politică monetară aduce profit BNR, care se traduce în dividende pentru stat, acționarul BNR (80% dintre veniturile nete

merg la bugetul de stat, prin legea care reglementează funcționarea Băncii Centrale).

Să remarcăm însă faptul că existența băncilor pe traseul împrumuturilor acordate Guvernului de Banca Centrală nu schimbă cu nimic valoarea datoriei publice. Acest fapt nu pare să prezinte o mare importanță, din moment ce nimeni nu se așteaptă ca statul să își plătească efectiv datoriile, în loc să le rostogolească indefinit. Observați că, în momentul în care ponderea datoriilor raportată la PIB ajunge prea mare, dobânzile îngheață la niveluri foarte joase, pentru perioade foarte lungi (vezi exemplul Japoniei în ultimele decenii, al SUA mai recent, probabil al UE după terminarea actualului QE etc.). Explicația e simplă: serviciul datoriei nu mai este sustenabil (cheltuielile cu dobânzile), iar Banca Centrală este obligată să mențină dobânzile reduse pentru ca statul să nu intre în colaps financiar. În mod evident, un stat foarte dator, care își pierde pârghia politicii monetare (prin adoptarea altei monede), capătă o poziție deosebit de fragilă în fața creditorilor (vezi cazul Greciei și interminabilele politici de austeritate).

Să menționăm că, la înființarea sa din 1880, BNR era o instituție majoritar privată (statul deținea doar o treime din acțiuni), ceea ce însemna că grosul veniturilor din „fabricarea de bani din nimic" mergea la instituții bancare private, statul cotizând la bunăstarea acestora prin achitarea dobânzilor aferente titlurilor de stat cumpărate de bănci cu banii împrumutați de BNR (de regulă, principalul nu se returnează, ci se „rostogolește" prin alte împrumuturi). Ulterior, după naționalizarea de către comuniști, statul a devenit unicul acționar al BNR. În prezent, cel mai celebru

exemplu de bancă centrală cu acționari privați este Fed, banca SUA. În acest moment, acționarii Băncii Centrale Europene (BCE) sunt băncile centrale naționale ale statelor din Uniunea Monetară.

Pe scurt, o bancă centrală este un mecanism creat în principal pentru ca statul să se poată împrumuta pe sine (în plan secundar, de credite beneficiază și economia reală, companiile și populația) fără să prăbușească încrederea în moneda națională. În cazul fericit (o bancă centrală având ca acționar statul), o parte dintre profiturile realizate din tipărirea banilor se întorc în bugetul public (prin dividende), iar în cazul nefericit, acestea revin acționarilor privați ai băncii centrale. Când datoria publică se amplifică prea repede, dobânzile sunt scăzute de banca centrală și menținute la acest nivel o perioadă lungă, pentru a permite un serviciu decent al datoriei (practic, asta echivalează cu o apropiere de idealul împrumutului cu dobândă zero de la banca centrală). Să mai remarcăm că, prin privatizarea băncilor cu capital de stat, autoritățile au renunțat la cea mai mare parte a tortului intermedierii refinanțărilor statului (bonusul pe care băncile îl primesc atunci când cumpără titluri de stat cu banii oferiți de banca centrală).

De ce e nevoie de recuperatorii de creanțe?

Să vedem mai întâi cum funcționează fabricile private de bani. În general, percepția publicului este că băncile folosesc banii acționarilor sau banii atrași de la deponenți pentru a da credite la dobânzi superioare celor pe care îi atrag.

O percepție în general falsă, pentru că băncile se pot folosi și de banii din depozite, din împrumuturile acordate de acționari sau din împrumuturile primite de la băncile centrale pentru noi credite acordate clienților. Dar de ce ar abuza de aceste surse dacă au la dispoziție o sursă gratis de generare a cash-ului? Asta pentru că, la fel ca băncile centrale, băncile comerciale au propriul mecanism prin care pot crea „bani din nimic". Principiul este că fiecare bancă trebuie să depună la banca centrală un procent din sumele atrase pentru constituirea rezervelor minime obligatorii (14% pentru valută și 10% pentru lei în data de 02.01.2015). În momentul când o bancă dă un credit, aceasta virează banii într-un cont și generează automat un depozit în valoare egală cu cea a creditului. Cu alte cuvinte, depozitele se fac în special din... credite, și nu creditele provin din depozite. Din acel depozit creat odată cu acordarea creditului, banca respectivă va muta la BNR 14% dacă e vorba despre un credit în valută sau 10% pentru lei, ceea ce înseamnă că o bancă trebuie să dispună în esență doar de această fracțiune din împrumuturile oferite. Dacă debitorul își plătește disciplinat ratele, la scadența împrumutului, principalul dispare, iar banca se alege cu dobânzile ce reprezintă profitul său. Dacă apar sincope pe parcurs, banca trebuie să facă provizioane sau chiar să „șteargă" (*write off*) acel împrumut din contabilitate, care devine pierdere. Printr-o creditare iresponsabilă, capitalul băncii poate fi afectat, iar falimentul (preluarea de către o altă entitate sau de către stat) bate la ușă. Dar dacă lucrurile merg bine și numărul restanțierilor rămâne rezonabil, băncile fac profit din activitatea lor de fabrici de bani.

Cum România se pregătește să intre în zona euro, unde rezervele minime obligatorii sunt de 2%, băncile își vor primi în curând grosul valutei blocate la BNR, iar aici avem explicația lipsei lor de reținere în a credita în România la un moment dat, deși RMO-urile erau mari până în 2008 (40% la valută).

Revenind la creditele cu probleme și la recuperatori, existența acestora este justificată oficial, pentru ca debitorii să nu se învețe cu sportul incapacității de plată, mai mult sau mai puțin simulată. Băncile preferă să vândă cu mare discount creditele cu probleme recuperatorilor, uneori chiar și cu 80%, în cazul creditelor de consum (cu această ocazie, în unele situații scapă și de provizionare), în loc să ofere debitorilor ocazia unei reduceri cu 30-40% a soldului împrumuturilor, pentru a le ușura plata ratelor (se preferă însă rescadențări, care lungesc chinul acestora). Dacă recuperatorii de creanțe funcționează pe post de sperietoare pentru debitorii de bună-credință care se confruntă cu dificultăți la plata ratelor, pentru bănci, nu există nimic similar, în absența unei legi a falimentului personal. Și asta este tot o mostră a hazardului moral. În România nu există nici legea falimentului personal, nici legea care să reglementeze activitatea recuperatorilor, lăsând debitorii la discreția abuzurilor creditorilor. Din când în când, când leul pierde brusc teren în fața valutelor în care s-au acordat credite (vezi recent evoluția francului elvețian), autoritățile descoperă brusc faptul că ar fi cazul să facă ceva. Să sperăm că inițiativele în cauză nu vor fi îngropate dacă se calmează cursul leu/franc sau dacă vor apărea teme mai importante pe agenda publică (DNA, Elena Udrea, SRI, Ucraina etc.).

De ce lipsesc contestatarii BNR?

Înainte de a vorbi despre lipsa aproape cu desăvârșire a vocilor critice, ne vom îndrepta puțin atenția asupra misiunii și rolului BNR. Avem în primul rând stabilitatea prețurilor și a sistemului financiar, obiective ratate cu brio în mandatele lui Mugur Isărescu. Faptul că am avut o denominare sub actualul guvernator – și nu orice fel de denominare (patru zerouri, totuși) – spune totul. Putea Isărescu să împiedice prăbușirea economiei naționale în anii ’90? Putea să compenseze deciziile greșite ale politicienilor (inflația „politică”)? Probabil că nu. Însă nici nu a făcut nimic să le împiedice riscându-și poziția – nimic vizibil, cel puțin.

N-am văzut nici un mesaj de bun-simț care să arate interesul față de soarta economiilor victimelor mărunte ale tranziției. Ceva în genul „ajustările din economie nu s-au terminat, iar până atunci stabilitatea cursului de schimb rămâne un obiectiv greu de atins”. Probabil că majoritatea celor cu banii uitați la CEC, care nu înțeleg nici astăzi cum a ajuns echivalentul unei Dacii la începutul anilor ’90 cât o pereche de adidași la sfârșitul deceniului, ar fi ratat mesajul. Poate însă ar fi existat destui care să facă o conversie salutară leu/dolar mai devreme, în loc să se bucure de dobânzile cu două-trei cifre la lei, dar care alergau întotdeauna în spatele prețurilor. Iar despre stabilitatea sistemului financiar, falimentele bancare din anii ’90 (Bancorex, Bankoop, Albina, Credit Bank etc.), explozia băncilor populare stopată tardiv, lipsa de reacție în cazul unor scandaluri monumentale (Caritas, FNI) sunt o notă cât se poate de proastă

pentru BNR, una care nici nu mai trimite la incompetență, ci direct la atitudine complice. Sigur, devalizarea băncilor de stat s-a făcut cu sprijinul politicienilor, iar o atitudine tranșantă din partea BNR l-ar fi costat probabil postul pe Mugur Isărescu. Acesta a ales să și-l păstreze. Nici n-a îndrăznit să zdruncine rețeaua construită de Vântu în jurul CEC-ului.

Mai spre zilele noastre, ponderea mare a neperformanțelor din sistemul bancar se datorează și lipsei adecvate de supraveghere din partea BNR, lipsei de voință pentru a descuraja în mod real bulele speculative din economie de la începutul anului 2007. De fapt, acestea au fost mai degrabă încurajate (vezi decizia de a permite creșterea raportului rată/venituri până la 70% în cazul creditelor populației chiar pe vârful bulei creditului). Să nu aud că BNR a luptat prin majorarea RMO-urilor: bancherii intuiau prea bine că aderarea la UE va duce în final la egalizarea rezervelor minime obligatorii din țările nou intrate cu cele practicate de statele mai vechi, în jur de 2%, deci odată cu adoptarea monedei unice, care nu putea fi amânată la infinit. BNR și-a ratat principalele obiective în timpul îndelungatei domnii a lui Mugur Isărescu și ar fi meritat o atitudine critică. N-am trecut la obiective apărarea cursului de schimb, pentru că asta nu intră în fișa postului unei bănci centrale și nu poate fi practic realizată decât pentru scurte perioade de timp, raportul cerere/ofertă ducând paritatea valutară în final acolo unde vrea piața (vezi mult mediatizatul atac speculativ din 2008). BNR a apărat leul cu măsuri administrative (fixarea arbitrară a dobânzilor interbancare, expulzarea unor trezorieri recalcitranți etc.), dar până la urmă

avem un curs în prezent mai mare decât atunci (3,68 lei/euro a fost cursul mediu în 2008, cu 3,99 lei/euro la sfârșitul anului 2008), deși se părea că, pe termen scurt, acțiunile BNR au dat roade și am depășit între timp faza acută a crizei.

Costurile întârzierii deprecierii au fost suportate de „beneficiari": câteva miliarde de euro cheltuite (din cele achiziționate cu greu când economia duduia și investitorii se buluceau în țară) din rezerve și creșterea spectaculoasă a dobânzilor (mai țineți minte cum băncile plăteau 20% la depozite în 2008?). Din lista obiectivelor lipsește însă ceva esențial pentru o bancă centrală care se respectă și care nu acționează doar ca o agenție de lobby pentru sectorul pe care îl supraveghează și reglementează: educația financiară a populației pentru a reduce amplitudinea bulelor din economie. Nu s-a văzut nici o inițiativă în acest sens până în 2007, nimeni nu a fost învățat cum dilată băncile masa monetară acordând credite din bani pe care nu-i au în totalitate (ci doar procentul necesar RMO-urilor), ce este un ciclu economic etc. După 2009 au început niște încercări timide de educație financiară, mai ales din partea băncilor și axate în special pe problema planificării financiare, alcătuirea unui buget și altele de acest gen (de vreme ce lumea gâfâia tot mai mult la plata ratelor, era nevoie de planificare și bugete!). BNR a venit și aici la spartul târgului, cu un program dedicat elevilor din clasele primare, pe care îi învață nimicuri, de genul subdiviziunile monedei, istoria banilor etc. Dar nu a făcut nimic în acest sens pentru adulții care vor deveni clienții băncilor, nimic cu impact real pe termen lung.

Iar acum ajungem în miezul problemei: de ce lipsesc contestatarii BNR? Păi, de unde ar trebui să vină aceștia? Din tabăra „analiștilor", a politicienilor, a ziariștilor de specialitate. Să-i luăm pe rând. Politicienii au scoruri mai proaste decât Mugur Isărescu la capitolul încredere (publicul apreciază faptul că guvernatorul vorbește calm, într-un jargon neinteligibil pentru mulți, că nu se dă în bărci cu ceilalți politicieni și pare să-și facă treaba, deși despre cum și-o face am vorbit mai sus) și nu riscă să le coboare și mai mult printr-un conflict cu BNR, instituție care se bucură și de sprijin din exterior (nici nu e greu de intuit de ce, având în vedere că este mai degrabă avocatul băncilor, decât „poliția" lor, iar guvernatorul este membru al mai multor comitete de tot felul, comiții și organizații mai mult sau mai puțin oculte).

Majoritatea „analiștilor" vânturați de mass-media sunt economiștii-șefi din bănci. De ce să-și bată cuie în talpă înjurând instituția care a închis de atâtea ori ochii când băncuța lor dragă a dat cu bățul în baltă? Cei care vin dinspre asigurări sunt obligați la discreție privind starea sectorului pe care îl reprezintă, iar cei care au tangențe cu piața de capital... Dar mai există așa ceva în România? În plus, analiștii instituționalizați evită să aibă dreptate sau să aibă poziții prea tranșante. Ei recită un fel de mantra colectivă, plină de neologisme și pleacă acasă mulțumiți că n-au ieșit din rând și nu s-au expus inutil. Iar cei câțiva analiști independenți care mai critică BNR au o poveste aparte. Lucian Isar face parte din categoria trezorierilor expulzați în 2008. A criticat multă vreme BNR, dar instituția l-a acceptat recent la șefia unei bănci nou înființate (Banca Feroviară) și de atunci și-a mai nuanțat pozițiile.

Florin Cârțu a fost eliminat din sistem pe când era la ING, iar vocea sa critică, precum și apropierea de PDL la un moment dat pot fi motivate de dorința unei întoarceri triumfale, într-o poziție mai importantă, în loja supraveghetorului sistemului, o revanșă față de cei care l-au eliminat din rândurile lor. Îl mai avem pe Ilie Șerbănescu, un om onest, după părerea mea, și care nu mai poate fi tentat sau momit cu poziții împărțite de BNR la vârsta sa. Cam atât... Nu-i pun la socoteală pe cei câțiva bloggeri/jurnaliști independenți, pentru că sunt nerelevanți prin dimensiunea tribunei de care beneficiază. Și mai avem presa, în special cea economică. De ce este atât de blândă cu BNR-ul? Până prin 2008, BNR îi cumpăra cumva bunăvoința direct, pentru că publicarea cursului de schimb se făcea pe bani, era ca o... reclamă pentru BNR. Apoi s-a renunțat la acest lucru, dar au rămas deplasările în străinătate (documentările la BCE, de pildă), seminariile prin țară, onoarea de a fi băgați în seamă care dilată implicit riscurile de a fi trecut pe lista persoanelor non-grata, cele care sunt evitate strategic în sesiunile de întrebări și răspunsuri, așteptările legate de carieră. Unii/numele cu ambiții mari cochetează, bănuiesc, cu ideea de a prinde cândva un post călduț la BNR (Soviani, Guran, Bălan, Hostiuc, Pâslaru, Iacob etc.), o colaborare cu aceasta pe firma proprie sau cel puțin poziții în industria financiară. Prin urmare, de ce să rișt inutil? Asta nu înseamnă că, pentru credibilitate, nu au din când în când și poziții critice (un fel de critică „constructivă")... Alții, din eșalonul secund, speră măcar la un post modest în direcția de comunicare a BNR,

care are peste 100 de persoane angajate în acest sens, conform informației din *Ziarul Financiar*. În sfârșit, cei foarte numeroși și foarte mici, puști de 20-25 de ani, care abia au deschis ochii în presă, se simt deja importanți când sunt invitați la vreo conferință în sediul istoric al BNR, la care asistă fără să pună vreo întrebare (nici măcar una de ridicat mingea la fileu). Îi suspectez pe mulți că nici nu prea înțeleg, de fapt, cu ce se mănâncă activitatea instituției. Cred că mi-ar ajunge degetele de la o mână să-i enumăr pe cei cu adevărat critici, care nu fac doar cosmetică editorială când scriu despre BNR. De fapt, nu îmi vine pe moment în minte decât un singur nume: Adrian Panaite... În concluzie, este o lume mică, în care fiecare se cunoaște cu fiecare și cine fluieră în biserică nu mai e prietenul nostru.

Ce-ar mai fi de spus? Probabil că avem presa, analiștii și politicienii pe care-i merităm... Când gradul general de educație financiară și înțelegerea în profunzime a acestor fenomene vor fi mai mari și mai bine repartizate în rândul publicului, vor apărea alții și, implicit, se va reforma și industria „de profil", plus cerberii săi... Dar care dintre factorii de decizie sau măcar cu o oarecare influență are interes ca fenomenul în cauză să se întâmple mai repede?

Creștere și descreștere demografică sau de la comunism la postcomunism și invers[1]

Aurelian Giugăl

Recensământul din 2011 prezintă succint și frust dinamica demografică din România postcomunistă. Astfel, conform Institutului Național de Statistică (INS), populația stabilă a României ajunsese în 2011 la 20 121 641 de locuitori, adică cu peste 3 milioane de locuitori mai puțin față de cifra înregistrată la 1 iulie 1989, populația fiind atunci de 23 151 564 de locuitori (*Anuarul Statistic*, 1990, p. 56). Procentual, înseamnă o scădere de peste 13% a populației țării în 22 de ani de capitalism și democrație. Prin urmare, populația scade cu mai mult de o jumătate de procent în fiecare an, o cifră, trebuie să recunoaștem, de-a dreptul neverosimilă. Recensământul ne mai spune că în orașe își au domiciliul 10 858 790 de persoane (53,97%), iar în comune 9 262 851 (46,03%). În privința urbanizării, cifrele de acum și cele din 1989 sunt similare (53,2% a fost procentul urbanizării la 1 iulie 1989), de unde rezultă că depopularea României s-a produs fără discriminare, și în mediul rural, și în urban, ba chiar cu un ușor spor în favoarea orașelor

1. Acest articol reprezintă sinteza unui eseu apărut în 2012 pe platforma *CriticAtac*.

dacă este să luăm în calcul faptul că după 1989 simulacrul declarării unor comune drept orașe a continuat fără oprelişti, în pofida oricărei logici demografice.

Această obsesie românească (urbanizarea forțată) a fost caracteristică și în comunism, dar și în postcomunism. Să dăm un singur exemplu important. Un criteriu definitoriu pentru ca o localitate să fie admisă în categoria orașelor îl reprezintă procentul populației ocupate în agricultură. De la Friedrich Ratzel încoace, majoritatea geografilor umani și-au construit definiția orașului pornind de la tipul de activitate specifică, neincluzând așezările omenești în care toți locuitorii au aceeași ocupație, cum este cazul așezărilor preponderent agricole. Acest criteriu ocupațional nu a reprezentat și nu reprezintă un impediment pentru administrațiile autohtone, așa încât vom putea vedea pe tabloul urban românesc orașe-sate precum Ștefănești, Valea lui Mihai, Flămânzi, Ianca, Făurei, Însurăței, Pogoanele, Fundulea, Murfatlar, Întorsura Buzăului, Răcari, Bechet. Cu toate aceste exemple de „urbanizare" românească, trebuie să admitem că orașele României și-au sporit mult populația în intervalul 1930-1989, de la un procent al urbanizării de 20% în perioada interbelică ajungându-se la peste 50% în 1989. Rămâne acest fapt important de reținut, România interbelică avea un procent al urbanizării similar Belgiei la 1500, Olandei la 1600, Angliei și Țării Galilor la 1800[1].

Dar România interbelică nu arăta deplorabil doar la capitolul urbanizare. Și alți indicatori descriau elocvent și succint starea de atunci.

1. Vezi Massimo Livi Bacci (2003), *Populația în istoria Europei*, Editura Polirom, Iași, p. 46.

a) *Mortalitatea infantilă* a fost în 1930 de 17,56% – o cifră înspăimântătoare: din 100 de copii născuți vii, în primul an de viață mureau aproape 18[1] –, cu un maxim de 21,9% (județul Fălciu, 1937[2]), o cifră similară Europei vestice la jumătatea mileniului al doilea, deci cu sute de ani în urmă. Cauzele acestei situații sunt multiple și țin de nivelul general economic, care influențează igiena privată și cea publică, de progresul medical în general. Secolul XX este acela al revoluțiilor medicale, trei asemenea momente importante marcând veacul trecut. Prima revoluție medicală a însemnat stăpânirea bolilor infecțioase, cea de-a doua este cea a tratării bolilor cardiovasculare, ultima este cea a luptei împotriva cancerului[3]. Toate aceste progrese medicale au însemnat și progrese în reducerea generală a mortalității, inclusiv cea a mortalității infantile. În România, toate acestea își au începutul după anul 1945. Este o realitate faptul că măsurile epidemiologice pentru combaterea bolilor infecțioase au fost luate în perioada comunismului autohton[4], ceea ce a generat o descendență a mortalității infantile. În cei 40 de ani de comunism, valorile mortalității infantile se reduc, ajungând la o valoare medie pe țară de 26,9‰ (o diminuare de aproape 7 ori, de la 18% la 26,9‰). În Europa, între 1950 și 1970, multe țări coboară sub pragul de 20‰ (Islanda, Norvegia, Suedia, Danemarca, Finlanda, Irlanda, Franța);

1. *Anuarul Statistic al României* (2005), p. 200.
2. *Anuarul Statistic* (1938), p. 112.
3. Traian Rotariu (2003), *Demografie și sociologia populației. Fenomene demografice*, Editura Polirom, Iași, p. 162.
4. Larisa Ionescu-Călinești (2007), „Speranța de viață în România", *Le Monde diplomatique* (ediția română), nr. 10, p. 14.

b) *Durata medie de viață* a fost în 1933 de 42 de ani, o cifră similară Suediei sau Angliei la mijlocul secolului al XIX-lea. La acea vreme, valori similare țării noastre aveau Polonia și Rusia Europeană (44 de ani), țările dezvoltate din spațiul european occidental având o speranță de viață la naștere de peste 55 de ani (55 Italia, 69 Danemarca[1]). Progresul medical din perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial, transpus în scăderea generală a mortalității și mai ales a celei infantile, a făcut să crească durata medie de viață. În anul 1961 s-a depășit valoarea de 65 de ani, în perioada 1972-1974 ajungându-se la 69 de ani, valoare care se va menține până în 1989. Este un progres datorat în primul rând creșterii economice generate de politica de industrializare, creștere economică ce va avea influență asupra progresului medical și a condițiilor generale de locuit. Astăzi, o durată medie de viață similară României interbelice se regăsește în țări din Africa subdezvoltată (Sierra Leone, ca exemplu de manual);

c) Procentul mare al *populației rurale* și caracterul profund agrar al României interbelice nu aveau cum să nu se repercuteze asupra gradului de școlarizare al populației. La sfârșitul secolului al XIX-lea (1899), doar 22% din populația de peste șapte ani se considera știutoare de carte, 31 de ani mai târziu (1930), procentul depășind cu puțin 50%. Aproape 3 milioane de locuitori din România Vechiului Regat erau analfabeți la 1930, majoritatea acestora provenind, evident,

1. Vezi Ionescu T., Ursuleanu D., Ursuleanu I. (2004), *Starea de sănătate la naștere și până la vârsta de un an, posibile legături cu unele boli cronice la vârsta adultă*, Ministerul Sănătății, Centrul de Statistică Sanitară și Documentare Medicală (CSSDM), București, p. 17; Larisa Ionescu-Călinești, *op. cit*., pp. 14-15.

din mediul rural. În anul 1937, din totalul populației alfabetizate (de 8 213 592), majoritatea (85,1%) aveau o educație sumară, primară, procentul populației cu educație universitară fiind extrem de mic (1,1%)[1]. În Europa vremii situația era total diferită, procentaj similar României sau chiar mai mic având doar Grecia, Spania (procente similare țării noastre), Portugalia și Rusia (procente inferioare României). În Ungaria și Cehoslovacia, țări central-europene, procentul populației știutoare de carte era mult superior României din epoca regimului monarhic, chiar și Bulgaria având un grad de alfabetizare mai ridicat[2]. În perioada comunistă, din intervalul 1947-1989, cifra totală a populației școlarizate crește într-un ritm constant, astfel încât anuarele statistice din anii '80 ai secolului trecut nici nu mai consemnează date referitoare la gradul de alfabetizare a populației. În viziunea școlară a conducătorilor învățământului românesc din perioada comunismului, scopul instrucției școlare nu consta în ridicarea gradului de alfabetizare a populației (analfabetismul nu mai era o caracteristică a societății românești), ci frecventarea de către elevi a unei forme de învățământ post-gimnazial, fie că era vorba de un învățământ profesional sau liceal;

d) *Populația ocupată* în principalele ramuri ale economiei a evoluat de la un 78,2% și 7,2% populație ocupată în agricultură și, respectiv, industrie în 1930[3] la valori de 38,1% – industrie și 27,5% – agricultură în 1989[4].

1. *Cf. Enciclopedia României* (1938), volumul I, p. 164.
2. *Ibidem*, p. 147.
3. *Ibidem*, p. 155.
4. *Anuarul Statistic al României* (1990), pp. 102-103.

Prin tabloul statistic al României interbelice și postbelice (comuniste) putem privi la următoarele cifre: românii s-au înscris masiv în Partidul Comunist imediat după război (din oportunism? Fiecare își poate imagina/construi propriul răspuns...), iar evaluarea regimului tot comunist, în procente, ne arată că cei care au o privire retrospectivă pozitivă îi depășesc pe cei ce îl categorisesc drept unul depreciativ. Înainte de război, Partidul Comunist avea doar 1 000 de membri de partid, creșterea fiind spectaculoasă după război, în 1947 ajungându-se la peste 710 000 de aderenți, o creștere nemaivăzută în spațiul Europei Centrale și de Est[1]. Pe de altă parte, o statistică postcomunistă indică faptul că 41,2% dintre români apreciază pozitiv regimul comunist, numai 25,2% considerând perioada ca fiind una negativă[2].

Vorbind de urbanizare, aș putea fi socotit contradictoriu, pe de o parte afirmând că orașele României și-au sporit populația, iar pe de altă parte spunând că multe sate au fost declarate orașe (în comunism și în postcomunism) fără să îndeplinească cele mai mici condiții.

Totuși, urbanizarea din perioada comunistă nu s-a redus doar la sistematizare rurală (*i.e.* distrugerea satului românesc, cum i se spunea în epocă), ci a implicat creșterea rapidă a orașelor reședință de județ via industrializare. Să luăm, spre exemplu, ca bază de comparație actualele reședințe de

1. Daniel Barbu (1999), *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, Editura Nemira, București, p. 82.
2. Ioan Mărginean, Iuliana Precupețu, Marius Precupețu (2004), „Surse ale suportului politic pentru democrație în țările postcomuniste", *Sociologie Românească*, vol. 2, nr. 1, p. 50.

județ ale țării noastre. Dacă ne uităm pe dinamica acestora vom observa câteva aspecte importante. De exemplu, în anul 1937 populația urbană a județului Olt a fost de 5% (un procent, trebuie să admitem, ridicol, iar Slatina, orașul reședință de județ, avea 11 155 de locuitori (cât un sat mai mare din ziua de azi). În 1989, Slatina ajunsese la 86 360 de locuitori. Miercurea Ciuc, o simplă așezare cu 5 000 de locuitori în 1937, a ajuns la 49 000 în 1989. Multe orașe au ajuns să-și înzecească populația, cu Miercurea Ciuc exemplu concret, dar putem adăuga aici și alte orașe precum Suceava, Râmnicu Vâlcea, Târgu Jiu sau Pitești. De altfel, înainte de 1945, doar două orașe (exceptând Bucureștiul) depășeau 100 000 de locuitori (Iași și Galați). După 1989, numărul acestora ajunsese la 25, șapte dintre acestea având peste 300 000: Brașov, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova, Galați, Constanța și Iași[1]. Se poate spune că orașele capătă consistență în comunism făcându-se abstracție de cele mai elementare norme de estetică urbană (cenușiul blocurilor făcute la repezeală). Este drept, comunismul autohton nu a modificat structura țesutului urban din rațiuni ce țin de frumos, nu o viziune estetică de tipul mișcării *citybeautiful* din America sfârșitului de secol XIX le-a ghidat demersurile urbaniștilor autohtoni. Motivul a fost unul mult mai pragmatic, un efort de industrializare extrem de rapid și o inversare a raportului urban/rural, ceea ce într-un anumit sens s-a și reușit.

Dacă din punct de vedere demografic comunismul a însemnat o urbanizare în marș forțat, postcomunismul

1. Vezi tabelul 1.

românesc a făcut drumul invers, depopulare, inclusiv în mediul urban, pe fondul deteriorării economice și sociale. Ceea ce se prefigura la începutul anilor '90, adică scăderea numărului populației orașelor și satelor pe fondul diminuării natalității, consecință a abrogării legii interzicerii avorturilor și a descreșterii economice, a continuat cu intensitate în al doilea deceniu postcomunist. În 2011, datele statistice ne artă cum 25 de orașe ce aveau în 1992 peste 100 000 de locuitori și-au diminuat populația drastic, cu procente variind între 31,05% (un maxim pentru Piatra Neamț) și un minim de 1,23% (Cluj-Napoca)[1]. Toate orașele industriale au avut de suferit, în frunte cu Brașov, Galați, Craiova, Brăila, închiderea marilor întreprinderi ce înglobau mii de muncitori constituind factorul principal al depopulării acestor orașe. Desigur, și scăderea natalități a fost importantă, nu însă esențială. Acești doi factori (declinul economic și corolarul său, bilanțul natural negativ) sunt primordiali în ceea a însemnat diminuarea fără precedent a orașelor (și a satelor) românești (datele statistice ne arată că nici după Primul și cel de-al Doilea Război Mondial nu s-a înregistrat un asemenea recul de populație). În unele cazuri (orașe mici monoindustriale), falimentul industriei a dus chiar la înjumătățirea populației localității, un exemplu fiind orașul Corabia din județul Olt, oraș ce avea în 1989 aproximativ 30 000 de locuitori, iar în 2011 ajunsese la numai 16 000, și asta în condițiile în care orașul a înglobat și comuna Celei, aflată în imediata lui apropiere.

1. Vezi tabelul 1.

Tabelul 1. *Dinamica demografică în 25 de orașe românești: 1937-2011*

Oraș	1937	1989	1992	2002	2011	2011 față de 1992 (%)
Arad	76 015	191 428	190 114	172 827	159 074	16,33
Bacău	31 741	193 269	205 029	175 500	144 307	29,62
Baia Mare	14 466	150 456	149 205	137 921	123 738	17,07
Botoșani	32 394	119 563	126 145	115 070	106 847	15,30
Brașov	61 026	352 640	323 736	284 596	253 200	21,79
Brăila	68 718	242 595	234 110	216 292	180 302	22,98
Buzău	37 055	145 423	148 087	134 227	115 494	22,01
Cluj-Napoca	99 720	317 914	328 602	317 953	324 576	1,23
Constanța	60 728	315 917	350 581	310 471	283 872	19,03
Craiova	55 580	300 030	303 959	302 601	269 506	11,33
D. T. Severin	20 827	107 420	115 259	104 557	92 617	19,64
Focșani	28 577	101 799	101 335	101 854	79 315	21,73

Galați	102 311	307 376	326 141	298 861	249 432	23,52
Iași	**104 32**	**330 195**	**344 425**	**320 888**	290 422	15,68
Oradea	81 104	225 416	222 741	206 614	196 367	11,84
Piatra Neamț	**26 569**	**115 782**	**123 360**	**104 916**	85 055	31,05
Pitești	19 546	162 395	179 337	168 458	155 383	13,36
Ploiești	**77 092**	**247 502**	**252 715**	**232 527**	209 945	16,92
R. Vâlcea	**11 624**	**107 996**	**113 624**	**107 726**	98 776	13,07
Satu Mare	**51 352**	**136 881**	**131 987**	**115 142**	102 411	22,41
Sibiu	**49 654**	**184 036**	**169 656**	**154 892**	147 245	13,21
Suceava	**9 874**	**105 921**	**114 462**	**105 865**	92 121	19,52
Târgu Mureș	**38 327**	**164 781**	**164 445**	**150 041**	134 290	18,34
Timișoara	**89 979**	**333 365**	**334 425**	**317 660**	319 279	4,53
București	644 185	**2 036 894**	**2 067 545**	**1 926 334**	1 883 425	8,91

Sursă: *Enciclopedia României*, volumul II, pp. 6-14, *Anuarul Statistic*, 1990, p. 56, și *Institutul Național de Statistică* (recensămintele din 1992, 2002 și 2011).

Ce politici a adoptat statul român confruntat cu asemenea probleme de o importanță capitală? În primul rând i-a invitat ceremonios pe români să plece din țară dacă nu se mulțumesc aici în orașele noastre postindustriale, orașe suferind de o crasă lipsă de locuri de muncă. În al doilea rând, s-a hotărât, extrem de pripit, că este o risipă inutilă de bani acordarea unei indemnizații de creștere timp de doi ani, așa că s-a mers pe o formulă mai restrictivă (un singur an indemnizație; dacă stai doi ani acasă să-ți crești copilul riști să fii dat afară de la serviciu), economisirea de bani în detrimentul scăderii și mai mari a bilanțului natural al populației. Da, natalitatea este în scădere în majoritatea țărilor europene, inclusiv în vestul bogat, dar acolo se compensează cu un bilanț migratoriu pozitiv, ceea ce nu este cazul nostru. La noi, bilanțul total al populației este negativ pe ambele paliere, cel natural (natalitate-mortalitate) și migratoriu (emigranți-imigranți). Este mai mult decât probabil că în viitor ne vom confrunta cu aceleași tipuri de probleme: scăderea populației, migrația creierelor (mii de medici părăsesc România anual; s-a făcut vreun calcul care să ne arate cam cât a costat instrucția acestor medici, din copilărie și până la rezidențiat, și pierderea datorată faptului că ei vor profesa în alte țări sau este un calcul stupid și nu trebuie nicicum făcut?), migrația mâinii de lucru ieftine (mii de țărani români muncesc în condiții medievale în Spania și Italia, poveștile de viață ale celor mai mulți fiind impresionante), degradarea condițiilor sociale în țară (delicvență juvenilă, prostituție, sexualitate la minori; în 2011, spre exemplu, 260 de minore, multe cu

vârste între 13 și 15 ani, din județul Vaslui, au dat naștere la copii[1]).

Sunt probleme extrem de grave, iar guvernele postcomuniste au fost opace la aceste chestiuni de o sensibilitate primordială. Singura soluție rămâne la îndemâna cetățeanului, el, conștient de puterea lui (puterea celor fără de putere), putând fi în stare să impună agenda publică. Interesele comunității vor fi respectate numai atunci când fiecare se va implica activ în bunul mers al societății în ansamblu. Pentru că, așa cum nimerit se exprima N. Chomsky, istoria ne învață că drepturile nu îi sunt oferite, gratuit, de la sine, omului, drepturile sunt cucerite.

1. *http://www.mediafax.ro/social/vaslui-peste-260-minore-au-devenit-mame-anul-trecut-34-dintre-ele-avand-13-14-sau-15-ani-9203648*.

Puterea cuvintelor: despre hegemonia culturală a dreptei

Alexandru Mamina

Ceea ce poate surprinde în România de astăzi, după toate disfuncționalitățile tranziției la capitalism și sacrificiile politicii de austeritate, este relevanța publică scăzută a discursului de stânga. Te-ai fi așteptat ca închiderile întreprinderilor, afacerile frauduloase ale noilor îmbogățiți sau reducerea salariilor bugetarilor cu o pătrime să genereze un curent critic mai însemnat la adresa mecanismelor și agenților noului regim oligarhic, subordonat intereselor capitalismului financiar internațional. Avem în schimb scandaluri politicianiste între membrii aceleiași categorii conducătoare sau, în cel mai bun caz, consemnări de presă ale unor abuzuri și hoții punctuale, incapabile să pună în discuție cadrul general care le face posibile.

De aici decurg două fenomene. În primul rând, oamenii nu mai disting între responsabilitatea individuală și cauzalitatea structurală a exploatării economice, ajungând astfel să-l deteste în mod îndreptățit pe Traian Băsescu pentru decizia de scădere a salariilor, dar fără să-i reproșeze ceva lui Mugur Isărescu, guvernatorul Băncii Naționale a României, cu toate că este principalul susținător instituțional autohton

al sistemului de capitalizare a profiturilor și socializare a pierderilor. În al doilea rând, sistemul însuși începe să fie presupus ca de la sine înțeles, asigurându-și, dacă nu consensul, măcar acceptarea resemnată a populației, care își asumă practic fatalitatea dominației.

Atare situație nu survine întâmplător. Ea corespunde climatului intelectual și moral din ultimele două decenii și jumătate, mai precis, hegemoniei culturale a dreptei, care delegitimează în imaginarul colectiv temele de interes ale stângii și inhibă inițiativele contestatare. Tocmai acest lucru și-l doresc, pe lângă potentații locali, mediile politico-financiare externe, reprezentate prin excelență de Grupul Bilderberg. Trebuie ca oamenii să fie convinși că trăiesc în cea mai bună lume posibilă, altminteri riscă să le treacă prin minte gânduri subversive. După cum remarca Alexis de Tocqueville, răul este suportat câtă vreme apare ca inevitabil, dar devine inacceptabil din momentul în care se ivește posibilitatea înlăturării sale.

Paradoxal, deși alegerile din 1990 au fost câștigate cu peste 67% din voturi de Frontul Salvării Naționale, iar cele din 1992 de succesorul acestuia, Frontul Democrat al Salvării Naționale, care se declarau formațiuni de stânga, retorica dominantă a fost a dreptei. A reapărut curentul ortodoxist-autohtonist (Ioan Alexandru, Petre Țuțea, Dan Zamfirescu), dar cea mai importantă ipostază a fost a dreptei occidentaliste (Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Nicolae Manolescu sunt numai câteva exemple).

Spre deosebire de anii '20-'30, cele două orientări au întreținut aproape un deceniu o relație apropiată, atât sub raport personal – e suficient să amintim prietenia lui Cezar Bernea

cu Andei Pleșu sau prezența misticizantului Horia-Roman Patapievici în Grupul de Dialog Social –, cât și din punct de vedere ideologic, ambele practicând anticomunismul, nostalgia după epoca interbelică și, ocazional, monarhismul. Personajul poate cel mai ilustrativ al acestei legături a fost Marian Munteanu, care îmbina declarațiile de atașament la democrație cu afișările în ținută de inspirație legionară. Separația s-a produs abia în 1999, cu ocazia bombardamentelor Alianței Nord-Atlantice asupra Iugoslaviei, când ortodoxiștii, precum pictorul Sorin Dumitrescu și preotul Constantin Galeriu, din solidaritate cu sârbii pravoslavnici, au intrat în conflict cu proamericanii Andrei Pleșu și Gabriel Liiceanu, lansați deja pe calea carierei ministeriale, respectiv a afacerilor în sistemul patronat de Statele Unite.

Astăzi, formula atlantistă a devenit cvasiunanimă, în mod direct proporțional cu progresele individualismului mercantil și ale consumerismului, care, însoțite de degradarea sistemului educațional, erodează sentimentul identității colective, indiferent în ce parametri doctrinari ar fi conceput acesta. Noul context înregistrează, așadar, pe lângă tezele consacrate ale anticomunismului și rusofobiei (valorificate electoral de Traian Băsescu în 2009), apariția unui discurs tehnicist-contabil, propriu mediului financiar, concentrat pe calculul de oportunitate și presupusa legitate economică, exprimat în registrul birocratic patentat de Adrian Vasilescu, eternul consilier al guvernatorului Băncii Naționale.

După naționalismul mai degrabă de factură pașoptistă al lui Octavian Paler, ultimul exponent semnificativ al autohtonismului a rămas Dan Puric, actor și regizor cu succes

la spectatorii de teatru, însă în contratimp moralmente cu publicul politic. La fel de simptomatică este ieșirea din prim-planul mass-mediei a intelectualilor centriști (Zoe Petre, Sorin Antohi – acesta și din motivul deconspirării calității sale de informator al Securității), care asociau liberalismul mai mult cu reprezentativitatea civică decât cu profitul capitalist. În viziunea dreptei victorioase, libertatea pare să fie în primul rând libertatea întreprinderii, nu a individului, drept dovadă, sacrificarea acestuia în beneficiul băncilor prin intermediul așa-zisei discipline bugetare, la care în România se adaugă și procedeul ilicit al majorării dobânzilor la creditele contractate.

Decalajul dintre opțiunea electorală de stânga și hegemonia culturală crescândă a dreptei se explică, pe de o parte, prin impactul negativ al comunismului, iar pe de altă parte, prin promovarea mediatică a Grupului de Dialog Social și inferioritatea Frontului Salvării Naționale în privința capitalului simbolic. Deși ambele aspecte implică o dimensiune psihologică și de imaginar importantă, primul decurge din evoluția evenimentelor, iar al doilea ține de strategiile și demersurile comunicaționale personale, susceptibile să influențeze agenda publică.

Lipsurile din ultimii ani ai comunismului și mai ales represiunea din decembrie 1989 au compromis nu numai ideea planificării economice și regimul partidului-stat, ci însuși principiul asociativ pe care-l proclama acesta. Premierul Petre Roman lansa formula „mormanului de fiare vechi", iar Silviu Brucan considera moștenirea economică ceaușistă un haos ce nu putea fi reformat. Întrucât comunismul era asociat cu represiunea și ineficiența, oamenii

au început să valorizeze *per a contrario* inițiativa individuală, proprietatea privată, chiar și concurența, deși probabil mai mult declarativ decât efectiv (a se vedea nemulțumirea taximetriștilor care lucrau la stat în momentul intrării pe piață a celor particulari).

Opțiunea de stânga consta în respingerea campaniei împotriva foștilor membri ai Partidului Comunist – concentrată în punctul 8 al Proclamației de la Timișoara –, în susținerea caracterului gradual al tranziției la economia de piață și apelul la guvern pentru rezolvarea chestiunilor salariale, dar nimeni nu contesta necesitatea economiei de piață ca atare, prin care se subînțelegea de fapt, cu toate că încă nu se rostea cuvântul, reintroducerea capitalismului. Ne amintim scandalul pe care l-a provocat în presă președintele Ion Iliescu atunci când a afirmat superioritatea organizării asociative a producției agricole. Când s-a pus problema privatizării capacităților industriale, Petre Roman a respins soluția socializării prin acordarea titlurilor de proprietate asupra întreprinderilor în primul rând salariaților (metoda Constantin Cojocaru), pe care o califica drept o formă de revenire a comunismului pe ușa din dos. Evoluția sa ulterioară către dreapta eșichierului, ca de altfel și a ministrului de Finanțe de atunci, Theodor Stolojan, își află originile intelectuale în însușirea instrumentarului teoretic al capitalismului la începutul anilor ’90.

Diseminarea socială a repertoriului dreptei s-a realizat prin intermediul presei, în particular prin revistele cu pretenții culturale de genul *22* și *România literară*, care, în contextul compromiterii principiale a stângii, nu au avut aproape nici o contrapondere doctrinară, excepție făcând

cele câteva articole în favoarea democrației sociale publicate de Valentin Mureșan în ziarul *Azi*, al Frontului Salvării Naționale. Principalul centru director al ideologiei dominante a fost și întrucâtva mai este Grupul de Dialog Social, cu toate că acum pare mai activ grupul de la *Contributors* – site ce îl are cap de afiș pe Vladimir Tismăneanu –, mai preocupat de justificarea geopoliticii americane decât de articularea eticii emergente a societății inegalitare, cu referiri prestigioase la Platon și Constantin Noica.

Membrii Grupului de Dialog Social (Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Andrei Cornea, Gabriel Andreescu, Stelian Tănase, Horia-Roman Patapievici, ca să menționăm numai câteva nume) au fost cultivați de anumiți realizatori de emisiuni culturale ori sociale din Televiziunea Română (Iosif Sava, Marilena Rotaru, Vartan Arachelian), atribuindu-și pe această cale statutul de conștiințe intelectuale, exponenți ai societății civile împotriva „neocomunismului" și cenzori ai conformității democratice prooccidentale, devenită pretext pentru delegitimarea manifestărilor contrare *establishment*-ului oligarhic. Invocarea liberalismului împotriva radicalismului popular traducea în fond elitismul „inteligheției" cu vocație metafizico-mistică, simpatia acesteia pentru conducerea aristocratică, exprimată explicit de Horia-Roman Patapievici în *Omul recent*. Vocația spiritualistă nu a fost totuși incompatibilă cu socotelile mai pragmatice ale unor corifei, de natură să-i plaseze în centrul rețelelor ordonatoare de fonduri și aducătoare implicit de influență, cum s-a întâmplat cu Andrei Pleșu la Colegiul Noua Europă.

Mediatizarea pe canalele culturale ale Grupului de Dialog Social a unor actori și regizori celebri ostili conducerii postdecembriste, cum au fost Victor Rebengiuc, Stere Gulea sau Mircea Daneliuc, succesul acestora printre studenți, toate pe fondul inhibiției morale a stângii, au contribuit la suprapunerea imaginară a noțiunii de intelectual, de om de cultură, cu opțiunea politică de dreapta, oarecum în tradiția invocatei perioade interbelice. Scriitorii și istoricii apropiați Frontului Salvării Naționale sau lui Ion Iliescu personal – Marin Sorescu, Răzvan Theodorescu, Augustin Buzura – au preferat să activeze în funcții publice, lăsând astfel terenul teoretico-discursiv la dispoziția adversarilor.

Efectul a fost privarea stângii partinice de capitalul simbolic aferent prestigiului intelectual, inducerea unui complex de inferioritate recognoscibil în dorința anumitor politicieni de a-și expune biblioteca personală (Petre Roman) ori pasiunea pentru pictură (Adrian Năstase). În loc să compenseze această inferioritate afirmându-se drept gânditori de stânga la fel de capabili sub aspect teoretic, adică în loc să valorifice concepte de tipul echității sociale, democratizării economice sau autogestiunii, liderii stângii au încercat să-și confirme condiția de intelectuali preluând vocabularul dreptei, de parcă ar fi căutat recunoașterea în materie a autorităților de la Grupul de Dialog Social & Co. Subterfugiul comun îl reprezintă până astăzi nevoia de „modernizare" a stângii, în numele căreia Victor Ponta emite propoziția remarcabilă că statul nu are a se amesteca în economie. Sterilitatea analitică a Institutului „Ovidiu Șincai", unde se colportează în cel mai bun caz banalitățile despre

„a treia cale" marca Tony Blair și Gerhard Schröder, este cât se poate de simptomatică pentru denaturarea social-democrației autohtone, altminteri la unison cu cea europeană.

Într-un asemenea climat moral și intelectual, ideologia și cultura politică a dreptei au devenit hegemonice, cum reiese din privatizarea economiei, din detașarea funcțională a guvernanților de cetățeni și mai ales din proliferarea darwinismului social, care-i consideră pe asistați și pensionari niște poveri pentru bugetul statului și mediul de afaceri. Oamenii acceptă sau chiar încurajează această stare de lucruri, mai puțin atunci când devin victimele ei, deoarece, în lipsa altor puncte de vedere, iau tezele capitalismului drept adevăruri naturale. Cu excepția eventual a lui Ilie Șerbănescu, analiștii economici vorbesc despre investiții, profit, dobânzi, dar fără să pomenească despre exploatare sau orele neplătite ca sursă a câștigului antreprenorial. Ei privilegiază capitalul în calitatea sa de factor de producție în detrimentul muncii angajaților, care ar trebui să fie oricum mulțumiți dacă au cui să și-o vândă. Fenomenele neplăcute – recesiunea, șomajul – sunt edulcorate cu expresii reconfortante, precum oximoronul „creștere negativă", respectiv „disponibilizare", care vine de la „disponibil", deci deschis către noi posibilități. Ocazional, sistemul îi confirmă instituțional ca buni exponenți ideologici, cum s-a întâmplat cu Ionuț Popescu de la revista *Capital*, devenit ministru de Finanțe.

Disimularea ideologică esențială privește însă acreditarea coordonatelor capitalismului drept entități obiective, ocultând în acest fel încărcătura lor socială și delegitimând revendicările sindicale. Capitalul și profitul sunt reificate,

adică sunt prezentate ca sume de bani eficiente prin ele însele, fără a mai arăta că banii se transformă în capital sau profit numai în contextul relației patroni-salariați, tot așa cum calitatea de marfă a unui bun nu rezidă în materia sa, ci în faptul că se tranzacționează între vânzător și cumpărător. Abia munca salariaților – mai exact, supramunca (timpul de lucru neremunerat) – valorifică sumele avansate de patroni. Câtă vreme angajații nu conștientizează contribuția substanțială pe care o au în procesul economic, percep sistemul de exploatare ca pe o realitate naturală independentă de voința lor, convingere paralizantă pentru orice inițiativă contestatară.

În același registru se vehiculează și criteriul eficienței financiar-contabile, invocată ca argument cu valoare obiectivă de câte ori se impun sacrificii sociale. Nimic mai neutru decât un bilanț, s-ar zice. Doar că orice bilanț, oricât de neutru ar părea, nu este decât *rezultatul* unei gestiuni în care se regăsesc interesele și intențiile foarte subiective ale patronilor sau managerilor. A trece sub tăcere aceste interese și intenții echivalează cu a escamota responsabilitatea decidenților, făcându-i totodată pe salariați să suporte costurile afacerii ca pe un dat inevitabil, fără să mai pună întrebări în legătură cu motivațiile și îndreptățirea gestiunii.

Aversiunea postdecembristă față de comunism, extinsă datorită intelectualilor de dreapta asupra marxismului și a socialismului în general, convine de minune patronilor de azi, tocmai fiindcă salariații nu mai au conștiința unei clase active, capabilă să-și argumenteze principial solicitările. Din contra, este aproape compromițător să mai aduci în discuție plusvaloarea, contradicțiile sociale, pentru că îți atragi

eticheta de marxist *ergo* comunist, *ergo* adept al totalitarismului. Warren Buffett nu avea însă astfel de complexe atunci când, într-un interviu acordat la 26 noiembrie 2006 publicației *The New York Times*, proclama existența unui război al claselor și victoria apropiată a celor bogați. Deși soluțiile propuse de Karl Marx pot fi greșite în diferite privințe, analiza lui asupra capitalismului rămâne în mare măsură corectă. Nu e nevoie ca stânga să revină la marxism, dar este absurd să dezavueze conflictul structural dintre patroni și angajați numai ca să fie pe placul mediilor de dreapta.

Prin intermediul comunismului s-a compromis de asemenea ideea revoluționară, implicit angajamentul politic al maselor. Dacă revoluția proletară (sau cel puțin care se numise ca atare) a eșuat în totalitarism, aceasta s-ar fi întâmplat deoarece în orice revoluție s-ar găsi germenii turnurii dictatoriale, și anume refuzul autorității stabilizatoare a „capacităților", supralicitarea egalității politice și economice, însoțită de metodele radicale ce ar conduce inevitabil la teroare (iacobină sau bolșevică).

Deși se declarau susținătorii democrației împotriva „neocomunismului", în retorica reprezentanților dreptei intelectuale se insinua, așadar, elitismul, grija de a-și asigura statutul preeminent în societate, invers proporțională cu pretențiile mulțimii ignorante sau vulgare. Invitat în diferite emisiuni de televiziune, Gabriel Liiceanu revenea constant la parabola platoniciană a peșterii, atribuindu-și subtextual poziția celui care cunoscuse adevărul Ideilor. Ca director al Editurii Humanitas – făcută cadou de prietenul său Andrei Pleșu, ministru al Culturii în 1990 –, a publicat mai ales lucrările unor critici ai Revoluției franceze

și ai gândirii de stânga (Friedrich A. Hayek, Bronisław Baczko, Alain Besançon, François Furet), diseminând astfel în cercurile cu pregătire superioară neîncrederea sau chiar adversitatea față de activismul popular, împreună cu imaginea autoflatantă a valorii care trebuie recunoscută. Ceea ce evită să mai arate elitiștii zilelor noastre este că, vehiculând asemenea concepții, se plasează pe aceeași lungime de undă cu nimeni altul decât cu Vladimir Ilici Lenin, încredințat și el de rolul director al minorității conștiente.

În cartea sa consacrată deficitului normativ din politica românească, Adrian-Paul Iliescu (*Anatomia răului politic*, Ideea Europeană, 2005, pp. 295-306, 327-334) oferă destule mostre de antidemocratism la autoproclamații reprezentanți ai societății civile. Cel mai grav nu este însă că aceștia își cultivă public fantezia aristocratismului – atitudine la fel de legitimă ca oricare alta într-o țară liberă –, ci faptul că nu o fac în mod onest, întreținând confuzia insidioasă dintre elitism, liberalism și democratism, în paralel cu aceea dintre mobilizarea civică și tendințele autoritare. Există riscul ca, sătui de comunism, mulți să renege nu numai formularistica mincinoasă a „puterii oamenilor muncii", ci însuși principiul implicării cetățenești în conducerea statului; să considere că puterea elitelor sau tehnocrația constituie garanția libertății și a vieții bune, ca în Occident. Este drumul cel mai sigur fie către un regim al privilegiilor de coterie sau de partid, fie către birocratismul ce transcende voințele subiective.

Sub acest aspect, România se încadrează într-o tendință generală. În Franța, de pildă, acolo unde Nicolas Sarkozy declarase că spiritul revoluționar din mai 1968 s-a sfârșit,

pentru a evita surpriza unui alt rezultat negativ, ca la referendumul din 2005, Adunarea Națională a decis în 2009 ca problemele organizării europene să fie decise exclusiv pe cale parlamentară, așadar conform agendei clasei politice. Tocmai această raționalitate tehnocratică a pus-o în cauză Alexis Tsipras atunci când, încălcând regula tacită a înțelegerilor în spatele ușilor închise, a supus consultării populare proiectul de reforme cerut de Comisia Europeană, Banca Centrală Europeană și Fondul Monetar Internațional.

Resurgența stângii radicale – de fapt, a stângii autentice – în Grecia, Spania, mai puțin în Franța și Germania sugerează că hegemonia culturală a dreptei nu mai este incontestabilă. Pe fondul crizei și al austerității, oamenii încep să gândească drept posibile și alte soluții decât cele agreate de capitalismul financiar, unul care, între paranteze fie spus, renunță grabnic la liberalism și apelează la intervenția statului atunci când îi convine, după cum o dovedește preluarea de către acesta a pierderilor bancare ca „datorii suverane". Deocamdată, mișcarea contestatară este la început, nu are capacitatea să inverseze raportul de forțe la nivel european. E totuși îndeajuns de neliniștitoare încât să provoace inflamarea când rău-voitoare, când pur și simplu stupidă a noilor politruci din presa autohtonă, care fie plâng cu lacrimi de crocodil de grija grecilor ce nu și-ar cunoaște interesul, fie mai au puțin și echivalează ascensiunea SYRIZA cu spectrul Gulagului.

În România, discursul de stânga rămâne în continuare marginal, apanajul unor publicații online, printre care merită să amintim *CriticAtac*, deoarece a fost probabil primul

cadru de exprimare mediatică a opțiunilor de stânga foarte diverse. Aceste mijloace de informare nu se compară însă ca influență socială cu televiziunile, care deversează mai departe în mintea oamenilor clișeele și prejudecățile referitoare la beneficiile pieței și ale gestiunii specialiștilor.

Constatăm că, sub imperiul ideologic al dreptei – sau, ca să fim corecți, al dreptei speculative de inspirație neoconservatoare –, s-a ajuns la dezindustrializare, depopulare, corupție generalizată, absența oricărei politici economice, de apărare și externe proprii, așadar la transformarea țării într-o semicolonie. Când un parcurs se dovedește falimentar, nu rămâne decât să renunți la el, ceea ce în cazul de față presupune schimbarea de paradigmă, în sensul unui proiect al stângii democratice. Numai că ieșirea din impas nu constituie nicidecum o necesitate, în virtutea unei legități oarecare. În definitiv, capitalismul mondial se întemeiază pe asemenea decalaje între state, pe care le promovează structural. Evităm să ne hazardăm în speculații privind evoluțiile concrete ce urmează. Putem anticipa însă o condiție eficientă a succesului stângii de la Antonio Gramsci citire, și anume întrepătrunderea dintre acțiunea politică și demersul cultural, care se regăsește mai aplicată în relația partidului cu intelectualii.

O jumătate de secol neîncheiată (1973-2015)[1]

Claudiu Gaiu

Spirit și *libertate* obișnuiau să fie sinonime în vremurile marilor sisteme filosofice. Ele încă mai sunt evocate pentru a descrie subiectul modernității noastre celei mai recente: așa cum sălășluiește el în lumea dereglementării economice, spionajului la scară largă a societății, prăbușirii proptelelor comunitare tradiționale, iluziilor decăzute în consumerism. Cândva, în deceniul al optulea din veacul trecut, aceste trăsături începeau să iasă la lumină sub o formă promițătoare și internaționalistă, apoi universal pacifistă imediat după 1990 și, în cele din urmă, cinică și globală.

Alexei Grigorievici Stahanov – liber întreprinzător

Să începem de la mijloc. Prin ’90, libertatea avea un aer reavăn și arțăgos, chiar dacă nu avea o definiție clară. Era mai întâi libertate a expresiei și, chiar și azi, după abandonul

1. Fragmente din acest articol au fost publicate pe platforma *CriticAtac*, 12 februarie 2013.

oricăror opreliști ridicate de adevăr sau rușinare, taraba românească de ziare îl impresionează încă pe turistul apusean prin varietatea titlurilor propuse. Pentru a păstra buna impresie, ne rămâne nădejdea că el nu cunoaște graiurile locale. Zarva primelor două decenii ale veacului XXI e conformistă și părtinitoare și nici o fițuică nu ar reproduce azi pe prima pagină, precum clujeanul *Adevăr* (bineînțeles) *în libertate* din iunie 1990, năvala venerabilului Teohar Mihadaș peste un nefericit preopinent:

> Nemernicule și bașină împuțind primprejururile-ți, vrei să astup urechile față de glasul rațiunii și să ascult îndemnul umbrei străbunului meu Caracuș Pasărea-neagră, haiducul, și să-ți vărs cele șaptezeci de ocale de bol fecal peste coclauri?

Cel puțin arta, fie ea și cea a imprecației, nu era moartă!

Apoi și încă azi, libertatea a însemnat înlesnirea trecerii frontierelor, devenită încet-încet migrare a forței de muncă spre terenuri agricole spaniole sau șantiere italiene, în speranța dobândirii unei mici averi în comparație cu apropiații rămași acasă. În paralel, intelectualii luați pe nepregătite sau noii tribuni mediatici cointeresați au ridicat în slăvi spiritul antreprenorial, omul eliberat de chingile totalitare și gata să se afirme în concurență pe piața liberă. Curat stahanovism revizitat pentru nevoile noului veac. Când un ministru a indicat ortacilor rămași pe drumuri după lichidarea industriei miniere că soluția lor e să se lanseze în afaceri, nimeni n-a clipit măcar și nici insul în cauză nu era conștient de cinismul său: „*S'ils n'ont pas de pain, qu'ils mangent de la brioche!*". Celebrarea libertății se transformase pe nesimțite în entuziasm pentru scăpătare și ruină, consfințire a mizeriei!

Straniu destin al cuvintelor! În mărturisirile sale, romanciera Oana Orlea povestește că un rol de seamă în condamnarea ei în pușcăriile comuniste l-a avut influența cinematografului sovietic. Impresionată de patosul filmelor rusești, ea visa să fie o Zoia Kosmodemianskaia româncă. Ajunsă în fața anchetatorilor Securității, tânăra adolescentă a reprodus o replică a eroinei sovietice în fața ofițerilor Gestapoului: „Știu tot, dar nu veți scoate nimic de la mine!". Și-a întins propria capcană, care, în câteva ceasuri, urma să-i schimbe destinul cu un amestec de tragic și ridicol mai apropiat de scrierile cehe ale lui Kundera decât de cinematograful lui Mark Semionovici Donskoi.

„*Il lavoro ti fa male/ e ti manda all'ospedale*", afirma zglobiu *jingle*-ul pe care îl puteau auzi locuitorii Bolognei pe la sfârșitul anilor '70, la deschiderea programelor Radio Alice. Radioul liber, profitând de lacunele unei legislații a informației croite pe tiparele monopolului de stat, dădea dreptul la microfon cetățeanului simplu, dispus să-și lase mărunțișul într-un telefon public, dar și diverselor voci sindicale, artistice sau intelectuale ce încercau reformularea unor poziții de stânga mai mlădioase decât cele ale popularului Partid Comunist Italian. Precum profetul care nu știe prea bine ce vestește sau vechiul rapsod ce nu cuprinde întreaga tradiție pe care o transmite, tinerii autonomiști italieni vorbeau aceeași limbă cu purtătorii de cuvânt ai capitalului: vechiul regim al muncii, construit în lentoarea ridicării marilor întreprinderi industriale sau a hidrobarajelor grandioase, ieșit din greve sângeroase sau acorduri politice ce descriau istoria secolului al XIX-lea și bună parte din cea a secolului XX, nu mai corespundea cerințelor noii epoci a acumulării. Dacă nonconformismul hippy

găsea condițiile de muncă din fabrici prea asemănătoare cu detenția, iar disciplina sindicală prea apropiată de constrângerile cazone, capitalul îi va îndeplini cererile: flexibilizarea procesului muncii și a pieței acesteia, diversificarea produselor și modelelor de consum. Suntem copiii anilor '70, ce au marcat sfârșitul unei creșteri economice de aproape trei decenii. Mania istoricilor de a stabili cronologii exacte a reținut anul 1973 ca început al unei noi epoci, datorită primului șoc petrolier sau a renunțării la etalonul aur. Schimburile valutare se eliberau la rândul lor. Sunt anii în care orice orizont revoluționar se obturează, iar ideologiile se tocesc. România sparge solidaritatea Blocului Estic și semnează primele acorduri cu FMI. Energiile susținerii lumii bipolare dau semne de epuizare. Sunt rădăcinile unui fenomen care în '90 va fi botezat „globalizare". Cu un entuziasm ceva mai sobru decât al generației Flower Power, se va cânta acum sfârșitul istoriei și împlinirea umanității dincolo de frontierele retrograde ale națiunilor moderne într-un stat mondial, întemeiat, din lipsă de ceva mai bun, pe un cosmopolitism kantian de prăvălie și pe comerțul liber și pacificator. Din nou, imnurile libertății mergeau mână în mână cu geneza capitalului multinațional și transnațional al întreprinderilor care își mută producția acolo unde le iese mai ieftin. Dezindustrializarea vechilor centre se face în paralel cu odele aduse producțiilor „ușoare" de software și tehnologii informatice sau, după caz și loc, cu preaslăvirea imaginii unei țări pur turistice, lipsite de poluare, în care vizitatorii și localnicii ar rămâne înmărmuriți la contemplarea piscurilor carpatine sau ale pelicanului danubian.

Suntem atârnați de visele noastre ca de spinarea unui tigru și nu ne putem desprinde de timpul nostru. Din dorința de a afirma o ruptură cu trecutul comunist, intelectualitatea română a inventat un limbaj înrudit cu cel al generației '27, sărbătorind victoria noului regim de acumulare a capitalului în termenii unei izbânzi a spiritului asupra materialismului, a civilizației apusene asupra barbariei răsăritene. Puțin dintr-un Eliade edulcorat și asezonat cu indigestul filosof politic Karl Raimund Popper. Criza începută în 2008 ar fi trebuit să aibă efectul unei treziri. Însă revenirea asupra credințelor profesate multă vreme e un proces dureros, iar cei mai mulți au preferat să papagalicească în continuare refrenele demodate ale stahanovismului antreprenorial și ale luptei Zoiei Kosmodemianskaia, apărătoarea societății deschise. Sunt versuri la fel de potrivite ca oricare altele pentru a cânta noua ordine a austerității și noile regimuri de extremă dreapta internaționale aproape instalate deja. Rămâne să vedem peste ani dacă vocile disonante, reformiste sau revoluționare au intonat alte cântări. Și, dată fiind accelerarea istoriei noastre, nici nu vom avea prea mult de așteptat.

Liberalizare, spiritualizare, repolitizare

Să o luăm de la început. Anii '70 marchează o redefinire a obiectului politic și a participării la viața civică. Iar participanții n-au știut ce nume să dea schimbării. Așa s-a creat neomarxismul occidental sau maoismul sorbonard, ai căror reprezentanți au trecut treptat, via ecologism, spre poziții

favorabile pieței. Exemplul cel mai împlinit este Daniel Cohn-Bendit: din lider al mișcării „mai '68", „Dany cel Roșu" devine deputat european în favoarea economiei de piață și susținând un atlantism fără rezerve în crizele iugoslave, războaiele Golfului sau recentele înfruntări din Ucraina. În Blocul Estic, primii care au resimțit noul suflu al Spiritului peste Lume au fost tehnocrații „democrațiilor populare". Puțin câte puțin, ei au pus în aplicare „liberalizarea" sistemului, apropiindu-se lent de capitalismul occidental și intensificând raporturile cu acesta. Mișcarea a fost stăvilită în România de suveranismul ceaușist, însă cadrele puterii nouăzeciste, fie că e vorba despre generația Iliescu sau a mai tânărului Adrian Năstase, proveneau din rândurile aparatcicilor în curs de dezideologizare, adică de liberalizare. Intelectualii i-au detestat după schimbarea de regim din 1989, deși acest tip de funcționar comunist cu ideologie elastică era odinioară un aliat împotriva diverselor cenzuri și blocaje moștenite din perioada stalinistă sau inventate pentru nevoile noului naționalism ceaușist. În cultură, manifestările autohtone s-au redus la reproducerea modelor apusene ale formalismelor literare sau ale rockului progresiv. Primele au fost recuperate de civismul umanist, care s-a ratat ca poziție de critică politică aderând la militarismul occidental de după Războiul Rece și susținând fără rezerve războaiele irakiene, distrugerea Iugoslaviei și, mai aproape de noi, a Libiei și Siriei. Figura cea mai reprezentativă pentru această transformare este cea a criticului literar Nicolae Manolescu, care și-a convertit autoritatea de cronicar depolitizat al săptămânalului *România Literară*, dobândită înainte de 1989, în sprijin electoral pentru Partidul Alianța Civică, grupare urbană a anilor '90, cu ecou

în mediile profesorilor și care a fost înghițită în cele din urmă de Partidul Național Liberal.

Originalitatea, atât cât a fost, s-a ivit mai degrabă în zona muzicală și filosofică. În ciuda emigrației și a aurei de disidență, prin inventarea unui etno-rock cel mai bine ilustrat de Phoenix, noua muzică a tinerimii anilor '70 participă la reîntoarcerea naționalismelor interbelice sub chipuri actualizate. Plecarea din țară i-a privat de anvergura trupei maghiare Illés și a continuărilor sale prin Fonográf sau alte proiecte dezvoltate de muzicienii Szörényi și Bródy, de care Nicu Covaci, Ovidiu Lipan și Ioji Kappl erau apropiați ca mesaj și cu care împart și încercarea de a realiza o operă rock istorică. E vorba despre *István, a király* (1983), respectiv *Empire of Vampires*. Însă ultima, deși începută prin 1980, a rămas în stadiul de intenție, din care au apărut doar câteva piese și filmul ratat *Vlad the Impaler* (2002). Tot în zona contraculturii îngăduite au loc diferite căutări spirituale ce anunță un final de epocă. Cele mai consistente țin de „Școala de la Păltiniș", construită în jurul căutărilor hegeliano-herderiene ale lui Constantin Noica, a cărei publicitate a fost asigurată de heideggerianul Gabriel Liiceanu. Vechii discipoli ai filosofului rostirii românești se arată acri la orice obiecție primită. Nu e vorba despre așa ceva aici. Membrii experienței de la Păltiniș merg pe căi foarte diverse. Astfel, Andrei Pleșu, figura cea mai carismatică a grupului, își duce cercetările în zona istoriei artei și a misticismului oriental creștin și islamic. Recunoaștem în scrierile sale filonul guénonismului românesc, intersectat cu preocupări eliadești și întărit de studiile deschise de Henry Corbin în zona teosofiei șiite. În Europa Răsăriteană, aceste căutări orientaliste sunt parte a culturii samizdatului, cum o arată

cazurile lui Béla Hamvas în cultura maghiară sau Egon Bondy pentru cehi și slovaci. E o căutare a autenticului și a unei tradiții spirituale pierdute de modernitate, pe care Noica se străduise să o recupereze din autohtonismul rostirii românești, iar Anton Dumitriu printr-o reinterpretare a orfismului și zamolxismului. Bineînțeles, nici unul dintre discipolii anilor '70-'80 nu va aluneca pe terenul mlăștinos al ezoterismelor băștinașe. Acest tip de căutări, autohtonism-muzical sau spiritualism-filosofic, au un dublu sens, niciunul legat de anacronismul unei întoarceri spre trecut. Poate nu au fost cele mai bune unelte, însă filo-medievismul rock, hermeneutica limbii române sau mistica orientală au fost încercările locale de a numi noul subiect al modernității târzii în răsăritul continentului. Ivite în anii agoniei socialismului local, după explozia lor în anii '90, aceste fenomene se vor epuiza într-un conformism ce alătură conservatorismul societal cu valorile pieței.

Rockerii de la Phoenix au încercat o revenire pe linia anticomunismului rusofob cu albumul *În umbra marelui URSS* (2000), în care își justifică împotmolirea carierei prin fuga din țară, la rândul ei explicată de nefasta vecinătate slavă: „De ce am plecat de acasă/ Să fie blestemul/ De veacuri ce ne-apasă". Tot mai însingurat, în componența tot mai variată a formației, Nicu Covaci pierduse cu totul iluziile avute la reîntoarcerea în România, exprimate în piesa *Timișoara* (1992). Fie că e vorba despre piese încărcate de nădejdea reîntoarcerii succesului sau de dezamăgire, lipsa de readaptare la ritmurile vremii era evidentă. În aceeași perioadă a revenirii semiratate a grupului, tot în vână etno, câștiga statură internațională Goran Bregović, însă cu ritmuri mai prizate de noile generații: rock, pop, disco, fanfare

sârbești, turbo-folk și chiar manele românești într-un amestec kitsch lipsit de estetizările deceniilor precedente, de care alte trupe nu s-au putut desprinde.

Spiritualismul românesc a avut cea mai mare priză imediat după 1989, când volumele interbelicilor (Mircea Eliade, Nae Ionescu, Mircea Vulcănescu etc.) și ale gânditorilor ortodoxiei ținuți în umbră (Nicolae Steinhardt, Dumitru Stăniloaie) au devenit bestselleruri. Însă ca și muzicienii, „spiritualii" nouăzeciști nu au găsit altă aderență politică decât un conservatorism rusofob neoliberal, în care va excela Horia-Roman Patapievici. Intrat în etapa repetiției după marile sale tomuri de comentarii politice, de reflecții asupra formării sale spirituale sau deplângere a relelor epocii noastre, Patapievici pare să fi abandonat astăzi lupta cu fantoma îngropată a comunismului în favoarea inoxidabilului Vladimir Tismăneanu și a tinerilor săi emuli sau apropiați ce reprezintă extrema dreaptă europeană. Dintre aceștia, cei mai vizibili sunt, în urma succesivelor eșecuri politice ale lui Mihail Neamțu, Adrian Papahagi și Monica Macovei, mult mai ternii membri ai mișcării În Linie Dreaptă. E finalul trist al unei schițe istorice a subiectivității pe meleagurile periferiei europene. E agonia feluritelor emancipări (politice, naționale, pedagogice, sexuale) plănuite și chiar începute în zona culturilor alternative muzicale, literare și filosofice ale deceniului al optulea din secolul trecut.

Nu se văd încă zorii. Paharul cu pelin va trebui băut până la fund!

Neoliberalismul ca proiect de clasă

Vladimir Borțun

În Europa, majoritatea reformelor sociale fundamentale din secolul XX au avut loc după cele două războaie mondiale. De ce atunci? Pentru că după fiecare război a plutit în aer transformarea radicală a societății. După Primul Război Mondial, Revoluția Rusă a stârnit noi aspirații și lupte în rândurile muncitorilor din toată Europa (și nu numai), fiind aproape de a fi replicată cu succes în țări ca Germania sau Ungaria. După al Doilea Război Mondial, ideea comunistă era din nou pe val: nu numai datorită contribuției decisive la victoria împotriva fascismului, ci și pentru că milioanele de oameni care supraviețuiseră celei mai mari conflagrații din istorie nu își doreau revenirea la societățile profund inegale de dinainte de război – exista așteptarea, mai cu seamă printre cei care își riscaseră viața pe front, ca pacea să aducă un alt tip de societate, în care fiecare să aibă un loc și un viitor. Tocmai acest potențial revoluționar postbelic a permis sindicatelor și partidelor social-democrate să obțină marile reforme sociale: clasele conducătoare au avut de ales între reformă și revoluție, așa că au ales reforma. Cu alte cuvinte, marele capital și-a dat seama că trebuie să dea maselor *ceva* dacă nu vrea să piardă *totul*. Așa s-a născut la finele anilor ’40 *consensul social-democrat*.

Îmbrățișat inclusiv de guvernările creștin-democrate sau conservatoare, acest consens a dominat timp de trei decenii și mai bine societățile Europei de Vest. Pe scurt, el a constat în completarea drepturilor politice ale liberalismului clasic cu drepturi sociale: locuri de muncă, salariu minim, pensii de stat, ajutoare de șomaj, acces universal la sănătate și educație ș.a.m.d. Aceste noi drepturi aveau să fie asigurate de un stat puternic care să redistribuie resursele create de piață. Modelul era keynesian și fusese implementat cu succes de Roosevelt în SUA cu un deceniu în urmă – un model bazat pe stabilitatea prețurilor, vaste cheltuieli publice (și nu austeritate, ca azi, deși situația economică de după război era mult mai dramatică) și crearea de locuri de muncă, toate, ce-i drept, în contextul favorabil de după război al unei inflații foarte scăzute și creșteri economice susținute. Această perioadă de prosperitate și reforme sociale, numită de francezi *les trente glorieuses*, a asigurat standarde de viață mai bune ca niciodată pentru masele populare din Europa de Vest. Justificarea oficială era că standardele decente de viață pentru toată lumea preveneau escaladarea tensiunilor sociale și degenerarea lor într-un nou război. Însă sub pretextul prezervării păcii și a democrației, clasele conducătoare au vrut de fapt să se salveze, căci standardele decente de viață preveneau în primul rând revoluția.

De cealaltă parte, partidele social-democrate, îmbătate de succesul propriei ideologii, erau convinse că bestia capitalistă fusese finalmente îmblânzită și că această combinație dintre piața liberă și intervenția statului era cea mai bună dintre lumile posibile. Astfel, dacă până la război majoritatea partidelor social-democrate încă pledau pentru

depășirea capitalismului, acum trăseseră concluzia că trecerea la socialism nu mai era necesară. Și în lumina regimurilor totalitare din Est, capitalismul părea să fie benefic atâta vreme cât statul îl ținea sub control și îl folosea în vederea construirii unei societăți cât mai prospere și mai puțin inegale. Reformele succesive urmau să „umanizeze" capitalismul până la punctul în care antagonismele de clasă și marile inegalități caracteristice acestuia aveau să fie reduse la un nivel acceptabil pentru toată lumea.

Astfel, social-democrații s-au amăgit că pot menține capitalismul reformat la nesfârșit, fără să fie nevoiți să-l înlocuiască cu altceva, omițând un lucru absolut elementar – că în capitalism, ca în orice societate împărțită pe clase, vor exista *mereu* clase conducătoare și clase conduse și că cele dintâi nu își vor ceda niciodată privilegiile de bună voie, iar când totuși o fac, e o retragere strategică menită să le câștige timp. Altfel spus, *în capitalism reformele nu pot fi niciodată garantate, deoarece în capitalism reformele nu sunt altceva decât concesiile temporare pe care clasele conducătoare le fac atunci când le e teamă de ceva mai rău*. Când teama dispare, încep să dispară și concesiile. Cum a început atunci sfârșitul consensului postbelic despre care social-democrații credeau că o să dureze veșnic? Cum s-a născut, la mijlocul anilor '70, contextul favorabil pentru *contra-reforma neoliberală* prin care trecem de peste treizeci de ani încoace?

În primul rând, a dispărut teama. Deja, după episoade ca Ungaria ('56) ori Praga ('68), proiectul comunist din Est era în mare compromis din punct de vedere moral și

politic dacă nu și economic. În Vest, elanul revoluționar al anilor ’60, care mai ținuse în gardă elitele occidentale, se epuizase în lipsa participării maselor populare, lipsă de care partidele comuniste occidentale aservite Moscovei fuseseră în bună măsură responsabile (poziția profund reacționară a Partidului Comunist Francez din timpul evenimentelor din mai ’68 rămâne paradigmatică în acest sens). De asemenea, dezindustrializarea societăților occidentale prin exportarea procesului de producție în țările din Lumea a Treia, precum și consumerismul născut din relativa bunăstare generală a deceniilor anterioare au condus la depolitizarea graduală a claselor muncitoare. Astfel, amenințarea revoluției, care obligase clasele conducătoare la retragerea strategică de după război, dispăruse de la orizont.

În al doilea rând, modelul economic keynesian a intrat în impas. Era un model conceput pentru economii naționale relativ autosuficiente, nu pentru economiile deschise și interdependente ale ultimului sfert de veac – un model prins pe picior greșit de globalizare. În plus, consensul keynesian beneficiase de ratele scăzute de șomaj și inflație de după război, care acum începuseră să crească, ca și prețurile bunurilor de consum în urma crizei petrolului din 1973. Așadar intervenționismul statului în economie părea compromis, atât în varianta lui tare din Est, cât și în cea mai moderată din Vest (deși ambele erau profund deficitare, înainte de toate, dintr-o perspectivă marxistă). Astfel s-a creat prilejul pentru relansarea unor concepții cândva compromise despre binefacerile pieței libere, consacrate azi sub numele *neoliberalism*.

Neoliberalismul reprezintă, în esență, reciclarea liberalismului clasic de secol XIX, devenit desuet și nefrecventabil după ce dăduse lumii Marea Criză din '29-'33. Credința fundamentală a noii vechi ideologii era că economia și, prin extensie, întreaga societate au mai mult de câștigat dacă piețele sunt lăsate să funcționeze „liber" și nu sunt reglementate de stat. Desigur, ca orice ideologie de mare anvergură, neoliberalismul nu e un set perfect omogen de idei, însă din această credință fundamentală în supremația pieței libere derivă patru idei principale pe care toate formele de neoliberalism le împărtășesc:

1. statul este un manager inerent mai ineficient decât piața liberă, deci industriile, serviciile și resursele aflate în proprietate publică ar servi mult mai bine întreaga societate dacă ar fi privatizate și lăsate să concureze pe piață;
2. piața muncii și piața financiară trebuie dereglementate pentru a le descătușa potențialul productiv nemărginit;
3. comerțul și investițiile trebuie stimulate prin creșterea mobilității capitalului, a bunurilor și serviciilor și a forței de muncă;
4. taxele trebuie micșorate, în special taxele pentru bogați, pentru că dacă bogații își păstrează banii, îi vor folosi în moduri mai eficiente decât statul, prin crearea de noi afaceri și noi locuri de muncă.

Relansarea acestor idei este în genere atribuită Școlii Economice de la Chicago, numită după un grup de economiști format încă din anii '50 la Universitatea din Chicago, în rândurile căruia se numărau nume ca Frank Knight,

George Stigler, Milton Friedman ori James Buchanan. David Harvey plasează debutul intelectual al neoliberalismului chiar mai devreme, în 1947, odată cu înființarea Societății Mont Pelerin, printre fondatorii căreia s-au aflat Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Karl Popper, dar și Friedman, Stigler sau Knight. În plan politic însă, prima implementare a ideilor neoliberale a avut loc în Chile, în a doua jumătate a anilor '70, în timpul dictaturii lui Pinochet, sprijinit de CIA în preluarea puterii, iar apoi consiliat pe plan economic de mai mulți membri ai Școlii de la Chicago (inclusiv de Friedman, venerat și azi de dreapta liberală ca un „campion al libertății").

În Vest, hegemonia neoliberală a debutat în anii '80, sub guvernările conservatoare ale lui Reagan și Thatcher din SUA, respectiv Marea Britanie, care au inițiat asaltul ce continuă și azi asupra sindicatelor și a statului social postbelic. În deceniile ulterioare, neoliberalismul s-a răspândit și consolidat ca ideologie dominantă și în Europa de Est sub impactul prăbușirii comunismului și a influenței neocoloniale a unor instituții ca FMI, Banca Mondială și UE, instituții de la bun început menite să servească interesele elitelor financiare occidentale. Regimurile social-populiste din America Latină de la cumpăna dintre secole și apoi criza financiară din 2007-2008 au adus primele contestări semnificative la adresa hegemoniei neoliberale, deși ele se regăseau de mult în studiile economiștilor de varii orientări care au consemnat timp de treizeci de ani efectele nocive ale acestei hegemonii.

În aceste trei decenii și mai bine, neoliberalismul a eșuat deopotrivă pe plan social și economic. În primul rând, privatizările, dereglementările și taxarea redusă a bogaților

nu au condus, pe termen lung, la creștere economică, așa cum se anticipase, ba dimpotrivă: rata medie a creșterii economice în țările dezvoltate a scăzut de la 3,5% pe an în perioada 1961-1980 la 2% în perioada 1981-2000[1]. În al doilea rând, politicile neoliberale de dereglementare a pieței muncii și de controlare a inflației au rezultat în creșterea șomajului și stagnarea relativă a salariilor – în Europa, între 1980 și 2000, șomajul a crescut de la mai puțin de 5% la 10%, în vreme ce salariile reale au crescut, în medie, cu mai puțin de 1%[2]. În al treilea rând, inegalitățile sociale s-au majorat considerabil: dacă în 1980 veniturile celor mai bogați erau de 78 ori mai mari decât cele ale celor mai săraci, la începutul noului secol ele erau de 114 ori mai mari[3]; mai mult, un raport publicat recent de Oxfam arată că până în 2016 cei mai bogați 1% din lume vor avea mai mulți bani decât restul de 99% la un loc! În al patrulea rând, lipsa unor reglementări de mediu substanțiale și unitare la nivel internațional a permis accelerarea încălzirii globale care azi pune în pericol viitorul întregii planete: emisiile de carbon, spre exemplu, au crescut de la 5 miliarde de tone pe an în 1976 la peste 8 miliarde de tone treizeci de ani mai târziu. În al cincilea rând, de dragul banilor făcuți rapid – care nu aveau acoperire în economia reală și care au făcut posibil boomul artificial din anii '90 –, neoliberalismul a reorientat economia dinspre industrie spre sectorul

1. V. Navarro, „Neoliberalism as a class ideology; or, the political causes of the growth of inequalities", *International Journal of Health Services*, 37 (1), 2007, p. 52.
2. C. Hermann, „Neoliberalism in the European Union", *Studies in Political Economy*, 79, 2007, p. 67.
3. V. Navarro, loc. cit., pp. 51-52.

financiar-bancar, ceea ce a dus la colapsul industriei manufacturiere în majoritatea țărilor occidentale, cu toate costurile sociale și politice pe care le-a presupus. În al șaselea rând, dereglementarea piețelor financiare și relativa stagnare a salariilor au condus la apariția unei culturi toxice a creditării perpetue menite să stimuleze consumul și care a generat, în timp, cercul vicios al datoriilor care a declanșat în 2007-2008 cea mai mare criză financiară din anii '30 încoace.

Cum a fost atunci posibil ca aceste idei compromise pentru imensa majoritate a economiștilor după Marea Criză din '29-'33 să revină în prim-plan patru decenii mai târziu și să devină într-un timp relativ scurt noua ideologie dominantă?! Mai mult, cum a fost posibil ca neoliberalismul să rămână ideologia dominantă după mai bine de trei decenii de politici falimentare care au culminat în cea mai profundă criză economică din ultimii 80 de ani?! A fost posibil pentru că nu a fost niciodată vorba de „știință economică" ori de „fapte", ci pur și simplu de ideologie[1] – *neoliberalismul a fost de la bun început un proiect al claselor conducătoare occidentale menit să le restaureze dominația parțial cedată după al Doilea Război Mondial*. Toate ideile despre supremația pieței libere și rolul dăunător al statului

1. De remarcat insistența cu care mulți adepți ai neoliberalismului au vorbit de „moartea ideologiilor", idee menită să legitimeze și să securizeze prin „naturalizare" ideologia dominantă: dacă nu mai există ideologii, înseamnă că ideologia dominantă (*i.e.* neoliberalismul) încetează să fie ideologie și devine o „simplă reflecție a realității", pe care, evident, numai ignoranții care nu înțeleg cum funcționează economia ori prizonierii ideologiilor de stânga o pot contesta.

nu s-au dovedit a fi altceva decât mituri de legitimare a acestei restaurații. Bunăoară, nu societatea ca întreg beneficiază dacă bogații își păstrează banii, ci doar bogații înșiși, după cum indică inclusiv un raport recent al FMI[1], în vreme ce așa-zisa „piață liberă" – poate cel mai mare mit al epocii contemporane – nu are cum să existe în capitalism, căci piața va încăpea mereu pe mâna marilor corporații.

Astfel, clasele conducătoare s-au folosit de toată puterea lor financiară, politică, mediatică și culturală pentru a impune și consolida noua lor ideologie, iar asta s-a întâmplat nu în conformitate cu realitățile economice, așa cum s-a pretins mereu, ci tocmai în pofida lor! Ideologia neoliberală a penetrat atât de adânc conștiința colectivă încât a devenit, în termenii lui Gramsci, „simțul comun" al epocii noastre, ortodoxia pe care până și partidele social-democrate au ajuns să o îmbrățișeze cu sfințenie. Această ortodoxie a fost zguduită din temelii de recenta criza economică, însă, după o perioadă inițială de derută, a revenit în forță prin impunerea propriei soluții, *austeritatea*, drept unica ieșire posibilă din această criză. Căci austeritatea nu e nimic altceva decât o soluție neoliberală la o criză neoliberală, prin care oamenii simpli ajung să plătească pentru o criză cu care nu au avut nimic de-a face, în vreme ce adevărații vinovați – băncile, marii bogați evazioniști și prietenii lor din guverne – nu doar că scapă nepedepsiți, dar își întăresc și mai mult dominația economică și politică. Sub pretextul necesității reducerii deficitelor bugetare (o falsă necesitate, după cum

1. E. Dabla-Norris, K. Kochhar, N. Suphaphiphat, F. Ricka, E. Tsounta, *Causes and consequences of income inequality: A global perspective*, 2015, *https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2015/sdn1513.pdf*.

nenumărați economiști de calibru afirmă de cinci ani încoace), austeritatea e, într-un fel, apogeul acestui proiect de redistribuire a puterii și a resurselor dinspre mase spre elite numit neoliberalism.

Însă după fiecare apogeu urmează declinul. Criza financiară și modul în care a fost gestionată – alături, desigur, de alți factori ca Războiul din Irak ori schimbarea climatică – au produs deja în ultimul deceniu primele fisuri în hegemonia neoliberală. Pe plan ideologic, criticii *mainstream* ai neoliberalismului, ca Stiglitz, Piketty, Krugman sau Klein, sunt azi tot mai prezenți și mai populari; chiar și „radicali" ca Chomsky ori Žižek au devenit mai frecventabili. Pe plan social, grevele s-au înmulțit semnificativ (peste 30 de greve generale doar în Grecia din 2010 încoace!), iar mișcările de tip *Indignados* și *Occupy* au readus la viață un tineret inert din punct de vedere politic și au creat condițiile pentru apariția unor noi partide de stânga, ca Podemos, în Spania. Pe plan politic, SYRIZA a devenit în ianuarie 2015 primul guvern radical de stânga într-o țară membră a Uniunii Europene și, în ciuda recentei sale capitulări, a dezvăluit lumii întregi natura antidemocratică și neocolonială a acestei uniuni (principalul vector al neoliberalismului în Europa). De asemenea, ascensiunea fulminantă a Podemos, exemplul relativ izolat, dar persuasiv al Islandei, campaniile efervescente ale lui Bernie Sanders în America și Jeremy Corbyn în Marea Britanie, succesul spectaculos al SNP în ultimele alegeri britanice și chiar proiectul de democrație directă al kurzilor din Rojava sunt semne îmbucurătoare ale eroziunii hegemoniei neoliberale. Chiar și România a început, de câțiva ani încoace, să se trezească

din somnul dogmatic al neoliberalismului, în principal grație cauzelor anticorporatiste (Roșia Montană, gazele de șist, defrișările ilegale etc.) și apariției unei contra-elite intelectuale și civice de stânga adunate în jurul unor grupuri și publicații ca *PUMN*, *CriticAtac*, *SocialEast*, *Tranzit* ori *Gazeta de Artă Politică*. Poate că finalul ei e încă departe, însă ortodoxia ultimelor trei decenii a intrat deja pe o pantă descendentă de pe care nu cred că se mai poate întoarce: neoliberalismul se îndreaptă încet, dar sigur spre dispariție.

Ca și în alte perioade de criză ale capitalismului, cred că ar fi trei scenarii posibile pentru o lume post-neoliberală: primul ar fi ca elitele conducătoare să își prezerve puterea cu orice preț, ceea ce ar duce, la fel ca în veacul trecut, la fascism și la război; al doilea ar fi ca elitele să aleagă o retragere strategică similară celei de după al Doilea Război Mondial, făcând unele concesii doar pentru a câștiga timp; al treilea scenariu ar fi dispariția nu doar a neoliberalismului, ci a capitalismului cu totul și înlocuirea lui cu o formă sau alta de socialism. Cu alte cuvinte, dacă vor să evite atât distopia capitalistă, cât și revenirea inevitabilă la neoliberalism, noile mișcări și partide de stânga trebuie să evite iluzia reformistă de a crede că pot câștiga împotriva marelui capital fără să renunțe la capitalism. Ele trebuie să meargă până la capăt – să lupte pentru un model alternativ de societate, în care puterea economică și politică să fie exercitată în mod democratic de toți spre beneficiul tuturor. Vechiul dicton marxist „socialism sau barbarism" nu a mai fost de mult atât de actual.

Tagma jefuitorilor & urmașii
(fragmentar)

Mihai Dinu Gheorghiu

> JAF, *jafuri*, s. n. 1. Furt săvârșit prin violență; jefuire, jecmăneală. ◊ Loc. vb. *A face jaf* = a jefui, a prăda. ♦ (Înv.; concr.) Lucruri jefuite, pradă. 2. (Fam.) Consum, cheltuială fără măsură, risipă; distrugere. (...) Faptul de a stoarce averi prin exploatare sau prin manopere frauduloase. „Niciodată nu se vor șterge din amintirea poporului nostru vremurile întunecate în care jaful trusturilor de peste hotare și al exploatatorilor băștinași se împletea cu menținerea țării în înapoiere economică, cu dezlănțuirea teroarei sălbatice împotriva muncitorilor și țăranilor" (*Scînteia*, 1953, nr. 2746[1]).

Printre puținele afirmații consensuale pe care le poți auzi astăzi în România este cea privind mărimea sau mulțimea furturilor din țară din ultimul sfert de secol. La „cât s-a furat", e de mirare că a mai rămas ceva, de unde și concluzia unei cunoscute glume că România ar fi „cea mai bogată țară din lume". Din același repertoriu al hazului de necaz, un oximoron prezintă România ca fiind o „săracă țară bogată", unde primul adjectiv poate fi înțeles și ca o formă de compătimire („*biată* țară bogată"), sugerându-se

1. *https://dexonline.ro/definitie/jaf*.

că bogăția poate fi la originea nefericirii sale. Săracii ei locuitori ei nu-și pot însă însuși bogățiile din preajmă, decât eventual prin furt. Filosofia simțului comun excelează și aici în arta ambiguității: furturile mărunte, *furtișagurile*, sunt amestecate cu *tunurile*, înșelătoriile, cu tâlhăriile. La modul generic, românii apar atât ca victime ale furtului, cât și ca autori, hoția fiind, până la un punct, admirată, privită ca o formă de inteligență socială („băieții deștepți" sunt și șmecheri, și isteți), promițătoare pentru viitor. Complezența sau resemnarea față de amploarea fenomenului par să fi contribuit la producerea și reproducerea unui stigmat: „românii *e* hoți", chiar dacă de multe ori își fură singuri căciula.

Spre deosebire de hoție, jaful nu are parte de aceeași înțelegere ambiguă[1]. Jaful este o hoție de proporții, care presupune utilizarea violenței. Confuzia dintre făptași și victime nu mai e posibilă, iar despăgubirea și repararea daunelor sunt mai greu de obținut. Dicționarul limbii române și Codul penal ne pot ajuta să ne orientăm într-o paremiologie în curs de actualizare. Din perspectiva lor, deosebirea dintre furt și jaf este într-adevăr una de proporții, dar și de condiții ale realizării: exercitarea violenței face din hoț tâlhar, un omonim al jefuitorului.

> Tâlhăríe, *tâlhării*, s. f. Furt însoțit de amenințări sau violență; *p. gener.* furt, hoție. – *Tâlhar* + suf. *-ie*. Sursa: DEX '09 (2009) | Tâlhăríe s. banditism, gangsterism, *jaf*, (franțuzism)

1. Chiar dacă în argou există și o utilizare apreciativă a jafului, în formule oximoronice; de exemplu, atunci când frumusețea unei femei este considerată un „jaf" (te fură, te subjugă...).

> brigandaj, (înv. și reg.) tâlhărit, (reg.) robălie, (înv.) tâlhărășug, tâlhărire, tâlhărșag, tâlhușag. (*Stârpirea* ~.) Sursa: Sinonime (2002)

Jaful nu este o categorie juridică, însă are rude printre infracțiunile definite de Codul penal, cea mai apropiată fiind tâlhăria, îndeosebi cea calificată. Este interesant de observat în acest sens evoluția definiției și a calificării tâlhăriei în Codul penal din ultimii ani. Cel actualizat (2011) înscrie tâlhăria printre „infracțiunile contra demnității" (capitolul IV, art. 211, „Tâlhăria"):

> Furtul săvârșit prin întrebuințare de violențe sau amenințări ori prin punerea victimei în stare de inconștiență sau neputință de a se apăra, precum și furtul urmat de întrebuințarea unor astfel de mijloace pentru păstrarea bunului furat sau pentru înlăturarea urmelor infracțiunii ori pentru ca făptuitorul să-și asigure scăparea, se pedepsește cu închisoare de la 3 la 18 ani[1].

Pedepsele sunt mărite în anumite condiții agravante, atunci când tâlhăria a fost săvârșită în următoarele împrejurări: „a) de o persoană mascată, deghizată sau travestită; b) în timpul nopții; c) într-un loc public sau într-un mijloc de transport, se pedepsește cu închisoare de la 5 la 20 de ani", iar „pedeapsa este închisoarea de la 7 la 20 de ani dacă tâlhăria a fost săvârșită: a) de două sau mai multe persoane împreună; b) de o persoană având asupra sa o armă, o substanță narcotică ori paralizantă; c) într-o locuință sau în dependințe ale acesteia; d) în timpul unei calamități".

1. *http://legeaz.net/cod-penal-actualizat-2011/art-211-cpen*.

Doar un an mai târziu (2012), noul Cod penal revizuia definiția, introducând „tâlhăria calificată" și reducând în același timp durata pedepselor:

1. Tâlhăria săvârșită în următoarele împrejurări: a) prin folosirea unei arme ori substanțe explozive, narcotice sau paralizante; b) *prin simularea de calități oficiale*; c) *de o persoană mascată, deghizată sau travestită*; d) în timpul nopții; e) într-un mijloc de transport sau asupra unui mijloc de transport; f) prin violare de domiciliu sau sediu profesional, se pedepsește cu închisoarea de la 3 la 10 ani și interzicerea exercitării unor drepturi.
2. Tâlhăria săvârșită în condițiile art. 229 alin. (3) se pedepsește cu închisoare de la 5 la 12 ani și interzicerea unor drepturi.
3. Cu aceeași pedeapsă se sancționează tâlhăria care a avut ca urmare vătămarea corporală[1] (subl. n.).

Evoluția prevederilor Codului penal – de presupus, prin aliniere la normele europene – privește mai ales „calificarea" tâlharilor și exercitarea violenței. Câteva comentarii competente[2] ne ajută să înțelegem că, în noul Cod penal, tâlhăria este pedepsită mult mai ușor decât în vechiul Cod penal (cu închisoare de la 2 la 7 ani și interzicerea exercitării unor drepturi, cuantumul pedepsei fiind în vechiul Cod penal de la 3 la 18 ani). De asemenea,

1. Capitolul II, „Tâlhăria și pirateria", art. 234, *http://legeaz.net/noul-cod-penal/art-234*. Noul Cod penal a fost actualizat prin Legea 187/2012 pentru punerea în aplicare a Legii nr. 286/2009 privind Codul penal din 24 octombrie 2012, publicată în *Monitorul Oficial*, nr. 757/2012. Pentru detalii, vezi *http://legeaz.net/noul-cod-penal/art-234*.
2. *http://www.raspunsurijuridice.ro/talharia-noul-cod-penal*.

> în noul Cod penal nu este considerată tâlhărie calificată tâlhăria săvârșită într-un loc public, fiind în schimb considerată astfel tâlhăria săvârșită asupra unui mijloc de transport. În virtutea vechiului Cod penal, tâlhăria săvârșită de o persoană mascată, deghizată sau travestită sau prin violare de domiciliu era pedepsită cu închisoare de la 7 la 20 de ani. În timp ce în vechiul Cod penal era considerată tâlhărie fapta săvârșită de o persoană având asupra sa o armă, o substanță narcotică sau paralizantă, în noul Cod penal este în mod expres prevăzut faptul că aceasta trebuie să folosească arma sau substanța explozivă, narcotică sau paralizantă, pentru a fi considerată tâlhărie calificată (*idem*).

Lectura acestor articole cu comentariile lor lămuritoare ne ajută să înțelegem deosebirea dintre *tâlhărie* și *jaf*: dacă este și el o tâlhărie calificată, încărcătura simbolică a jafului este mai largă și îl plasează în sfera economică a politicului. Jefuitorii la scară mare nu sunt nevoiți să folosească arme, substanțe explozive sau narcotice. Dacă sunt uzurpatori ai unei calități oficiale, reușesc de cele mai multe ori să salveze aparențele profitând de fragilitatea instituțiilor pe care le reprezintă. Dacă hoțul neprins e om cinstit și grație prezumției de nevinovăție, în cazul jefuitorilor sau tâlharilor, prezumția de vinovăție este de cele mai multe ori persistentă. Jefuitorii au o largă vizibilitate socială, beneficiază de un suport mediatic considerabil, de publicitatea instrumentată de industria comunicării, de „scandalurile" orchestrate, dar și de protecția serviciilor profesionalizate de PR, prin care „transparența" proclamată devine o strategie de volatilizare. Clasificarea juridică devine în aceste condiții parțial inoperantă. Diferențele dintre hoți, tâlhari și jefuitori

nu sunt atât de ordin cantitativ sau material (prin natura mijloacelor folosite), cât și sau mai ales sociale, „de clasă". O demonstrează cel mai bine opoziția, istoric constituită, dintre jefuitori și tâlharii recalificați *haiduci*, aceștia fiind printre primii care au aplicat în spațiul carpato-danubian principiul *exproprierii expropriatorilor*, intrând în folclor într-o postură eroică și justițiară, făcând dreptate acolo unde justiția era neputincioasă ori aservită. Proliferarea acestei categorii capabile să răstoarne ordinea socială și ierarhia valorilor publice trebuie pusă pe seama slăbirii monopolului violenței care îi revine „statului de drept" și se observă cel mai bine la frontierele acestuia. În lumea carcerală, pozițiile de lideri informali le revin tocmai „tâlharilor calificați", care își datorează renumele actelor de bravură comise de multe ori cu riscul vieții, înfruntând adversari mai numeroși și mai bine înarmați. La extrema cealaltă sunt plasați violatorii și asasinii de femei și copii, disprețuiți și supuși ei înșiși uneori în închisoare de către codeținuți unor acte de o violență extremă.

Transgresivitatea frontierelor dintre hoție și haiducie este un fenomen răspândit și ambivalent. Cei care au studiat recent radicalizarea islamistă, aflată la originea actelor teroriste, au identificat printre autori mulți delincvenți foarte tineri, recrutați de la periferia unor metropole occidentale, lipsiți de o adevărată educație religioasă, dar dispuși să se „salveze" și să promoveze social prin acțiuni spectaculoase. De cealaltă parte, statele angajate în combaterea terorismului folosesc „servicii speciale" ai căror agenți pot comite și ei acte contrare legislației proprii și chiar internaționale, constituind zone de non-drept de obicei în afara granițelor

proprii, în state subordonate, cum a fost cazul închisorilor itinerante ale CIA, inaugurate pe baza legii de excepție „Patriot Act" (2001)[1].

Jaful, o metonimie a exploatării

Jaful a intrat și în literatura savantă românească relativ recent, printr-o serie de studii consacrate „tranziției" către o economie de piață și un sistem politic liberal și democratic. Economiști, politologi și chiar sociologi s-au aplecat asupra diferitelor etape și configurații ale capitalismului autohton, comparându-l de multe ori cu cel occidental sau internațional, care i-a servit de model și de care pare să se deosebească structural. În ciuda diferențelor dintre perioadele istorice, România apare înscrisă într-o „tranziție perpetuă", după cum o definește unul dintre observatorii avizați ai fenomenului[2]. În economia politică și în istoria socială, jaful semnifică o exploatare extremă a resurselor colective, de cele mai multe ori ca urmare a ocupării militare a unui teritoriu, a cărui populație este lipsită de protecția instituțiilor proprii și de mijloace defensive legale. Jefuitorii își însușesc resursele prin constrângere, iar raporturile de dominație

1. „USA Patriot Act este legea prin care puterea executivă s-a desprins de regulile democratice acceptate în mod obișnuit. Este și o lege care face în mod manifest cu totul altceva decât pretinde. Miza securitară este proclamată pentru a disimula mai bine afectarea fără precedent a drepturilor civice și a libertăților individuale (de exprimare, de conștiință) – Robert Harvey, Hélène Volat, *USA Patriot Act: de l'exception à la règle*, Éditions Lignes & Manifestes, Paris, 2006.
2. Emanuel Copilaș trece în revistă pe blogul său câteva dintre studiile de referință, românești sau traduceri; vezi *http://www.socialeast.ro/author/emanuel-copilas*.

sunt extreme, asemănătoare sclaviei. Jaful ca formă de exploatare extremă este caracteristic fazei istorice cunoscute ca fiind a „acumulării primitive" a capitalului, specifică perioadelor de tranziție, în care „noua clasă" dispune de mijloace excepționale pentru obținerea de resurse economice.

România a cunoscut două asemenea perioade de tranziție, una inaugurând istoria modernă, începând cu secolul fanariot și prelungindu-se până în perioada interbelică, a „capitalismului oligarhic", alta în istoria recentă, de după 1989, cea în care proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producție a fost expropriată (etatizată) și apoi privatizată, în condițiile în care fostul stat al „muncitorilor și țăranilor" devenise cel al „comuniștilor și securiștilor", după cum îl descrie unul dintre criticii săi cei mai categorici (care e departe de a fi o voce singulară):

> Privatizarea capitalului românesc acumulat până în 1989 nu este o simplă mare hoție, o simplă mare fraudă, un simplu mare furt. Este o crimă abominabilă, prin care națiunea română a fost aruncată în urmă cu cel puțin un secol. Ea a adus națiunii române prejudicii mai mari decât cele suferite în ambele războaie mondiale ale secolului XX: economice, politice, sociale, morale" (Constantin Cojocaru, *Crima numită privatizare*, București, 2008, p. 69)[1].

Cam în aceeași perioadă, cu puțin timp înainte de aderarea la Uniunea Europeană (2007), Cătălin Zamfir (2004)[2]

1. Publicat inițial în *Gardianul*, 14.01.2006, cu titlul „Privatizarea postdecembristă – o crimă abominabilă", text accesibil pe site-ul autorului, *www.variantacojocaru.ro*, consultat la 20.12.2015.
2. *O analiză critică a tranziției. Ce va fi „după"*, Editura Polirom, Iași, 2004.

și Vladimir Pasti (2006)[1] reușeau trecerea de la „critica tranziției" la radiografierea „noului capitalism românesc", prin analize de pe poziții apropiate, folosind o retorică mai puțin vehementă și fără a propune soluții politice alternative. Bibliografia românească s-a diversificat tot atunci prin traduceri semnificative, pentru a atinge o cotă importantă în producția proprie prin cărțile lui Bogdan Murgescu (2010)[2] și Cornel Ban (2014)[3].

Analiza critică a „jafului capitalist", înscris acum într-o temporalitate îndelungată, devine și o formă de recunoaștere a naturalizării sau a indigenizării acestuia, prin opoziție față de ruptura politică pe care pretinsese că o instaurează regimul comunist la începuturile sale. Istoricizarea contribuie la dediabolizarea „capitalismului sălbatic" de după 1989, chiar și atunci când opiniile exprimă o poziție critică radicală față de actorii politici, precum cei ai „epocii Băsescu"[4]. Într-o simetrie asemănătoare celei din anii '90, din Franța, unde *Cărții negre a comunismului* (1997)[5] i-au urmat *Cartea neagră a capitalismului* (1998)[6] și *Cartea neagră a colonialismului* (2003)[7], „jaful comunist", denunțat asimetric

1. *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași, 2006.
2. *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2000)*, Editura Polirom, Iași, 2010.
3. *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014.
4. Florin Poenaru, Costi Rogozanu (ed.), *Epoca Traian Băsescu. România în 2004-2014*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2014.
5. Stéphane Courtois, Nicolas Werth, Jean-Louis Panné (ed.), *Le livre noir du communisme: Crimes, terreur et répression*, Robert Laffont, Paris, 1997.
6. ***, *Le Livre noir du capitalisme*, Le Temps des Cerises, Paris, 1998.
7. Marc Ferro, *Le livre noir du colonialisme. XVIe-XXIe siècle: de l'extermination à la repentance*, Robert Laffont, Paris, 2003.

în spațiul românesc în anii ’90, și-a aflat într-un târziu corespondența în „jaful capitalist”, identificat sub eufemismul amăgitor al „tranziției”. Acest lucru a fost posibil în mare parte datorită reconfigurării câmpului intelectual[1], discreditării celor care au beneficiat conjunctural de o ascensiune rapidă, indiferenți la costurile sociale foarte ridicate ale schimbărilor ce au intervenit.

1. Ar fi utilă aici punerea în paralel a literaturii consacrate neocapitalismului românesc cu cea dedicată „războaielor culturale”, prin care s-a încercat o redefinire a pozițiilor din câmpul intelectual. Lista contributorilor este însă mult prea lungă.

Partea a II-a

Studii de caz

Pledoarii posibile: parcagii, automobile și inegalități în București[1]

Liviu Chelcea
Ioana Iancu

În 1998, apărea traducerea în română a cărții libertarianului Walter Block, denumită *Pledoarii imposibile* (traducere de Valentina Nicolae, Editura Nemira, 1998 [1976]). Cititorul afla astfel că peștii, cămătarii, șantajiștii, zgârciții etc. pot fi disculpați din punct de vedere moral prin prisma faptului că sunt, în ultimă instanță, capitaliști ce nu dau socoteală altora, furnizând un principiu cerut de „piață", indiferent de suferința provocată. Deși menită să spargă barierele morale încă existente în România anilor '90 în jurul practicilor oneroase, exercițiul propus de autor – preluat masiv în filosofia economică a talk-show-urilor ca argument al supremației „pieței" – rămâne un exercițiu de cinism pur. La fel sunt și alte intervenții stridente, care justifică poziția celor care abuzează în România de oameni inferiori ca educație, putere politică și bogăție, fie ei angajați, șomeri, „asistați social" sau simpli marginali.

1. Fragmente din articolul „An Anthropology of Parking: Work, Infrastructures of Automobility and Circulation", în curs de apariție în revista *Anthropology of Work Review* 36 (2), Wiley-Blackwell, noiembrie 2015.

Vom propune mai jos o „pledoarie posibilă". Este vorba despre niște oameni controversați pentru mulți bucureșteni, care aparent s-ar încadra în fizionomia morală a personajelor simpatizate de Walter Block. Spre deosebire de decupajul moral și interpretativ practicat de Block, care face din astfel de personaje niște anarho-capitaliști, adevărata natură a funcționării parcagiilor (operatori informali de parcări) din București poate fi deslușită printr-o analiză de economie politică (urbană), și nu una libertariană. Într-o astfel de analiză, accentul cade pe faptul că orașele sunt redefinite și redesenate, prin intervenții și subvenții ale municipalității, în interesul grupurilor sociale dominante și prin ignorarea nevoilor claselor dominate. Parcagiii speră, în esență, să culeagă niște mici „firimituri" căzute din extravaganța financiară a municipalității bucureștene, care cheltuie sume enorme pentru parcări, străzi și spațiile de automobilitate.

Parcagiii sunt cunoscuți șoferilor din București prin faptul că fac semne vehiculelor care se apropie, direcționându-le către spații de parcare libere și apoi pretinzând – și adesea primind – donații pentru serviciile lor. Mutând privirea etnografică asupra problemei parcărilor, dobândim o bună cunoaștere a practicilor tot mai răspândite adoptate de săracii defavorizați ai orașului și a „circulației" lor în orașe care îi exclud sistematic (AbdouMaliq Simone, „Urban Circulation and the Everyday Politics of Urban African Youth", *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 [3], 2005, pp. 516-532). Simone scrie despre circulație ca fiind abilitatea de a te implica în eterogenitatea orașului (*ibidem*, p. 521) sau „o practică bazată pe mișcări laterale, transversale și pe disponibilitatea de implicare

în diferite activități, [...] o disponibilitate de a deveni parte a unor povești, jocuri, tranzacții" (*ibidem*, p. 517).

Pentru oamenii pe care i-am studiat, parcarea are două dimensiuni înrudite și totuși distincte. Prima e reprezentată de intervențiile directe în infrastructura fizică a automobilității – străzi, trotuare, locuri de parcare amenajate, tehnologii de gestionare a traficului și fluxuri de vehicule. Aceste intervenții se traduc într-un câștig monetar obținut de la șoferi. Cea de-a doua dimensiune constă în circulația despre care vorbește Simone. Prezența pe infrastructura fizică pentru automobilitate din București le permite acestor rezidenți urbani defavorizați să „circule" în cadrul unei „infrastructuri de oameni" care pot să-i ajute. După cum vom dovedi în cele ce urmează, parcarea nu prilejuiește numai un câștig material imediat, ci și accesul la contacte sociale noi, creând legături în afara cercului lor social limitat, pentru „a obține beneficii maxime dintr-un set minimal de elemente" (AbdouMaliq Simone, „People as Infrastructure: Intersecting Fragments in Johannesburg", *Public Culture*, 16 (3), 2004, p. 411).

În perioada 2008-2012, unul dintre noi (Ioana) i-a observat și a interacționat cu acești operatori de parcare autodesemnați care activau într-o zonă a cartierului istoric bucureștean. Grupul nostru de parcagii e format din 20 de oameni cu vârste cuprinse între 5 și 70 de ani. Ei alcătuiesc o familie extinsă difuză. Seniorii grupului, Jan și soția sa Maria, de 70, respectiv 50 de ani, s-au mutat din Ferentari – cel mai stigmatizat cartier al Bucureștiului – la parterul unei clădiri abandonate de la periferia cartierului istoric. Cum parcarea mașinilor a continuat, copiii lor și partenerii copiilor lor le-au urmat exemplul.

Parcarea gratuită, redesignul infrastructurii Bucureștiului și apariția parcagiilor după căderea socialismului

Nu este nici un secret că mașinile și infrastructura aferentă sunt puternic subvenționate, inclusiv când este vorba despre parcări gratuite (vezi lucrările profesorului Donald Shoup de la UCLA, inclusiv pe site-ul acestuia, *http://www.shoupdogg.com*). Marea parte a spațiilor de parcare din București este fără plată. Există câteva străzi centrale unde au fost amenajate parcări cu plată, dar majoritatea covârșitoare este pusă gratis la dispoziția șoferilor. Restricționarea gratuității pentru parcare nu e nici pe departe pe agenda municipalității, ceea ce înseamnă că administrația locală este un complice și un susținător al cheltuielilor masive din banul public pentru infrastructura rutieră, ignorând faptul că străzile sunt făcute pentru deplasarea, nu pentru staționarea vehiculelor.

Parcagiii au apărut ca o prezență constantă și vizibilă la începutul anilor 2000, când fenomenul congestiilor în trafic a explodat în București. Apariția lor pe străzi a coincis cu creșterea radicală a numărului de vehicule, caracterul central al automobilității bazate pe vehiculul privat în București și „redesignul infrastructurii" orașului pentru a facilita dominația vehiculelor (Stephen Graham, Simon Marvin, *Splintering Urbanism*, Routledge, Londra, 2001). Înainte de 1990, mobilitatea în București – ca și în alte orașe socialiste – era dominată de transportul public și de motociclete

mai degrabă decât de mașini (Gabriel Jderu, „Motorcycles, Body and Risk", *Journal of Sociology*, 2014). După 1990, numărul vehiculelor a crescut de patru ori, de la aproximativ 250 000 la 1 120 000 în 2014, într-un oraș de circa 1,8 milioane de locuitori. Un alt factor agravant este că Bucureștiul este capitala cu cea mai mare densitate din Uniunea Europeană: în 2005 erau 8 099 de locuitori/km^2, în comparație cu, de exemplu, 5 209 în Madrid, 4 539 în Londra, 3 800 în Berlin, 3 247 în Budapesta, 1 777 în Lisabona și doar 1 089 în Dublin. Pe lângă toate acestea, pentru fiecare kilometru pătrat există aproximativ 4 936 de vehicule, față de 1 520 la Moscova și 1 604 la New York.

Această concentrare dramatică de vehicule a creat multe probleme pentru mediu, sănătatea publică și, desigur, pentru circulație. Pe tot parcursul anului, în afară de sfârșitul lui iulie și luna august, când mulți conducători auto pleacă în vacanță, problemele privind traficul îngreunează fluxurile din oraș de la ora 7.00 dimineața până spre 10.00 seara. Ambuteiajele în trafic presupun costuri suplimentare pentru cei care conduc – carburant, poluare și accidente – și afectează „viața cotidiană, reducând timpul liber și prelungind ziua de muncă" (Ștefan Guga, „The political economy of traffic congestion", *MA Thesis*, Department of Sociology and Anthropology, Central European University, Budapesta, 2010, p. 36). Potrivit unui sondaj realizat în 2011 de Catedra de Sociologie a SNSPA, doar în jur de 20% din populația Bucureștiului își folosește mașina personală în mod regulat, restul utilizând transportul public (metroul și transportul de suprafață). Întrucât nu există

benzi pentru transportul public, iar vehiculele circulă adesea pe liniile de tramvai, ambuteiajele în trafic „contribuie la griparea serviciilor [de transport public]" (*ibidem*, p. 42). Ținând cont de faptul că în București a avut loc o terțializare a economiei și o suburbanizare de-a lungul ultimilor 25 de ani, în urma cărora o mare parte din industrie a fost închisă sau relocată, fluxul vehiculelor tinde să graviteze spre centrul și nordul orașului, zone unde operează parcagiii.

În București, mulți actori influenți conlucrează pentru a crea practici discursive și spațiale care privilegiază automobilitatea mai presus de alte preocupări ale municipalității. Conducătorii auto, poliția, mass-media și inginerii care conduc direcțiile de lucrări publice ale primăriilor ridică în slăvi avantajele transportului auto, eufemizând problemele pe care automobilitatea le creează (vezi obsesia „fluidizării traficului", materializată în „străpungeri", lărgirea străzilor, îngustarea trotuarelor, desființarea trecerilor de pietoni etc.).

Nu e de mirare că acest influx de vehicule a suprasolicitat infrastructura rutieră și pietonală, inclusiv spațiile de parcare amenajate și „spontane". În ultimii 25 de ani, a avut loc un declin constant al puterii pietonilor față de vehicule. Infrastructurile rutiere și pietonale au fost supuse unor transformări importante. Unele treceri de pietoni au fost desființate, iar cele din intersecțiile semaforizate au fost programate pentru a permite un timp dublu de trecere a vehiculelor față de pietoni. În multe zone ale orașului, trotuarele au fost îngustate la mai puțin de o jumătate din lățimea lor inițială, în timp ce străzile au fost lărgite pentru

a crea spațiu suplimentar de parcare. În alte cazuri, benzile de biciclete și semnele de circulație au fost mutate pe trotuar, în încercarea sprijinirii traficului rutier.

Evident, nici unul dintre aceste demersuri nu a rezolvat problema parcărilor. Mulți dintre locuitorii orașului insistă ca orașul să ofere peste tot spații de parcare. În paralel cu redesignul planificat al infrastructurii sistemului rutier, posesorii de automobile și-au creat locuri de parcare proprii, independent de administrația locală. Acest lucru a produs privatizarea *de facto* a spațiilor urbane publice. Unii automobiliști, în special cei care locuiesc în cartierele de blocuri socialiste, au optat pentru sacrificarea spațiului verde din jurul blocurilor. Prin betonare au creat 5-10 spații de parcare suplimentare în preajma fiecărui bloc de locuințe, pe care le-au marcat meticulos, desenând cu vopsea numărul de înmatriculare al propriului vehicul. După ce o mare parte din acest tip de teren convertibil s-a epuizat, adică de la începutul anilor 2000, posesorii de vehicule au început să parcheze direct pe trotuar. Deși șoferii lasă, de regulă, spațiu și pentru pietoni pe bulevardele mari, aceștia blochează complet trotuarul pe străzile secundare, forțând pietonii să revină efectiv la modelul de circulație pe stradă din secolul al XIX-lea, ca și cum trotuarul încă nu s-a inventat.

Ținând cont de faptul că mass-media a transmis multe cazuri de persoane lovite sau omorâte în timpul traversării, pietonii preferă să o facă doar după trecerea vehiculelor, asigurându-se de pe trotuar că nu mai vin mașini. Dacă se aventurează să traverseze printre vehicule, adesea, șoferii îi claxonează sau pur și simplu îi ignoră, trecând în viteză.

Când șoferii se opresc și îi lasă să treacă, pietonii grăbesc pasul într-o manieră teatrală și servilă și de multe ori fac un gest de mulțumire șoferilor.

Dominația vehiculelor și hegemonia parcărilor gratuite nu numai că distrug fizic spațiul pietonal în favoarea celui rutier, dar și privează municipalitatea de fondurile atât de necesare programelor sociale pe care le-ar putea oferi familiilor defavorizate, cum sunt parcagiii. Chiar dacă Bucureștiul produce mai mult de un sfert din PIB-ul național și se situează peste nivelul mediu în privința indicatorilor economici regionali din Uniunea Europeană, politicile municipalității îi ignoră pe cei săraci. Așa cum a observat antropologul Ger Duijzings, unele trăsături ale neoliberalismului se pot regăsi în forma cea mai exagerată în țările postsocialiste. În special în orașele bogate, cum este mai ales Bucureștiul, primarii au ocolit „socialismul municipal" răspândit în majoritatea orașelor europene, adoptând politicile *laissez-faire*, nereglementate. De exemplu, orașul duce lipsă de programe pentru locuințe sociale și de reglementare a chiriilor, ceea ce conduce la expunerea familiilor la riscul ajungerii în stradă. Oamenii precum *parcagiii* suportă problemele create în urma redistribuirii veniturilor municipale către clasele sociale superioare pentru a sprijini infrastructura automobilității. Numai ultima extravaganță din domeniul infrastructurii, Străpungerea Ciurel, evaluată la 219 milioane de dolari, ar fi acoperit, după calculele noastre, chiria pentru nu mai puțin de 5 667 de familii, precum cea a lui Jan, timp de 10 ani.

Parcările ca intervenții asupra infrastructurii fizice a automobilității

Parcarea este cea mai vizibilă și mai constantă activitate a parcagiilor. Lucrând în schimburi, ei operează pe o porțiune de trotuar și stradă cu o lungime de circa 30 de metri, dominată de fluxuri intense de vehicule și pietoni care se deplasează înspre și dinspre zona istorică. Prezența lor este o „acțiune directă" și o „uzurpare silențioasă a obișnuitului", adică „o avansare răbdătoare, prelungită și pătrunzătoare a oamenilor obișnuiți în teritoriul celor cu proprietăți și putere, pentru a face față greutăților și a duce un trai mai bun" (Asef Bayat, *Street Politics: Poor People's Movements in Iran*, Columbia University Press, New York, 1997, pp. 6-7). Aceștia ocupă provizoriu spațiile de parcare gratuite pe care posesorii de vehicule din clasa mijlocie au pus mâna în noul București dominat de mașini. Precum „aventurierii infrastructurii" din Gara de Nord din Paris pe care îi descrie Julie Kleinman („Adventures in Infrastructure", *City and Society*, 26 (3), 2014, p. 289), care îi ajută pentru câțiva euro pe oameni să ajungă mai repede la tren, parcagiii identifică „goluri în infrastructura formală și își pun în aplicare cunoștințele și relațiile sociale pentru a le umple".

Parcagiii sunt foarte vizibili atât pentru șoferi, cât și pentru trecători. Aflându-se pe trotuar și pe stradă, sunt foarte vigilenți în depistarea spațiilor de parcare ce se eliberează. Se poziționează imediat acolo, făcând gesturi ample cu brațele ca să atragă șoferii aflați în căutarea unui spațiu de parcare disponibil. După ce șoferii parchează,

parcagiii le cer bani, încercând să îi angajeze în colaborări și obligații temporare. Asemenea interacțiuni și donații sunt negociate în timp ce șoferii se îndepărtează de vehiculele lor, până când parcagiii primesc câțiva bani mărunți. Adresându-se șoferilor cu formule de politețe – „șefu'", „barosane", „doamnă", „domnișoară" –, ei dau argumente succinte pentru faptul că solicită bani. Dintr-o gamă largă de motive – mergând de la empatie la teamă –, mulți șoferi onorează cererile.

Nu întâmplător, Jan e cel care supraveghează parcarea dimineața și în zilele lucrătoare. Acesta este intervalul în care clienții stabili, recurenți – de regulă, oamenii care frecventează zona în mod regulat în timpul zilei – au nevoie să-și parcheze vehiculul. Întrucât Jan este cel mai vârstnic membru al familiei, el impune mai mult respect decât ceilalți. În decursul anilor, și l-a câștigat de la câțiva avocați, judecători și notari ce gravitează în preajma clădirilor de instanță aflate în apropierea Centrului Vechi. Printre clienții stabili sunt și locatari ai zonei, posesori de vehicule care, dacă nu ar fi existat parcagiii, ar fi întâmpinat dificultăți în găsirea unui loc de parcare. Judecătorii și avocații sunt clienții cei mai de încredere, având un program fix. Jan ține locurile de parcare blocate până la sosirea lor. Din cauza ambuteiajelor în trafic, uneori, aceștia pot întârzia și sunt nevoiți să se bazeze pe Jan să găsească un loc de parcare. Atunci când sosesc, Jan dă mâna cu ei și conversează pentru câteva momente.

Aceste tranzacții monetare sunt eufemizate prin nerecunoașterea lor, ceea ce presupune amânarea plăților, lipsa negocierii și neglijarea aparentă a valorii lor. Jan nu cere

niciodată bani clienților. De obicei, clienții stabili îl plătesc lunea. Dacă uită, Jan mai așteaptă, mai degrabă decât să le amintească el. Un alt semn de respect între Jan și clienții săi permanenți se manifestă în lunile de iarnă. Când ninge, el și echipa lui curăță zăpada care se adună pe mașini și în jurul celor parcate de clienții stabili, pentru ca aceștia să poată pleca mai ușor. Parcagiii curăță și gheața care se formează pe geamurile și oglinzile vehiculelor.

În timp ce clienții stabili ai lui Jan reflectau presiunea automobilității și parcărilor asupra Centrului Istoric până prin 2008-2009, o nouă „tranșă" de clienți stabili a apărut în scenă odată cu transformarea acestuia în zonă de agrement. După 2009 au apărut proprietarii de baruri, puburi, restaurante și alte firme mici care deservesc tinerii ce se deplasează ritualic în zonă după lăsarea întunericului. Fiii lui Jan – mai degrabă decât Jan sau fiicele lui – au stabilit relații cu proprietarii acestor noi locuri de agrement. Ei lucrează după-amiaza până noaptea târziu, în concordanță cu programul restaurantelor, care, în mare parte, se deschid în jurul prânzului și se închid după miezul nopții. Uneori, parcagiii primesc țigări sau cafea de la clienți, pe lângă o anumită sumă de bani.

Chiar dacă unii clienți permanenți le asigură un venit mai mult sau mai puțin stabil și o oarecare recunoaștere, parcagiii interacționează cel mai des cu șoferii necunoscuți, care caută parcare pe termen scurt în preajma Centrului Istoric. Când vorbesc între ei și sunt întrebați ce fac, ei răspund „Bag mașini", în sensul unei munci continue și al unui efort susținut. Odată ce au reperat un șofer în căutarea unui loc de parcare, încep să direcționeze mașina spre locul disponibil. Dacă șoferii încearcă să-i evite și

să parcheze în altă parte, aleargă după mașini, ca să fie acolo când aceștia parchează. Înainte ca șoferii să coboare din mașină, se poziționează aproape și așteaptă deschiderea portierei. Apoi, salută șoferii și le cer o donație. Dacă aceștia îi evită, încearcă să fie mai fermi și întreabă care este durata de ședere în spațiul de parcare, pentru a reveni apoi la subiectul donației – de regulă, în timp ce se apropie de aceștia. Ca să scape, șoferii pot exprima un acord formal, făcând o promisiune vagă că vor plăti la întoarcere. În această situație, știind că cel mai adesea asta înseamnă un refuz, parcagiii insistă să primească niște bani mai degrabă la început decât la sfârșitul intervalului de parcare. Uneori, această perseverență dă roade și șoferii le lasă niște mărunțiș.

Ocazional, parcagiii includ și alte servicii rutiere pentru șoferi. Ei pot fi foarte productivi în privința facilitării automobilității în oraș. De exemplu, pot să intervină în situații când vehiculele parcate le blochează pe altele. În astfel de cazuri, șoferii lasă un număr de telefon pe bordul mașinii sau îl dau chiar parcagiilor. Când vehiculele blocate trebuie să plece, aceștia îi sună pe șoferii mașinilor care le blochează pe celelalte, iar aceștia sosesc imediat. Un alt mod de asistență oferită de parcagii șoferilor este să le indice zonele de unde mașinile lor riscă să fie ridicate. Chiar dacă în aceste zone sunt indicatoare ce atenționează că vehiculele parcate pe trotuar vor fi ridicate, există locuri unde poliția tolerează astfel de abateri. În altele, în special în preajma stațiilor de autobuz, poliția ridică mașinile. Pentru că sunt mereu prezenți pe străzi, parcagiii cunosc zonele în care poliția tolerează parcarea ilegală și pe cele în care mașinile se ridică, pe când clienții ocazionali nu au aceste informații. În astfel de cazuri, parcagiii le semnalează

șoferilor că nu ar trebui să parcheze, mai ales că aceștia din urmă caută adesea o confirmare de la ei în privința riscului de a le fi ridicate mașinile.

Unii șoferi uită farurile aprinse, iar parcagiii îi avertizează asupra acestui fapt. Florin l-a avertizat pe un șofer că și-a uitat geamul deschis. Altădată, Dorina a prevenit-o pe o doamnă că și-a lăsat poșeta în mașină. Un alt serviciu conex, atât pentru clienții permanenți, cât și pentru cei ocazionali, este deszăpezirea. În zilele cu ninsoare abundentă, precum și în cele când se acumulează zăpada înghețată în locurile de parcare, parcagiii vin echipați cu raclete și lopeți metalice. Așa cum am menționat mai sus, pentru clienții permanenți, ei curăță zăpada gratis. Pentru cei ocazionali, își oferă serviciile contra unei sume cuprinse între 5 și 10 RON, înainte ca șoferii să iasă din parcare.

Parcarea și infrastructura socială

Pe lângă câștigurile directe obținute prin ocuparea infrastructurii materiale a automobilității, parcarea le permite parcagiilor să „circule" în interiorul infrastructurii sociale create de eterogenitatea oamenilor pe care îi întâlnesc în timpul lucrului (Simone, 2004, 2005). Întregul potențial al parcării devine vizibil doar dacă ținem cont de toți actorii, de activitățile și traiectoriile pe care prezența parcagiilor pe străzi le creează. Petrecerea timpului în infrastructura fizică este precondiția și punctul de acces la conexiuni „laterale", activități temporare flexibile și tranzacții economice marginale. Oamenii pe care îi întâlnesc atunci când parchează îi ajută să răzbată și să circule în oraș.

Atât în timpul activității lor ca operatori de parcare, cât și după, ei își petrec marea parte a zilei și o parte din noapte în grupuri mici, pe trotuare și străzi. Astfel, ajung să fie extrem de informați despre dinamica umană și comercială de pe cele șase sau șapte străzi din Centrul Istoric. Prin parcare, dar și prin simpla lor prezență în arena publică, ei cunosc riveranii, proprietarii de afaceri și angajații, clientela restaurantelor și a barurilor, cerșetorii și polițiștii care trec zilnic prin zonă.

Parcagiii află imediat când ceva e în curs de construire, locurile unde se află clădirile abandonate sau semiabandonate „bune" pentru a fi locuite, precum și oferta gastronomică locală, inclusiv cele mai accesibile feluri din meniul restaurantelor. Fiind prezențe constante pe trotuare și străzi, parcagiii ajung să cunoască alte personaje care, prin virtutea ocupației lor, petrec mult timp în zonă. Ne referim la angajații firmelor mici care populează zona administrată de parcagii. Ei țin legătura cu un local de kebab, unde merg să-și comande mâncarea. Cel mai adesea, nu au suficienți bani ca să o achite, dar, pentru că ei cunosc bine personalul, pot face comenzi speciale, mai ieftine, care nu fac parte din meniu, dar sunt pe măsura banilor de care dispun. Atunci când comandă, ei spun: „Am atâția bani, dă-mi ceva de ei!". Astfel, angajații din localul de kebab improvizează ceva pentru suma respectivă.

Parcagiii au relații și mai strânse cu angajații minimarketurilor care sunt deschise non-stop. Seara, Jan, fiii săi și alți marginali din Centrul Istoric (un cerșetor vizibil bolnav, de exemplu) se strâng în fața minimarketului pe trotuar ca să bea bere, să fumeze și să discute. Întrucât nu există

mobilier stradal unde să stea fără să consume – trotuarul este ocupat de mese și scaune de la puburi și cafenele –, parcagiii se așază pur și simplu pe lângă tejgheaua minimarketului. În ciuda faptului că sunt destul de gălăgioși, vânzătoarea nu le spune să plece. În schimb, parcagiii o ajută să care marfa. Ei știu că luni dimineață, între 11.00 și 12.00, camionul Coca-Cola face livrarea. Ei blochează locul din fața magazinului și, când ajunge camionul, cară marfa înăuntru, accelerând fluxul, care altfel ar fi mult mai încet, din cauza lipsei spațiului de parcare.

Alte conexiuni laterale ale parcagiilor sunt cu proprietarii de localuri care au proliferat după 2008. Ei profită de forța de muncă ieftină, flexibilă și pe termen scurt a parcagiilor. După ce zona a devenit pietonală, numeroase puburi și-au extins zona de mese și scaune pe stradă, adesea pe platforme de lemn. Parcagiii au participat activ la construcția acestor locuri. Ei au ajutat la căratul materialelor de construcții la o terasă. Odată, Mari a fost la un pas să fie angajată la o pizzerie. Patronului italian i s-a făcut milă de ea când a văzut-o chinuindu-se cu copilul ei mic, Cristi. Ioana a acționat ca intermediar, deoarece italianul nu vorbea românește și Ioana știa unde s-o găsească pe Mari. Înainte de discuția propriu-zisă între Mari și patronul pizzeriei, Ioana a dus-o în magazin ca să o ajute să se aranjeze.

Este important de subliniat că parcagiii se mândresc cu munca lor. Înțeleg foarte bine diviziunea muncii în lumea lor socială marginală. Dorina spunea odată: „Oi fi eu proastă, dar câteva lucruri tot știu!". Deși mulți îi disprețuiesc, parcarea mașinilor și infrastructura socială creată datorită circulației le permite să funcționeze nu ca marginali

urbani absoluți, ci sunt mai apropiați de bulevardierii lui Charles Baudelaire. În calitate de bulevardieri marginali, parcagiii sunt simultan observatori și parte a obiectului lor de analiză: străzi, fluxuri de mașini, circulația mărfurilor și viața de pe trotuar. Folosind metaforele lui Baudelaire, ei sunt „botaniști ai florei străzii, (...) transformând opacitatea amenințătoare a mulțimii într-o opacitate liniștitoare" (*apud* Tom McDonough, „The Crimes of the Flaneur", *October*, vol. 102, 2002, p. 106). Parcagiii se bucură de un anumit respect de sine, datorită faptului că sunt cunoscuți de clienți și sunt capabili să navigheze în dinamica centrului Bucureștiului.

Deși își percep propria activitate pe străzi și trotuare drept muncă, eforturile lor sunt relatate în mass-media ca non-muncă și șantaj. Șoferii le percep solicitările ca pe o negare a dreptului la parcare gratuită. Parțial, pentru că trotuarele sunt „pentru trecere rapidă înainte de a te angaja într-o activitate «adevărată»" (Joel Richman, *Traffic Wardens: An Ethnography of Street Administration*, Manchester University Press, Manchester, 1983, p. 13), alți oameni, cu program fix și slujbe de interior, privesc „de sus" prezența lor pe trotuare și străzi. Aceștia interpretează activitatea parcagiilor ca fiind negarea totală a unei munci (adecvate) și a unei etici de muncă. Pentru că sunt vizibili, ei sunt adesea stigmatizați de fundamentaliștii clasei mijlocii, care deplâng prezența lor folosind termeni precum: *șobolani*, *invazie*, *mafie*, *infestare*, *paraziți*, *tineri care nu vor să muncească*, *dușmanul numărul unu în comunitatea noastră*. Unul dintre acești comentatori, jurnalist de televiziune, după ce a utilizat invective violente într-o postare pe blogul său,

a ajuns la următoarea concluzie: „Dacă e loc liber de parcare în zonă – ori dai bani [parcagiilor], ori nu te oprești... O adevărată afacere, cu excepția plății impozitelor. Cu excepția drepturilor mele". Șoferii din clasa mijlocie caută astfel să excludă marginali precum parcagiii de la beneficiile aferente parcării gratuite oferite de oraș.

Sprijinul din partea populației pentru programe violente de regenerare urbană, supravegherea cu sisteme CCTV și de către companiile de securitate private, controalele poliției și incriminarea vânzătorilor ambulanți au făcut din săracii Bucureștiului, în special pe cei de etnie romă, subiecți ideali de panici moraliste în mass-media. Așa cum observă Adrian Deoancă, Poliția Municipală, urmând tendința generală de pedepsire și etnicizare a sărăciei din România, a inițiat câteva campanii menite să le restricționeze activitățile, exprimându-și speranța că viitoarea legislație va fi modificată astfel încât să prevadă pedeapsa cu închisoarea pentru parcagii. De vreme ce în prezent încă nu există astfel de practici, au loc adesea acte de hărțuire și violență împotriva lor. Totuși, numărul lor este în creștere în alte zone aglomerate din București unde există o insuficiență critică a locurilor de parcare, precum spitale, gări, clădiri de birouri, cluburi și baruri luxoase, instituții de stat și chiar supermarketuri ce funcționează în cartierele cu clădiri comuniste dens populate, în timp ce numărul familiilor defavorizate crește. Șoferii din clasa mijlocie – asistații social ai Bucureștiului în materie de infrastructură rutieră – caută astfel să excludă marginali cum sunt parcagiii de la beneficiile aferente parcării gratuite oferite de oraș.

Avansul măsurilor neoliberale în sănătate: o scurtă retrospectivă

Ciprian Domnișoru

În 2009, guvernul propunea introducerea coplății în sănătate. La acea vreme, măsura, numită „tichete de sănătate", introducea logica orientată spre profit a companiilor americane de asigurări (*copayment*) într-un sistem public, așa cum se întâmplase și în alte țări din Estul Europei. Orientarea politică a guvernului din 2009 s-a dovedit a fi între timp irelevantă: ministrul de atunci, Ion Bazac, era numit de Partidul Social Democrat într-un guvern de dreapta condus de Emil Boc. Măsura coplății a fost apoi criticată de PSD în 2011, dar introdusă de același partid în 2014, în ciuda promisiunilor electorale ale USL. Propun în cele ce urmează o trecere în revistă a măsurilor neoliberale de privatizare după 2008, însă nu urmăresc un fir al actorilor politici, întrucât aceste măsuri au avansat indiferent de culoarea politică a miniștrilor. Ele fac parte de cele mai multe ori din logica asistenței financiare primite de la organizațiile internaționale, ca măsuri de austeritate, de eficientizare a activității sistemului prin limitarea costurilor sau reducerea fraudelor din sistem. Rolul instituțiilor internaționale

nu trebuie însă supraevaluat: guvernanții români au avut toate ocaziile să amplifice cheltuielile pentru sănătate sau să realizeze reduceri de costuri din alte surse. Așa cum voi arăta în articolele citate în cele ce urmează, politicienii români au acceptat prescripțiile neoliberale pentru că nu afectau, de fapt, sectoarele care le aduceau cele mai multe venituri: au preferat, așadar, să crească finanțarea pentru contracte de drumuri și autostrăzi sau să reducă taxele în scopuri destul de transparent electorale, pentru că sectorul de sănătate aduce, în definitiv, puține beneficii directe partidelor, iar calitatea sa este o problemă perenă, a cărei rezolvare cere investiții și politici de durată, care nu aduc beneficii electorale imediate. În 2015 avem un exemplu clar al acestei logici: în timp ce bugetul sănătății este redus la rectificare, guvernul Ponta propune un cod fiscal cu reduceri substanțiale de taxe.

Primul episod este cel al măsurilor de introducere a coplății din 2009. La vremea respectivă, scriam, în calitate de blogger, o petiție online adresată ministrului Sănătății. Petiția a strâns peste 13 000 de semnături (la vremea respectivă, un număr mare pentru online-ul românesc) și a fost trimisă, împreună cu comentariile semnatarilor, Ministerului Sănătății, la adresa de consultare publică (nu am primit, desigur, nici un răspuns). Reiau câteva fragmente din textul petiției:

– Introducerea coplății poate conduce la situații în care pacienții sunt descurajați să apeleze la servicii medicale din lipsă de bani sau din lipsă de informații asupra sistemului de tichete;

– Posibilitatea vehiculată de acoperire cu fonduri de la bugetul de stat a contribuției persoanelor sărace și a altor categorii defavorizate printr-un împrumut contractat de la Banca Mondială conduce la situația unor datorii suplimentare care vor genera prea puține investiții, în condițiile reținerii plăților de către furnizori dispărați.

Temele din această petiție aveau să apară în următorii ani în toate măsurile înaintate de guvern:

1. Deși recunoșteau că accesul la servicii de sănătate este o problemă, guvernanții propuneau, de fapt, măsuri de limitare a accesului (pachet minimal, închideri de spitale).
2. Măsurile vizau suplimentarea veniturilor la nivel local, fără posibilitatea redistribuirii în sistem (o astfel de măsură a fost mai târziu propunerea introducerii plăților pentru servicii în regim privat în spitalele de stat).

Pe fondul creșterii deficitului, măsurile neoliberale de austeritate începute în 2009 au devenit radicale: coplata a fost amânată, fiind considerată greu de implementat, iar economiile dorite s-au realizat într-un mod mult mai brutal, prin închiderea spitalelor ce deserveau comunități mici, sărace, din mediul rural. Am surprins imaginea unei astfel de comunități pe blogul personal de la acea vreme, „Politica Socială", printr-un (foto)reportaj la spitalul din comuna Bălcești:

> Săptămâna asta am încercat să conving cunoscuții mei să doneze pentru menținerea în funcțiune a spitalului Bălcești. Acolo a murit un om săptămâna trecută în fața spitalului închis și toți cinicii s-au grăbit să spună ca oricum omul

nu putea fi salvat. [...] Încercând să conving oamenii de utilitatea menținerii acestui spital în funcțiune, am întâmpinat nenumărate păreri cum că aceste spitale ar trebui închise pentru că erau insalubre/vechi/nu puteau trata pacienții corespunzător. [...] Realitatea este însă alta: spitalul din Bălcești este un spital curat, îngrijit, din câte îmi dau seama bine dotat. Este la 40 de kilometri distanță de Craiova, iar acum Bălceștiul este deservit de doar două ambulanțe. Veți zice, ce dacă, două ambulanțe sunt suficiente pentru 40 000 de oameni. Nu sunt. Când bărbatul de 41 de ani care a murit în fața spitalului a făcut atac cerebral, ambele ambulanțe erau la apel.

Spitalul [...] a funcționat mai întâi într-un conac donat Academiei Române, iar apoi într-o clădire construită din eforturile comunității locale. „Comuna s-a împrumutat în 1906 cu 20 000 de lei la creditul județean și comunal, mai dând și o parte din capitalul său pentru construirea localului spitalului de plasă din această comună" (sursa: *Mesagerul de Vâlcea*).

Spitalul din Bălcești servește oameni săraci și bătrâni, care nu vor putea să se deplaseze 40 de kilometri până la Craiova pentru orice nevoie medicală și, chiar dacă ar reuși, n-ar avea bani să se întrețină în spital. [...] De fapt, pacienții nici nu ajung la Craiova, ci trebuie duși la Drăgășani sau la Vâlcea, la peste 60 de kilometri, din motive administrative pe care numai CNAS le știe.

Închiderea spitalelor din comunitățile sărace și izolate a fost cea mai agresivă și mai nesăbuită măsură a guvernului Boc. Pe fondul adâncirii deficitului, măsura nu a fost însă considerată ca fiind de suficientă austeritate pentru sectorul sănătății. Consilierii prezidențiali lucrau deja la un plan care ar fi transformat radical sistemul de sănătate

și ar fi deschis calea către privatizarea sa aproape completă. Sesizam aceste planuri într-un material postat pe platforma *CriticAtac* în septembrie 2011, cu câteva luni înainte de revoltele care au dus la schimbarea guvernului Boc:

> Sistemul românesc de sănătate ar urma să fie finanțat, conform declarațiilor lui Virgil Păunescu (un consilier prezidențial care lucrează la proiectul de lege), după modelul olandez introdus în 2006: contribuțiile asiguraților vor fi distribuite de CNAS unor case private de sănătate, ce vor încheia contracte individuale cu asigurații. Spitalele de stat ar urma să se transforme în societăți comerciale sau fundații. În Olanda, contribuțiile angajatorilor continuă să fie vărsate într-un fond comun. Angajații pot dispune însă de contribuția lor pentru a cumpăra pachete de asigurări medicale pe măsura venitului lor.

Măsurile ar fi rezolvat problema bugetară crescând costurile pentru clasa de mijloc și reducând puternic beneficiile populației sărace:

> Această reformă va limita puternic o formă de redistribuire prin care contribuțiile de sănătate ale angajaților cu salarii peste medie finanțau îngrijirea medicală a pensionarilor și a celor cu venituri mai mici. Pentru aceștia din urmă, statul va obliga asiguratorii privați să ofere un pachet minimal de servicii și va stabili prețul pentru acest pachet, plătind din fonduri non-contributorii pentru acei pensionari și salariați ale căror contribuții nu asigură costul pachetului minim. Efortul financiar al statului va fi considerabil și direct proporțional cu costul pachetului minim [...]. Mai mult, capacitatea statului de a acoperi costurile medicale ale pensionarilor și ale celor cu venituri reduse va depinde de nivelul taxelor

pe venit și profit. Rezistența la creșterea taxelor din partea mediului privat și a celor mai înstăriți va fi o piedică permanentă pentru acoperirea costurilor îngrijirii medicale a celor mai puțini avuți. [...]
Această reformă nu vizează altceva decât segmentarea pieței de servicii medicale și accesul la servicii private pentru cei care contribuie mai mult. Pentru spitalele de stat, este semnalul că trebuie să se pregătească să fie cumpărate de rețelele de spitale private. Spitalele de stat sunt aruncate în această piață cu handicapul grav a ani de zile de subfinanțare și al unui personal ale cărui salarii trebuie mărite pentru a face față concurenței. Spitalele de stat nu pot mări în mod credibil prețurile pentru că nu vor convinge segmentul de clientelă care și-ar permite să aleagă spitale private. Pentru a putea continua să funcționeze, vor trebui să ofere pachetul minim de servicii unui număr cât mai mare de pensionari și oameni cu venituri modeste. A le oferi acestor pacienți specializări și tratamente complicate va deveni prohibitiv în termen de costuri, iar spitalele de stat vor trebui probabil să vândă spitalelor private echipamente, secții sau să fie preluate cu totul pentru a nu da faliment.

Planul consilierilor prezidențiali a fost definitivat și susținut public de Traian Băsescu în decembrie 2011. Comentam atunci măsurile anunțate pe platforma *voxpublica*:

Pe sfârșit de an, Ministerul Sănătății lansează un proiect de reformă radicală a sistemului de sănătate. Președintele Băsescu este principalul susținător al unei reforme care riscă să falimenteze spitalele precum industria românească, să conducă la creșteri masive de prețuri, la monopoluri regionale, la situații disperate în care bolnavii nu își permit tratamentul,

la politizarea și mai agresivă a managementului spitalelor, la privarea comunităților sărace de accesul la spitale.

Dezbaterile asupra acestui proiect vor începe zilele următoare printre sarmale și artificii. Deși președintele a declarat recent că dorește un proces normal de dezbateri (mulțumim), reforma în sănătate poate fi încă una din asumările de răspundere ale acestui guvern.

1. Cum pot concura în mod credibil fostele spitale de stat, subfinanțate cronic, cu datorii și cu mari nevoi de investiții, cu spitale private noi? Aruncăm spitalele de stat într-o competiție în care pleacă cu un handicap, din care vor ieși ciugulite și vândute la bucată ca industria românească?
2. Firmele de asigurări și spitalele pot funcționa foarte ușor în rețele. Cine va împiedica formarea unor monopoluri regionale care vor duce la creșteri exorbitante de prețuri?
3. Experiența Olandei – țara care a introdus un sistem similar în 2006 – arată că prețurile pachetelor de asigurări au crescut cu 41% în doar cinci ani de la introducerea sistemului. Cine va opri creșterea rapidă a costului sănătății în România? Guvernul olandez încearcă acum să limiteze prin lege creșterile costurilor. Cu cât se pot aștepta românii să coste sănătatea mai mult peste doi-trei ani?
4. Cum se vor descurca pacienții săraci care nu își vor permite să plătească asigurări complementare sau să plătească din buzunar intervenții care nu sunt prevăzute în pachetul minim de servicii medicale?
5. Cât ne va costa acest nou nivel de intermediere introdus de asiguratorii privați? Va încerca statul român să limiteze profiturile companiilor private de asigurări de sănătate? După ce companiile private de asigurări au realizat profituri uriașe, Slovacia a încercat să limiteze prin lege profiturile, dar companiile au dat în judecată guvernul slovac și au câștigat.

6. 65% din olandezi declară că nu au încredere în companiile private de asigurări de sănătate. Cine va educa pacienții români asupra drepturilor lor? Cine le va explica ofertele companiilor, reclamele sau zecile de pagini de contracte pe care le vor încheia cu companiile private?
7. Cine va asigura accesul la servicii medicale în comunitățile sărace, care nu își permit să finanțeze spitale?
8. Spitalele vor putea să realizeze salarizarea diferențiată a medicilor. Vor mai lucra medicii în spitale și clinici mici de la sate, unde fondurile nu vor ajunge pentru salarii care să concureze cu salariile din spitalele mari?
9. Una din problemele sistemului este politizarea managementului spitalicesc. Faptul că spitalele vor deveni societăți comerciale, al căror consiliu de administrație va fi compus în majoritate din reprezentanți ai primăriilor, nu conduce la o și mai mare politizare a managementului?
10. Cine va garanta că asiguratorii privați nu vor oferi pacienților cu un istoric medical complicat sau boli preexistente asigurări la prețuri prohibitive?

Analiza mea surprindea o mulțime de probleme ale planului avansat agresiv de Traian Băsescu (îmi intitulam articolul de mai sus „10 întrebări pentru întâiul doctor al țării", reacționând la implicarea nejustificată a președintelui în detaliile și comunicarea reformelor. Declicul protestelor împotriva reformelor din sănătate nu a fost amploarea reformelor sau detaliile lor, ci situația medicinei de urgență, pe fondul conflictului public dintre Raed Arafat și Traian Băsescu.

După protestele din ianuarie 2012, accesul USL la putere a fost un moment de respiro pentru reformele din sănătate.

Indiferent de problemele USL la nivelul corupției și lipsei unui atașament real față de politici progresiste, schimbarea politică a fost binevenită, pe fondul nivelului de agresivitate și amatorism al politicilor avansate de Traian Băsescu la acea vreme.

Victor Ponta s-a dovedit însă rapid un coechipier bun al lui Traian Băsescu, iar reformele neoliberale și-au continuat avansul, prin introducerea coplății și prin susținerea ideii de introducere a unor mecanisme de plăți private în spitalele de stat. Acest sistem de plăți private în spitalele de stat, neintrodus încă, dar susținut de PSD, a fost propus încă din 2013, când comentam pe platforma *voxpublica*:

> Ministrul Sănătății a lansat noi reforme în dezbatere publică: medicii vor putea oferi asistență medicală în regim privat în spitalele de stat după programul lor normal de lucru. Aparatura medicală și imobilele spitalelor de stat vor putea fi închiriate unor persoane fizice. Nicolaescu introduce în România sistemul Sharap, care funcționează de 50 de ani în unele spitale din Israel.
> Sistemul Sharap a început informal în Israel: pacienții ce voiau să fie consultați de medici renumiți în spitalele publice erau instruiți să pună bani în „fonduri de cercetare", ce erau împărțite mai târziu de doctori. Din acei bani pacienții ajungeau să intre mai repede la consultație sau la operație. Cu timpul, acest sistem s-a oficializat în câteva spitale din Ierusalim (însă numai 10% din paturi – Nicolaescu vrea 20% din paturi), însă nu în tot sistemul public israelian.
> Asociația Medicală din Israel se opune acestui sistem pentru că este de natură să creeze mai multă inechitate în accesul la sănătate și chiar să afecteze negativ recrutarea personalului în zonele rurale sau periferice unde oamenii nu își permit plățile.

Mai mult, sistemul Sharap nu ajută decât doctorii renumiți, cu experiență și oferă puține beneficii doctorilor tineri și rezidenților.

Preluarea sistemului evreiesc Sharap nu este vreo reformă instituțională marca FMI, ci are un iz românesc de economie informală comunistă: doctorii ce au clinici și cabinete private vor fi scutiți de drumul cu Audiul de la spitalul de stat la clinica privată: vor avea tot ce trebuie la dispoziție în spitalul de stat: personal medical (care ar urma să primească 30% din veniturile încasate), aparatură și spații de închiriat, acces facil pentru pacienți către alte specializări.

Afacerile clinicilor private din România sunt limitate de lipsa capitalului și de faptul că pacienții ajungeau tot la stat pentru intervenții chirurgicale speciale sau costisitoare. Prin reforma anunțată, doctorilor le va fi mai ușor să își mute clinicile în spitalele de stat pur și simplu, fără bătăile de cap ale antreprenoriatului.

Ca de obicei, această reformă este prezentată ca o metodă de a reduce plățile informale. În realitate, le va agrava: în același spital vor fi paturi în regim privat și paturi în regim de stat: doritorii de servicii de calitate vor putea consulta lista informativă de prețuri de la „privat" și vor ști cât să plătească, fără să mai aibă grija: „Oare cât se dă șpagă?".

Reforma anunțată de Nicolaescu este o afacere haotică, la limita eticii și a profesionalismului: când vor fi pacienții la stat și când la privat? Vor putea doctorii să trimită pacienții de la stat la cabinetul lor privat din aceeași clădire? Cum se va stabili prioritatea la analize și la utilizarea echipamentelor și a sălilor de operație?

Practica Sharap este contestată în Israel și nu a fost introdusă în sistemul public din cauza inechităților pe care le presupune: ea funcționează numai în spitalele independente nonprofit.

> Asociația Medicală din Israel, Asociația Drepturilor Cetățenești din Israel și Asociația Doctori pentru Drepturile Omului se opun generalizării practicii Sharap în sistemul de stat, precum și reformelor de comercializare și privatizare a actului medical în general.
> Ca de obicei, România încearcă reforme considerate neetice și prea neoliberale în alte țări: ne pregătim să privatizăm sănătatea când SUA nu mai știu cum să scape de costurile crescute cu sănătatea privată și ne pregătim să introducem un sistem pe care Israelul îl refuză ca fiind inechitabil.

Am selectat câteva episoade care ilustrează principalele măsuri de austeritate de inspirație neoliberală din ultimii șapte ani. Formulam o scurtă concluzie politică într-o retrospectivă asemănătoare pe *CriticAtac* („Pacientul fără plic: o scurtă istorie"), în noiembrie 2013:

> În România nu există în prezent o opoziție parlamentară față de subfinanțarea și demantelarea sistemului de stat, ci doar nuanțe asupra a cât de rapid să se producă acest proces: PD-L și partidele prezidențiale au un plan mai radical de privatizare a sistemului de stat (plan cu care populația s-a confruntat deja); PNL dorește eliminarea contribuțiilor de sănătate și este pe cale să facă primul pas prin reducerea lor în iulie 2014, după ultimele negocieri cu FMI; PSD achiesează la reformele PNL și mai salvează unele caracteristici ale sistemului ce țin de electoratul său tradițional. [...] Din păcate, măsura cea mai nocivă – o nouă reducere a contribuțiilor de sănătate din iulie 2014 – este greu de combătut, fiind în definitiv o reducere de taxe. Tactica pașilor mărunți – coplată, pachet minim, reducerea CAS – este de altfel mai greu de combătut decât reformele brutale susținute de președintele Băsescu la finele anului 2011.

Concluzia din 2013 nu se schimbă radical în peisajul politic din 2015, cu excepția dispariției „partidelor prezidențiale". PNL și PSD au în definitiv aceleași obiective, iar diferențele sunt doar de prezentare a măsurilor în fața electoratului. Până la apariția unor forțe politice noi (pe fondul decimării structurilor de conducere corupte de către DNA), consider că avansul neoliberal poate fi combătut printr-o dezbatere realistă asupra modului în care aceste măsuri sunt prezentate: scăderile de taxe înseamnă doar agravarea subfinanțării sănătății, plățile private – aparent, surse de venit pentru spitalele de stat – sunt doar avansul privatizărilor, iar crearea unui „pachet minim de servicii" presupune doar reducerea redistribuirii în sistem.

De la naționalizare la privatizare și despre mită-crație

Vasile Ernu

„Pe mine să mă anunțați când se judecă privatizarea strategică a Petrom și Enel și atunci vin și eu să mă prind în hora de școlari fericiți."
(folclor Facebook)

„Cazul Voiculescu": de la naționalizare la privatizare și viceversa

Bătălii simbolice, bătălii reale

Unii spun că, odată cu arestarea lui Voiculescu, a avut loc, în sfârșit, „căderea comunismului". A câta oară? Mai toți comentatorii o prezintă ca pe o „mare victorie". Da, nu putem spune că nu e important evenimentul, însă acest tip de bătălie simbolică ne îndepărtează de la esența problemei. Trebuie date uneori și aceste bătălii, însă nu ar trebui să reducem totul la ele. Din păcate, prea mult ne concentrăm pe persoană și mult prea puțin pe esența problemei. În „cazul Voiculescu", mi se pare mai important faptul că are loc un soi de „naționalizare" a bunurilor, adică o executare

extinsă a averii, în care cel inculpat nu doar că face pușcărie, ci și restituie statului o parte din bunuri.

Însă marea problemă pe care ar trebui să o ridice „cazul Voiculescu" nu e atât bătălia și victoria simbolică a justiției, a „statului de drept", împotriva „mogulului rău", a „securistului", „comunistului" etc., ci însăși problema privatizărilor. După '90, cum știe deja orice copil de clasa a III-a, țara numită România a fost devalizată. Proprietatea statului, adică a cetățenilor, o proprietate imensă, a trecut, pe parcursul unei perioade „de tranziție", în mâinile unui număr limitat de oameni. Acest transfer de proprietate am numit-o „privatizare". Putem să o numim și „exproprierea" averii statului de către o mână de indivizi. Este exact opusul a ceea ce au făcut comuniștii. La rândul lor, aceștia făcuseră naționalizarea, transferul proprietății private în proprietatea statului. Bun. Asta știm cu toții.

Criticii duri ai comunismului au perfectă dreptate când spun că procesul de naționalizare a fost ilegal, nu a avut nici o legitimitate, a fost abuziv și violent. Da, așa a fost. Însă mă minunează un lucru: faptul că acești critici nu mai sunt de acord atunci când li se spune că și procesul invers, cel de privatizare, a fost ilegitim (în baza cărei legitimități s-a făcut?), nedemocratic (nu ne-a întrebat nimeni) și violent (milioane de oameni au rămas fără loc de muncă și minime resurse de existență în urma privatizărilor).

Avem astăzi curajul să discutăm aceste lucruri? Avem capacitatea să analizăm și să luăm niște măsuri? Avem capacitatea politică, administrativă, juridică și economică să trecem printr-un amplu proces juridic măcar o parte importantă a acestui imens proces numit „privatizare"? „Cazul Voiculescu" este un exemplu pentru cum s-au făcut sute de

astfel de privatizări în România. Dar, atenție, acest amplu proces ne direcționează nu doar spre „baronii locali", „mogulii răi", ci și spre „gulerele albe" occidentale, spre marile corporații, spre „investitorii strategici". Ba mai rău, un astfel de proces ne-ar pune direct în conflict cu instituții internaționale precum FMI, Banca Mondială etc. Ah, și era să uit: și cu Ambasada SUA și alte companii de lobby care au comandat afaceri la cheie și chiar legi la pachet. Înțelegeți unde duc toate astea? Din păcate, nu avem curajul nici măcar să ridicăm aceste întrebări, darămite să punem în aplicație un astfel de proces, fie el și la nivel minimal. Dar nici pușcării suficiente nu avem, așa că o lăsăm baltă.

Răzbunare și conflict

Există diverse forme de conflict și răzbunare între persoane. E uman, e chiar firesc. De aceea am construit anumite instituții, pentru a preveni diverse forme de violență și a regla relațiile dintre cetățeni. Marea problemă, care pune deseori în pericol construcția pe care o numim „stat", este cea legată nu de conflictul dintre oameni, ci de conflictul dintre instituțiile statului. Când instituțiile intră în conflict una cu alta, atunci avem o mare problemă: în loc să se ocupe de protecția și servirea cetățeanului, acesta devine carne de tun pentru „starea de război instituțional". Avem atâtea exemple clasice în care un astfel de război instituțional a dus nu doar la disfuncționalitatea statului, ci chiar la dispariția lui.

Lupta anticorupție și războiul civil sau de ce fericirea de pe Facebook e cealaltă față a bocetului de la Antena 3

Dacă urmărim atent și detașat mai ales bătălia media, observăm un lucru: împărțirea tot mai radicală a societății în două sau mai multe tabere. Pro- și anti-, din ce în ce mai radical și mai violent. Fericirea de pe Facebook e cealaltă față a bocetului de la Antena 3. Cei care la noi se consideră mari apărători ai „statului de drept", luptători „anticorupție" și „pro-occidentali" folosesc același tip de retorică și argumente ca și cei pe care-i condamnă. Seamănă izbitor de mult între ei. Sunt o față a aceleiași monede. Însă, pe lângă acest „fason" stilistic și de conținut, mai și urăsc cu pasiune „prostia needucată", care nu știe „cu cine trebuie să voteze" și la ce „televiziune să se uite". Din punctul lor de vedere, ar trebui introdus votul cenzitar și făcută puțină curățenie în media. După grilele lor, firește. „Elitele" noastre de tot felul au o ură și o violență îndreptată împotriva propriului popor, atitudine pe care ei o consideră „civilizatorie". E o tradiție veche.

Mită-crația de la Băsescu la Bercea Mondialul sau de ce mita nu poate fi eradicată

Mita ca liant social

Acum, despre lupta anticorupție. Ori de câte ori vorbim despre reformă în țări precum România sau Rusia, trebuie să fim foarte atenți la un lucru simplu: în ce măsură schimbările,

transformările modifică felul de funcționare a mitei, adică a corupției. De ce mita? Din simplul motiv că mita este unul dintre lanțiii sociali și elementele cele mai importante ale unei societăți structurate și ierarhizate social așa cum este România. (Despre acest subiect am discutat pe larg cu sociologul Simon Kordonsky, un bun cunoscător al fenomenului corupției în fostul bloc comunist.)

De ce mita, elementul central a ceea ce occidentalul numește corupție, un soi de lege nescrisă, este mult mai importantă și mai semnificativă în societatea românească decât toate legile scrise care în mare parte la noi sunt aleatorii și negociabile? Pentru că în societatea noastră păturile și grupurile sociale „*nu sunt ierarhizate după proceduri juridice*". *La noi, ele sunt mai degrabă un soi de clanuri sau, mai bine spus, caste, iar reglajul dintre aceste caste se face printr-o rentă socială, numită convențional mită sau corupție.* Într-o astfel de societate, mita are o cu totul altă funcție decât în spațiul occidental, unde grupurile sociale își reglementează relațiile dintre ele pe reguli mult mai exacte, unde mita este văzută ca o formă gravă de corupție, iar funcția mitei în societate a fost monopolizată și preluată de o cu totul altă instituție (voi vorbi mai jos despre aceasta).

Funcțiile mitei într-o societate cu instituții slabe și fără ascensoare sociale

De ce mita este atât de importantă în societăți precum a noastră? În România, iar acest fapt nu e specific doar țării noastre, mita îndeplinește câteva funcții foarte importante. Este în primul rând o *formă de recunoaștere a unei poziții*

de subordonare a unui grup față de altul (mita la polițist, la birocrat, la șef, la profesori etc.). Mita – această rentă socială, indiferent că e sub formă de bani, obiecte, alimente sau servicii – se oferă în primul rând pentru a recunoaște poziția de subordonare și supunere a unui grup față de altul, poziționat pe trepte diferite ale ierarhiei sociale.

În al doilea rând, într-o ordine aleatorie, *mita este o relație economică* ce *permite un anumit tip de circuit economic financiar și de redistribuire economică* (mita la ministru, pentru proiecte europene, pentru licitații, medic, profesor, birocrat etc., care să-ți ofere niște servicii). Acolo unde statul e principala sursă financiară, pentru a accede la finanțe trebuie să plătești renta socială, care trebuie să corespundă cu gradul funcției celui care are „cheia accesului" și corespunzător sumei sustrase. Într-o societate în care mecanismul mitei este „democratizat", banii se redistribuie după rang și poziție, iar rentele sociale au un echivalent corespunzător funcțiilor și sumelor accesate. Bacșișul și banii dați cerșetorilor fac parte din aceeași categorie, doar că aici sunt anumite nuanțe și distincții.

În al treilea rând, mita este o *formă de democratizare a relațiilor dintre caste*. Într-o societate în care „ascensorul social", mecanismele de trecere dintr-o castă sau clan în alta/altul devin tot mai problematice, mita este singurul instrument care-ți permite trecerea de la un nivel ierarhic inferior la unul superior. Pozițiile și rangul social se cumpără prin diverse forme de mită: de la bani la servicii.

Nu în ultimul rând, mita este un *instrument de acces la resurse*. Cu alte cuvinte, este *instrumentul prin care poți*

achiziționa dreptul de a avea acces la resurse (funcții, bani, rețele clientelare etc.).

Ar mai exista un lucru foarte important legat de mită, dar privind din direcția puterii. *Mita este un privilegiu pe care statul îl acordă unor categorii sociale* nereglementat și informal, care se poate transforma oricând într-un instrument de control și influență.

Aș putea dezvolta acest subiect, însă nu mi-am propus să fac un tratat despre mită. Din funcțiile mitei descrise mai sus reiese foarte clar că ceea ce numește occidentalul „mită" are o cu totul altă semnificație decât o numim noi. Mita este pentru noi unul dintre cei mai importanți lianți sociali; de aceea, ea nu poate fi eradicată, iar încercarea de stopare directă a acestui fenomen poate avea efecte perverse foarte mari. Sunt cazuri în istorie când lichidarea mitei și a diverselor forme a ceea ce numim convențional corupție a condus la lupte de stradă și chiar la războaie civile.

Repet: reformele care vor să stopeze direct și brusc corupția trebuie studiate cu atenție și e bine de văzut în ce măsură ele modifică formele sale de manifestare. Una dintre cele mai mari prostii care se predică și se încearcă în spațiul postcomunist este dorința de eradicare a mitei în forma cea mai directă și mai brută. Mita și corupția nu pot fi eradicate decât în măsura în care se poate construi un proiect politic în stare să schimbe fundamental structurile și grupurile sociale. Astfel de proiecte, din păcate, nu se pot face pe termen scurt și nici măcar mediu. De ce? Pentru că mita, așa cum am mai spus, este un rezultat, un efect al ierarhizării și organizării sociale.

Băsescu și antidemocratizarea corupției

Personal, cred că modul în care s-a dus „lupta anticorupție" a afectat profund mita/renta ca liant social și a dus la disfuncționalitatea unor mecanisme ce reglau niște relații sociale. Tipul de „luptă anticorupție" promovat de echipa Băsescu l-aș numi *antidemocratizarea corupției*. Acesta este un prim fenomen. Modul în care Cotroceniul și subordonații săi construiesc mecanismul de control și propagandă legat de corupție nu lovește grupurile mici instalate ierarhic la nivelele superioare sociale (elitele politice, economice și intelectuale), ci grupurile masive aflate la baza societății (medici, profesori, țărani, muncitori, grupuri sociale defavorizate). Dacă vă uitați atent la toată retorica promovată de echipa președintelui Băsescu, a guvernului subordonat lui, dar și a elitei intelectuale și tehnice care-l susțin, veți vedea un atac fără precedent asupra grupurilor de la baza societății. Statul bunăstării se transformă într-un stat asistențial, grupurile masive care nu au acces pe piața muncii se transformă în grupuri asistate, leneșe etc. Cum s-a rezolvat marea problemă a corupției în învățământ? Prin introducerea camerelor de luat vederi, care, practic, pedepsește ultima verigă, care este și cea mai nevinovată: elevii. Atacul dur asupra medicilor și profesorilor corupți, a mecanismelor corupte din sistem etc. face parte din aceeași stratagemă. În realitate, datele ne arată că în sistemul sanitar, de exemplu, banii care se pierd și se fură sunt, procentual vorbind, mult mai puțini decât în alte domenii, despre care nu auzim nimic. Chiar și așa, banii mulți care

se fură în sănătate se fură tot la vârf, acolo unde se iau decizii, și nu la bază, acolo unde sunt medicii care duc greul sistemului.

Al doilea fenomen al tipului de luptă anticorupție care se duce la noi de echipa Băsescu nu duce la dispariția corupției, ci la un soi de *suspendare temporară a mitei la bază*. Care este cel mai bun indicator pentru a înțelege că o țară precum România este în colaps? E destul de simplu. În momentul când omul obișnuit, pornind de la grupurile claselor de mijloc în jos, nu mai știe cui să dea mită, să știți că țara se află în pragul falimentului și al inactivității. De ce? Nu pentru că dispare subiectul care să ia acea mită, nu pentru că dispare mita, ci pentru că ea se suspendă. Iar când acest mecanism se suspendă sau chiar e blocat, structurile grupurilor sociale rămânând intacte, atunci are loc un proces social foarte periculos. În România, când se suspendă mita, se suspendă de fapt funcționarea instituțiilor statului, pe care mecanismele mitei le făceau să funcționeze, de bine, de rău. Când mita, această rentă socială, dispare, însăși rațiunea de a exista a acelor instituții sau grupuri sociale dispare. Și încă un lucru important: suspendarea mitei duce la o suspendare a posibilelor relații dintre diverse grupuri sociale, în care unele sunt avantajate pentru că sunt acceptate să participe la acest mecanism, iar altele sunt excluse. Și, cum sunt excluse doar grupurile cele mai lipsite de protecție și cele mai numeroase, aceasta va duce mai devreme sau mai târziu la revolte.

Între spațiul occidental și cel estic: dubla taxare

Revenim la spațiul occidental, față de care nutrim un respect aproape fanatic. De ce ceea ce la noi are o funcție socială atât de importantă este privit la ei ca un rău social fundamental? Dincolo de partea legată de istorie, de tradiții culturale, religioase și sociale, mita, în forma pe care o cunoaștem noi, a existat și în acel tip de societate. Personal, nu cred că la ei ea a dispărut, ci doar s-a transformat și a fost transferată în trei direcții puțin diferite.

Prima, o variantă soft, a fost transferată într-o zonă a *mitei nonmateriale a relațiilor*, care are o funcție foarte importantă în societatea occidentală de tip capitalist. Întregul mecanism de recomandări și poziționări e foarte cunoscut (contează mai puțin cine ești și mai mult cine te recomandă și unde ești poziționat). Este un fenomen care și la noi merge foarte bine, însă acolo a atins cote mult mai sofisticate și mai mari.

A doua este o variantă mult mai perversă, pe care o numesc: „hoție în lege". Este ceea ce fac mai toate firmele de lobby și mașinăria prin care mici grupuri de interese, firme și corporații cheltuiesc sume imense pentru a schimba niște legi în favoarea lor. Cum se face asta? Mai întâi, legalizezi mașinăria de lobby, după care, prin diverse forme, plătești oamenii din centrele de decizie și putere care produc și instituie legi, care, la rândul lor, produc un cadru legal. Fără acest cadru cumpărat prin firmele de lobby, acțiunile tale ar fi ilegale și ai fi nevoit să folosești „mita necivilizată" ca să poți funcționa. „Civilizații" au inventat

această formă de „hoție legală” cu un grad maxim de profit și minim de risc, spre deosebire de „hoția ilegală”, care are același grad maxim de profit, dar și un grad maxim de risc.

Însă monopolul și funcția mitei în spațiul capitalismului occidental sunt preluate de cea mai importantă instituție a momentului, adică banca. De la bancă iei bani pentru a-i folosi în ascensiunea socială, iar pentru ei plătești o dobândă, adică o rentă, așa cum în Est orice pătură socială plasată mai jos ierarhic plătește mită, adică o rentă socială, pentru a avea în principiu același rezultat. Funcția pe care o îndeplinește mita în societatea noastră este îndeplinită în societatea occidentală de către bancă, prin mecanismul împrumutului cu dobândă. În Occident, cumperi bani ca să poți accede la funcții, poziții etc., iar la noi plătești mită/rentă directă: la ei se plătește la un singur ghișeu (hai să zicem la câteva), iar la noi plătești la foarte multe ghișee. Putem spune cu ironie că la ei este o mită reglementată și monopolizată, iar la noi dereglementată și descentralizată.

În acest moment, legat de această problemă, tragedia României constă în faptul că aici funcționează simultan și mecanismul estic, și cel occidental al mitei „legale și ilegale”. Marea parte a populației acestei țări plătește dublu: și mita ilegală la „moșierul locului”, și cea legală la „gulerele albe” occidentale.

POSDRU, suflete moarte[1]

Dinu Guțu

De mai bine de 4-5 ani, într-o universitate în care am avut ocazia să fac teren etnografic, se tot derulează proiecte structurale europene.

Ceea ce este de remarcat aici și ce voi încerca de altfel să punctez în următoarele rânduri este felul în care aducerea acestor proiecte în universități a modificat parțial valorile comunității academice și a schimbat o parte dintre scopurile unei instituții superioare de învățământ.

Menționez din start că o parte dintre proiectele Fondului Social European au avut un impact pozitiv, prin acordarea de burse mai mari și burse de mobilitate pentru unii doctoranzi ai universității. Situația mai dificilă o avem însă pentru cele postdoctorale, unde, fiind crescută miza (e vorba despre burse de aproximativ 1 000 de euro pe lună), crește și competitivitatea, adică devin importante sistemul de pile și recompensele de loialitate: asistent/profesor/administrație.

Ce se întâmplă însă când acționezi în calitate de instituție ca „actor rațional", participând ca partener sau aplicant

1. Articol apărut pe platforma CriticAtac, *http://www.criticatac.ro/26690/ posdru-suflete-moarte*.

la proiecte care nu au nici o legătură cu profilul tău academic ori capacitatea de a produce o schimbare în domeniile respective (de exemplu, piața muncii pentru femei rome, angajabilitate pentru personalul din întreprinderi etc.)?

Astfel, dacă în primii ani de facultate se discuta despre cum îmbunătățim curriculumul și la care cercuri academice chemăm studenții, romantismul relației student-profesor al acelor vremuri este dat pe mult mai ierarhica și nedreapta relație de putere, în care ne gândim la ce proiecte mai aplicăm și ce bani mai aducem în universitate. Cu alte cuvinte, universitatea devine un soi de ONG, pe o piață tot mai roditoare a accesării banilor europeni. Din păcate, toate acestea în detrimentul cercetării și pregătirii studenților. De obicei, ca într-un sistem de castă, doctoranzii și postdoctoranzii aplică și implementează, coordonatorii folosindu-și sistemul de relații (de obicei, de vasalitate politică): aduc proiectele și se bucură de ele fără a mai face apoi vreun alt efort.

Între timp, primii produc zeci de kilograme de hârtii, livrabile numai bune pentru a legitima și legaliza fiecare oră din pontajele pe care le fac pentru cei din urmă. O cerere de rambursare făcută de un grup de tineri cercetători deveniți birocrați care muncesc pentru ei și pentru marea masă de profesori din universitate e desprinsă din *Modern Times* ori dintr-o piesă de Ionesco.

Se fac pontaje și rapoarte pe bandă rulantă pentru câteva zeci de „experți". Copiem copii ale unei copii. Se corelează pontajele fiecărui expert cu celelalte proiecte în care acesta mai „prestează" munci intelectuale, astfel încât să nu depășească 13 ore pe zi. Se fac livrabile care acoperă aceste

sute de ore și se imprimă pentru auditor. Managerul pune ștampila „conform cu originalul", apoi semnează fiecare pagină din aceste câteva kilograme de hârtii (de obicei, ajutat de câțiva asistenți). Auditorul verifică dacă orele au fost puse corect și trimite eventuale clarificări.

Aceleași acte sunt reimprimate peste câteva săptămâni și trimise la POSDRU. Clarificările sunt iarăși legate de ore și de state de plată, niciodată de calitatea implementării ori a originalității sau utilității zecilor de livrabile ori rapoarte. Ești un fel de muncitor la o tipografie de compus și tipărit livrabile. Totul curat, totul legal. Între timp, te uiți să vezi dacă acele kilograme de dosare sunt conforme cu obiectivul și indicatorii proiectului și te întrebi:

- „Am reintrodus pe piața muncii *n* femei rome?" Cum să nu!
- „Avem *n* doctoranzi gay cu teza finalizată?" Da!
- „Avem infinit mai multă democrație în regiunea Sud-Vest Oltenia?" Categoric!!!

Și tot așa, la infinit, ca într-un carusel al birocrației absurde pe care, dacă o refuzi, nu vei intra niciodată în sistemul de pile despre care vă povesteam.

Când se deschid *call*-urile pentru noi axe, e greu să mai scoți pe cineva care lucrează la POSDRU la o bere. Înainte de a aplica, durează două zile brainstormingul despre inventarea unor potențiale probleme care s-ar potrivi cu logica axelor. Apoi, următoarele două zile e brainstorming pentru găsirea soluțiilor la problemele din zilele 1 și 2. Odată schema pusă la punct, se trece la scrierea propriu-zisă, aplicându-se de multe ori pe proiecte identice, unde se schimbă o frază sau două la nivel de grup-țintă. Astfel, dacă într-un proiect

îi avem pe studenții din anul I, la al doilea îi includem pe cei din anul II sau III.

Toată lumea înțelege, inclusiv Bruxelles-ul (sau cel puțin așa aș vrea să cred), că proiectele POSDRU nu-s altceva decât o recompensare a inteligheției nou integrate, ca să rămână loială Lumii Civilizate. Problema este că remunerarea reproduce și acutizează diferențele de venit și de putere dintre asistenți și profesori. Astfel, dacă statul plătește un lector cu 250-300 de euro, acesta este obligat la muncă POSDRU pentru a se putea întreține; între timp, „coordonând" aceste proiecte structurale, un profesor poate ajunge la 6-7 000 de euro (asta dacă aruncăm un ochi pe declarațiile de avere ale câtorva universități). Astfel, minunatul slogan „Investește în oameni" s-ar putea ușor traduce cu „Investește în rectori" (și în cei imediat de sub ei).

Ca și școala etnografiată de Paul Willis în *Learning to Labour*, proiectele POSDRU în plină expansiune capitalistă reprezintă un bun studiu de caz pentru medierea și reproducerea conflictului de clasă în ordinea capitalistă pe cel puțin trei nivele. La nivelul cel mai de jos avem grupurile-țintă – de obicei, formate din defavorizați care profită de puținele resurse pe care „armatele de experți" se îndură să le aloce. Relația de subordonare și „diferențiere" se va perpetua la nesfârșit, iar proiecte scrise de reprezentanți ai unei comunități pentru propriul grup nu vor exista, atâta timp cât „defavorizații" nu vor învăța „posdrugheza" și mecanismul de funcționare al sistemului: „Un submanager de proiect mi-a explicat chiar, la un moment dat, că, fără el, eu nici n-aș fi în stare să duc la capăt un doctorat;

m-am enervat, apoi am tăcut și am continuat să-l plătesc din banii proiectului coordonat, chipurile, de mine...” (Vintilă Mihăilescu, „Mizeria alegerilor raționale”, *Dilema veche*, nr. 531, 17-23 aprilie 2014). Apoi, avem clivajul dintre asistentul care face munca de jos *versus* profesorul care „aduce” de multe ori „politic” proiectul și, în sfârșit, profesorul mogul/expertul de București *versus* profesorul din Manchester. Primul condamnat la proiecte sociale de „dezvoltare” și „civilizare” a propriei societăți, față de al doilea, cu câteva zeci de articole ISI și cărți ce s-ar putea să reprezinte chiar baza teoretică pentru studenții primului („aceasta este schimbarea crucială și mistificarea în diverse forme a schimbului social și cultural între teritorii inegale în capitalismul târziu: acela că natura obiectivă a «echivalenților» este transmutată în ceața angajării morale a umanismului și responsabilității sociale” – Paul Willis, *Learning to Labour*, 1977, p. 69).

Asta cred că se întâmplă, situația POSDRU de azi fiind un bun exemplu de postideologie aplicată: strategia de implementare POSDRU nu are în sine nici un vector ideologic, căci nu se discută în termeni de meritocrație *versus* egalitate sau dreptate socială, ci despre cum aducem resurse și cine își menține pozițiile de putere pentru a avea acces la cât mai multe. E un soi de oligarhie de castă ce parazitează cinic instituțiile de stat. Și pentru că vorbim despre o cultură instituțională bazată pe raționalitate, reciprocitățile sunt încurajate; adică: te iau în proiectul meu pentru ca tu apoi s-o faci la rândul tău. Dar și contra-dar, POSDRU și contra-POSDRU.

Acesta-i un bun exemplu al eșecului statului minimal, care ridică mâinile a neimplicare, căci, nu-i așa, subsidiarul

ar trebui să funcționeze perfect: „capacităm" instituțiile statului și ONG-urile și le dăm un soi de autonomie formală normativă. Odată externalizate serviciile sociale proaste sau care lipsesc, ne „spălăm pe mâini" în fața amărâților.

Ceea ce nu realizează însă universitățile de la noi este strategia păguboasă pe termen mediu și lung a acestei configurații. Privind structural, POSDRU nu e altceva decât resturile rămase de la „masa bogaților" aruncate dulăilor loiali și „în curs de domesticire" de la Est. Este confirmarea statutului de outsider, de marginalitate, de colonie pe care o are România la ora asta în raport cu Bruxelles-ul. Proiectele de cercetare pe bani mulți de tipul FP7 (care implică proiecte de cercetare cu alte șase universități/centre de cercetare din Europa) sunt complet ignorate de universitățile românești, atât din cauza birocrației extrem de stufoase, a lipsei de parteneri, dar mai ales a lipsei de profesori cu CV-uri suficient de bune pentru a îndeplini condițiile minime de eligibilitate. Astfel, decalajul dintre „Estul Sălbatic" și „Clubul Select" al academiei occidentale devine tot mai mare: primii n-au decât să devină un fel de ONG-uri sociale, iar cei din urmă trăiesc din cercetare pe bani mulți și-și văd liniștiți de treabă, aplicând la noi burse de studiu.

În Top 10 QS World University Rankings 2014-2015, scorul dintre SUA și UK este de 6 la 4. În Top 100 vin puternic universități din Asia (Hong Kong, Singapore, Coreea, China). În Top 500 găsești ce vrei, inclusiv exotisme de tipul Belarus, Kazahstan ori Costa Rica. Destul de multe din America de Sud, chiar câteva din Venezuela ori Columbia. Prima universitate din România este pe locul 650+, Universitatea din București, urmată de cele din Iași (701+),

Cluj și Timișoara. Poate trebuie contestată metodologia (printre altele), dar cam asta cred că e situația cu învățământul superior românesc. Aplicăm la POSDRU, facem un ban cinstit, cercetarea o lăsăm pe mai încolo.

Universitățile joacă astfel ca niște firme private pe o piață a proiectelor. Își calculează șansele, convoacă echipe de (post)doctoranzi la scriere de proiecte etc. Mai nou, chiar unul dintre criteriile de eligibilitate și punctare pentru postul de lector într-o universitate este cel de „scriere și câștigare de proiecte pentru universitate". Pentru o asemenea performanță se acordă 10 puncte, un articol academic însemnând doar 5 puncte. Acest fapt va duce ca în câțiva ani universitățile să „nască" dictatura „tehnocraților scriitori de proiecte", care se pricep la toate și la nimic și care, din experiența pe care am avut-o cu această categorie, pot scrie și câștiga proiecte care acoperă orice zonă cu potențial de finanțare: de la comunitățile de romi căldărari la păstrăvul auriu din Deltă. Acesta e paradoxul iraționalității raționalității: facem „dezvoltare durabilă" și aducem la pachet democrație pe pâine cu mercenari fără nici un Dumnezeu, care-ți vând contra cost servicii de legitimare a unui sistem.

Își vor măsura timpul în RON/oră și la petreceri vor veni cel mai des cu laptopul: poate vor mai lucra la strategii naționale sau hârtii despre eliminarea sărăciei. Mai mult, tot ei îți vor vinde ideea că nu poți lua vreodată un post la universitate dacă nu faci „sacrificiul" administrării unui proiect. Empiric, asta se întâmplă: asistenții „romantic-naivi" cu zeci de seminarii pe săptămână, care duc greul unei facultăți, au același statut ierarhic de ani buni, „băieții

de proiect" capătă și mai multă putere, căci, nu-i așa, capitalul economic pe care-l administrează și, într-un fel, generează devine monedă de schimb pentru parvenire instituțională și acumulare de titluri.

Aici se potrivește teza lui Žižek, care, vorbind despre definiția cinismului, îl aduce în discuție pe Peter Sloterdijk. Ultimul pornește de la forma standard a ideologiei, care este: „Eu nu știu ce fac, dar, fără să-mi pese, o fac", când, în epoca cinică ai cărei promotori sunt personajele de mai sus, premisa este: „O fac dându-mi seama de ceea ce fac și fiind absolut conștient de consecințe". Žižek spune că poziția cinică nu există în realitate: chiar dacă pretinzi că nu crezi în nimic, te raportezi inconștient la factori externi (la un fetiș) care-ți intermediază credințele ascunse și reprimate. Prima parte a teoriei este evidentă, iar acest scurt articol încearcă s-o demonstreze parțial. Întrebările sunt următoarele: care este fetișul noilor ciocoi, ce anume își reprimă și în ce cred ei? Și, pornind de la asta, cum putem să-i umanizăm, să-i scoatem din „extinderea domeniului luptei"?

Câteva considerații asupra exploatării muncitorilor români

Alexandru Boguș

Situația economică și politică din Grecia a ținut în ultima lună capul de afiș al *breaking news*-urilor, talk-show-urilor politice și dezbaterilor televizate de la noi (și nu numai, desigur), iar cu această ocazie s-a putut evidenția încă o dată hegemonia, să-i spunem „culturală", de care beneficiază discursul de dreapta de la noi sau de aiurea. Odată cu reluarea discuțiilor despre criza grecească, s-au putut evidenția bine-cunoscutele mantre ale discursului de dreapta: grecii sunt leneși, grecii sunt evazioniști, grecii au o cultură a peșcheșului și a micii ciupeli proprie regiunii balcanice care nu lasă adevăratul capitalism să se dezvolte. Acest discurs moralizator, cu frecvente nuanțe de habarnism – iar aici mă refer în primul rând la nenumăratele comparații și analogii între economie și gospodărie – poate în schimb să redeschidă discuția despre austeritatea impusă de creditorii internaționali României odată cu intrarea în criză. Deși acordurile cu Troika (formată din Fondul Monetar Internațional, Banca Centrală Europeană și Comisia Europeană) au fost încheiate de Grecia și România în același an (2009), observăm că, în cazul Greciei, se vorbește în continuare

despre austeritate, tăieri bugetare, privatizări sau alte tipuri de „reforme structurale" ca parte a pachetelor de salvare menite să relanseze economia grecească, în timp ce, în cazul României, vorbim deja de doi ani despre creștere economică și inutilitatea unui nou acord stand-by cu FMI. Să fie această stare datorată de fapt exclusiv diferențelor dintre contextele de criză din cele două state? Din acest punct de vedere, este destul de clar că presiunea la care a fost supus sistemul financiar-bancar grec a fost mult mai mare decât cea la care a fost supus cel românesc. Tocmai de aceea majoritatea covârșitoare a fondurilor împrumutate de statul elen au mers către refinanțarea sistemului financiar (în jur de 90% din datoria contractată de Grecia după ce a intrat în criză a mers direct către sectorul financiar, și nu către plata pensiilor, salariilor sau a altor drepturi sociale), altfel spus, pentru salvarea băncilor germane și franceze. Bineînțeles, în această balanță atârnă greu și intrarea Greciei în Uniunea Monetară (trecerea de la drahmă la euro) prin intermediul falsificării unor date macroeconomice operate de guvernul grec cu largul concurs (a se citi complicitate) al băncii Goldman Sachs. Nu are rost să subliniem în acest punct diferențele majore dintre situația grecească și cea autohtonă, după cum nu este una dintre mizele acestui articol să ofere o comparație între aceste două contexte diferite, însă, pornind de la această stare de fapt, aș dori să aduc în discuție o anumită „particularitate" a situației românești, și anume: creșterea gradului de exploatare a muncitorilor. Desigur, asta nu înseamnă că muncitorii greci nu sunt exploatați (nu ar strica să ne amintim că munca salarială înseamnă exploatare, oricât de bune ar fi salariile sau

condițiile de muncă), iar statisticile legate de numărul de ore lucrate ne oferă imaginea reală a lenei mediteraneene, mult invocată: grecii și românii ocupă locul întâi, respectiv locul al doilea în privința numărului de ore lucrate în UE 28, iar aceste valori au crescut simțitor odată cu izbucnirea crizei. Particularitatea nu constă așadar în simpla exploatare a muncitorilor, ci în consensul aproape total al opiniei publice sau mass-mediei (cu relativ puține excepții) asupra acestei stări de fapt. De la diverși jurnaliști, analiști, experți sau ONG-iști până la politicieni, consilieri sau guvernatori, toată lumea susține cu o lejeritate dezarmantă necesitatea exploatării.

Probabil cel mai recent exemplu este campania lansată împotriva creșterii salariului minim. Această mișcare este în fond o continuare a modului în care trecerea de la economia socialistă la cea de piață, capitalistă, a fost înțeleasă în periferia postsocialistă, adică într-un mod mai rigid și mai ortodox chiar decât la centru. Astfel, detractorii ideii de creștere a salariului minim au invocat o sumedenie de „argumente" neoliberale, preluate parcă direct din Hayek și Friedman, despre felul în care salariul minim, departe de a îmbunătăți situația precară a *working poor*-ului din România (muncitori ale căror salarii nu le garantează situarea deasupra liniei sărăciei), nu va face altceva decât să îi aducă pe săraci într-o poziție și mai proastă din cauza creșterii costului de acces pe piață pentru angajatori. Nu voi relua aici contraargumentele care li s-au adus acestor critici extrem de dogmatice și de necorelate cu situația economică reală. Or, tocmai când vine vorba despre situația

economică reală, se poate vedea cât de extinsă este hegemonia culturală a dreptei. Dincolo de argumentele abstracte despre felul în care salariul minim este o barieră pentru angajatori să ofere noi locuri de muncă, statisticile arată, fără prea mult spațiu pentru interpretare, adevărata situație la acest nivel: aproape 30% dintre muncitorii români muncesc având salariul minim pe economie, mai mult de jumătate primesc undeva între salariul minim și cel mediu, iar ponderea ce îi revine muncii din PIB este undeva la 30%, deși media UE se situează undeva în jurul valorii de 50%. Să nu trecem foarte repede peste aceste cifre și să încercăm să deconstruim câteva dintre miturile legate de muncă și despre felul în care funcționează economia. În primul rând, am putut vedea cum argumentul cu lenea proverbială a românului nu funcționează în realitate, România ocupând locuri fruntașe în ceea ce privește numărul de ore petrecute la muncă din EU 28. Apoi, trebuie clarificat ce înseamnă faptul că munca primește 30% din PIB: ponderea banilor care merg din produsul intern brut pentru plata salariilor este de 30%. E bine sau e rău? Faptul că putem considera produsul intern brut venitul întreg pe care o „societate" (aici, dublul sens e intenționat) îl produce, iar remunerarea celor care muncesc în această societate și produc acest venit este 30%, în timp ce restul merge spre profitul celor care conduc societatea, pare cel puțin injust, dacă nu strigător la cer. Pentru a traduce în termeni extrem de simpli această stare de fapt, muncitorii primesc 30% din cât au produs, în timp ce restul merge către profitul patronilor. Nu intru în mai multe detalii

despre chestiunea ponderii din PIB a muncii, articolul Victoriei Stoiciu asupra acestui aspect fiind extrem de util (*http://www.romaniacurata.ro/salariatii-romani-saraci-dar-rentabili*). Desigur, ni se va replica cu eterna problematică a productivității muncii. De altfel, întreaga inegalitate sistemică din cadrul UE este de cele mai multe ori explicată publicului larg în acești termeni simplificatori: cei din Vest câștigă mai bine deoarece au o productivitate a muncii mai mare decât cei din Est (desigur, putem aplica această grilă geografică și pe coordonatele Nord și Sud). Astfel, chiar dacă cei din Est stau mai mult la locul de muncă decât cei din Vest, aceștia din urmă muncesc mai bine, altfel spus, produc mai mult output economic decât cei dintâi. Partea care însă șochează este faptul că România este în acest moment pe primul loc în UE 28 în ceea ce privește creșterea productivității muncii, întrecând astfel grupul de țări BELL (Bulgaria și statele baltice) în ceea ce privește acest parametru. Dar încă nu am specificat nimic despre nivelul productivității ca atare, am aflat doar faptul că aceasta a crescut cel mai mult din UE în ultimii patru ani. Astfel, conform unui studiu Eurostat, productivitatea muncii în România se plasează la un modest 17,4% din media europeană, ceea ce înseamnă că ne-ar trebui o creștere a productivității de șase ori mai mare pentru a o atinge. Interesante în schimb, pentru a nu spune amuzante, sunt motivațiile pe care diferiți economiști și analiști le oferă pentru această stare de fapt: prețurile la noi sunt prea mici și se lucrează prea multe ore. Nu se menționează absolut nimic, de exemplu, despre faptul că productivitatea muncii

nu presupune numai „calitatea" actului în sine, cantitatea de output economic realizat de un muncitor într-o unitate de timp dată, ci ține și de stadiul de dezvoltare a capitalului fix, adică a mijloacelor de producție și a gradului de inovație tehnologică. Tocmai de aceea, cele mai spectaculoase creșteri ale productivității din industrie au avut loc acolo unde capacitatea de a inova tehnologic este simțitor mai mare decât în alte ramuri ale economiei. Ca o paranteză, merită discutată corelația dintre inovația tehnologică a industriei românești și infuzia de capital și tehnologie prin investiții ale unor multinaționale cum sunt Renault sau Mercedes pentru industria auto, OMV sau Rompetrol pentru industria petrolieră sau Kaufland pentru piața de retail alimentar. Desigur, de aceste investiții se leagă masive subvenții publice, scutiri fiscale, investiții în infrastructură și logistică sau, pur și simplu, cum este cazul Kaufland, de fonduri ale Băncii Europene de Dezvoltare și Reconstrucție, de care competitorii locali în mod clar nu pot beneficia. Or, revenind la discuția despre diferența de productivitate, trebuie să avem în vedere faptul că aceasta nu constă numai în diferențele dintre muncile prestate de muncitori din diferite țări, ci mai ales în diferențe ce țin de gradul de dezvoltare și inovație tehnică deținut de industria unei anumite țări.

Însă, chiar și considerând că avem o productivitate de șase ori mai mică decât media Uniunii, oare acesta să fie motivul real al nivelului salarial din România? Câteva exemple cred că se pot dovedi utile. Astfel, pornind de la datele pentru anul 2013, un profesor român primește în medie 2,09 euro pe oră, în timp ce în Ungaria se câștigă 16 euro,

în Cehia 17, în Polonia 25, iar în Slovenia 34,5 euro. Diferențele dintre salarii sunt extrem de mari, ca să nu mai vorbim despre salariile pe oră pe care le primesc profesorii din Germania (54 de euro), Danemarca (57 de euro) sau Luxemburg (85 de euro). Să fie aceste diferențe datorate strict nivelului productivității muncii? Altfel spus, un profesor luxemburghez produce de 40 de ori mai mult output economic/oră decât unul din România? Iar dacă răspunsul este afirmativ, cum se cuantifică mai exact acest output? Să fie informația oferită elevului de patruzeci de ori mai multă sau poate munca de birou de patruzeci de ori mai bună? Sau poate că această diferență are mai degrabă de-a face cu economia în care munca respectivă are loc? Asupra acestui ultim aspect vom reveni însă imediat.

Întorcându-ne la dificultatea noastră, poate că aceasta ne apare doar în ceea ce privește munca din domeniile „umaniste" – în care lucrurile sunt mai greu cuantificabile, fiind vorba despre servicii, lucrul cu oamenii, chestiuni subiective ș.a.m.d –, iar dacă am alege un domeniu „real" – industrial, să spunem –, am vedea niște corelații evidente, chestiuni obiective și reci. Însă, nici dacă ne îndreptăm atenția către salariile din industria IT, paradisul fiscal al industriei românești și una dintre cele mai apreciate destinații pentru multinaționalele axate pe tehnologia informației, lucrurile nu stau cu mult mai bine. Țara noastră este unul dintre cele mai mari bazine de forță de muncă ieftină și calificată în IT – calificată, desigur, pe baza curriculei dobândite într-o universitate de stat, plătită din bani publici și căreia i se cere constant să se alinieze la cerințele

de producție ale diferitelor companii private, folosindu-se eufemistic de sintagme precum „alinierea curriculei la piața muncii" –, ajutată cu scutiri fiscale acordate de stat (impozit zero pe venit pentru angajat), ajungând pe primul loc în UE și pe locul al șaselea în lume în privința numărului de muncitori specializați în această industrie. Or, chiar și cu scutirile fiscale oferite, diferențele dintre un IT-ist român și unul german sunt în continuare de 1:7 sau chiar de 1:8. Este clar că nici măcar în IT productivitatea de șase ori mai mică nu reflectă salarii de șase ori mai mici, ci de opt ori mai mici. Asta numai dacă acceptăm că în domeniul IT productivitatea este de șase ori mai mică, ceea ce nu este cazul. O muncă prestată la o firmă IT din România valorează o sumă, iar aceeași muncă (la aceiași parametri, în același timp ș.a.m.d.) este remunerată la o firmă din Germania cu de șapte sau opt ori mai mulți bani. Pe ce se bazează această diferență, dacă nu pe productivitate? Vom amâna încă o dată răspunsul la această întrebare pentru a ne îndrepta atenția asupra situației generale în ceea ce privește diferența de salarizare dintre România și alte state UE.

Așadar, un angajat român câștigă în medie o jumătate din cât câștigă un muncitor din Europa de Est și de peste opt ori mai puțin decât un angajat din Europa de Vest. Un casier român dintr-un hipermarket câștigă un salariu brut de 375 de euro, în timp ce un casier german câștigă 3 167 de euro pentru aceeași muncă. Nici aici nu se respectă „regula de aur" a productivității. Din nou, acceptând faptul că diferența de productivitate dintre un casier român și unul german este de șase ori mai mare în favoarea ultimului, diferențele salariale sunt totuși mai mari. Dacă însă analizăm

activitatea casierului, care este o muncă nespecializată și necalificată, apare automat întrebarea: ce înseamnă că un casier german are o productivitate mai mare decât unul român? Bipuie mai multe produse la scanner, zâmbește mai frumos sau miroase mai bine? Situația este asemănătoare și pentru alte domenii de activitate, nefiind astfel nici o excepție. Variantele hazlii menționate anterior induc subtil ideea că nu există, de fapt, o mare diferență între munci și că remunerarea salariatului român nu este susținută nici măcar de ortodoxia liberală care ghidează practicile economice. Totuși, un aspect extrem de important este faptul că, la nivelul salariilor mari, al salariilor pentru management sau pentru diferiți directori, diferența dintre România și restul UE nu este așa de mare. Salariile de top încep să se alinieze la standardul european, restul nu. Dacă în Germania diferența dintre salariul muncitorului de rând dintr-o companie și cel al directorului este de 1:5, în România, această diferență este de 1:19. Or, asta înseamnă că, din ceea ce produce respectiva companie, modul în care este distribuit câștigul este extrem de inegal, o parte mult mai mare revenind patronilor și managementului. Situația descrisă în acest exemplu este de fapt și cea care transpare din statisticile oficiale legate de ponderea pe care o primește munca din PIB. O cotă de 31% din PIB înseamnă, negru pe alb, fără figuri de stil sau „conspirații comuniste", că ceea ce unii muncesc alții își însușesc.

Dacă diferența de salarii nu o reflectă pe cea privind productivitatea, asta presupune că trebuie să căutăm răspunsurile în altă parte. Asta nu înseamnă, desigur, că productivitatea nu are nici un rol de jucat sau că este o invenție

fictivă și superfluă, ci doar că există și alți factori care setează nivelul salariilor, iar aceștia pot fi extraeconomici. De ce este important faptul că factorii extraeconomici (politici, sociali, militari, culturali etc.) pot influența nivelul salariilor? În primul rând, pentru a demonta ultraortodoxia diferitelor *think thank*-uri, ONG-uri sau analiști și experți de dreapta care consideră că toată realitatea socială poate fi interpretată pornind de la câteva axiome economice fundamentale. Pe cât de greșită este această abordare la nivelul „ideilor", pe atât de dezastruoasă este la nivelul practicii sociale.

Revin la motivele pentru care există aceste diferențe salariale, referindu-mă atât la dinamica „macro", la nivelul economiilor naționale, cât și la nivelul „micro", de organizare a muncitorilor pentru condiții și salarii mai bune. În primul rând, productivitatea muncii nu este independentă de mersul general al economiei. Dacă, de exemplu, leul se depreciază, atunci aceeași muncă va genera un output identic, dar care va costa mai mult, pentru că merge către export și tocmai acolo poziția descrisă a devenit mai bună. Apoi, atunci când vorbim despre o multinațională, oare de ce angajații de la centru sunt plătiți mult mai bine decât cei din filialele aflate la periferie? Nu se prea poate ca bunăstarea de la centru să fie ghidată tocmai de exploatarea de la periferie, și nu de productivitatea muncitorilor din cele două situații? Să luăm exemplul Daciei Renault: muncitorii din fabrica de la Mioveni sunt cel mai prost plătiți muncitori ai Renault din întreaga Uniune Europeană. Dacă în Franța un muncitor primește în medie 2 800-3 000 de euro, în România, suma este undeva la 600 de euro. Oare produc muncitorii români de cinci ori

mai puțin decât colegii lor din Franța sau de trei-patru ori față de colegii lor din Portugalia sau Slovenia? Este evident că, dacă toți muncitorii de la Renault din întregul UE ar primi fix același salariu, acest lucru ar dăuna grav profiturilor patronilor și, astfel, extinderii numărului de fabrici. Investitorii străini nu vin niciodată pentru a întinde o mână de ajutor, ci să facă profit mai mult decât se putea acolo de unde au plecat.

Revenind la chestiunea cu centrul și periferia, diferențele de salarizare trebuie căutate și în cele dintre economii și state. Acest lucru a devenit extrem de clar odată cu criza datoriilor din Grecia din acest an, tratativele scoțând în evidență o uniune monetară extrem de inegală. Iar aici mă refer în primă instanță la salvarea băncilor grecești, care, de fapt, a însemnat salvarea băncilor germane. Din acest punct de vedere, nu doar stricta economie ghidează mersul lucrurilor (rezultatul ar fi trebuit să fie falimentul acestor bănci), ci și politica (efectul a fost recapitalizarea băncilor germane cu banii oferiți ca împrumut pentru relansarea economiei și care vor fi plătiți din buzunarul contribuabilului grec). Or, tocmai acest palier politic ne conduce și spre dinamicile micro menționate mai sus. Muncitorii din statele dezvoltate și postindustriale beneficiază de salarii consistente nu din mărinimia vreunui patron sau din cauza unei obiectivități a productivității muncii, ci datorită luptei sindicale. Și nu o luptă de ieri pe azi, ci una care durează (desigur, cu sincope) de zeci, dacă nu de sute de ani, luptă ce creează și o cultură a revendicării drepturilor și, implicit, un consens social mult mai apropiat de necesitățile celor mulți. Drepturile sociale sunt extrem de importante, iar orice încercare de a le diminua sau anula este întâmpinată

cu proteste sau greve. În România, odată cu noul Cod al Muncii din 2011, greva a devenit aproape ilegală. Singurele momente în care este permisă sunt cele când se negociază sau renegociază contractul colectiv de muncă, adică o dată la doi sau chiar la mai mulți ani. Codul Muncii a însemnat o grea lovitură dată muncitorilor români nu numai din perspectiva dreptului la grevă, ci și prin flexibilizarea forței de muncă, ce a însemnat de fapt mai multă putere oferită patronilor. Propaganda funcționează atât de bine, încât orice atentează la profitul patronilor este imediat taxat drept comunist, indiferent dacă premisele de la care se pleacă le-ar anula o sumedenie din beneficiile de care se bucură (învățământ, sănătate sau transport gratuit, pensie etc.). În mod clar, susținătorii lui „nici o masă gratis" beneficiază în mod constant de mese gratis.

Mass-media abundă în diferite informații despre muncitoare din industria textilă ce lucrează în condiții inumane sau muncitori din industria poluantă cărora nu le este remunerată just munca în funcție de risc și nici nu sunt respectate prevederile legale de protecție a muncii sau pur și simplu în cazuri de exploatare strigătoare la cer. În schimb, opinia publică bine setată cere mai multă piață, mai multă exploatare, mai puține drepturi și mai multe obligații, desigur, pentru sărăcanii leneși, neperformanți, balcanici. Între timp, marile companii care operează în România declară profituri istorice, care oricum nu ajung să fie taxate de stat, din moment ce majoritatea au sediile fiscale în paradisurile fiscale, manevră clar occidentală și civilizată – care nu, nu sunt în anumite zone exotice de pe glob –, din Luxemburg, Olanda sau Cipru.

Revenirea României din criză și creșterea economică cu care ne mândrim au venit tocmai pe fundalul restrângerii drepturilor și veniturilor angajaților. Creșterea economică nu a fost efectul vreunei politici constructive a statului sau al unei inovații antreprenoriale, ci a fost și este efectul exploatării crunte a muncitorilor români. Iar ca să ne dăm seama exact cât de dramatică este situația, trebuie doar să observăm că, în ultima vreme, până și oamenii de dreapta de la noi vorbesc despre necesitatea unei mișcări sindicale mai puternice sau despre inegalitatea profundă care macină societatea. Asta ne arată pur și simplu cât de mult mai avem de muncă (ironia este, desigur, intenționată).

Predarea religiei în școala românească de după 1989

Călin Goina

„Și dacă nu există Dumnezeu,
Nu totul îi e îngăduit omului.
El rămâne păzitorul fratelui său
Și nu-i e îngăduit să-și întristeze fratele
Spunând că nu există Dumnezeu."

Czesław Miłosz

Una dintre surprizele legate de experiența de a preda la Facultatea de Sociologie de la Cluj a fost întâlnirea cu studenții din anul I la seminarul de antropologie biologică. Textul care trebuia discutat (și, în mod ideal, citit) era o introducere în evoluția umană, de la *homo erectus* la *homo sapiens*. Știam că unii dintre studenți veneau de la Liceul Baptist și am încercat să explic faptul că nu doresc să schimb convingerile nimănui, că nu trebuie să fie de acord cu textul, dar că trebuie să-l cunoască pentru examen. Studenții erau împietriți, oarecum neîncrezători că se predau lucruri din astea. În pauză, fără să vreau, am auzit câteva fete vorbind între ele. Una le spunea câtorva prietene că ea are un cunoscut „care e ateu". Și că „e un om, așa, normal, știi?".

Ca și cum numai normal nu te-ai aștepta să fie un ateu. În cei câțiva ani în care am predat acest seminar, reacțiile au fost relativ similare.

Cum a fost cu putință ca dintr-o generație de la 1989 să avem absolvenți de bacalaureat care se sperie sau devin tensionați în fața unui discurs care prezintă o alternativă la apariția omului așa cum e prezentată în Cartea Genezei?

Desigur că răspunsul la această întrebare nu poate fi simplu. Mă voi mărgini să susțin că una dintre posibilele explicații o reprezintă modul în care a fost reconfigurat învățământul public după 1990 în raport cu religia. Și felul în care societatea românească (în special societatea civilă) a reacționat (sau, mai degrabă, nu a reacționat) la felul în care s-a introdus predarea religiei în școală. Pentru contrast, voi pune în paralel povestea predării religiei în școală în România cu povestea poate mai puțin cunoscută nouă, cea a introducerii predării religiei în Rusia post-1990.

Pentru schițarea cadrului istoric al introducerii religiei în școala românească voi folosi datele adunate în raportul Ligii Pro Europa *Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă: monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*, coordonator Smaranda Enache, Editura Pro Europa, Târgu Mureș, 2007. Pentru analiza procesului similar în Rusia, voi urmări studiul semnat de Jutta Scherrer, „The foundations of «Orthodox Culture» – a new subject in Russian state schools", *Plural. Journal of the History and Geography Department, „Ion Creangă" State Pedagogical University*, Editura Arc, vol. 1, nr. 1-2, 2013.

Nu cred că în anii socialismului de stat eram toți atei. Îmi aduc aminte cum, înainte de a merge la școală, am avut

o discuție aprinsă cu câțiva dintre copiii de 6-7 ani cu care mă jucam pe stradă într-un sat arădean. Părinții mei nu mi-au dat o educație religioasă și, prin urmare, apăram teza că nu există Dumnezeu. Majoritatea celorlalți susțineau că există și e în cer. Am încercat să le spun că piloții zboară prin cer cu avioanele și nu-l văd, dar fără succes. Ceilalți copii mi-au spus că Dumnezeu nu poate fi văzut din avion, și așa că am rămas fiecare cu părerea lui.

Sunt sigur că școala „comunistă" n-a făcut atei din prietenii mei din copilărie, cu toate că, atunci când ni se predica materialismul dialectic, acest lucru era făcut întocmai cum se predă acum religia: nu era vorba despre una dintre perspectivele filosofice criticate de unii și continuate de alții, ci unica, singura adevărată, în vreme ce toți acei care nu o „mărturiseau" erau într-o profundă eroare. Însă, spre deosebire de predarea religiei de azi, aceste „predici" erau relativ rare și nu își aveau o „oră" a lor săptămânal în orar. Ele răsăreau la orele de istorie, dirigenție sau la câte o „acțiune pionierească". Abia în liceu am avut o materie și un profesor de „cunoștințe social-politice".

Cu toate acestea, în satul meu, colegii de generație mergeau la biserica ortodoxă, iar șvabii la cea catolică. Acolo s-au cununat și și-au botezat copiii. Iar când venea „popa cu crucea" în Ajunul Bobotezei, toată strada stătea la pândă să vadă când vine și din ce parte, așteptându-l cu casa curată și cu banii puși pe masă. Sunt sigur că ar fi fost la fel dacă 1989 n-ar fi existat și dacă Republica Socialistă România ar fi condusă astăzi, Doamne ferește, de mult iubitul și stimatul tovarăș Nicu Ceaușescu. Religia și școala nu se excludeau și o bună parte dintre noi erau și creștini ortodocși,

și puteau lua 10 la biologie. O generație mai târziu, pentru o bună parte dintre studenți, a devenit tabu, subversiv sau de-a dreptul șocant să susții, într-o interacțiune față în față, câteva dintre tezele teoriei evoluționiste – și nu oriunde, ci în școală. Iată o schimbare majoră a ultimilor 25 de ani.

În România, schimbarea revoluționară a regimului politic a antrenat după ea un interes mărit pentru ceea ce, înainte de 1989, era, dacă nu interzis, cu siguranță neagreat, cum era religia, de exemplu. Potrivit raportului Ligii Pro Europa, introducerea predării religiei în școală a avut loc încă din prima lună de după revoluție, în ianuarie 1990, la inițiativa ministrului Cultelor, Nicolae Stoicescu. Inițial, era vorba despre „un sistem de ore facultative, în ciclurile preuniversitare, fără notarea elevilor". De la începutul următorului an școlar, Biserica Ortodoxă Română a încheiat un protocol cu Ministerul Învățământului prin care „educația moral-religioasă" era introdusă oficial în curriculumul școlilor publice din țară ca „disciplină facultativă și opțională". Toate aceste evoluții au avut loc fără ca în sfera politică sau în societatea civilă să apară reacții negative la adresa introducerii religiei în școală. Pentru o primă reacție semnificativă a trebuit să așteptăm până în 1995, când Parlamentul a adoptat Legea nr. 84/1995, care introducea religia ca disciplină școlară obligatorie în învățământul primar, opțională în învățământul gimnazial și facultativă în învățământul liceal și profesional. Abia când s-a legiferat obligativitatea studierii religiei, 57 de deputați s-au adresat Curții Constituționale obiectând că prevederea încălca, printre altele, libertatea conștiinței. Însă, prin Decizia nr. 72

din 18 iulie 1995, Curtea considera că prevederea era constituțională, interpretând că termenul *obligativitate* „privește includerea religiei ca disciplină în planurile de învățământ, religia și confesiunea rămânând să fie alese sau nu".

Aplicarea acestei legi a fost făcută în așa fel încât, de fapt, era aproape imposibil pentru un părinte să-și retragă copilul de la disciplina religie. Când fiul meu a fost înscris în clasa I, în 2006, am adresat o cerere direcțiunii școlii „Ioan Bob" din Cluj, solicitând ca el să nu participe la ora de religie. Cererea mea a făcut valuri: învățătoarea m-a convocat după ore la o discuție, în care s-a străduit să mă convingă să îmi schimb decizia. Directoarea școlii a tratat cererea mea într-un mod exasperat: „În 25 de ani de când sunt în învățământ nu am mai pomenit așa ceva!" (uitând, se pare, că în primii 8 din cei 25 de ani a predat într-un cadru școlar nereligios).

De vreme ce copilul nu mergea la ora de religie, a fost obligatoriu să ia un alt „opțional", în condițiile în care în clasa I nu existau opționale, singurul disponibil fiind la clasa a II-a. Practic, trebuia să îl iau pe fiul meu de la școală pentru o oră, cât se preda religia. Într-o altă zi, după primele patru ore de școală, trebuia să revenim la orele 15.00 sau 16.00, când avea loc opționalul de la clasa a II-a. (Începând cu anul școlar următor, 2007-2008, obligativitatea de a participa la un alt opțional a dispărut. Prin urmare, trebuia „doar" să îl luăm de la ora de religie, apoi să revenim la școală.) Modul cum predarea religiei a fost instituționalizată și girată în școala românească făcea practic imposibil ca o familie în care ambii părinți munceau de la 8.00 la 17.00 să își retragă copilul de la ora de religie.

Deși, *de jure*, disciplina religie era opțională, *de facto*, predarea ei a fost instituționalizată în așa fel încât toți (cu infime excepții) copiii să facă religie.

Interesul evident al Bisericii Ortodoxe Române de a da un statut permanent acestor ore s-a împletit aici cu interesele noului „strat" de profesori de religie, ale structurii de inspectori și ale substructurilor ministeriale care îi coordonează. Dacă disciplina pe care o predai e facultativă sau opțională, e foarte dificil să te titularizezi pe o normă, pentru că fluctuează de la un an la altul. Prin urmare, religia a devenit parte a „trunchiului comun" și această piramidă de profesori și inspectori de specialitate s-a instituționalizat de mai bine de un deceniu. În 2015, potrivit ministrului Educației, religia este predată în școli de aproximativ 6 000 de profesori, dintre care 4 200 sunt titulari. Aceștia sunt numiți, prin Legea 489/2006, „cu acordul cultului pe care îl reprezintă". Mai mult, „în cazul în care un cadru didactic săvârșește abateri grave de la doctrina sau morala cultului, acesta îi poate retrage acordul de a preda religie". E vorba despre cadrele didactice subordonate cultului în care au fost pregătite (religie ortodoxă, catolică etc.) și care nu pot preda nimic altceva. Raportul Ligii Pro Europa ne lămurește asupra idealului acestor profesori. Vasile Timiș, inspectorul școlar general pentru disciplina religie din cadrul Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, susține: „Profesorul de religie este mai mult decât un simplu laic ce se ocupă cu educația religioasă. Cred că este un profesor, pe de o parte, și în egală măsură eu îl văd ca pe un misionar și ca pe un om ce face parte din structurile misionare ale Bisericii noastre".

Mai mult, în decembrie 2006, ministrul Educației, Mihai Hărdău, a eliminat predarea teoriei evoluționiste în școală, într-un context în care s-a căutat simplificarea și aerisirea programei școlare. Tot atunci, din programa de studiu a filosofiei au fost eliminați Voltaire, Camus și Nietzsche. (Parțial, predarea teoriei evoluționiste a fost reintegrată în învățământul liceal în 2008.)

Care au fost reacțiile la acest proces? Personalități civice precum Gabriel Andreescu, Remus Cernea, Smaranda Enache, Emil Moise, Mircea Toma, William Totok și Daniel Vighi au înființat în 2003 Asociația Solidaritatea pentru Libertate de Conștiință, care activează pentru respectarea libertății de conștiință și a separării statului de Biserică. Din păcate, impactul activității acesteia a fost neglijabil. În ultima perioadă, Asociația Secular-Umanistă din România reprezintă structura societății civile românești cea mai activă în acest domeniu.

Raportul Ligii Pro Europa a constituit o altă reacție, care pune pe baze academice analiza instituționalizării religiei în școala românească. El a dat naștere unei extrem de necesare dezbateri în presă, dar a rămas fără alte consecințe.

E semnificativ faptul că acțiunile cu impact major la adresa instituționalizării religiei în spațiul școlar sunt legate de activismul unui singur om, profesorul Emil Moise. Plângerea acestuia, cum că prin afișarea icoanelor în școală se încalcă separarea dintre Biserică și stat, a fost preluată de Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, care, prin Decizia nr. 323/2006, a stabilit că „simbolurile religioase trebuie să fie afișate doar în timpul lecțiilor de religie sau în zonele dedicate exclusiv educației religioase".

După doi ani, Înalta Curte de Casație și Justiție a anulat această decizie, stabilind că prezența icoanelor în școli este legală.

Cel mai recent, ca urmare a plângerii domnului Moise, Curtea Constituțională a României, prin Decizia nr. 669/2014, a impus ca toți elevii, nu doar cei ce refuză studiul religiei, să își exprime opțiunea în scris. Acest fapt a fost perceput ca un atac la adresa studiului religiei în școli și a dat naștere unei mari campanii publice din partea Bisericii Ortodoxe Române pentru a-i convinge pe părinți să aleagă studiul religiei și pentru a solicita Ministerului revenirea la *statu quo ante*.

Am arătat, așadar, cum, prin măsuri legale și presiuni instituționale (lipsa alternativelor pentru copiii care nu studiază religia), în România postcomunistă, fiecare generație de elevi a fost expusă, la început în clasele I-VIII, acum și în liceu, în fiecare an de școală predării unei discipline care susține că doar un cult reprezintă adevărul și ai cărei profesori au fost definiți ca misionari ai acestui adevăr unic.

Aceste evoluții au dus la instituirea unui discurs unic, totalizant, nu doar în școală, ci, cu puține excepții, și în sfera publică românească. Reacțiile politice și civice la aceste dezvoltări au fost sporadice și lipsite de succes. E relativ ușor de înțeles de ce studenții care ajung în anul I cunosc Geneza printr-o lectură fundamentalistă, nu ca pe un mit sau o alegorie, ci ca pe un fapt de nediscutat, de vreme ce aceasta le-a fost predată în fiecare dintre cei 12 ani de școală. Și de ce nu se simt confortabil în fața unui demers științific în raport cu apariția omului, discurs pe care unii, nu toți,

ar trebui, conform programei, să-l studieze abia în ultimii ani de liceu.

Cum am ajuns aici? Nu cred că procesul schițat mai sus a reprezentat singura cale posibilă. Evoluția sistemului educațional post-1990 al Federației Ruse ne oferă o altă traiectorie posibilă a introducerii studiului religiei în școală într-o societate postcomunistă. Voi rezuma o parte dintre datele culese în studiul citat mai sus, semnat de Jutta Scherrer.

În contextul reformelor președintelui Elțîn din anii '90, a devenit posibilă predarea religiei în școlile de stat ale Federației Ruse. Ici-colo, în provinciile în care guvernatorii erau deschiși către această inițiativă, preoții ortodocși au început să predea voluntar religia în școală. Acest început nu a însemnat că predarea a fost integrată în sistemul școlar formal și în nici un caz că ea s-a extins în toată Federația Rusă.

Cu toate acestea, în 1994, Ministerul Educației și Științei a interzis predarea religiei în școlile publice ale Federației Ruse. Aceasta era văzută ca o violare a principiului constituțional al separării Bisericii de stat. Orice activitate de predare a religiei în școli a încetat.

Reacția Bisericii Ortodoxe Ruse a fost să continue predarea cursului de catehism ortodox pe care l-a folosit până în 1994, redenumindu-l „Fundamente ale credinței ortodoxe" și susținând că predarea acestuia nu era echivalentă cu predarea religiei. Abia după trei ani însă, ministrul Educației, Vladimir Filippov, a acceptat să includă cursul „Fundamente ale credinței ortodoxe" în programa școlară. Acesta putea fi doar un opțional și putea fi predat doar

de profesori cu pregătire pedagogică. Preoților nu li s-a îngăduit să predea în școală.

Această decizie a dat naștere unor reacții de protest din partea societății civile și a profesorilor. Răspunsul Patriarhului Alexei al II-lea a fost să le sugereze episcopilor săi, acolo unde reacțiile din partea societății sunt intense, să redenumească disciplina „Fundamente ale credinței ortodoxe" în „Fundamente ale culturii ortodoxe", pentru a o face mai ușor de acceptat. Prin urmare, în 2002, ministrul Filippov a transmis o notă prin care recomanda ca „Fundamentele culturii ortodoxe" să devină un opțional de predat o oră pe săptămână în ciclul primar și două ore săptămânal în ciclul gimnazial. Reacția societății civile, a pedagogilor și a activiștilor pentru drepturile omului a fost semnificativă. Ministrul Filippov a fost demis, iar recomandarea sa a fost abandonată. Dezbaterea publică asupra cursului de „Fundamente ale culturii ortodoxe" a continuat prin publicarea în iulie 2007 a unei scrisori deschise adresate președintelui Putin de 10 membri ai Academiei de Științe din Rusia, care protestau împotriva procesului de „clericalizare" a societății ruse.

În 2007, Duma a modificat Legea Învățământului, în sensul că toate materiile predate în școlile publice trebuiau aprobate la nivel federal. Prin urmare, regiunile în care predarea cursului „Fundamente ale culturii ortodoxe" era acceptată au fost nevoite să-l elimine din programa școlară. Acest conflict dintre Ministerul Educației și Biserica Ortodoxă Rusă a continuat până la oferirea unei soluții de compromis: începând din 2012, prim-ministrul Putin a decis

că doar în clasele a IV-a și a V-a se instituia un curs obligatoriu de „Fundamente ale culturilor religioase și eticilor seculare". Cursul oferea câteva module, dintre care părinții elevilor urmau să aleagă unul: fie „Fundamente ale culturii ortodoxe/islamice/budiste sau mozaice", fie „Fundamente ale culturii religiilor lumii", fie, în sfârșit, „Fundamente ale eticilor seculare". Analiza Biroului pentru Drepturile Omului din Moscova a considerat că materialul predat la modulele ortodox, islamic, budist și mozaic putea fi considerat drept catehеză și nu reprezenta o informare neutră, culturală, așa cum se susținea în programa cursului.

Potrivit studiului semnat de Jutta Scherrer, datele oferite de Ministerul Educației și Științei din ianuarie 2013 indicau că 47% dintre elevii Federației Ruse au optat pentru modulul „Fundamente ale eticilor seculare", 28,7% au ales „Fundamente ale culturii ortodoxe" și 20,3% au ales „Fundamente ale religiilor lumii". Cifrele sunt foarte diferite de cele înregistrate în România în 2015, unde 88% dintre elevi studiază religia și 94% dintre cei care s-au înscris în clasa 0 au optat pentru cursul de religie.

Nu încerc să răspund aici la întrebarea dacă religia trebuie sau nu studiată în școală. Ceea ce susțin este că modul în care a fost instituită această disciplină în ultimii 25 de ani a făcut să ajungem în situația în care studenții mei sunt contrariați atunci când sunt expuși unui discurs științific despre originile omului sau ale Universului.

Pe de o parte, teoria evoluției a fost eliminată formal și instituțional – e drept, temporar – din programa disciplinei biologie. Pe de altă parte, elevii sunt expuși timp de 12 ani unui discurs bazat pe o perspectivă teologică

fundamentalistă, primitivă de interpretare literală a Bibliei, care vede o opoziție între credință și știință și percepe discursul științific drept un atac la adresa principiilor creștine. Această stare de lucruri duce la marginalizarea explicită și implicită a teoriilor care sunt percepute ca fiind contrare învățăturilor Bisericii, până la exagerări incidentale în care unii profesori de religie au fost înregistrați susținând că Soarele se învârte în jurul Pământului.

Încercând să înțeleg cum a fost posibil acest lucru, observ că în Federația Rusă raportul dintre Biserică și stat, în ceea ce privește predarea religiei în școală, a fost puternic înclinat spre un stat puternic, ce nu a renunțat la controlul asupra educației. Fără a idealiza democrația rusă, în special după ajungerea la putere a președintelui Putin, am văzut cum, acolo, societatea civilă, unele figuri notabile ale lumii academice și, nu în cele din urmă, profesorii au intervenit activ în apărarea discursului științific în școală. Dimpotrivă, cazul României ilustrează cu foarte mici excepții abandonul imediat și complet al statului în favoarea Bisericii în privința a tot ce ține de predarea religiei. Probabil, printr-un efort de distanțare de regimul comunist, cei care au condus țara au îmbrățișat public mai toate inițiativele Bisericii Ortodoxe Române.

Singurele măsuri care au frânat (în foarte mică măsură) desecularizarea școlii s-au datorat unei minorități de activiști și structuri normativ-juridice: Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării și, recent, Curtea Constituțională. Rolul clasei politice, al intelectualilor publici, al societății civile și al profesorilor a fost, cu foarte puține excepții, cel de a promova și susține mai toate inițiativele bisericilor, în special cele ale Bisericii Ortodoxe Române.

Abandonarea principiilor laice, îmbrățișarea deseculari-zării educației școlare venite din partea intelectualilor în general și a profesorilor în special constituie unele dintre mirările care m-au făcut să scriu aceste rânduri. În ceea ce privește clasa politică, imediat după 1989, în anii dezin-dustrializării, inflației și șomajului în creștere, cei de la cârma statului român au ales să se îmbogățească din resur-sele publice și să finanțeze construcția de biserici, lăsându-i pe oameni să aștepte la cozi imense pentru medicamentele compensate în primele zile ale lunii (singurele pentru care existau fonduri) și lăsându-le drept reazem consolarea ofe-rită de religie.

De la mit la jaf.
Cazul satului Nadăș, județul Arad

Ioan Biriș

Există experiențe cărora indivizii, dar și colectivitățile umane le supraviețuiesc cu greu sau chiar nu le pot supraviețui. O astfel de experiență îndură mulți români de un sfert de secol încoace pentru a trece la „capitalism". Am pus ghilimele pentru că nici unul dintre conducătorii României din această perioadă nu știe despre ce fel de „capitalism" e vorba. Și, în ce mă privește, nici nu întrevăd șanse să știm în curând, atâta vreme cât secretarii de stat din diferite guverne și ministere, dar și directorii, ba chiar și miniștrii și consilierii lor sunt numiți din rândurile membrilor de partid „specializați" în lipitul afișelor.

Se poate spune, într-un fel, pe urmele lui Cioran, că românii au ajuns iar pe „culmile disperării". Toată industria românească a fost distrusă, agricultura la fel, iar forța de muncă tânără și bine înzestrată a luat drumul străinătății. În afară de cei care pot intra în noua categorie a „hoțocrației", nici un român nu se mai simte bine nici acasă, nici pe aiurea. Adică „nimeni pe culmile disperării nu mai poate și nu mai are dreptul la somn" (Emil Cioran, *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 60).

Cum s-a ajuns aici? Explicația nu este deloc simplă și nu pot avea pretenția că o voi oferi acum, întreagă, în câteva rânduri. Dar o parte din ea poate fi abordată și exemplificată, ceea ce voi face în continuare. De când e politica politică, s-a dovedit că ea nu poate funcționa fără ideologie. Iar ideologiile și utopiile, la rândul lor, nu pot funcționa fără mituri. Se pare că, în ultimă instanță, așa e firea omenească, are nevoie și de mituri. Capitalismul, în diferitele sale variante, ne oferă o mulțime de mituri, cum ar fi cele ale libertății, pieței, șansei, statului minimal, proprietății „sfinte" etc. Firește, în funcționalitatea lor, miturile atrag precum magnetul, mulțimile de oameni confundându-le adesea cu realitatea. Asta s-a întâmplat și cu cei mai mulți români în anul 1990. Aproape nimeni nu s-a întrebat cum poți avea „libertate" ca popor dacă îți distrugi propria industrie și agricultură. Nimeni nu a vrut să știe dacă „piața liberă" poate face din România o țară respectată în economia europeană sau o transformă într-o simplă colonie interesantă pentru resursele sale și pentru mâna de lucru ieftină. Aproape toți românii au crezut în „șansă" și s-au văzut cuprinși în „sfințenia" proprietății.

Asupra acestui mit al „sfințeniei" proprietății mă voi opri în cele ce urmează. Era de la sine înțeles că după anul 1989 românii vor dori cu toată ființa lor să-și recapete proprietățile. Iar alții să și le construiască, după „șansă". Aș vrea să fiu bine înțeles, eu cred că miturile, luate în sine, nu sunt nici bune, nici rele. Când oamenii, în anumite contexte, ajung să le confunde cu realitatea, abia atunci pot realiza că s-au înșelat amarnic. Sau, dimpotrivă, că miturile le-au fost utile... „Sfințenia" proprietății poate fi un factor mobilizator,

dar la fel de bine poate fi unul distructiv. Îi dau cuvântul din nou lui Emil Cioran: „Nu vom putea elogia îndeajuns utopiile pentru a fi denunțat ravagiile proprietății, esența ei monstruoasă, urgiile cărora le este izvor. Mare sau mic, proprietarul este pătat, corupt în adâncul ființei: corupția lui întinează cel mai neînsemnat obiect pe care-l atinge ori și-l însușește" (*Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 112).

Nu sunt de acord cu generalizarea lui Emil Cioran. Știm cu toții că, la nivel de proprietăți mici și medii, găsim adesea multă muncă și iscusință, trudă și răbdare, chibzuință și acumulare pe parcursul mai multor generații. O astfel de proprietate, care nu are nimic de-a face cu furtul, cu raptul, cu înșelarea altora, ci rezultă doar din efortul propriu, e îndreptățită, în ochii celui care a făurit-o, la un anumit grad de „sfințenie". Cu totul altfel stau însă lucrurile cu „marile proprietăți", care nu se bazează nici pe muncă, nici pe trudă și iscusință, nici pe acumulări de generații, ci pe furt de la stat sau de la ceilalți, pe afaceri oneroase, pe rapt, pe forță și vicleșug, pe corupție și minciună etc.

Ce „sfințenie" să găsim în proprietățile unui mare feudal când, doar pentru că l-a ajutat pe un principe sau pe un rege într-o luptă, a primit drept „răsplată" teritorii întregi, cu sate și supuși? Sau când a ajuns în posesia unor moșii și castele la jocul de cărți și după beția dintr-o noapte? Sau pur și simplu pentru că s-a angajat să fie garantul unei religii? Până la urmă, orice sistem de proprietate este un construct social, nu este un „dat" natural sau sfânt. Iar în lumea modernă este un construct juridic ce protejează adesea interese care n-au nimic comun cu „sfințenia".

Și acum să trecem la exemplificare. În județul Arad, precum în toată istoria Banatului și Ardealului, a spațiului românesc mai larg, proprietatea feudală s-a constituit de regulă prin aservirea obștilor sătești, printr-un abuz îndelungat și sistematic. Voi rămâne la exemplul Aradului, mai precis, al satului Nadăș din acest județ. Pe la 1726, împăratul habsburgic îl împroprietărește pe Rinaldo, Duce de Modena, cu nu mai puțin de 122 de sate și 74 de puste în Țara Zarandului pentru „servicii credincioase" (vezi Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Câmpia Aradului*, Arad, 1940). E o proprietate „sfântă"? Îl las pe cititor să judece. Cert este că aceste mari proprietăți erau câștigate sau dăruite frecvent după interesele stăpânitorilor, după lupte ori războaie care nu aveau nimic „sfânt" în ele. Satul Nadăș din județul Arad este o localitate în Munții Zarandului, situată la aproape 65 de kilometri de Arad, o localitate înconjurată de păduri. Din câte se știe, în timpul regelui Carol Robert de Anjou, peste pădurile Nadășului stăpânea, în jurul anului 1340, un boier local, iar prima atestare documentară a acestei localități pare a fi din 1437, sub numele de Zarandnadas. După 1500 se pomenește numele cneazului Teodor ca stăpân peste aceste locuri, apoi numele lui Bathoryak, pentru ca, mai târziu, după două secole, pădurile Nadășului să ajungă, după cum am amintit, în stăpânirea Ducelui de Modena. Mai aproape de noi apar ca proprietari numele lui Mărcuș și Grosz (acesta din urmă, până după al Doilea Război Mondial). Pe la 1910, localitatea Nadăș avea o suprafață de 8 679 de hectare și o populație de 2 724 de suflete.

Locuitorii mai vârstnici ai Nadășului își amintesc încă de familia Grosz, care stăpânea o suprafață mare de pădure

în hotarul satului, de fabrica de cherestea din apropierea localității, dar și de avocatul și administratorul averii, în persoana domnului Miclosi. Pe lângă pădurea familiei Grosz, mai multe familii din sat aveau pădurea lor, de la un hectar la 10-15 hectare pentru unii mai înstăriți; în plus, exista și o pădure comunală. Între săteni și proprietarul Grosz nu se cunosc neînțelegeri și pricini grave, mulți localnici câștigându-și venitul, în perioada interbelică, muncind la pădurea sau la fabrica acestuia. Din lipsă de bani sau chiar din delăsare, mulți săteni nu s-au învrednicit să-și treacă avuția în Cartea Funciară de la Ineu. Ei își cunoșteau suprafețele din tată în fiu, iar cele mai multe acte de vânzare-cumpărare se reduceau la prezența unor martori. Așa se face că, până astăzi, multe suprafețe obținute de locuitorii Nadășului în urma celor două reforme agrare (inclusiv din pădurile lui Grosz) nu sunt trecute pe numele lor în Cartea Funciară. Nu aveau cum să bănuiască, în ignoranța lor, că va veni ziua lui *restitutio in integrum*...

Căci de aici pornește toată tragedia. Pentru a fi pe înțelesul tuturor, să amintim că, după anul 1989, în toate țările foste socialiste, scăpate de influența sovietică, s-a pus și problema măsurilor reparatorii, a revenirii proprietăților în mâna foștilor proprietari. S-au conturat două modele de aplicat: 1. modelul restituirii (în natură, iar în unele cazuri prin compensări plafonate), model aplicat îndeosebi în fosta Cehoslovacie și în Germania de Est; 2. modelul compensării prin sume plafonate, astfel încât, per total, să nu se depășească o anumită sumă care poate fi suportată de economie și care să nu afecteze generațiile următoare, model adoptat în principal de Ungaria. S-au înregistrat și excepții.

De exemplu, Polonia nu a avut nevoie de o legislație în acest sens, întrucât aici ponderea proprietății socialiste a fost destul de restrânsă, cazurile rezolvându-se în instanță. Dar excepția care a produs mirare pentru toată lumea a fost România. Țara noastră a anunțat *restitutio in integrum*! Adică, în înțeles general, o restabilire a situației anterioare.

În timpul guvernării CDR (1996-2000), sub inspirația țărănistului Lupu și a liberalului Câmpeanu, prinde contur procedura lui *restitutio in integrum*. Am convingerea că acești inițiatori (și mulți alții ca ei) habar nu aveau de istoria proprietăților din Ardeal și Banat. Căci, dacă ar fi avut, ar trebui să-i bănuim de lucruri mult mai grave... Să nu se fi știut, de exemplu, că după Primul Război Mondial, respectiv după întregirea României, a avut loc „procesul optanților", prin care acelor proprietari care au optat să plece din țară statul român le-a plătit despăgubiri în aur? Și că, la fel, statul român a plătit și după al Doilea Război Mondial? Atunci cum să mai procedezi la *restitutio in integrum*? Nu mai procedezi astfel decât dacă ești irațional! Sau extrem de interesat de procedură. În România a învins iraționalitatea. În zadar ne-a avertizat CEDO că suntem singurii care în ultimii zece ani avem în jur de 300 de violări ale drepturilor omului prin nerespectarea drepturilor de proprietate. CEDO a fost nevoită să dea prima hotărâre-pilot pentru România, în care se arată că formula *restitutio in integrum* este extrem de problematică, deoarece țara noastră, prin această procedură, nu mai poate asigura un echilibru just între generații, între despăgubirile ce trebuie plătite și potențialul economic al țării. CEDO a recomandat expres

plafonarea acestor despăgubiri, crearea unui sistem mai previzibil, eșalonarea plăților pe o perioadă mai lungă etc.; altfel spus, a cerut României să revină la raționalitate. Din păcate, în România se preferă în continuare iraționalitatea.

Să ne întoarcem acum la satul Nadăș. Așa cum am arătat mai sus, în perioada interbelică, familia Grosz Iosif și Elena (născută Weisz) era proprietară peste mari suprafețe de pădure din hotarul satului. Familia Grosz nu a avut copii. În procesul-verbal al Reformei Agrare (din data de 22 martie 1929) se consemnează defalcarea terenului expropriat de la familia Grosz, în suprafață de 1 244 iugăre, cu încheierea „s-a controlat și găsit de bună", în proprietatea familiei Grosz mai rămânând 6 997 de iugăre (un iugăr reprezentând ceva mai mult de o jumătate de hectar, sătenii judecând în genere că un hectar are două iugăre). Încă din anul 1923, soții Grosz au încheiat un testament în fața notarului public Eugen Beles (testamentul nr. 63/23.04.1923), în care este stipulată moștenirea reciprocă în caz de deces. În același testament sunt trecute alte 18 persoane ca moștenitori după decesul ambilor soți Grosz.

Din câte se cunoaște, soții Grosz au înființat la un moment dat Societatea Anonimă de Exploatări Silvice Gheorghieni. Iosif Grosz decedează în 1935, iar soția acestuia, Elena Grosz, întocmește un codicil la testamentul anterior, menținând cele 18 persoane ca moștenitori. Printre aceste persoane apare și Ana Szerenyi (născută Littmann). După decesul lui Iosif Grosz, Societatea Anonimă de Exploatări Silvice Gheorghieni este transformată în Forestiera Nadăș. Dar, în anul 1938, Elena Grosz își înstrăinează acțiunile de la Forestiera Nadăș lui Emil Miclosi. Apoi, după anul 1944, Elena Grosz pleacă în Israel, unde decedează în 1955.

Pe scurt, aceasta este istoria familiei Grosz. De aici încolo începe... *restitutio in integrum*! Cui îi va reveni averea familiei Grosz? Dintre cei 18 moștenitori din testamentul soților Grosz, am menționat-o doar pe Ana Szerenyi, căci tocmai fiica acesteia, Ecaterina, căsătorită Mairovitz, va deveni importantă pentru restituire. De aici începe și seria nesfârșită a întrebărilor. De ce numai Ecaterina Mairovitz, la vârsta de 92 de ani, cât avea în 2003, primește certificatul de moștenitor al defunctei Elena Grosz de la Biroul Notarial Adrian Vlai din Arad? Ce s-a întâmplat cu ceilalți 17 moștenitori? Cu puțin timp înainte de a dobândi respectivul certificat, Ecaterina Mairovitz întocmise un testament în favoarea familiei Mihai și Viorica Colțeu din Arad. Notarul Adrian Vlai a stabilit că familia Colțeu va moșteni și pădurea de la Nadăș. Ca să „întărească" filiația Elena Grosz – Ecaterina Mairovitz –Mihai și Viorica Colțeu, notarul a recurs și la declarațiile a doi martori, Stelian Crișan și Tiberiu Hotăran, dar „uită" să le treacă CNP-urile în acte. Oare de ce? Ce vârstă puteau avea cei doi martori care ar fi cunoscut-o pe Elena Grosz (născută în 1869)?

După ce a reușit la Biroul Notarial Adrian Vlai din Arad, familia Colțeu formulează, în temeiul Legii 247/2005, o cerere de retrocedare a bunurilor ce ar fi aparținut Elenei Grosz (Ecaterina Mairovitz decedase în 2004). Inițial, cele două comisii de fond funciar, respectiv Comisia Locală a Comunei Tauț (de care aparține satul Nadăș) și Comisia Județeană Arad, resping cererea familiei Colțeu. Astfel, s-a ajuns în instanța de judecată. Nu sunt jurist și nu voi intra în toate chichițele procesului. Tot ce pot să fac este să pun întrebări care exprimă nedumeririle sătenilor din Nadăș,

așa cum am procedat și până aici. Fapt este că, prin Sentința civilă nr. 657/2006 a Judecătoriei Ineu, județul Arad, se dispune reconstituirea dreptului de proprietate în natură în favoarea familiei Colțeu pentru o suprafață de aproape 8 700 de hectare de teren cu pădure, dar și pentru unele clădiri sau construcții. Cei care au judecat nu și-au manifestat dubii față de calitatea de moștenitor a familiei Colțeu. Dar nu ar fi fost normal să se verifice această calitate? Mai mult, au considerat că trecerea proprietății la Societatea Forestiera Nadăș a fost fictivă. Dar cine a stabilit acest lucru? Se mai susține că terenurile expropriate de la Elena Grosz ar fi fost înscrise „din eroare" în Cartea Funciară. Iarăși, cine a constatat această eroare? Apoi, cum poate fi împroprietărită o persoană fizică pe bunurile deținute de o persoană juridică, așa cum a fost Societatea Forestiera Nadăș?

Seria întrebărilor poate continua aproape la nesfârșit. Nu era normal și obligatoriu juridic ca, înainte de a se da sentința de retrocedare, să se ceară o expertiză topografică și să fie chestionați și sătenii care se învecinează cu respectivele suprafețe? Nici un magistrat nu și-a pus întrebarea cum de au rămas de retrocedat aproape 8 700 de hectare, când familia Grosz, după Reforma Agrară (aplicată aici în 1929), rămăsese cu doar 3 500? Nu l-a mirat pe nici un judecător în cauză faptul că suprafața retrocedată familiei Colțeu ajunge să depășească întreaga suprafață a hotarului Nadăș (suprafață care, în 1910, după cum am amintit, era de 8 679 de hectare)? Nu, nu s-au mirat nici judecătoarea Florița Boloș (arestată preventiv pentru luare de mită într-o altă cauză), nici judecătorul Aurel Tripa (aflat în situație similară cu colega sa).

Văzându-se stăpână, prin sentință definitivă, asupra miilor de hectare de la Nadăș, familia Colțeu începe să-și facă simțită prezența în mod sistematic prin sat, iar locuitorii încep să se obișnuiască îndeosebi cu doamna Colțeu, devenită în timp, pentru țăranii de aici, pur și simplu „Doamna". Dar țăranii Nadășului încă nu știau câtă suprafață stăpânește „Doamna". Nedumeririle și spaima au început să apară după o vreme, când „Doamna" a luat pe rând, azi pe un localnic, mâine pe altul, peste o lună sau jumătate de an pe altul, atrăgându-le atenția că o construcție a unuia, un sălaș al altuia, o suprafață de pășune sau de pădure nu sunt ale lor, ale sătenilor, ci ale „Doamnei". Îngrijorarea crește, bieții oameni nu pot înțelege cum se face că bucata lor de pământ (folosită de părinți, bunici și străbunici de când se știu) nu mai este a lor, deși ei știau că a fost cumpărată de multe decenii de la cutare sau cutare, ori că părinții sau bunicii au primit-o la Reforma Agrară.

După vorbe, „Doamna" trece la acțiuni de forță (avându-i mereu alături pe fiică și pe ginere), somează, dă termene, apoi vine cu executorul judecătoresc și cu jandarmii. Unii săteni se supun, alții încearcă să reziste, lucrurile se înfierbântă, încep să scape de sub control, uneori fiind iminente situații tragice. Întâmplările de la Nadăș încep să apară și în presă, sătenii își trimit delegații cu plângeri la Președinția României, Parlament și Guvern. Încep mai multe procese, unele aflate încă pe rol, dar destule câștigate la Ineu și Arad de aceeași familie Colțeu. În paralel, „Doamna" a început imediat exploatarea pădurilor, o mulțime de autocamioane traversând zona cu lemne încărcate din pădurile Nadășului.

Restitutio in integrum face ravagii la Nadăș și în multe alte cazuri similare. Legislația retrocedărilor s-a dovedit un mediu atât de propice pentru nașterea mafiilor retrocedărilor, a drepturilor litigioase, mafii în care găsești de-a valma notari publici, avocați și judecători, amatori de proprietăți și interlopi, încât, după cum se poate vedea în ultima vreme, DNA-ul nu mai prididește să facă dreptate! DNA începe să devină o instituție-mit, ceea ce se poate deduce din sondajele de opinie, care ne arată că prestigiul acestei instituții și gradul de încredere în ea se ridică tot mai mult, fiind așezată, în ochii cetățenilor, alături de Biserică și Armată. Disperarea oamenilor creează mituri, speranța lor de dreptate și adevăr se agață acum de DNA. De aici așteaptă dreptatea în ultimele luni și sătenii Nadășului! Deocamdată, DNA-ul a blocat exploatarea pădurilor din satul arădean. Oamenii așteaptă să se facă lumină și pentru ei, să primească răspuns la întrebările pe care le-am formulat în rândurile de mai sus. Se va rămâne doar în mit? Un mit a declanșat jaful... Un alt mit îl va putea opri?

Locuire socială, dar nu pentru săraci[1]

Irina Zamfirescu

Anul 1990 a adus democrația și, odată cu ea, iluzia prosperității. Dacă proiectul noului om nu avusese priză prea mare la public și ne-a lăsat cu multe sechele, părea că noul capitalism este antidotul. După marea naționalizare, pentru mulți dintre români, firesc era să vină și marea împroprietărire, respectiv restituire. Bâjbâind prin meandre legislative și temându-se de umbrele comunismului, autoritățile naționale au deschis piața imobiliară și au dat liber populației să se bucure și ea de „patrimoniul popular". Pentru niște prețuri modice, orice român care avea niște bani puși deoparte putea să facă pasul de la chiriaș la proprietar. Liberalizarea pieței a fost secondată, câțiva ani mai târziu, de controversata lege a retrocedărilor (Legea 112/1995), care a generat dezechilibre majore și tensiuni între noii împroprietăriți și proprietarii *de facto*, cei care contribuiseră

1. Fragmente din acest text au fost publicate în articolul „Housing eviction, displacement and the missing social housing of Bucharest", *Calitatea Vieții*, nr. 2/2015. Cercetarea a fost susținută de programul „Excelență în cercetarea științifică, interdisciplinară și postdoctorală, în domeniile Economic, Social și Medical – EXCELIS", proiect cofinanțat prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

în zorii comunismului, fără voia lor, la formarea „patrimoniului popular".

Statul român nu a reușit să le facă pe cele două tabere să se concilieze, lăsând greoaia justiție să decidă cine rămâne și cine pleacă. În timp, stocul de proprietăți deținute de stat a scăzut, iar numărul dosarelor în instanță a crescut proporțional. Evident, deciziile de evacuare din fostele case naționalizate au generat un val masiv de solicitări de locuințe sociale pentru cei care își pierdeau calitatea de chiriaș sau proprietar. Din nou, statul român nu a făcut nimic, pentru că nu prea mai avea patrimoniu imobiliar. După mai bine de 25 de ani de la experimentul capitalisto-reparatoriu, statul român mai deține doar 2% din fondul imobiliar național și nu dă semne că ar mai vrea să își extindă patrimoniul pentru a putea asigura un stoc minimal de locuințe sociale. Practic, statul și-a declinat identitatea de agent al echității sociale în cea de agent imobiliar.

Între subtile semne de rasism și dispreț pentru persoanele aflate în situația de sărăcie extremă și lipsa de alocări financiare pentru construcția sau achiziția de locuințe de către autoritățile publice locale, mii de familii se află în imposibilitatea de a-și asigura o locuință decentă.

Statul, acest agent imobiliar bătăuș

În multe dintre situațiile de evacuare din București, persoanele sunt nevoite să se adăpostească la rude sau ajung să locuiască în stradă. Situația, deși imorală, nu este una ilegală. Actualul cadru legislativ, precum și reglementările locale și lipsa de implicare a unor instituții fundamentale

precum Avocatul Poporului legitimează locuirea în stradă și abandonul mandatului de protecție socială a statului. Abandonul social și aplicarea unei politici de „mâni încrucișate" în fața uneia dintre cele mai acute probleme sociale confirmă orientarea neoliberală a unor autorități legitimate de o majoritate care nutrește sentimente de dispreț față de „asistații social".

Așa cum arăta Raymond Struyk („Housing Privatization in the Former Soviet Bloc", în G. Andrusz, M. Harloe, I. Szelenyi [coord.], *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*, Oxford, Blackwell, 1996), locuirea este mai degrabă lăsată în seama pieței libere, iar legislația în acest domeniu este una ad-hoc, cu reglementări lipsite de viziune. Politicile de restituire au diminuat sever stocul de locuințe disponibile pentru închirierea în regim social, iar noua legislație în acest domeniu restrânge sever posibilitatea autorităților publice de a achiziționa apartamente de pe piața liberă. România este unul dintre statele cu cea mai mare rată de locuințe aflate în proprietate privată din Europa (98%, față de o rată medie de 70,7% pentru celelalte state europene, conform Eurostat). În ciuda nevoii reale de locuințe sociale, prioritățile autorităților publice, la nivelul Municipiului București, se concentrează pe ample proiecte de infrastructură și de design urban, menite să „pună pe harta turismului internațional" capitala României. Anual sunt anunțate proiecte de străpungeri, poduri, artere suspendate sau remodelări ale spațiilor urbane. În termeni de proiecte sociale, administrațiile publice sunt preocupate mai degrabă de proiecte de cantine sociale, adăposturi de noapte sau spălătorii sociale.

Fără a avea obiective clare cu privire la reducerea fenomenului de sărăcie la nivelul Municipiului București, autoritățile publice gândesc mai degrabă „proiecte-pansament", care intervin punctual și doar în situații de maximă urgență.

Costurile aferente locuirii ajung, conform Institutului Național de Statistică (în Housing Budget Survey, noiembrie 2014), la 43,7% din veniturile lunare pentru populația cu venit minim. În aceste condiții, achiziția sau închirierea de pe piața liberă a unui imobil este imposibilă. Însă principalele programe naționale de locuire au fost gândite pentru a sprijini oamenii mai degrabă cu venituri medii. Astfel, prin programul Prima Casă sunt încurajate achizițiile de pe piața liberă. Or, în cazul cetățenilor aflați în situații de sărăcie extremă, achiziția unei case este imposibilă. Pe de altă parte, prin Agenția Națională pentru Locuințe, posibilitățile de închiriere și achiziționare sunt îndreptate preponderent înspre tineri (cu vârsta maximă de 35 de ani) cu venituri „reduse", reducând potențialii beneficiari strict la criteriul vârstei. Multe dintre autoritățile publice locale, conform Ministerului Dezvoltării și Administrației Publice, raportează investițiile făcute via această instituție ca făcând parte din programul de locuințe sociale. Cu toate acestea, pentru familiile fără venituri sau cu venituri extrem de mici, aceste locuințe sunt inaccesibile.

Bucureștiul are una dintre cele mai mari rate de procese de restituire a fostelor case naționalizate, imobile cu o valoare semnificativă pe piața liberă, și expune la evacuare un număr mare de persoane. Deși autoritățile locale primesc notificări încă din momentul în care este depusă în instanță solicitarea (un proces de restituire durează minim trei ani,

după care proprietarul este obligat să mențină chiriașii pentru încă cinci ani; deci autoritățile au la dispoziție minim opt ani ca să găsească soluții locative), fiecare nouă evacuare reprezintă pentru ele o surpriză neplăcută. Autoritățile publice adaugă an de an sute de cereri de locuințe sociale pe listele de așteptare, invocând „lipsa de fonduri", într-o retorică neoliberală de învinovățire a oamenilor care în toți acești ani nu au găsit ei înșiși soluții.

Particularitatea administrativă a Bucureștiului face și mai complicat demersul birocratic de definitivare a dosarului pentru obținerea unei locuințe sociale. Oamenii acuză plimbarea documentelor între diferite instituții, fie aferente primăriilor de sector, fie aferente Primăriei Generale. În majoritatea cazurilor, persoanele care apelează la soluția unei chirii în regim de locuință socială sunt lipsite de sprijin juridic sau de informații cu privire la drepturile lor. În aceste condiții, este cu atât mai simplu pentru autoritățile publice să invoce vicii de procedură, caracterul incomplet al documentelor sau amânarea anchetelor sociale. Persoanele devin victime ale unui comportament abuziv și sunt nevoite să accepte condițiile autorităților publice.

Absența unor strategii naționale de locuire socială face munca și mai ușoară pentru autoritățile locale, care nu se mai obosesc să dezvolte programe și agende menite să-i scoată pe cetățeni din situații de risc și să le ofere o viață decentă. Dincolo de aceste lacune legislative, practica locală este întregită de o atitudine disprețuitoare și acuzatoare la adresa persoanelor care solicită locuințe sociale. În cazul unor persoane sărace, se atașează și stigmatele aferente

etniei rome, iar aceste cazuri devin evidențe ale disprețului celor din aparatul administrativ. Cel mai recent exemplu este comunitatea romă din zona Brățării (Sectorul 3), care locuiește în imobile improvizate de mai bine de 40 ani și care a solicitat sprijinul primarului pentru ca locuințele lor să intre în legalitate, pentru a putea încheia contracte cu furnizorii de servicii din oraș. Cu toate acestea, primarul și-a asumat dezafectarea acestei comunități, fără a avea însă un plan concret pentru locuitorii de aici. Deși, în mod public, reprezentanții autorităților locale folosesc un limbaj corect și apelează la argumente de sistem („nu sunt bani", „nu avem suficiente locuințe raportate la numărul de solicitări"), în discuțiile în privat, aceștia invocă o așa-zisă cultură a „întinsului mâinii" a acestor persoane. Din practica administrativă este evidentă încercarea de înlăturare a acestor persoane din centrele urbane. Concepte precum *civilizat*, *curățenie*, *legalitate*, *dezvoltare urbană* sunt adesea invocate ca fundamentând deciziile de înlăturare a unor comunități ce aduc atingere normelor de „igienă" și „dezvoltare".

Disprețul autorităților față de săraci este dublat și de ignoranță cu premeditare în ceea ce privește oportunitățile de finanțare a proiectelor de locuințe. În primăvara lui 2015, Ministerul Dezvoltării Regionale și Administrației Publice, care are atribuții și în zona locuirii sociale (conform Legii 114/1996, acest minister are atribuții în construcția de imobile destinate locuirii sociale), a reclamat public faptul că primăriile din România nu accesează fondurile special create pentru astfel de proiecte. Tacit, autoritățile publice locale construiesc o politică a împingerii din oraș a persoanelor sărace.

Evacuările din București au fost întotdeauna considerate de autorități ca fiind inevitabile. Oamenii lăsați fără locuințe nu primesc mai mult decât un sprijin vremelnic, în centre de noapte și promisiuni instituționale doar în cazurile când există o presiune mediatică sau din partea societății civile. Deși evacuările urmează același curs traumatizant încă de când a început restituirea imobilelor naționalizate, autoritățile au același *modus operandi*: sunt reactive, și nu proactive (răspund doar la situații de criză), fac excese birocratice și invocă lipsa fondurilor.

Strada Vulturilor nr. 50: patologia violenței structurale

Povestea oamenilor evacuați din Strada Vulturilor nr. 50, Sectorul 3, este emblematică pentru cele descrise mai sus. Ceea ce face din Vulturilor un studiu de caz este determinarea oamenilor de a-și cere dreptul la locuință. Mai bine de zece luni, mare parte dintre acești oameni au locuit în stradă, în locuințe improvizate și la mai puțin de 500 de metri de Primăria Sectorului 3. La această adresă au locuit aproximativ 100 de persoane (25 de familii). Majoritatea aveau acte legale în baza cărora au locuit aici, iar restul sunt persoane evacuate din alte părți ale orașului, venite aici la familie sau prieteni. Majoritatea sunt de etnie romă, cu venituri minime (fie angajați, fie pensionari). Oamenii locuiau în baza unor contracte cu ICRAL, cel mai vechi datând din 1979. În anul 2001, când au aflat de posibilitatea de a fi evacuați, au început să-și depună dosarele de locuință socială, încercând astfel să preîntâmpine ceea ce avea să se

întâmple în septembrie 2014. Timp de 13 ani, autoritățile au plimbat oamenii și dosarele între compartimente, fără a le acorda asistență în completarea procedurilor.

În 2007, proprietarul a vândut imobilul, iar de atunci oamenii au locuit într-o formă de semilegalitate. Conform legii, ulterior restituirii, proprietarul este obligat să mențină în clădire chiriașii pentru cinci ani. Având în vedere că acest timp trecuse, noul proprietar putea să recurgă la evacuare. Cu toate acestea, ca în multe alte cazuri, din cauza lipsei de fonduri pentru investiții în clădire, a decis să mențină familiile aici (cu chirii care variau de la o familie la alta), însă fără forme legale. Oamenii, lipsiți de alternative, au decis să rămână, deși știau că se expun pericolului unei evacuări abuzive. În anul 2009, chiriașii au primit pentru prima dată notificări conform cărora pot fi evacuați în orice moment.

Pe 15 septembrie 2014, la ora 9.00 dimineața, Jandarmeria, împreună cu Poliția Locală, a descins pentru evacuarea persoanelor. Oamenii au dus copiii la școală, astfel încât să nu fie expuși procedurii de evacuare. Așa cum se așteptau, evacuarea a fost o desfășurare de forțe mai degrabă decât un proces de consiliere și îndrumare pentru oamenii evacuați, care au fost forțați să își părăsească locuințele fără a avea timp să își ia toate bunurile, unii dintre ei neputându-și lua nici măcar actele de identitate.

După evacuare, 65 dintre foștii chiriași au decis să instituie o tabără de rezistență pe trotuarul din fața imobilului de unde au fost evacuați. Restul s-au adăpostit la rude, în locuințe deja supraaglomerate. Printre persoanele rămase în stradă, 22 erau copii, dintre care trei cu vârste de maximum 5 ani.

La mai puțin de o săptămână de la evacuare, firma de salubritate din Sectorul 3 a venit și a ridicat restul de lucruri pe care oamenii reușiseră să le păstreze. Motivul invocat a fost că „spațiul public este ocupat abuziv de aceste gunoaie", lăsându-le totuși oamenilor două săptămâni pentru a revendica lucrurile ridicate. Cu toate acestea, nu a fost întocmit nici un proces verbal și oamenilor nu li s-a comunicat adresa de unde își pot lua lucrurile. Evident că pentru aceștia revendicarea bunurilor nu a fost o soluție, în condițiile în care nu ar fi putut să le depoziteze decât în stradă: „Ne-au spus că putem merge să le luăm de la compania de gunoi. Cu toate acestea, nu ne-au spus și unde anume să mergem, adresa. Ne-au spus că, dacă vor găsi iar trotuarele ocupate, vor veni să le ridice iar și ne vor amenda pentru că facem mizerie. Dar unde am putea să le depozităm, dacă nu avem un alt loc decât acest trotuar?".

Pentru a pregăti „tabăra de rezistență" pentru iarnă, oamenii și-au încropit pe trotuare niște cocioabe din resturi de materiale și mobilier. A fost creată o pagină de Facebook, „Gatim cu drag pentru 60 de oameni", prin care au fost coordonate toate activitățile de donații. Principala preocupare pe timpul iernii a fost asigurarea a minim o masă caldă pentru oameni și a lemnului pentru încălzire. O altă problemă majoră a fost accesul la toalete. Deși organizațiile nonguvernamentale au solicitat în scris aprobarea amplasării unei toalete (costurile fiind asumate de activiști), Primăria Sectorului 3 a refuzat. Cu toate acestea, având în vedere mediatizarea intensă a acestei cauze, a cedat și, după trei luni de la depunerea solicitării, au fost de acord cu amplasarea toaletei.

După evacuare, nici o autoritate publică nu a venit pe Strada Vulturilor pentru a evalua situația. 50 de organizații nonguvernamentale au solicitat în scris o audiență publică atât la Primăria de Sector, cât și la Primăria Generală, însă nu au primit nici un răspuns. Singurele puncte de vedere oficiale cu privire la această situație au fost din partea Primarului Sectorului 3, prin postări pe pagina sa de Facebook, în care blama persoanele evacuate de „lipsă de cooperare".

La începutul lunii octombrie, Ministerul pentru Dialog Social a convocat o întâlnire cu toți reprezentanții Direcțiilor Generale de Asistență Socială și Protecția Copilului din București (de la toate primăriile de sector și de la Primăria Generală). Ceea ce organizațiile nonguvernamentale nu au reușit timp de o lună s-a înfăptuit printr-o chemare de la „centru". La întâlnire au participat și reprezentanți ai ONG-urilor, precum și cineva din comunitatea evacuată. Deși agenda întâlnirii era configurată în jurul identificării unor soluții pentru persoanele evacuate, oficialii au deturnat discuțiile spre învinovățirea persoanelor evacuate pentru situația în care au ajuns. Acuzele au variat de la „ați avut la dispoziție atâția ani ca să vă găsiți o alternativă de locuire" sau „niciodată nu ați avut dosarele complete" până la „vă folosiți copiii drept argument în această luptă. Nu e drept. Știți, putem veni și vi-i putem lua, dacă vom constata că nu sunt îngrijiți corespunzător".

DGASPC din Sectorul 3 a admis că singura vizită în teritoriu a fost chiar în ziua evacuării și a acuzat oamenii de „agresivitate", neexistând posibilitatea unui „dialog constructiv cu aceștia". În ciuda mandatului de protejare și

asistare a persoanelor aflate în dificultate, reprezentanții autorităților locale au înțeles mai degrabă nevoia de a bifa sprijinul pentru acești oameni. Era evident pentru toată lumea că, într-un climat ostil, cu jandarmerie și cu un ordin de evacuare în plină desfășurare, nu era posibilă realizarea anchetelor sociale.

Soluțiile propuse de autorități erau, în fapt, temporare sau inacceptabile pentru familiile evacuate. În cadrul discuțiilor, s-a plecat de la premisa devenită axiomă la nivelul Municipiului București, că „nu există locuințe disponibile". Astfel, singurul sprijin legal pe care primăriile îl puteau acorda pentru acești oameni a fost adăpostirea lor pentru „câteva luni" în centrele de femei abuzate, pentru femei și copii cu vârsta mai mică de 16 ani, și primirea bărbaților în „rondul de noapte", adică în locațiile destinate persoanelor fără adăpost. Nici unul dintre cele două scenarii nu permitea menținerea familiilor unite, iar în cazul bărbaților, sprijinul se limita doar la asigurarea unui acoperiș pe timp de noapte.

Persoanele evacuate ar fi trebuit să accepte aceste măsuri cu promisiunea că, la un moment dat, oamenii urmau să primească suma de până la 1 200 de lei timp de șase luni, pentru chirie pe piața liberă.

În ceea ce privește subvenționarea temporară a chiriilor pe piața liberă, soluția pare să o constituie tot hârtiile și procedurile standard ale unor funcționari publici, fără nici o legătură cu practica și realitatea socială. În practică, proprietarii nu declară veniturile din chirii și nu încheie contracte legale. În absența unui contract înregistrat la autoritățile fiscale, subvenția pentru chirie nu poate fi acordată.

În privința realității sociale, atitudinea generală a populației față de etnicii romi este în conflict direct cu asumpția naivă a autorităților că proprietarii vor fi cooperanți și își vor închiria cu ușurință apartamentele.

Nici măcar Avocatul Poporului nu i-a oferit mai multe șanse acestei comunități. În cadrul unei audiențe publice cu reprezentanții acestei instituții, singurul răspuns a fost că prerogativele lor sunt limitate și că nu pot face nimic altceva decât să ceară și ei urgentarea soluționării. Ironic și tragic este că, la cinci luni distanță de la această întrevedere, Avocatul Poporului se autosesizează într-un caz de evacuare în urma unei retrocedări. În cazul acestei persoane, o scriitoare consacrată, Avocatul Poporului a invocat tocmai articolul 47, aliniatele 1 și 2 din Constituție, privind dreptul la un nivel de trai decent, precum și dreptul cetățenilor la măsuri de asistență socială, ce nu par să-i vizeze chiar pe toți cetățenii României.

Cazul din Strada Vulturilor poate da măsura disprețului față de persoanele aflate în situația de sărăcie extremă. Alături de stigmatul statutului social, în cazul lor a fost atașat și stigmatul etnic. În cadrul unor discuții informale cu reprezentanții instituțiilor publice și chiar cu consilierii locali, am întâlnit stereotipul „oamenilor care nu știu să muncească, ci doar să ceară". Asta deși în comunitate toți oamenii apți de muncă muncesc cu salarii minime sau sunt pensionari.

În cazul acestor oameni, discutăm despre violență structurală, începând cu agenții poliției locale, care au făcut vizite sistematice și au intimidat oamenii din stradă, și până la birourile primarilor, care înțeleg principiile de sprijin și

solidaritate în termenii meritului. João Biehl (*Vita: Life in a Zone of Social Abandonment*, University of California Press, Berkeley, 2005) vorbește despre „abandonul social", o practică de împingere a persoanelor sociale în zone invizibile, acolo unde drepturile omului devin un concept gol și nimeni nu trebuie să dea socoteală pentru sărăcie.

Episoadele frecvente de abandon ale persoanelor evacuate și lipsa proiectelor sociale din partea autorităților în această speță ne îndreptățesc să spunem că există o discriminare sistematică a persoanelor ce riscă să își piardă locuința în București. A fi sărac și rom în București atrage măsuri discriminatorii atât la nivel administrativ (instaurarea unor norme birocratice și proceduri complicate), cât și la nivelul străzii (hărțuirea persoanelor de către forțele de ordine). În septembrie 2015 se împlinește un an de când cele 100 de persoane din Strada Vulturilor nr. 50 au fost evacuate și de când alte 20 locuiesc pe trotuarul din fața imobilului de unde au fost evacuate.

Lipsa politicilor sociale este traductibilă în logica unei politici mai ample de dispreț și izgonire activă a celor mai slabi și mai greu de aliniat la dezideratele „creșterii economice" ale orașelor. Având în vedere curentul rasist și disprețuitor la adresa persoanelor sărace în rândul cetățenilor, oamenii politici se pot simți legitimați să practice o politică neoliberală de înlăturare a persoanelor devenite „indezirabile" pentru majoritate. Din nefericire, politicienii nu mai au nevoie de proiecte, ci doar de săraci pe care să-i demonizeze.

Producția de peisaj cultural și noile forme de turism în satele dobrogene[1]

Monica Stroe
Bogdan Iancu

Redăm aici, condensat, o parte din rezultatele unei cercetări etnografice colective de teren[2] care a vizat câteva localități din Dobrogea cu o populație constituită, într-o măsură mai mare sau mai mică, din etnici lipoveni (Carcaliu), turci (Fântâna Mare/Başpunar), haholi (Sfântu Gheorghe), italieni (Greci). Găsim relevante materialul etnografic și sursele secundare care stau la baza acestui articol pentru o perspectivă antropologică asupra felului în care etnicitatea este transformată în resursă (prin peisaje culturale), dar mai ales pentru felul în care aceasta este performantă prin utilizarea unor spații și accesorii producătoare de specificitate. Alături de observarea peisajului cultural, am căutat să surprindem nivelul discursiv al reprezentărilor despre insulele de etnicitate din Dobrogea (într-o selecție de broșuri și

1. O primă versiune a acestui articol a apărut în revista *Urbanismul*, nr. 5-6/2010.
2. Articolele echipei de cercetători sunt reunite în volumul Bogdan Iancu (coord.), *Dobrogea. Identități și crize*, colecția „Societatea Reală", vol. 5/2009, Editura Paideia, București.

pliante informative) și despre valorificarea elementelor de cultură materială locală în forme destinate consumului turistic.

Reprezentări discursive ale localului

Inițiative de antreprenoriat etnic, inclusiv cele centrate pe habitat, se regăsesc în proiectul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion" Tulcea, împreună cu Muzeul de Artă Populară Constanța[1]. Revista *Împreună* și un set de broșuri dedicate comunităților dobrogene întreține o serie de reprezentări stereotipice despre satele „etnice": italienii din Greci își valorifică tradiția de patiseri și cofetari, rușii lipoveni (din Slava Cercheză) excelează în prelucrarea lemnului (cu care decorează frontonul caselor), iar turcoaicele din Fântâna Mare/Başpunar „poartă șalvari, iar deasupra feregea, în general neagră, dar și albastră sau violet deschis; peste față o învelitoare, ce lasă să se vadă numai ochii"[2]. Pliantul creionează și standardul de viață din satul turcesc, decupând tradiționalul de intervențiile noi: „Aspectul localității este tipic anatolian, cu străzi înguste și labirintice, mărginite de garduri zidite din blocuri de piatră [...]", anunță broșura despre Fântâna Mare, suprapunând sinergiei dintre obiceiuri și locuințe „orientale" ideea de „ansamblu muzeistic locuit"[3].

1. Proiect finanțat prin Fondul Cultural Național, în 2007.
2. Broșura *Fântâna Mare, județul Constanța*. Material realizat de Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion" Tulcea și Muzeul de Artă Populară Constanța în cadrul proiectului „Dobrogea – zonă de conviețuire etnică", aprilie-octombrie 2007.
3. *Ibidem*.

Minoritatea germană din Dobrogea face și ea obiectul unui discurs identitar inedit. Este vorba de cei care „au adus cu ei unelte și mașini agricole, au trasat drumuri largi și au încetățenit în partea locului obiceiul de a împrejmui casa cu gard [...] și au instituit și în viața socială binecunoscuta rigoare nemțească". Aceștia par să fi introdus un profil comunitar nou, față de care celelalte comunități se oglindesc omogen ca parte dintr-un spațiu tipic balcanic: au deschis bănci populare, au importat din Germania utilaje agricole și s-au dotat cu „noi tehnologii". Conform broșurii și articolelor din revista *Împreună*, germanii par să fi revoluționat inclusiv arhitectura locului: au construit case „mari și impunătoare, văruite și astăzi într-un alb imaculat", cu „linii precise și culori sobre, [...] străzi bine consolidate și foarte late", care formau „un cartier extrem de pretențios pentru acele vremuri"[1], dotat cu „una dintre cele mai frumoase [biserici] în stil gotic"[2]. În cazul comunității germane, epitetele nu mai provin, ca în prezentările celorlalte comunități, din sfera spiritualității, a ritualurilor, a valorilor familiale sau a esteticii vestimentare, ci sunt subsumabile mai degrabă rolului de agent civilizator.

Lansarea acestor modele de reprezentare a specificității presupune recuperarea profilului etnic și este de multe ori tributară unor repere istorice datate mai degrabă decât actuale. Miza turistică pare a fi un factor determinant pentru

1. Broșura *Mihail Kogălniceanu, județul Constanța*. Material realizat de Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion" Tulcea și Muzeul de Artă Populară Constanța în cadrul proiectului „Dobrogea – zonă de conviețuire etnică", aprilie-octombrie 2007.
2. *Împreună. Buletin Cultural al Comunităților Etnice din Dobrogea*, an I, nr. 1, octombrie 2007, p. 3.

aceste decupări identitare. Dobrogea ca brand turistic depinde în mare măsură de activarea acestui spațiu ca peisaj (multi)cultural. „Ansamblul muzeistic locuit", formula care descrie satul Bașpunar în aceste broșuri, impune o performare identitară care reflectă orizontul de așteptări al „privirii turistice"[1], pe care unele strategii de antreprenoriat etno-cultural le integrează.

Reprezentările la nivel retoric (cel al pliantelor turistice) sunt completate și potențate de producția materială de peisaj. La Bașpunar, printre eforturile de etnicizare a peisajului local se numără inițiativa administrației locale de a acoperi fântâna cu o cupolă „ca în Turcia", intervenție care a transformat aspectul fântânii în cel al unui mormânt turcesc, conform percepției localnicilor[2]. Cafeneaua cu narghilea și cafea turcească proiectată de primarul român al comunei pentru uzul viitorilor turiști ar inaugura de fapt tradiția narghilelei în Bașpunar în loc să surprindă un tabiet deja existent. O proiecție tipic urbană asupra etnicității turce instaurează astfel o formă de *autenticitate* pentru a confirma și perpetua versiunea oficială/externă despre identitatea locală. O serie de cercetători din câmpul antropologiei turismului au susținut că aceste reprezentări dominante sunt impregnate cu un discurs de tip colonial. Un exemplu elocvent este noțiunea „orientalism", care, potrivit lui Said[3], este

1. John Urry (1990), *The Tourist Gaze: Leisure and Travel in Contemporary Societies*, Sage Publications, London, Newbury Park.
2. Observația este dezvoltată pe larg de autori în Ana Chiriţoiu, Mădălin Nicolăescu, Sergiu Novac, Mihai Popa (2009), „Etnicitate și turism cultural în satul Bașpunar", în Bogdan Iancu (coord.) *Dobrogea. Identități și crize*, colecția „Societatea Reală", vol. 5/2009, Editura Paideia, București, pp. 94-125.
3. Edward Said (1978), *Orientalism*, Pantheon, New York.

instrumentată în narațiunile și portretizările occidentale pentru a-i descrie pe non-occidentali și locuri exotice ca tribale, indigene și atemporale.

Practica „producției de peisaj" poate lua forme extreme, așa cum sugerează un studiu despre crearea de localitate în New Glarus, un oraș cu origini elvețiene din Statele Unite, care devine, ca urmare a identificării potențialului turistic al etnicității, „mai elvețian ca Elveția"[1], în fapt, ca și Bașpunar, un prototip muzeistic. Din anii '30 ai secolului trecut și până în prezent, orășelul a introdus printre elementele de decor etnic *chalet*-uri elvețiene (unul dintre ele purtând denumirea de Emmentaler Chalet), Festivalul Wilhelm Tell și Festivalul Heidi, clubul iodlerilor și porturi populare elvețiene.

Dobrogea ca brand turistic

De multe ori autoritățile, locale sau regionale, sunt cele care identifică în etnicizarea localului o oportunitate turistică. Pentru zonele sărace, dezvoltarea locală este asociată aproape în exclusivitate cu potențialul turistic. Precaritatea locativă și a infrastructurii poate fi transformată discursiv în valori precum „neexplorat", „virgin", „exotic".

Diverse rețete turistice din zonă, cu care am luat contact direct sau indirect, par să se cristalizeze în aceeași direcție. Primul caz este cel al unei localități devenite ținta unuia dintre cele mai importante pelerinaje culturale ale boemei autohtone: Sf. Gheorghe – Deltă, sat pescăresc locuit

1. Steve Hoelscher (1998), „Tourism, Ethnic Memory and the Other-directed Place", *Cultural Geographies*, 5, 369-398, p. 370.

de haholi (vorbitori de limbă ucraineană) aflat la confluența brațului omonim cu Marea Neagră. Există aici un contrast puternic între modestele, dar frumoasele case pescărești care dantelează malul Dunării și lungul șir de bungalow-uri somptuoase. Apariția satului de vacanță, pe care locuitorii îl numesc și *Orașul interzis*, și a cohortelor de turiști a produs pentru aceștia schimbări importante nu numai la nivelul spațiilor domestice transformate una câte una în minipensiuni, dar și la nivelul reprezentărilor cognitive despre teritoriul din proximitate. Într-o după-amiază în care ne aflam cu R. (pescar, 35 de ani) pe celălalt mal al Dunării, acesta ne-a povestit că în copilărie turla bisericii era reperul cel mai vizibil al satului, iar „acum sunt vilele din *Orașul interzis*".

Schimbările din gospodărie au constat într-o serie de intervenții pe care localnicii le numesc generic „adaptarea la cerințele turiștilor", care par să elimine straturile de specificitate ale arhitecturii locale. Pe de altă parte, veneticii cumpărători de case, fie pentru uz personal, fie în interes economic, par mai preocupați de accesorizarea acestora cu decorațiuni care mimează sau recuperează elemente caracteristice ale stilului autohton.

La Enisala, pe malul lacului Razelm, complexul turistic Enisala Safari Village, bazat pe un concept sofisticat, oferă turiștilor „camere răcoroase cu podele de piatră și băi care par aduse pe mare tocmai din Bizanț nu cu mult timp în urmă"[1]. Pensiunea este și cartierul general al unei serii de expediții motocicliste prin zonele mai puțin accesibile ale

1. Catalogul de prezentare *Enisala Safari Village. Danube Delta, a land of wind and water*.

Dobrogei. Etnicitatea simbolică este sursa decisivă de autentic în designul complexului turistic Enisala Safari Village, de data aceasta valorificată într-un spațiu exterior comunității, dar revendicându-se totuși de la aceleași sensuri. Elementele decorative sunt repere ale culturii materiale lipovenești, instrumentate aici pentru configurarea autenticului local. Danube Delta Nature Resort, un complex similar de la Somova, se promovează ca „stațiune premium de cinci stele care combină bogatul stil tradițional cu luxul contemporan”[1], un fel de insulă a luxului în mijlocul naturii.

În loc de concluzie

Nu este surprinzător faptul că turiștii străini reprezintă un public esențial și că oferta turistică se transmite uneori în circuit închis, imaginea cea mai percutantă în acest sens fiind reprezentarea de „oraș interzis” pe care localnicii din Sfântu Gheorghe o au pentru satul de vacanță Green Village. Practici turistice organizate în forme de tip safari sau narghilea-cafe reprezintă forme globalizate de imaginare a turismului menite să captureze „autenticitatea” locală în reprezentări inteligibile universal. Precaritatea este astfel revalorizată pozitiv și dă spațiului conotații de „exotic”, „tainic”, „primordial”, care invită un public boem, urban, burghez, cosmopolit la explorări ecoturistice specifice turismului neocolonial. Articolul de față și-a propus să surprindă doar câteva dintre semnele unei schimbări timide, dar care se anunță spectaculoasă ca rezultat.

1. *http://www.goromaniatours.com/tour-print/nature-tours/danube-delta-resort.html.*

Cum s-a privatizat teatrul în România

Iulia Popovici

Titlul e înșelător: în România *există* în continuare un sistem extins de teatre publice, subvenționate din fonduri publice de autoritatea centrală (Ministerul Culturii) sau de autoritățile locale. Mai mult decât atât, nivelul acestei subvenții atinge, în cazul instituțiilor de spectacol din orașele mai mici/mai sărace sau al teatrelor de animație, chiar 90% din bugetul anual. Actorii, mașiniștii, tehnicienii de scenă, secretarii literari, contabilii și uneori meseriașii (tâmplari, croitorese etc.) din atelierele de producție (câte mai există) sunt angajați cu carte de muncă pe o perioadă nedeterminată în sistemul de stat, clădirile sunt proprietate publică, iar în multe instituții regimul autosuficienței în producție s-a păstrat neschimbat.

Teatrul românesc a trecut la capitalismul post-1990 în această condiție: o rețea națională vastă de scene publice, de dramă, animație și spectacol pentru copii, întreținută integral de stat, cu un număr controlat de absolvenți de studii de specialitate, în cele trei universități/institute de teatru din țară. După douăzeci și ceva de ani și câteva tentative de reformă/reglementare (cele mai cunoscute fiind

modificările sistemice propuse în dezbatere de Ion Caramitru pe vremea când era ministrul Culturii, la jumătatea anilor '90, și legea privind salarizarea în instituțiile publice de spectacol, intrată în vigoare la jumătatea anilor 2000 și niciodată implementată la nivel național), teatrul public funcționează, în copleșitoarea sa majoritate, în aceeași formă de organizare existentă în 1989, în timp ce în jurul lui s-a dezvoltat o piață liberă total nereglementată și suprapopulată de o forță de muncă superspecializată, care experimentează forme de precaritate nerecunoscute oficial, însă profitabile exploatării.

Economia artelor a fost dintotdeauna considerată ca fiind una „excepțională" (Hans Abbing, *Why Are Artists Poor? The Exceptional Economy of the Arts*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2001), ceea ce are directă legătură cu statutul special al acestor ocupații omenești (care, la fel ca religia, îl conectează pe beneficiarul ei, iubitorul de artă, cu o anume formă de sacralitate) și cu dificultatea (inclusiv psihologică) de a cuantifica activitatea artistică în termeni de productivitate sau evaluare pecuniară a serviciilor oferite. Bazată, principial, pe un sistem de finanțare ce combină subvențiile cu sponsorizările și donațiile, arta are tendința de a fi percepută ca o economie a darului (Lewis Hyde, *The Gift: Creativity and the Artist in the Modern World*, Vintage, 2007) – de aici și rezistența pe care mediul artistic european (în acele arii ale lui în care există încă o contribuție publică semnificativă – de exemplu, teatrul) a depus-o în fața tentativelor de „rentabilizare", mai ales post-2008 (în mod grăitor, în Polonia, o astfel de campanie de rezistență a avut drept slogan „Teatrul nu e un produs. Publicul nu înseamnă clienți").

Condiția economică a teatrului (cea a artelor performative, în general, teatrul fiind însă cel mai amplu dezvoltat, spre deosebire de ariile de nișă ale operei sau dansului) e însă distinctă de cea a altor domenii artistice, datorită specificului acestui mod de creație, și anume prin faptul că:

1. E o activitate colaborativă, și nu individuală;

2. Implică tipuri de muncă non-creativă (producția și manipularea decorului, operarea echipamentelor audio și de iluminat etc.);

3. Este nereproductibilă mecanic și dependentă de dispozitive de prezentare (coexistența în același spațiu și în același moment a performerului și spectatorului).

Aceste date intrinseci procesului teatral îl fac pe acesta net diferit de artele vizuale sau chiar de muzică (la origine, ea însăși o artă performativă), atât din perspectiva angrenării într-o economie a darului (există meserii necesare în producția și prezentarea de spectacole care, nefiind creative, pot cu greu oferi genul de răsplată simbolică ce motivează angrenarea artiștilor în activități subremunerate aleatoriu), cât și din perspectiva autonomiei de producție și a posibilităților de exploatare a produsului artistic. Rațiunea subvenției (sau a granturilor, pentru spectacolele produse în regim de proiect) este, principial, subsumată principiului unei economii a darului: teatrul e un serviciu social, cu funcție culturală și educativă, pe care statul, recunoscând costurile ridicate presupuse de acest mediu, îl face accesibil cetățenilor, prin acoperirea unui procent semnificativ al costului real al biletului.

La fel ca în cazul altor întreprinderi de stat, teatrele publice au descoperit destul de curând paradoxul situației

în care se află: dețin un anume capital (spații dedicate, echipamente tehnice) aflat în proprietate publică și angajează specialiști cu calificare specifică, furnizând servicii pentru care există cerere, însă exploatarea respectivului capital și remunerația acestor specialiști sunt controlate de stat și nesupuse negocierilor între cerere și ofertă. Acest tip de monopol – pe spațiile teatrale convenționale cu înaltă dotare tehnică și pe un personal de specialitate (inclusiv formarea lui) – înseamnă, de fapt, inexistența unor relații, fie reglementate la nivel general, indiferent dacă e vorba despre producție de stat sau privată, fie de piață, care să ofere un cadru coerent și echitabil de evaluare a prestației creative sau profesionale. O parte semnificativă dintre profesiile teatrale nu sunt recunoscute oficial sau adecvat: de pildă, conform Codului Ocupațiilor din România (COR), regizorul artistic, regizorul tehnic și cel de culise au aceeași definiție, identică celei a producătorilor („supraveghează și controlează aspectele tehnice și artistice ale filmelor, producțiilor de televiziune sau radio și ale spectacolelor de teatru"), iar meseriile tehnice din teatru sunt incluse exclusiv în grupa 3, care presupune studii medii, cu toate că, în mod paradoxal, cel puțin o universitate cu profil teatral oferă studii postuniversitare în domeniu, ele probabil adresându-se unor categorii distincte, unde tehnica devine creație. În fața acestui paradox, în unele cazuri, soluția a fost percepută ca reprezentând „liberalizarea" unor activități: o mare parte dintre teatrele din București și-au externalizat atelierele de producție (mai exact, au încurajat apariția unor firme private cu profil de producție a decorurilor și uneori a costumelor care să angajeze personalul de specialitate

aflat anterior în teatru, disponibilizat în acest scop sau transferat). Practic, această externalizare, care într-adevăr a dus la remunerarea superioară a foștilor tâmplari etc. din teatre, a creat un alt monopol, de această dată privat (producția scenografică nu e o arie economică suficient de amplă pentru a genera competiție), ducând la creșterea costurilor pe spectacol[1]. Iar această creștere s-a reflectat în primul rând în... prețul biletelor.

Pe de altă parte, cvasimonopolul teatrelor de stat asupra spațiilor performative convenționale bine dotate tehnic le permite acestora să negocieze de pe poziții de forță controlul asupra acestora și deci accesul mediului non-instituționalizat (producătorii privați/independenți de spectacol) la astfel de spații, începând prin practica închirierii la prețuri ridicate (obținerea unor venituri suplimentare având prioritate asupra politicilor de diversificare a serviciului public oferit, deși actuala formă de organizare a teatrului public limitează tipul de spectacole pe care le poate crea – de exemplu, nu are know-how în teatrul educațional).

În România, dezvoltarea unui sistem paralel de teatru comercial s-a dovedit a nu fi rezultatul unui spirit antreprenorial liber, ci al exploatării statutului său economic ambiguu, în primul rând, imposibilitatea teatrelor publice de a regla coexistența unei piețe a muncii reglementate în materie de actori și tehnicieni (angajați cu carte de muncă și

1. Un fenomen mult mai amplu îl reprezintă externalizarea serviciilor de pază și protecție. Recent, nu într-un teatru, ci la Opera Națională din București, modul în care au fost contractate aceste servicii (firma în cauză nu avea licență) a făcut obiectul unui dosar penal trimis în judecată la jumătatea acestui an (2015).

remunerați în funcție de grila de salarizare din sistemul public) cu o piață liberă a regizorilor. Diferența de statut artistic (teatrul românesc e unul al regizorului, acesta fiind deținătorul viziunii artistice generatoare de sens și valoare) nu justifică integral diferențele radicale de remunerație, de vreme ce, la epuizarea unui spectacol, raportul dintre cât câștigă un regizor și onorariile primite de întreaga distribuție (pentru o producție cu un număr mediu de actori, cinci sau șase, această variantă reprezentând cam o treime din numărul de producții din teatrele de stat) ajunge la 1:1 doar dacă regizorul e tânăr sau nu foarte recunoscut[1]. Una dintre formulele compensatorii reprezintă, în același timp, felul cel mai la îndemână prin care resursele teatrului subvenționat sunt exploatate în scopuri private: diversele moduri de organizare a așa-numitelor spectacole de impresar. Producția unui teatru public, având în distribuție actori cunoscuți (eventual, de la televizor), este preluată în exploatare, cu tot cu personalul tehnic, de o firmă de impresariat artistic și jucată în diverse alte spații, de regulă, case de cultură, dar și teatre-gazdă (care nu au spectacole proprii) din diverse alte orașe (sau în același oraș, cum se întâmplă cu unele spectacole avându-l în distribuție pe Radu Beligan), prețul biletelor fiind de câteva ori mai mari decât „la sediu". Doar un procent nesemnificativ din încasări îi revine teatrului producător, „grosul" revenindu-le actorilor, tehnicienilor și impresarului. Evident, modul în care pot

1. Formula de calcul e complicată, având în vedere că, în cele mai multe cazuri, actorii primesc un salariu lunar, care acoperă repetițiile pentru toate spectacolele noi și un număr aleatoriu de reprezentații ale mai multor producții, jucate în regim de repertoriu.

fi exploatate spectacolele și alte detalii de acest fel nu fac obiectul unei organizări juridice, însă „sistemul" e unul dintre puținele care asigură o plată echitabilă.

O rațiune suplimentară pentru condiția precară a actorilor, dincolo de faptul că diversitatea profesiilor implicate în creația teatrală generează diferențe subiective bazate pe ierarhizări de statut, e dată de distorsiunile unei piețe a muncii perfect lipsite de reglementare. Singura „piață" în care specificul muncii teatrale e recunoscut juridic și organizațional ca atare e cea a teatrelor de stat: legal, în România nu pot exista teatre 100% private sau companii teatrale, ceea ce face din teatrul non-instituționalizat o ficțiune juridică. Însă, deși învățământul vocațional, în cazul teatrului, e unul cu debușeu strict delimitat de cadrul legal în vigoare, spre deosebire de formarea universitară de aulă[1], cifrele de școlarizare au luat un avânt remarcabil, cu precădere după introducerea în universități a finanțării per student și mai ales în cazul secțiilor de actorie. E ca și cum ai avea școli de meserii pentru salvamari în Muncii Bucegi – problema nu e libertatea de opțiune educațională, ci inadecvarea la condițiile reale de muncă, la care se adaugă lipsa totală de inițiativă pentru schimbarea acestor condiții.

La fel cum, din cauza salariilor mici, sistemul public de sănătate este incapabil (moral, în primul rând) să le ceară medicilor să opteze pentru spitalul de stat sau spitalul/cabinetul particular, acceptând tacit practici de transfer informal

1. Există și aici specializări cu o piață potențială a muncii foarte limitată (de pildă, Facultățile de Petrol și Gaze), care însă e recunoscută ca atare (această specializare e studiată într-o singură universitate din România).

între public și privat (trimiteri ale pacientului consultat inițial în spitalul de stat către cabinetul particular etc.), teatrul public aplică extrem de rar principiul prioritizării activităților din cadrul instituției ale propriilor angajați. Personalul din teatru (cu precădere cel artistic) e, principial, remunerat pentru *disponibilitatea* sa de a îndeplini sarcinile date de angajator, nu în funcție de activitatea propriu-zisă – deoarece criteriile de distribuire, de pildă, sunt prin definiție subiective –, ceea ce permite angrenarea artiștilor angajați în teatre (dar și a tehnicienilor) în activități paralele mult mai bine remunerate (televiziune, reclame, eclerajul și sunetul la concerte, evenimente publice sau nunți etc.). La fel ca în cazul medicilor din spitalele publice (paralela e favorizată de calitatea de serviciu public a ambelor și de statutul semisacral pe care-l împărtășesc artiștii și doctorii), dublarea activității din instituția de stat cu cea din mediul privat are efecte asupra felului în care îi este oferit potențialului beneficiar serviciul public subvenționat. Spre deosebire însă de sistemul medical, de această conviețuire între public și privat nu beneficiază în mod real nici forța de muncă implicată în ambele sisteme. Monopolul contractual deținut de teatrele publice înseamnă, la modul real, că doar în cazul acestora și doar în cazul contractelor de muncă există o reglementare privind pragul minim al remunerației actorilor – chiar și teatrele publice aplică politici neunitare pentru onorariile acordate colaboratorilor, inclusiv în ceea ce privește plata (sau nu) a repetițiilor (care durează între o lună și trei luni).

Cine sunt totuși beneficiarii a mâine-poimâine trei decenii de nereglementare a muncii creative? Evident, angajatorii.

România e o destinație predilectă pentru companiile internaționale de producție de film, mai ales cele interesate de producții de amploare în termeni de distribuție secundară și figurație, în primul rând pentru forța de muncă bine calificată și ieftină, în cazul interpreților, ziua de filmare începând de la 100 de euro (și nu urcă foarte mult peste). La fel se întâmplă și în cazul producătorilor de reclame, care oferă în mod regulat onorarii de 200 de euro și practică regimul exclusivității pe o anumită durată de timp într-o proporție mult mai mare decât în țări est-europene comparabile cu România (de pildă, Ungaria). Teatrele publice sunt și ele, astfel, direct tentate de a aplica dubla măsură, în multe cazuri, ele oferindu-le colaboratorilor condiții de muncă (nu doar în termeni de onorarii) net inferioare celor ale propriilor angajați, într-o combinație perfectă de economie a darului care se ciocnește frontal cu economia de piață a cererii și (supra)ofertei. Subremunerarea îi afectează în mod evident cu precădere pe actorii tineri și pe cei neangajați în teatre de stat (adică cei mai puțin cunoscuți publicului și care nu beneficiază de logica *winner takes all* a economiei artistice, cum spune Hans Abbing), însă, având în vedere rata accelerată a creșterii numărului de absolvenți din ultimii 20 de ani, de până la 300 pe an la nivel național (în contextul unor componențe numerice constante a trupelor din instituțiile publice și al posibilităților reduse de angajare), aceștia tind să reprezinte un procent semnificativ dintre cei activi profesional. Un chestionar la care au răspuns, în luna iunie 2015, 56 de actori cu media de vârstă de 29 de ani aduce o oarecare lumină asupra discrepanțelor de plată în activitatea creativă, în mod paradoxal, aceiași artiști primind deseori onorarii mai mari

pentru spectacole produse în regim de proiect (finanțate prin granturi) decât în calitate de colaboratori ai unor teatre publice. Actorii primesc în mod curent între 150 și 300 de lei pe reprezentație, în anumite situații, aceste sume nefiind declarate legal, ceea ce le adâncește condiția de precaritate în termeni de protecție socială și asigurări medicale. Fiindcă, să nu uităm, printre elementele nereglementate se numără și posibilitatea asocierii sindicale: în România, liber-profesioniștii nu-și pot înființa organizații profesionale cu profil sindical. Adică nu se pot asocia în apărarea propriilor drepturi. Punct și de la capăt.

Scrisoare despre România

Alexandru Petria

Dragă Bianca,

Ești născută după decembrie 1989, acum ești studentă. Mă mândresc cu tine, cum se mândrește orice tată cu o fiică extraordinară. Sunt convins că nu ți-am arătat îndeajuns dragostea mea, naiba știe exact de ce, poate din autocenzură, din teama mascată ca să nu par sentimental, vulnerabil. Nici un bărbat nu vrea să i se vadă slăbiciunea, cred că știi și tu deja. Recunosc că e un exces al orgoliului, că, mărturisind, n-am cum să schimb cele petrecute, doar să le pun într-o lumină mai exactă, cea adevărată.

Îți scriu și totodată scriu pentru toți cei din generația ta, ca să mă păstrez întreg și să vă povestesc ceea ce voi știți doar prin intermediul altora, nu totdeauna de bună credință sau cu judecata limpede, dezinteresați. Fie profesori, fie jurnaliști, fie scriitori sau alți vectori de opinie. E treaba ta cum o să te folosești de informații. Am încredere cum o să judeci. Oricum, sper să-ți folosească, ca să reușești să-ți păstrezi ochii deschiși, să nu cazi în capcane, să nu accepți ideile nimănui de-a gata.

Cu riscul de a fi catalogat patetic, îți spun că România e într-o fundătură, ca pe vremea domniilor fanariote. N-am habar ce șanse mai are ca să-și revină, să se bucure

de un viitor demn. N-am așteptări de la actuala clasă politică. Prin reprezentanții ei și cu concursul împrejurărilor, ne-am tras România de sub picioare. Și băltim într-un punct în care doar cei mai optimiști și nebunii au speranțe.

Recunosc, sunt scârbit, mi-am riscat pielea la Revoluție, am făcut ziaristică peste 25 de ani și n-am reușit să schimb mare lucru. De aici înainte o să mă ocup îndeosebi de literatură, ca o cale personală de salvare. Psihică. Și dacă e și financiară, cu atât e mai mulțumitor. Desigur, nu pun chiar toate armele jos. Dar răresc turația motorului.

Bianca,

E timpul vostru să decideți cum vreți să trăiți, să acceptați riscurile deciziilor, voi, ce care excelați în domeniile pe care le-ați ales din pasiune. Încercați să învățați cum se practică manipulările și, astfel, să le contracarați. Ca să aveți posibilitatea să ajungeți la judecățile care, într-adevăr, vă avantajează.

România merită altă soartă. Și depinde de voi. Dacă o s-o lălăiți în condiția de supuși fără voce, absenți de la proteste și activism civic, acceptând orice vi se cere, e neîndoielnic faptul că și copiii voștri o să se lovească de o soartă de oameni îngenuncheați.

Recunosc că noi am greșit enorm, în aproape fiecare sector, dar măcar putem invoca scuza că n-am știut ce-i capitalismul, cu avantajele și dezavantajele lui, fiind născuți în comunism. Că am fost niște idealiști trași pe sfoară. Niște naivi, de anii tăi la revoluție.

România a fost jefuită, acesta e termenul fără ocolișuri, iar acum nu mai sunt convins dacă chiar are personalitate

statală. Reală, nu de fațadă, cu fanfare și imn pentru trezit somnoroșii. Înclin spre nu.

Nu sunt naționalist, îmi displac excesele etniciste, mâinile duse teatral la inimă, ideologic, m-aș așeza în siajul social-liberal. Dar îmi pasă de ce se întâmplă. Îmi iubesc țara, cum e, fără să-i pastelez trăsăturile. Mă păstrez în limitele rezonabilului. Nu e buricul pământului, grădina Maicii Domnului sau leagănul limbii latine din mințile exaltaților. Nu, e un loc ca destule în lume, fără o istorie impunătoare, mai degrabă prăfuită și bulversată de oportunisme, însă e patria mea. Și refuz condiția de trăitor decerebrat într-o colonie. Refuz să fiu un voios tâmp, ronțăind popcorn, cablat fără scăpare la discursurile oficializate. De oriunde vin ele.

Bianca,

Mint cei care vă repetă că a fost lapte și miere pe vremea comunismului. Sau cei care își idilizează inconștient propria tinerețe. Sau cei care au făcut parte dintre profitorii regimului, în special din aparatul de partid (PCR) ori al Securității. N-a fost OK, a fost altceva. Un altceva pe alocuri criminal, care trebuia șters pe anumite tronsoane, iar beneficiile sale reale să fie păstrate. S-a ras otova totul, cu premeditare sau din prostie, iar rezultatele se văd în prezent.

Țara asta a avut industrie; cum, necum, nu mai are, e terminată. Are supermarketuri și un record de biserici la numărul populației. A avut agricultură, acum pământul începe să devină al străinilor într-o proporție îngrijorătoare.

A avut un sistem de sănătate gratuit, acum mori în spitale dacă ești sărac. A avut un învățământ destul de performant, acum trebuie să pilotezi printre absolvenții de facultăți care nu-și cunosc limba maternă, habarnamiști cu vrafuri de diplome calpe. A avut vârfuri ale culturii care ocupau atenția opiniei publice, dar, din păcate, unii, care au pactizat rușinos cu comuniștii, acum sunt ridicați la statutul de intelectuali publici eseiști a căror valoare este proptită de logistica impresionantă a marketingului din spatele lor. Și care fraternizează cu centre de putere ce n-au incluse în agendă neapărat interesele românilor. Când zic români, mă gândesc la absolut toți locuitorii. În fine, cultura era respectată, acum e o Cenușăreasă.

Propaganda PCR a fost înlocuită cu alte tipuri de propagandă, tot perfide. Supravegherea Securității, de un alt soi, cu eficiență sporită, prilej pentru șantaje, sub lozinca luptei împotriva terorismului și a păstrării statului de drept. Nimic nu e ce pare, ca într-un serial TV celebru prin anii ’90.

Înainte de 1989 n-a fost democrație, dar acum este? Nu. Și scala oscilează spre minus. Avem încă libertatea cuvântului, restrânsă la mediul online. Fiindcă presa tradițională, câtă mai supraviețuiește, e ghidată de interese cărora le pasă la un kilometru de cot de bunăstarea cetățenilor, este josnic de manipulatoare. Politicienii, odată aleși, sunt jucați pe degete de cercuri obscure. Supravegherea civilă a serviciilor secrete e un banc răsuflat. Nu e corect și normal ce se întâmplă.

Dragi tineri,

E vremea voastră să reparați ce e posibil. Și e posibil aproape orice, cu determinare. Și fără exces de conformism. Cu imaginație. Orice societate e perfectibilă, reinventabilă, nu un dat pentru eternitate. Orice țară furată poate fi recâștigată. De e nevoie, chiar cu forța. Lozinca „Fără violență", am realizat târziu, a fost o manipulare reușită. Acționați, ca să nu vă potopească și pe voi regretele cândva. Sunt teribil de amare.

Occident fără Occident sau despre discursul demagogic al elitelor autohtone[1]

Aurelian Giugăl

Modul în care muncesc și votează clasele de jos din România a reprezentat sursa unei permanente critici venite din partea elitelor. În pofida discursului lor pedagogic, mediocritatea este caracteristica esențială pentru majoritatea poporului educat.

În rândurile ce urmează, vă voi spune o poveste despre România contemporană, o scurtă istorisire cu moderni și antimoderni, una ce pune față în față două Românii contradictorii. Fiind o simplă poveste, ea reprezintă imaginea imperfectă și simplificată a unei fotografii incomplete. Cu toate aceste limitări, cele două Românii din această narațiune chiar există, muncesc, își fac planuri de viitor, trăindu-și (post)modernitatea la parametri diferiți. La finalul acestei narațiuni cu și despre români, fiecare dintre voi poate alege. Să fie albă? Sau mai degrabă neagră? Să începem...

1. Articol publicat inițial pe platforma *Baricada*: *http://baricada.org/occident-fara-occident-sau-despre-discursul-demagogic-al-elitelor-autohtone/*.

O falie transformantă separă două Românii în epoca post 1989. De o parte a faliei sunt cei realmente seduși de valorile civilizației europene occidentale, cu intelectualii publici (de dreapta) în rol de vârf de lance. De cealaltă parte a extremității se așterne cuminte poporul umil, cu țăranii, târgoveții și micii orășeni afectați de procesul dezindustrializării postcomuniste. O lume pestriță, ce și-a perfecționat cu timpul tehnicile de supraviețuire în condițiile acumulării capitaliste primitive. România subdezvoltată nu este neapărat antieuropeană, antimodernă sau retrogradă. Dimpotrivă, mai mereu în ultimul sfert de veac, românii și-au manifestat simpatia pentru Uniunea Europeană (UE). Spre exemplu, după Brexit, un sondaj IRES indica faptul că românii sunt printre cei mai pro UE europeni, în ipoteza unui referendum privind rămânerea României în UE, 77% dintre respondenți fiind pro UE și doar 14% împotrivă.

Atunci, ce diferențiază cele două categorii sociale? Este vorba în primul rând despre comportamentul electoral. În toată perioada postdecembristă, aproape în unanimitate, elitele culturale și economice s-au exprimat (electoral) în favoarea „dreptei". Vorbim de acele partide adepte ale terapiei de șoc în primul deceniu postcomunist, cu Partidul Național Țărănesc Creștin Democrat (PNȚCD) plus Partidul Național Liberal (PNL) și umbrela sub care s-au adunat, Convenția Democrată Română (CDR). În următoarele decade – mileniul al III-lea –, facem referire la partidele „dreptății și adevărului", adică Partidul Democrat (PD devenit ulterior și Liberal) și iarăși PNL (mai puțin acolada pesedistă a căderii, pentru unii, în infernul rușinii).

Pe latura cealaltă, sătenii și micii orășeni s-au pansat cu social-democrație, Partidul Social Democrat (PSD) și precursorii acestuia fiindu-le și mamă și tată. Datele electorale brute încastrează această realitate electorală, nu necesarmente (doar) românească.

Această distincție electorală dintre elite și popor a însemnat sursa unei infinite scârbe cu sens unidirecțional, dinspre oamenii privilegiați ai societății înspre gloata provincială. Voi alege, la întâmplare, două exemple exemplare, unul din trecut – anii '90 –, altul de acum, din România postalegeri 2016. Intriga e foarte simplă: masele înapoiate se opun (electoral) modernizării României, întreaga evoluție politico-economică postcomunistă fiind pusă în general pe seama a două neajunsuri: i) incapacitatea poporului de a vota cu partidele „corecte"; ii) corupția endemică a clasei politice, cu preponderență a aceleia provenind din rândurile PSD, restul, prin definiție, fiind exonerați de orice răspundere, prin excludere, aceștia fiind prizonierii reformei fără sfârșit. Așa s-a fondat România post 1989.

Primul exemplu care ne vine în minte este cel al clasicului Horia-Roman Patapievici. Spun clasic pentru că acesta a fost primul care s-a lamentat emfatic de îndărătnicia românilor. Luat la puricat, la bani mărunți, norodul a ieșit complet șifonat. Zicea Horia-Roman Patapievici că în condițiile votului universal „dictează cei cu urina puternică", iar în acest context „rrromânii", țărănoii stricați, vor distruge România, salvarea neputând veni decât pe filiera votului cenzitar (H.-R. Patapievici, *Politice*, Humanitas, București, 1996, p. 64). Cuvintele-cheie de aici sunt *vot cenzitar*, *rrromâni* (arătați în pielea lor goală de țigani ignari) și *țărănoi stricați*.

Al doilea exemplu cules îl reprezintă cazul unui universitar, un *scholar*, de la Universitatea București. Cătălin Avramescu, căci acesta e numele universitarului invocat, arată că peisajul sudului rural e unul dezolant, devastat social și cu o economie primitivă. Acești antimoderni (sudici, estici, rurali, toți luați de-a valma) nici măcar nu par a fi europeni, „muzica, mirosurile, privirile ostile, femeile cu broboadă, vitele și măgărușii, murdăria, gardurile dărâmate, comerțul făcut pe marginea drumului" ducându-ne cu gândul la Asia Centrală, nicidecum la Europa. Aceste mase de săraci cronici sunt la cheremul baronilor, boșilor electorali, imperiul răului pesedist (cu Dragnea cu tot) consolidându-se aici, în aceste geografii ale înapoierii. E România românilor ce trăiesc printre scaieți. Acești țărănoi se revoltă împotriva domnilor de la oraș. Așa spun intelectualii publici, spectatorii angajați. Să reținem și cuvintele cheie de aici: *economie primitivă*, *ruralitate*, *antimodernitate* și, corolarul acestora, *clientelism electoral*.

Să mergem mai departe pe firul nostru. Să fim bine înțeleși, Horia-Roman Patapievici și Cătălin Avramescu au gândit zgomotos ceea ce marea majoritate a establishmentului intelectual a gândit și gândește. Voi continua povestea mișcând fotografia. Voi vorbi despre preocupările celor două categorii sociale și mă voi referi la lumea rurală și cea a vechilor muncitori industriali *versus* universitarii publici. Despre prima categorie s-a scris în fel și chip, în majoritatea cazurilor folosindu-se amprenta peiorativă. Țăranii și foștii angajați industriali sunt leneși și nu acceptă să muncească pe doi-trei lei. S-a vorbit și despre ajutoarele sociale acordate fraudulos. În acest cadru deprimant, PSD menține

statu quo, ei și numai ei câștigând electoral, „înghețând" România. Așa s-a oficializat substantivul teleormanizare, premodernitatea românilor fiind sintetizată perfect de acest termen ce s-a impus cu repeziciune. Totuși, o altă realitate contrabalansează ceea ce am descris mai sus. Sunt milioanele de români care muncesc în străinătate – peste trei milioane spun majoritatea surselor. Meseriile pe care aceștia le practică sunt dintre cele mai diverse, de la agricultori, o parte însemnată a acestora, la muncitori în construcții și industrie & co. Aceștia trimit bani în țară și țin în viață încă pe atâția români. Desigur, cifra de trei milioane este una incorectă dacă ar fi să-i contabilizăm pe toți românii care au muncit măcar câteva luni bune în țările UE, contribuind la acea migrație sezonieră continuă din care fac parte aproape toate familiile din lumea satelor și micilor orașe românești. Pe strada copilăriei mele aproape fiecare familie a avut un emisar trimis măcar o jumătate de an la muncă în râvnitul Occident. Iată că există și o altă realitate, diferită mult de cea a sumbrelor descrieri intelectualiste. O lume ce merge din *Europa Oriens* în *Europa Occidens* și se comportă exact ca occidentalii, muncind cu forța brațelor și a minții pentru a face față fluxului globalizant. Totuși, dezmoșteniții postcomunismului nu pot trăi doar cu o pensie socială de 400 de lei.

Haideți acum să aruncăm o privire și în ograda universității românești. Ne întoarcem la discursul modernist, european, occidental clamat de Avramescu și de sumedenia de universitari publici de la noi. Ne-am aștepta ca primul impuls promodernitate, proreformă, prooccident să vină tocmai dinspre elite, dinspre populația universitară, cea atât de afectată de lipsa reformelor substanțiale din societatea românească.

La suprafață, am putea vedea o pojghiță, astfel încât putem fi ușor dezorientați. Dând poleiala la o parte, vom vedea că lucrurile sunt de cu totul o altă natură. Să dezvoltăm. În lumea universitară, un *update* la normele din *Occidens* presupune să te comporți ca profesorii de acolo *i.e.* să publici în reviste cu factor de impact consistent, să participi la conferințe internaționale și la concursuri deschise la care să candidezeze cât mai mulți și nu cât mai puțini, să dai dovadă de transparență universitară etc. Dacă analizezi în detaliu, vei descoperi o lume perfect balcanică. Majoritatea profesorilor publică articole mediocre și submediocre în reviste fără vreo importanță reală. Sunt foarte puțini acei profesori ce reușesc să publice studii semnificative în reviste cu impact real. Cu cât numărul revistelor autohtone în care se publică este mai mare, cu atât numărul de citări și vizibilitatea internațională sunt mai mici. Dacă vrei să ieși în lumea mare și să ai audiență, *i.e.* citări, atunci e obligatoriu să te duci la revistele *strong* din branșă. Așa spun analizele de detaliu. A rămâne prins în mecanismele locale înseamnă superficialitate și imobilism local, învârteală și șmecherie patriotică. Dacă îi măsurăm pe universitarii noștri cu omologii lor, nu cei din Europa Occidentală, ci măcar cei din Europa Centrală, vom descoperi hăul ce-i separă. Sunt mulți profesori, inadmisibil de mulți, care nu au profil pe *Research Gate*, *Google Scholar* sau alte platforme ce măsoară performanța academică. Despre concursurile pe posturile din universități ce să spunem? Ne vom limita la o analiză făcută de Grupul de Acțiune pentru Integritate Academică și Promovarea Științei (GAIA). În cazul majorității universităților analizate, deopotrivă de stat și private, la majoritatea

concursurilor pe post (peste 90%) s-a prezentat un singur candidat. Au fost numai puțin de 8 187 de posturi scoase la concurs în ultimii ani. Același lucru l-a evidențiat și analiza *României Curate*. E bizar, nu? În condițiile în care numărul doctoranzilor a crescut foarte mult în ultima vreme și cum absorbția acestora pe piața muncii este extrem de dificilă, este de neînțeles cum de mai există o asemenea situație la concursurile pentru posturile universitare. Și totuși, situația este perfect comprehensibilă și ea poartă stigmatul clientelismului. Da, universitatea românească este una clientelară. Clientelismul nu este doar electoral, ascunzându-se printre ciulinii Teleormanului, există și un clientelism universitar și el poate fi vizibil la Km 0, în Piața Universității. Dacă ar fi o competiție cu adevărat liberă, atunci situația ar fi următoarea: competiția de admitere la facultate din anii '80 și anii '90 ar fi trebuit să se repete acum la ieșirea din ciclurile universitare, duritatea cea mai mare trebuind se regăsească la concursurile pe posturile didactice universitare. Această anomalie statistică este subliniată de datele brute și noi toți știm că este rezultatul feudalizării universităților. Micile normalități, de ici și colo, nu schimbă impresia generală, de falsă modernizare și de adaptare la normele submediocrității clientelare.

Să (mai) vorbim și despre lungul șir al plagiatelor sau obținerea diplomelor pe bandă rulantă, despre universitățile care s-au transformat în antreprenori de succes și înmatriculează studenți la foc automat? Taxa de studii pare că a devenit scop în sine. Să amintim și de cursurile și seminariile prăfuite, în contratimp cu tot ceea se face în mult invocatul Occident? La ce bun? Schimbă asta impresia generală?

Iată de ce, discursul electoralo-politic al elitelor autohtone este unul lipsit de substanță. Privindu-le sârgul cu care se implică politic de partea unei baricade sau alteia, nu putem să nu-i asociem cu cei din tagma agitatorilor electorali. Lecțiile lor de moralitate, onestitate, reformă și performanță occidentală nu valorează nici doi bani. Sunt simple mărgele de geam lucios prezentate unui popor, ce totuși muncește să supraviețuiască, în chip de diamante.

Ar fi trebuit spus și câte ceva despre opoziția de stânga, dar, sincer, stânga contestatară în România contemporană nu prea există. După euforia *CriticAtac* din perioada 2011-2013, filmul s-a întrerupt brutal. Ceea ce există acum e doar grotescul unor mici grupuscule puse continuu pe harță și lupte intestine. Recentul mic scandal din jurul publicării bilanțului 2016 este ilustrativ în acest sens. Puțină substanță și multă, multă apă de ploaie. Și întrebăm, e posibil ca reforma morală a societății românești să vină de jos în sus? Și dacă da, poate fi ea una fără asperități?

ianuarie 2017, București

Note despre autori

Ana Bazac este profesor de filosofie la Universitatea Politehnică din București. Volume publicate: *Critica politicii*, vol. 1, *Elemente de epistemologie a politicii* (1994); *Confuzie și speranță. Opțiuni politice ale bucureștenilor și unele probleme ale socialiștilor români* (1995); *Reformismul socialist. Repere* (1996); *Anarhismul și mișcarea politică modernă* (2002); *Puterea societății civile* (2003); *Geopolitică*, vol. 1, *Imperiul și războiul*, vol. 2, *Războiul din Irak în contextul războaielor de după căderea cortinei de fier* (2003); *„Pacea" din Irak, după victoria decretată în 2003. Probleme internaționale actuale (Dosare deschise și o introducere despre comunicarea evenimentelor internaționale)* (2006). A coordonat volumele *Comunicarea politică: repere teoretice și decizionale* (2006) și *Cultură și adevăr. Studii despre filosofia lui Tudor Vianu* (2007). A contribuit la coordonarea următoarelor lucrări: *Logica și provocările sociale. Omagiu profesorului Cornel Popa la 75 de ani* (2008); *Matrici filosofice și concepte integrative. Volum omagial Angela Botez* (2009); *Filosofie și cultură. In honorem Alexandru Boboc – octoginta annis* (2010); *Omul activ și impersonalul „se". Perspectivă de filosofie socială asupra unor pagini din istoria gândirii românești* (2010).

Horea Băcanu este sociolog, absolvent al studiilor de master în Științe Politice și Administrative la Universitatea de Vest din Timișoara (1997). Este cercetător al fenomenelor sociale

românești contemporane, punând în registru comparativ evoluțiile sociale est-europene și ale zonei Balcanilor și Europei Centrale. Publicist și comentator politic, a publicat în presa timișoreană și națională, a realizat studii sociologice cantitative și calitative, inițiind după anul 2000 programul de cercetări de opinie publică „Barometrul timișorenilor". Analist și militant de stânga, coordonator al Clubului Social Democrat din Timișoara, comentează din perspectivă critică evoluțiile sociopolitice locale și naționale (*horeabacanu.blogspot.ro*), fiind una dintre cele mai active voci în dezbaterile actualității românești.

Gabriel Bădescu este profesor de științe politice și directorul Centrului pentru Studiul Democrației din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. Este doctor în sociologie, a fost bursier Fulbright la University of Maryland și a urmat specializări în statistica socială la University of Michigan. A publicat lucrări în domenii precum tranziția democratică și economică, participarea publică, asociativitatea, capitalul social, relațiile interetnice, metodologia cercetării sociale și migrația. Între 2009 și 2010 a fost președinte al Agenției pentru Strategii Guvernamentale.

Ioan Biriș este profesor universitar, conducător de doctorat în domeniul filosofiei la Universitatea de Vest din Timișoara. Are un doctorat în filosofie și unul în sociologie. Bursier al Universității din München, Institut für Philosophie, Logik und Wissenschaftstheorie (1996). Stagii de specializare și documentare la Academia din Praga (1981) și la universitățile din Padova (2001, 2002, 2003) și Dijon (2007, 2008). Din 2001 este profesor „Jean Monnet" și i s-au decernat Ordinul Meritul pentru Învățământ în Grad de Ofițer (2004), Premiul JSRI (2004), Premiul „Mircea Florian" al Academiei Române (2009),

Premiul Consiliului Național al Cercetării Științifice din România (2012) și Diploma de excelență SACRI (2014). A publicat și coordonat mai multe volume în domeniile filosofiei și sociologiei.

Alexandru Boguș este doctor în filosofie al Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, activist și muncitor social în Pata Rât.

Vladimir Borțun a absolvit în 2008 Facultatea de Filosofie a Universității București, are un masterat în etică aplicată în cadrul aceleiași facultăți (2010) și unul în studii europene (University of Portsmouth, 2014). Din 2012, scrie articole și interviuri pe teme sociale și politice pentru platformele *CriticAtac* și *Voxpublica*. De asemenea, publică texte pe *SocialistWorld*, în publicațiile *The Socialist* și *Socialism Today*, afiliate Socialist Party (Anglia și Țara Galilor), al cărui membru este din toamna anului 2013. Din 2014, trăiește la Londra, unde lucrează ca asistent social și activează în filiala Socialist Party din Tower Hamlets. Din anul 2015 este doctorand în științe politice la Universitatea din Portsmouth, tema cercetării fiind rolul academicienilor în SYRIZA și Podemos.

Liviu Chelcea este antropolog, profesor universitar în cadrul Departamentului de Sociologie al Universității București. Domenii de interes: gentrificarea, naționalizarea și restituirea caselor, segregarea socială, munca și timpul în mediul corporatist, infrastructurile urbane. Este doctor al University of Michigan și a fost bursier al Colegiului Noua Europă (2005-2006).

Gabriela Crețu a urmat studii de filosofie și istorie la Universitatea „Al.I. Cuza" din Iași și este doctor în epistemologie și filosofia științei. A publicat următoarele lucrări: *Discursul lui*

Foucault (*2004*); *Urâsc „realismul" politic* (2008); *Femeile sunt de vină* (2009); *Democrație virtuală* (2010); *Reinventarea stângii* (2012). Este coautoare a volumelor: *Uși deschise pentru femei în politica românească* (2007); *Relaciones entre América Latina y Europa: balance y perspectivas* (2008); *Forța politică a femeilor* (2011); *Equity versus Efficiency* (2011). Publică frecvent în presă și reviste de specialitate din țară și străinătate.

Cristian Dogaru a semnat de-a lungul ultimilor zece ani în publicații precum *Banii Noștri*, *Business Standard*, *HotNews* și *România Liberă*. A colaborat cu TVR, RFI și *CriticAtac*. Din anul 2010 a gestionat proiecte de educație financiară (*bugetul familiei.ro*, *sigurantafinanciara.ro*).

Ciprian Domnișoru este doctorand în politici publice și management în cadrul Carnegie Mellon University (specializarea *labour studies*) și absolvent în 2011 al unui master de politici publice (specializarea *social policy*) la Duke University. Între 2003 și 2008 a urmat cursurile Academiei de Studii Economice București și cursurile SNSPA.

Vasile Ernu este absolvent al Facultății de Filosofie din cadrul Universității „Al.I. Cuza" din Iași și al masterului de filosofie la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca. A fost redactor fondator al revistei *Philosophy&Stuff* și redactor asociat al revistei *Idea artă + societate*. A debutat cu volumul *Născut în URSS* (2006, 2007, 2010), care a fost tradus în mai multe limbi. Alte volume publicate: *Ultimii eretici ai Imperiului* (2009); *Ceea ce ne desparte. Epistolarul de la Hanul lui Manuc* (2010, în colaborare cu Bogdan-Alexandru Stănescu); *Inteligența rusă azi* (2012); *Sunt un om de stânga* (2013); *Sectanții. Mică trilogie a marginalilor* (2015). Alături de C. Rogozanu, C. Șiulea și

O. Țichindeleanu este coordonatorul volumului *Iluzia anticomunismului* (2008). A publicat în *România Liberă*, *HotNews*, *Adevărul*, *Timpul*, *Noua Literatură*, *Suplimentul de Cultură* și *Observator cultural*.

Claudiu Gaiu a studiat filosofia la Cluj-Napoca, iar apoi s-a specializat în istoria filosofiei moderne, cu un doctorat obținut la Université Paris I Panthéon-Sorbonne. Este autorul unei monografii despre un discipol al lui Montaigne, *La prudence de l'homme d'esprit. L'éthique de Pierre Charron* (2010), și al unei traduceri din Paul Veyne, *Când lumea noastră a devenit creștină* (2010). Este membru fondator al Centrului pentru Cercetarea Gândirii Politice Moderne. A publicat articole științifice în reviste românești și internaționale, tratând istoria ideilor de la Renaștere la Iluminism, precum și articole de actualitate politică în *Vatra* și pe platforma *CriticAtac*.

Mihai Dinu Gheorghiu este profesor la Universitatea „Al.I. Cuza", Iași, Facultatea de Psihologie și Științele Educației, Școala Doctorală a Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice; sociolog (cercetător) la Centrul de Științe Sociale al Universității „Al.I. Cuza" (1980-1989); doctorat în sociologie, École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris, 1997); cercetător, membru asociat al Centrului de Sociologie a Educației și a Culturii, CSEC (EHESS, CNRS, MSH), ulterior Centrul de Sociologie Europeană, CSE (EHESS, CNRS, Collège de France), Paris (din 1990); membru asociat la Max-Planck-Institut für Bildungsforschung și la Centre Franco-Allemand de Recherches en Sciences Sociales „Marc Bloch" (Berlin, 1994-1995); cercetător contractual la Centre d'Études de l'Emploi et du Travail (1999-2016); director de studii (profesor) asociat la Fondation Maison des Sciences de l'Homme (Paris, 2014). Membru al

Association Internationale des Sociologues de Langue Française (AISLF, din 2002), al Association Française de Sociologie (AFS, din 2002), al Comisiei Wiesel de studiere a Holocaustului din România (din 2003; în prezent, al Consiliului Științific al Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel"); al Réseau Interdisciplinaire Afrique Monde (RIAM, FMSH, Paris, din 2007). Redactor-șef al revistei *Psihologia socială* (Polirom, din 2013); coordonatorul colecției *Observatorul social* (Editura Universității „Al.I. Cuza", din 2013).

Aurelian Giugăl este licențiat în geografie (1998) și doctor în științe politice (2011). A efectuat un stagiu de cercetare la School of Geographical Sciences (University of Bristol, 2010). Din anul 2009 publică în revista *Cultura*. Arii de interes: geografia umană și electorală, partidele politice, politica românească.

Călin Goina este lector universitar la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității „Babeș-Bolayi". Are un master în științe politice obținut în cadrul Universității Central Europene și este doctor în sociologie al Universității California. A publicat studii despre colectivizarea agriculturii, procesul de destalinizare în România comunistă, studii de sociologie rurală și o analiză a mișcărilor de protest din Cluj-Napoca din 2012.

Dinu Guțu este doctor în antropologie. Este colaborator al platformelor *CriticAtac*, *Platzforma* și *Casa Jurnalistului*. Domenii de cercetare: antropologie culturală și socială, etnografii urbane, culturi de tineret, subculturi, studii culturale, teoria consumatorului.

Bogdan Iancu este lector universitar doctor la Departamentul de Sociologie al Facultății de Științe Politice din cadrul SNSPA și cercetător la Muzeul Țăranului Român din București.

Este doctor în antropologie și etnologie al Università degli Studi (Perugia). A participat la stagii de pregătire și cercetare la Université Libre (Bruxelles), Paris-X Nanterre, Università degli Studi (Perugia), Swedish Biodiversity Centre (Uppsala). A participat la cercetări de teren finanțate de CNCSIS, AFCN, ANCS (Wallonie Bruxelles International). Este editor și coeditor al volumelor: *Dobrogea. Identități și crize* (2009); *Prima mea călătorie în străinătate* (2010); *Noi culturi. Noi antropologii* (2012); *La masă cu oamenii Deltei. O cartografiere a practicilor gastronomice* (2012); *The Material Culture (Re)Turn in Anthropology: Promises and Dead-ends* (2013).

Ioana Iancu a absolvit în 2014 un master în antropologie culturală și dezvoltare comunitară la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității București. A fost asistentă de cercetare în mai multe proiecte despre tuberculoză, persoanele fără adăpost și natalitate.

Adrian-Paul Iliescu este profesor de filosofie politică la Facultatea de Filosofie din Universitatea din București. A fost *visiting fellow* la Christ Church College (Oxford) și St. John's College (Cambridge), cercetător invitat la Universitatea Bielefeld (Germania), director științific al Colegiului Noua Europă și redactor-șef al revistei Polis. A publicat următoarele volume: *Filosofia limbajului și limbajul filosofiei* (1989); *Limitele puterii* (coautor, 1993); *Conservatorismul anglo-saxon* (1994, Premiul „Ion Petrovici" al Academiei Române); *Liberalismul – între succese și iluzii* (1998); *Cunoaștere și analiză* (1998); *Solitude and the Birth of Modernity* (1999); *Fundamentele gândirii politice moderne* (coautor, 1999); *Fundamentele gândirii politice moderne* (coautor, 1999); *Wittgenstein: Why Philosophy Is Bound To Err* (2000); *Rațiunea în epoca clasică* (coautor, 2001); *Filosofia socială*

a lui F.A. Hayek (2001); *Drepturile omului la întâlnirea dintre culturi* (coordonator, în colaborare cu Jörn Rüsen și Hans-Klaus Keul, 2004); *Anatomia răului politic* (2005); *Supremația experienței. Conservatorismul anglo-saxon* (2008).

Alexandru Mamina este cercetător științific II la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" al Academiei Române, în cadrul căruia coordonează Atelierul pentru Studiul Ideilor Politice Contemporane. A publicat următoarele volume: *Societate, instituții, reprezentări sociale – studii de istoria mentalităților și a imaginarului* (1998); *Manual de istorie pentru clasa a VII-a* (coautor, 1999); *Caietul elevului pentru clasa a VII-a* (coautor, 2000); *Manual de istorie universală pentru clasa a XI-a* (coautor, 2001); *Dimensiunea religioasă a gândirii contrarevoluționare franceze* (2002); *Structurile intelectuale ale romantismului revoluționar și contrarevoluționar. Cazurile istoricilor francezi, germani, români* (2007); *Paradigme revoluționare în secolul al XIX-lea (tipuri europene și manifestări românești)* (2008); *Social-democrație și cultură. De la marxism la postmarxism* (2010); *Redefinirea identității. Pentru o social-democrație critică* (2010); *Marxismul occidental și marxismul oriental (ideile, societatea, cultura)* (2011); *Capitalism și democrație. Principii, structuri, evoluție* (coordonator, 2013); *Cunoaștere și creație: orientări caracteristice în cultura modernă* (2015).

Andrei Panțu a studiat științe politice și relații internaționale la American University (Bulgaria) și a obținut diploma de masterat în filosofie politică la Universitatea din Leiden. A publicat proză scurtă în revistele *Biserica de Lemn*, *Revista de Povestiri* și *Argos*, precum și articole pe platformele *Voxpublica*, *factual.ro*, *contributors.ro* și în revista *Cultura*. În prezent, lucrează ca editor la revista academică *Romanian Journal of Political Science*.

Vladimir Pasti este sociolog, doctor în științe politice, specializat în studierea evoluțiilor politice și sociale ale tranziției românești. Predă sociologia tranziției și sociologie politică la SNSPA, București. Este autorul a numeroase articole în țară și străinătate. A publicat mai multe lucrări, dintre care amintim: *România în tranziție. Căderea în viitor* (1995); *The Challenges of Transition* (1997); *România – starea de fapt* (în colaborare cu M. Miroiu și C. Codiță, 1997); *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România* (2003); *Sociologie politică* (2004); *Noul capitalism românesc* (2006).

Alexandru Petria a debutat în revista *Tribuna*, în 1983. A publicat următoarele volume: *Neguțătorul de arome* (poezii, 1991); *33 de poeme* (1992); *Zilele mele cu Renata* (roman, 2010); *Deania neagră* (proză scurtă, 2011); *Călăul harnic* (poezii, 2012); *Rugăciuni nerușinate & alte chestii* (poezii, 2013); *România memorabilă* (interviuri, 2013). A colaborat cu poezie, proză și interviuri la toate revistele literare importante din țară. După 1989, devine șeful Comisiei pentru Abuzuri și Drepturile Omului în cadrul CPUN Dej și, alături de câțiva prieteni, a pus bazele săptămânalului dejean *Gazeta someșeană*. A fost redactor și reporter la mai multe publicații: *Zig-zag*, *Cotidianul*, *Hermes*, *Partener*, *Monitorul de Someș*. A fondat propria publicație, cu apariție lunară, *Realitatea de Bistrița-Năsăud, Dej și Gherla*, al cărei director este în prezent. Poeziile sale au fost traduse în catalană, maghiară, franceză, spaniolă și olandeză. De același autor, la Editura Adenium au apărut volumele: *Convorbiri cu Mircea Daneliuc* (interviuri, 2013); *Cele mai frumoase poezii ale anului* (2014); *Cele mai frumoase proze ale anului* (2014).

Iulia Popovici este critic de teatru al săptămânalului *Observator cultural* și colaborează la portalul *LiterNet*. A ținut conferințe despre teatrul românesc la New York, Poznań, Varșovia

și Viena și a coordonat diverse ateliere de dramaturgie. De asemenea, a publicat în revistele *man_in_fest*, *Vatra*, *Dilema Veche* (România) și *Dialog* (Polonia). A scris prefețe, note introductive și postfețe pentru piese de teatru semnate de Lia Bugnar, Gianina Cărbunariu, Ștefan Peca, Árpád Göncz, Georg Büchner, Katalin Thuróczy și pentru volume de poezie semnate de Ana Blandiana și Ioana Ieronim. A realizat antologia de dramaturgie românească nouă, în traducere maghiară, *Kortárs roman drámak* (2008), o antologie de dramaturgie românească în traducere poloneză și o alta de dramaturgie contemporană poloneză în traducere românească. Din 2006, coordonează colecția de teatru a Editurii Cartea Românească. Este autoarea volumului *Un teatru la marginea drumului* (2008) și coautoare a antologiei *Tovarășe de drum. Experiențe feminine în comunism*, coordonată de Dan Lungu și Radu Pavel Gheo (2008).

Dani Sandu este sociolog cu experiență în cercetări cantitative și calitative în România și străinătate. A contribuit la numeroase cercetări sociologice despre tineri, societatea civilă și participarea civică în România. Coautor al raportului „Tineri în România – griji, aspirații, atitudini și stil de viață", coordonat de dr. Cătălin Stoica, sub egida Friedrich Ebert Stiftung și a Centrului pentru Sociologie Urbană și Regională.

Monica Stroe este antropolog, doctorand al SNSPA. A beneficiat de proiectul „Burse doctorale în sprijinul cercetării: competitivitate, calitate, cooperare în Spațiul European al Învățământului Superior", proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

Irina Zamfirescu este activist pentru drepturile omului. A mediat întâlniri între autoritățile publice și reprezentanți ai comunităților vulnerabile, a participat la crearea de strategii și analize guvernamentale sau locale și s-a implicat în campanii de *advocacy* pentru modificări legislative. A organizat mișcări de protest pentru respectarea anumitor drepturi (marșul pentru accesibilizarea spațiului urban, proteste pentru dreptul la locuire și împotriva demolării unor clădiri de patrimoniu). Este doctorand al Facultății de Sociologie și Asistență Socială din cadrul Universității București.

Cuprins

Postcomunismul ca ideologie
Emanuel Copilaș 5

Partea I
O privire de ansamblu asupra postcomunismului românesc

Ideologia tranziției în România celei de-a Doua Republici
Horea Băcanu 15

Jaful adus la zi: responsabilitatea specialiștilor
Ana Bazac 28

Realitatea și imaginarul *marelui jaf postcomunist*. O abordare sociologică
Vladimir Pasti 44

Capitalismul nu este neapărat neoconservator, dar România nu îl cunoaște altfel
Dani Sandu 67

Farsa reformei și responsabilitatea intelectualilor publici
Adrian-Paul Iliescu 78

Inegalitate economică și democrație în România
Gabriel Bădescu 92

Jefuirea speranței sau despre cum ne-am furat singuri căciula
Gabriela Crețu 99

Privatizările României postcomuniste
Andrei Pantu 113

Privatizarea banilor. Cum funcționează fabricile de datorii
Cristian Dogaru 122

Creștere și descreștere demografică sau de la comunism la postcomunism și invers
Aurelian Giugăl 135

Puterea cuvintelor: despre hegemonia culturală a dreptei
Alexandru Mamina 147

O jumătate de secol neîncheiată (1973-2015)
Claudiu Gaiu 160

Neoliberalismul ca proiect de clasă
Vladimir Borțun 169

Tagma jefuitorilor & urmașii (fragmentar)
Mihai Dinu Gheorghiu 180

Partea a II-a
Studii de caz

Pledoarii posibile: parcagii, automobile și inegalități în București
Liviu Chelcea, Ioana Iancu 193

Avansul măsurilor neoliberale în sănătate: o scurtă retrospectivă
Ciprian Domnișoru 210

De la naționalizare la privatizare și despre mită-cratie
Vasile Ernu 222

POSDRU, suflete moarte
Dinu Guțu 233

Câteva considerații asupra exploatării muncitorilor români
Alexandru Boguș 241

Predarea religiei în școala românească de după 1989
Călin Goina 254

De la mit la jaf. Cazul satului Nadăș, județul Arad
Ioan Biriș 267

Locuire socială, dar nu pentru săraci
Irina Zamfirescu 278

Producția de peisaj cultural și noile forme de turism în satele dobrogene
Monica Stroe, *Bogdan Iancu* 291

Cum s-a privatizat teatrul în România
Iulia Popovici 298

Scrisoare despre România
Alexandru Petria 308

Occident fără Occident sau despre discursul demagogic al elitelor autohtone
Aurelian Giugăl 313

Note despre autori 321

www.adenium.ro

Redactor: Gabriel Chește
Corector: Petre-Emil Juverdeanu
Copertă: Marius Asiminei
Tehnoredactor: Cornelia Păduraru

Bun de tipar: februarie 2017. Apărut: 2017
Editura Adenium, Strada Petru Rareș nr. 2, 700126, Iași,
tel. 0232 277 998, fax 0232 277 988,
e-mail office@adenium.ro